

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

**TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI VE TÜRKİYE'YE
YANSIMALARI**

(DOKTORA TEZİ)

Gonca GEZER

BURSA - 2016

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

**TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI VE TÜRKİYE'YE
YANSIMALARI**

(DOKTORA TEZİ)

Gonca GEZER

**Danışman:
Prof. Dr. Aysen Tokol**

BURSA – 2016

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı'nda 71113003 numaralı Gonca Gezer'in hazırladığı "Toplumsal Hareket Sendikacılığı ve Türkiye'ye Yansımaları" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26/02/ 2016 günü .1.4... - ...1.6...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/~~başarısız~~ olduğuna oybirliği/~~oy~~ çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Aysen TOKOL
Uludağ Üniversitesi

Üye (İkinci Danışman)
Doç. Dr. Bunyamin Bacak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Tahir Baştaymaz
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Neslihan Sam
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Celalettin YANIK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

26/02/ 2016

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Toplumsal Hareket Sendikacılığı ve Türkiye’ye Yansımaları’’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Gonca Gezer

Öğrenci No: 711113003

Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Gonca Gezer
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xvi + 296
Mezuniyet Tarihi : / / 2016
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Aysen Tokol
Doç. Dr. Bünyamin Bacak

TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Küreselleşme ve neoliberalizmin yarattığı sonuçlar toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi sendikaları da derinden etkilemiştir. Sendikaların küreselleşme karşısında giderek güç kaybetmeye başlamaları olumsuz bir tablo ortaya çıkarsa da işçi hareketleri son yıllarda küreselleşmeye karşı yeni mücadele araçları geliştirebilmiştir. Bu çalışmada küreselleşme ve neoliberal yaptırımlara karşı işçi hareketlerinin bir yanıtı olan toplumsal hareket sendikacılığı ele alınmıştır.

Çalışmada toplumsal hareket sendikacılığının kavramsal çerçevesi ile etkili olduğu ülke örnekleri incelenmiş ve Türkiye sendikal hareketi üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma, yerli ve yabancı literatür taraması ile nitel araştırma tekniğinden faydalanılarak gerçekleştirilen alan araştırmasından oluşmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığı, Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerine özgü bir sendikal anlayış olarak ortaya çıksa da, neoliberalizmin hemen her ülkede benzer sonuçlar yaratması dolayısıyla daha evrensel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak değerlendirilebilecek hareketler olmasına rağmen, hareketlerin sendikal mücadelede yarattığı etkiler birçok ülkeye göre sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu çalışmadan elde edilen temel sonuç neoliberal yaptırımlar karşısında işçi sınıfından gelen tepkilerin yükselmeye başlaması ve toplumsal hareket sendikacılığı olarak nitelendirilebilecek çeşitli deneyimlerin yaşanmasından yola çıkarak toplumsal hareket sendikacılığının Türkiye sendikal hareketinde sınırlı bir alan bulabildiğidir.

Anahtar Sözcükler:

Sendikal Hareket, Toplumsal Hareket Sendikacılığı, Türkiye

ABSTRACT

Name and Surname : Gonca Gezer
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Labour Economy and Industrial Relations
Branch : Labour Economy and Industrial Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : xvi + 296
Degree Date : / / 2016
Supervisor (s) : Prof. Dr. Aysen Tokol
Doç. Dr. Bünyamin Bacak

SOCIAL MOVEMENT UNIONISM AND REFLECTIONS ON TURKEY

Outcomes of globalization and neo-liberalism affected unions deeply as in every part of societal life. Although descent of unions against globalization revealed negative scenery, worker movements have developed new ways of struggling against globalization. This study aims to discuss the social movement unionism as a response to globalization and neoliberal sanctions by unions.

The study investigates conceptual and theoretical framework of social movement unionism as well as country case studies that it has been effective. The study also aims to put forward its effects over the Turkish Trade Unions movement. The study consists of domestic and foreign literature review and a field study by using a qualitative research method.

Social movement unionism first appeared as a type of unionism approach proper to South Africa and Latin America countries. However, it transformed into a universal type of unionism as a result of neo-liberalism which led to the similar results in the countries around the world. Although, there are cases of movements that can be given as social movement unionism, their effects over the labor struggle have been limited compared to many country cases. Main finding of this study, despite being restricted social movement unionism finds place in Turkish unionism movement because of the neoliberal sanctions which creates and increases reactions over labor class and ultimately leads to experiences of worker movements that can be named as social movement unionism.

Keywords:

Trade Union Movement, Social Movement Unionism, Turkey

ÖNSÖZ

Sendikal krize bir alternatif olarak gündeme gelen toplumsal hareket sendikacılığı, son yıllarda sendikacılar ve akademisyenler arasında giderek önem kazanmıştır. Ancak ülkemizde konuyla ilgili çalışmaların sınırlılığı, bu alanda akademik çalışma ve araştırma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmayla, Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili literatürdeki bu boşluğun bir nebze olsun doldurulması amaçlanmıştır.

“Toplumsal Hareket Sendikacılığı ve Türkiye’ye Yansımaları” adlı bu çalışmada konunun belirlenmesinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar desteğini ve ilgisini esirgemeyen, öğrencisi olmaktan her zaman onur duyduğum çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Aysen Tokol’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Verdiği cesaret, çalışma süresince karşılaştığım tüm zorlukları aşmamı sağladı. Bu alana ilgi duymamda da hocamın etkisi büyüktür. Kendisine minnettarım.

Tez süresince görüş ve önerileriyle bana ışık tutan ve çalışmanın rahat bir ortamda hazırlanması için bana her imkânı sunan değerli hocam Doç. Dr. Bünyamin Bacak’a teşekkürü bir borç bilirim. Tezime sağladıkları katkılardan dolayı Prof. Dr. Yusuf Alper ve Prof. Dr. Tahir Baştaymaz’a da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bana akademisyenliği sevdiren ve bugünlere gelmemi sağlayan Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümündeki tüm hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, aldığım her kararda ve karşılaştığım her zorlukta her zaman yanımda olan aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Babam, annem, kardeşim, anneannem ve dedeme bana kendimi bu kadar şanslı ve değerli hissettirdikleri için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tezin sonuçlanmasında birçok arkadaşımın da desteği ve katkısı oldu. Beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve tüm sıkıntılara ortak olan çok değerli arkadaşım Begüm Aydın’a, katkılarıyla ve sabrıyla benden desteğini esirgemeyen meslektaşım ve arkadaşım Dr. Ebru Kanyılmaz Polat’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca dostluklarıyla her zaman yanımda olan ve tezime de önemli katkılarda bulunan arkadaşlarım Ramazan Uygun ve Tuğba Uygun’a da teşekkürlerimi sunarım.

Desteğini her zaman hissettiğim, tez yazım sürecinde de büyük özverilerle bana yardımcı olan ve yanımda olmaktan her zaman mutluluk duyduğum Kadir Aydın’a da sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ GENEL ÇERÇEVESİ

1. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞINI ORTAYA

ÇIKARAN KOŞULLAR	5
1.1. Sosyo-Ekonomik Koşullar	6
1.1.1. Küreselleşme	6
1.1.2. Neoliberal Politikalar	11
1.1.3. İşsizlik	14
1.1.4. Enformelleşme	16
1.1.5. İşgücü Piyasası Esnekliği	22
1.1.6. İşgücünün Değişen Yapısı.....	25

1.1.7. Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişimler	30
1.1.8. Uluslararası Göç	31
1.1.9. Yeni Toplumsal Hareketler	34
1.2. Sendikalardan Kaynaklanan Koşullar	37
2. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI KAVRAMI	45
3. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	56
3.1. Küreselleşme ve Neoliberalizm Karşıtlığı	56
3.2. Toplumsal Hareketlerle İşbirliği	57
3.3. Kitlesele Mücadele	60
3.4. Politik Sendikacılık	61
3.5. Uluslararası Dayanışma	62
4. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ DİĞER SENDİKACILIK MODELLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	64
4.1. Felsefi Yapı	66
4.2. Etkileyen Düşünürler	69
4.3. Temel Amaçlar	71
4.4. Kullanılan Yöntemler	73
4.5. Sınıf Bilinci	75
4.6. Sendika-Siyaset İlişkileri	78
4.7. Etkinlik Alanları	80
4.8. Toplu Pazarlık	82
4.9. Grev	83
4.10. Örgüt Yapısı	85
4.11. Etkili Olduğu Ülkeler	88

İKİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ ETKİLİ OLDUĞU
ÜLKE ÖRNEKLERİ

1. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ MERKEZİ OLAN ÜLKELER	91
1.1. Güney Afrika	92
1.1.1. Sosyo-Ekonomik Yapı	92
1.1.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar	100
1.1.3. Güney Afrika Sendikaları Kongresi Örneği	105
1.2. Brezilya	110
1.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı	110
1.2.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar	117
1.2.3. Topraksız Kır İşçileri Hareketi Örneği	123
1.3. Filipinler	130
1.3.1. Sosyo-Ekonomik Yapı	130
1.3.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar	135
1.3.3. 1 Mayıs Hareketi Örneği	140
1.4. Güney Kore	142
1.4.1. Sosyo-Ekonomik Yapı	142
1.4.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar	147
1.4.3. Kore Sendikalar Konfederasyonu Örneği	152
2. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI ÖRNEKLERİNİN GÖRÜLDÜĞÜ	
DİĞER ÜLKELER	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKETİN TOPLUMSAL HAREKET
SENDİKACILIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE SENDİKAL HAREKET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	160
1.1. Sendikacılığın Oluşum Sürecini Belirleyen Koşullar	161
1.2. Sendikal Hareketin Güçlenmesindeki Temel Dinamikler.....	171
1.3. Neoliberalizmin Yükselişi ve Sendikal Hareket	176
2. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞINA ÖRNEK OLUŞTURABİLECEK HAREKETLER	185
2.1. Bahar Eylemleri.....	185
2.2. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü	188
2.3. Yatağan Direnişi.....	193
2.4. Tekel Direnişi.....	198

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI ÖRNEKLERİNE
İLİŞKİN ALAN ARAŞTIRMASI

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	204
1.1. Araştırmanın Amacı	204
1.2. Araştırmanın Kapsamı	205
1.3. Araştırmanın Tasarımı	206
1.4. Araştırmanın Örneklemi	206
1.5. Veri Toplama Prosedürleri	207
1.5.1. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri.....	207
1.5.2. Veri Toplama Enstrümanlarının Hazırlanması	208

1.5.3. Veri Toplama Süreci	208
1.6. Verilerin Analizi	210
2. ARAŞTIRMA BULGULARI	211
2.1. Kitlesele Mücadeleye İlişkin Görüşler	211
2.2. Toplumsal Hareketlerle İşbirliğine İlişkin Görüşler	216
2.3. Politik Sendikacılığa İlişkin Görüşler	221
2.3.1. Politik Taleplere İlişkin Görüşler	221
2.3.2. Kitlelerin Politik Tutumunun Dönüşümüne İlişkin Görüşler	224
2.4. Sınıf Bilincine İlişkin Görüşler	228
2.5. Uluslararası Dayanışmaya İlişkin Görüşler	232
2.6. Kullanılan Yöntemlere İlişkin Görüşler	236
2.6.1. Mahalle Çalışmalarına İlişkin Görüşler	236
2.6.2. Kampanyalara İlişkin Görüşler	238
2.7. Örgütsel Yapı ve İşleyişe İlişkin Görüşler	241
2.7.1. Tabanın Karar Alma Mekanizmalarına Katılımına İlişkin Görüşler	241
2.7.2. Taban Komiteleri ve Temsilcilerine İlişkin Görüşler	244
2.7.3. Bürokratik Sendikacılığın Eleştirisine İlişkin Görüşler	247
2.8. Sendikaların Bağlı Buldukları Konfederasyon ve Sendika Merkezlerine İlişkin Görüşler	251
2.9. Diğer Toplumsal Hareket Sendikacılığı Örneklerine İlişkin Görüşler	255
3. ARAŞTIRMA BULGULARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER	259
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	261
KAYNAKÇA	271
ÖZGEÇMİŞ	296

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACR	Kırsal Katolik Hareketi
AFL-CIO	Amerikan Emek Federasyonu ve Endüstriyel Örgütler Kongresi
AITUC	Tüm Hindistan Sendikalar Kongresi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ALU	Birleşik İşçi Sendikaları
ANAP	Anavatan Partisi
ANC	Afrika Ulusal Kongresi
APEIS	İstihdam, Enformasyon ve Dayanışma İçin Birlik
APL	İlerici Emek İttifakı
AZACTU	Azania Sendikalar Konseyi
BAYAN	Yeni Yurtsever İttifak
BMP	Filipin İşçi Sendikaları
CATU	Afrika Sendikaları Ortak Komitesi
CDSL	Evsizler Komitesi
CFDT	Fransa Demokratik İş Konfederasyonu
CGIL	İtalyan Genel İşçi Konfederasyonu
CGT	Genel İş Konfederasyonu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CITU	Hint Sendikalar Merkezi
CLC	Kanada Emek Kongresi
CN	Chosun Emek Federasyonu
CNC	Chosun Emek ve Çiftçi Konfederasyonu
CNETU	Avrupa-dışı Sendikalar Konseyi
COB	Bolivya İşçi Merkezi
COBAS	Taban Komitesi
COF	Filipinler İşçi Kongresi
CONAIE	Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu

CONLUTAS	Sosyal Hareketler Koalisyonu
COSATU	Güney Afrika Sendikaları Kongresi
CP	Komünist Parti
CPP	Filipinler Komünist Partisi
CPSA	Güney Afrika Komünist Partisi
CTA	Arjantin İşçi Kongresi
CUPE	Kanada Kamu Çalışanları Sendikası
CUSA	Güney Afrika Sendikalar Konseyi
CUT	İşçilerin Birleşik Merkezi
çev.	Çeviren
DDCNC	Kore İşçi Sendikaları Genel Federasyonu
der.	Derleyen
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
ed.	Editör
FBT	Emek Borsaları Federasyonu
FFW	Serbest İşçiler Federasyonu
FKTU	Kore Sendikalar Federasyonu
FOSATU	Güney Afrika Sendikalar Federasyonu
FUI	İşçi Sendikaları Federasyonu
GEAR	Gelişme, İstihdam ve Yeniden Dağıtım Programı
GMİS	Genel Maden İşçileri Sendikası
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
Hak-İş	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Handels	İsveç Ticaret İşçileri Sendikası
ICEM	Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçiler Sendikaları Federasyonu
ICFTU	Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ICU	Endüstri ve Ticaret İşçileri Sendikası
IGBE	Alman Maden ve Enerji İşçileri Sendikası
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
ILR	Uluslararası Emek Raporları
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITS	Uluslararası İşkolu Federasyonu

ITUC	Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
KCTU	Kore Sendikalar Konfederasyonu
KEF	Kore İşverenler Federasyonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KMU	1 Mayıs Hareketi
Maden-İş	Türkiye Maden İşçileri Sendikası
MDB	Brezilya Demokratik Hareketi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİF	Uluslararası Madenciler Federasyonu
MİSK	Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNCP	Güvencesizler Hareketi
MTA	Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü
MTS	Topraksız Kır İşçileri Hareketi
MTST	Evsizler Hareketi
MUT	İşçilerin Birleşik Hareketi
NACTU	Ulusal Sendikalar Konseyi
NEDLAC	Ulusal Ekonomik Kalkınma ve Emek Konseyi
NDFP	Ulusal Demokratik Cephe
NFL	Ulusal İşçi Federasyonu
NILS	Uluslararası Emek Araştırmaları Bülteni
NP	Ulusal Parti
NPA	Yeni Halk Ordusu
NUM	Ulusal Maden İşçileri Sendikası
OATUU	Afrika Sendikalar Birliği Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PCB	Brezilya Komünist Partisi
PRONAF	Aile Tarımını Destekleme Ulusal Programı
PT	İşçi Partisi
SAAWU	Güney Afrika Müttefik İşçiler Sendikası
SACP	Güney Afrika Komünist Partisi
SACTU	Güney Afrika Sendikalar Kongresi
SALB	Güney Afrikalı Emek Bülteni
SATUCC	Güney Afrika Sendikalar Koordinasyonu Konseyi
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Anonim Şirketi
SEWA	Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SIGTUR	Küreselleşme ve Sendikal Haklar Güney Girişimi

SINTRAEMCALI	Emcali Yerel Hizmet İşçileri Sendikası
ss.	Sayfadan sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tekgıda-İş	Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası
Tes-İş	Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTKİ	Türkiye Taş Kömürü İşletmeleri
TUC	Sendikalar Kongresi
TUCP	Filipinler Sendikalar Kongresi
TÜHİS	Türkiye Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Türk Kamu-Sen	Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
UDF	Birleşik Demokratik Cephe
UDR	Kırsal Demokratik Birlik
UOD	Demokratik İşçi Sendikası
Vol.	Volume
WB	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

TABLÖLAR

	Sayfa No.
Tablo 1: Yıllara Göre Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	8
Tablo 2: Gelişmiş Ülkelerde Sanayi ve Hizmetler Sektörünün GSYİH İçindeki Payı	9
Tablo 3: AB, OECD ve ABD’de İşsizlik Oranları.....	15
Tablo 4: Yıllar İtibariyle İşgücü Maliyetlerinin Gayrisafi Katma Değer İçindeki Payı	18
Tablo 5: Yoksulluk Oranlarının Arttığı Ülkelerde Kayıt Dışı, Geçici ve Yarı Zamanlı Çalışanların Oranı.....	20
Tablo 6: Part-Time Çalışanların Toplam İstihdam İçindeki Oranı	24
Tablo 7: Bölgelere Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı	27
Tablo 8: Uluslararası Göçmen Sayısı.....	31
Tablo 9: Avrupa’da Göçmenler ve Ülke Vatandaşları Arasındaki Ücret Farkı.....	33
Tablo 10: OECD Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları	38
Tablo 11: Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore’de Sendikalaşma Oranları.....	44
Tablo 12: Sendikacılık Modellerinin Sınıflandırılması.....	65
Tablo 13: Görüşülen Sendika Yöneticilerine Ait Bilgiler	210
Tablo 14: Araştırma Bulgularına Ait Tema ve Alt Temalar	211
Tablo 15: Araştırma Bulgularının Karşılaştırılması.....	259

GİRİŞ

1980’li yıllardan itibaren tüm dünyada etkisini arttıran küreselleşme ve neoliberalizm, ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi sendikalar üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. 1980 öncesinin ekonomi politikaları ve toplumsal yapısının sendikaların gelişimi ve güçlenmesi açısından sunduğu olumlu koşullar yerini sendikaların örgütlenme olanaklarını ve toplumsal güçlerini giderek kaybetmesine yol açan koşullara bırakmıştır. Devletin ekonomik hayata müdahalesini öngören büyüme dönemi, sosyal devlet uygulamaları, sendikaların ekonomik ve toplumsal olarak güçlenmesine olanak sağlayan endüstri ilişkileri sistemi, 1980 sonrasında yaşanan değişimlerle birlikte giderek etkisini kaybetmeye başlamıştır. Böylece sendikal hareketi derinden etkileyecek olan yeni bir dönem başlamıştır. Nitekim esneklik uygulamaları, özelleştirmeler, işgücünün değişen yapısı, işsizlik, artan enformel sektör ve işletmelerde uygulanan yeni yönetim anlayışları gibi küreselleşmenin çalışma hayatı üzerinde yarattığı etkiler, emeğin örgütlü gücünün giderek zayıflamasına, dolayısıyla sendikaların toplumsal güçlerini önemli ölçüde yitirmelerine neden olmuştur.

Sendikaların içinde bulunduğu kriz ve bu krize yönelik çözüm üretememeleri, sendikaların geleceğine yönelik önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Sendikaların küreselleşme süreciyle birlikte giderek işlevlerini kaybetmeye başladıkları ve yaşanan dönüşümler karşısında sendikal örgütlere olan ihtiyacın ortadan kalkacağına yönelik çeşitli görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim geleneksel sendikal anlayışlara sahip sendikalar, ortaya çıkan değişimler karşısında kendilerini gerek ideolojik gerekse pratik olarak yenileyememiştir. Böylece sendikaların örgütlenme olanakları giderek daralmaya başlamıştır.

Sendikaların içinde bulunduğu bu durum karamsar bir tablo ortaya çıkarsa da dünyada yaşanan bazı sendikal deneyimler, sendikaların yeniden toplumsal bir güç haline geleceğine dair umutları da beraberinde getirmiştir. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde sendikalar, toplumsal mücadeleyle sendikal mücadeleyi birleştiren bütüncül bir anlayışla, buldukları toplumlarda neoliberal politikalara meydan okuyan ve toplumsal hayatın her alanında baskın

bir rol oynayan toplumsal bir güç haline gelmişlerdir. Toplumsal hareket sendikacılığı olarak adlandırılan bu yeni sendikal anlayış, işçilerin yanı sıra toplumun farklı kesimlerini de sendikal mücadeleye dâhil eden ve neoliberalizme karşı mücadeleyi temel alan bir yaklaşımla sendikal hareketin üzerinde önemli etkiler yaratmaya başlamıştır.

Çalışmanın temel amacı, neoliberalizm ve küreselleşmenin yarattığı sonuçlara karşı gündeme gelen toplumsal hareket sendikacılığının, Türkiye sendikal hareketi üzerindeki etkilerini ve gelişimine dair koşulları ortaya çıkarmaktır. Sendikacılık hareketinin içinde bulunduğu kriz ve buna karşı gelişen anlayışlar, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de gerek akademisyenler gerekse emek çevreleri açısından önemli bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığının sendikal krize bir cevap olarak ortaya çıktığı birçok yazar tarafından yaygın kabul gördüğü düşünüldüğünde, söz konusu sendikal hareketin Türkiye’deki sendikal krize de bir alternatif olup olamayacağına tespiti önem arz etmektedir. Ayrıca Türkiye’de konuyla ilgili yapılan çalışmaların görece sınırlı olması, konunun incelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda hareketin, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısını ve sendikal hareketin bu yapıyla etkileşimini de dikkate alınarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Çalışma, literatür taraması ve alan araştırması yapılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın teorik kısımlarında önemli ölçüde literatür taramasından faydalanılmıştır. Alan araştırması bölümünde ise sendikacılarla yapılan görüşmelerin oluşturduğu birincil kaynakların yanı sıra sendikaların arşiv kayıtları, yazılı basında çıkan haberler ve bazı araştırmacıların yaptıkları çalışmalar gibi çeşitli ikincil kaynaklara da başvurulmuştur.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplumsal hareket sendikacılığının teorik çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle toplumsal hareket sendikacılığını ortaya çıkaran koşullar değerlendirilmiştir. İkinci olarak, toplumsal hareket sendikacılığının tanımı, konuyla ilgilenen yazarların görüşleri çerçevesinde tartışılmıştır. Üçüncü olarak konuyla ilgili literatür incelenerek hareketin temel özellikleri ortaya konulmuştur. Son olarak ise toplumsal hareket sendikacılığının diğer sendikacılık modelleriyle karşılaştırması yapılarak, hareketin diğer sendikal anlayışlardan farkları sistematik bir biçimde ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, toplumsal hareket sendikacılığının görüldüğü ülke örnekleri incelenmiştir. İlk olarak toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıktığı ve sendikal harekette önemli etkiler yarattığı Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore ele alınmıştır. Söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları ve ülkelerdeki sendikal hareketin gelişim süreci tarihsel süreç içinde ele alınarak toplumsal hareket sendikacılığını ortaya çıkaran koşullar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonrasında bu koşulların etkisiyle ortaya çıkan toplumsal hareket sendikacılığı örnekleri incelenmiştir. İkinci olarak ise toplumsal hareket sendikacılığının etkili olduğu ülkeler dışında, farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip ülkelerde görülen toplumsal hareket sendikacılığı örnekleri ele alınmıştır. Böylece hareketin farklı koşullarda da ortaya çıkabileceği ortaya konulmaya çalışılmış ve hareketin evrensel niteliğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmı, hareketin Türkiye'ye benzer bir biçimde sendikal hareketteki pragmatik görüşlerin hakim olduğu koşullarda da ortaya çıkabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye sendikal hareketi, toplumsal hareket sendikacılığı açısından incelenerek, hareketin Türkiye'deki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve bu yapının sendikal hareket üzerinde yarattığı etkileri incelenmiştir. Buradan hareketle Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığının gelişimi için uygun koşulların varlığı tartışılmıştır. İkinci olarak ise toplumsal hareket sendikacılığıyla benzerlik gösteren hareketler incelenmiştir. Söz konusu hareketler, toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleriyle karşılaştırılmış ve toplumsal hareket sendikacılığı ile hangi ölçüde benzerlik gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü ise Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine yönelik gerçekleştirilen alan araştırmasından oluşmaktadır. Bu bölümde toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek nitelikte olan Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi ele alınarak nitel araştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Alan araştırmasında söz konusu hareketlere öncülük eden sendikaların yöneticileriyle görüşülmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler, toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri dikkate alınarak oluşturulan temalarla karşılaştırılmıştır. Böylece hareketlerin toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak kabul edilip edilemeyeceği ortaya konulmaya

alışılmıştır. Ayrıca görüşmelerden elde edilen veriler ikincil kaynaklarla da karşılaştırılarak, alan araştırmasından daha güvenilir sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ

GENEL ÇERÇEVESİ

Toplumsal hareket sendikacılığı, değişen ekonomik ve toplumsal koşullar sonucunda geleneksel sendikal anlayışların giderek önemini yitirmeye başladıkları ve sendikaları harekete geçirme noktasında yetersiz kaldıkları koşullarda, sendikal harekete yeniden canlılık kazandıracak bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, toplumsal hareket sendikacılığının teorik alt yapısını anlayabilmek için hareketi ortaya çıkaran sosyo-ekonomik koşulların belirlenmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla “Toplumsal Hareket Sendikacılığının Genel Çerçevesi” bölümünde ilk olarak hareketi ortaya çıkaran koşullara ver verilmiştir. İkinci olarak toplumsal hareket sendikacılığı kavramına ilişkin literatür irdelenerek “toplumsal hareket sendikacılığı kavramı” ele alınmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri açıklanmıştır. Son olarak ise toplumsal hareket sendikacılığı, diğer sendikacılık modelleriyle karşılaştırılarak, hareketin diğer sendikal anlayışlardan ayrı ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞINI ORTAYA ÇIKARAN KOŞULLAR

Küreselleşme süreci ve uygulanan neoliberal politikalar toplumsal, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi çalışma hayatını ve sendikaları da derinden etkilemiştir. Bu süreçle birlikte sendikaların örgütsel ve toplumsal güçlerinde yaşanan kriz, yeni sendikal anlayışların gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda ilk

olarak yaşanan değişimler karşısında sendikal hareketin verdiği bir yanıt olarak gündeme gelen toplumsal hareket sendikacılığını ortaya çıkaran koşullar ele alınmıştır.

1.1. Sosyo-Ekonomik Koşullar

Toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkmasında küreselleşme ve neoliberal politikalar başta olmak üzere sendikal hareketi etkileyen ekonomik ve toplumsal birçok faktör etkili olmuştur. Bu nedenle küreselleşme, neoliberal politikalar, işsizlik, enformelleşme, işgücü piyasası esnekliği, işgücünün değişen yapısı, yönetim anlayışında meydana gelen değişimler, uluslararası göç ve yeni toplumsal hareketlerin sendikal hareket üzerindeki etkileri ve toplumsal hareket sendikacılığının gelişimi açısından sunduğu koşullar incelenmiştir.

1.1.1. Küreselleşme

Günümüzün en çok tartışılan kavramlarının başında gelen küreselleşme, ekonomik ve toplumsal hayatta yaşanan neredeyse tüm değişimleri açıklayan çok yönlü bir kavram haline gelmiştir. Yaşanan dönüşümün ekonomik, toplumsal ve kültürel hayatı derinden etkilediği konusunda fikir birliği bulunsa da yarattığı sonuçlar açısından aynı genellemeyi yapmak mümkün görünmemektedir. Küreselleşme bazılarına göre değişimden çok, önemli bir “gelişimi”; bazılarına göre ise olumsuz bir süreci ifade etmektedir.

Literatürde küreselleşmenin tanımına ilişkin bir uzlaşa bulunmasa da kavram genel olarak “bilginin, iletişimin, haberleşmenin, kültürel etkileşimin ve sermayenin ulusal sınırları aşip uluslararası nitelik kazandığı; ekonomi, kültür, siyaset, yönetim vb. birçok düzeyde ülkeler arasındaki bağımlılığın arttığı bir süreç” olarak değerlendirilmektedir (Zencirkıran, 2012: 485). Bu bağlamda küreselleşme ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları olan bir süreçtir (Tokol, 2013: 117). Ancak küreselleşmenin en önemli boyutunu, “ekonomik bütünleşme süreci” olması oluşturmaktadır. Sosyal, siyasal ve kültürel boyutlar, birçok yazar tarafından ekonomik bütünleşmenin ortaya çıkardığı olgular olarak değerlendirilmektedir (Alper, 2015: 40).

Küreselleşmeye karşı oluşan yaklaşımların farklılığı, kuşkusuz farklı bakış açılarından ve toplumsal grupların farklı taleplerinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme özellikle ekonomik gücü elinde bulunduran ülkeler, şirketler ve sosyal sınıflar için yeni fırsatlar sağlarken; yarattığı toplumsal sorunlar açısından toplumun büyük bir kesimi için birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Küreselleşme, özellikle emek çevreleri ve akademisyenler tarafından, refah devleti ve onun kurumlarının zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu durum, refah devletinin en önemli kurumlarından biri ve işçilerin kapitalizme karşı geliştirdiği örgütler olan sendikalara ve onların geleceğine yönelik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Küreselleşmenin tanımında olduğu gibi ortaya çıktığı zaman konusunda da bir fikir birliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin ortaya çıkışı açısından iki temel görüş bulunmaktadır. İlk görüşü savunanlar, küreselleşmeyi, çok önceden başlayan bir sürecin devamlılığı olarak değerlendirmektedirler (Zencirkıran, 2012: 485-486). Bu görüşü savunanlara göre küreselleşmeyi 15. yüzyıla kadar dayandırmak mümkündür. Bunun dayanağını ise 15. yüzyılın sonunda yaşanan dünya ticaretindeki büyüme, uluslararası yatırımlardaki genişleme ve kıtalararası işçi akışının artması dolayısıyla ortaya çıkan uluslararası ekonomik bağımlılık oluşturmaktadır (Şenkal, 2005: 106). Ancak söz konusu ekonomik etkileşimin feodal üretim yapısının hâkim olduğu bir dönemde ortaya çıkması, küreselleşmenin kapitalizm ve neoliberalizmle ilişkilendirilmesi gerektiği noktasında birçok yazar tarafından eleştirilmektedir.

İkinci görüşü savunanlar ise küreselleşme sürecinde neoliberal hareketlerin etkinliğine vurgu yapmaktadırlar. Küreselleşmenin; bilgi, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle ekonomik, toplumsal ve kültürel iletişimin artması, uluslararası piyasaların önünde zaman ve mekân sınırlamalarının zayıflaması, çok uluslu sermayenin küresel pazarda yayılışı, Doğu Bloğunun çökmesiyle birlikte küreselleşmeye muhalif bir ideolojinin etkisini kaybetmesi gibi geçmişten farklı olarak birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkan yeni bir süreç olduğu ifade edilmektedir (Zencirkıran, 2012: 486). Bu bağlamda küreselleşmeyi kapitalizmin tarihsel bir aşaması olarak nitelendirmek de mümkündür. Nitekim geçmişten farklı olarak küreselleşmeyle birlikte kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanması söz

konusudur (Erdoğdu, 2006: 39).

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik büyümeyle birlikte ortaya çıkan sermaye birikimi ve pazar arayışı, sermayenin coğrafi olarak yayılması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Doğu Bloğunun çözülmesiyle birlikte eski sosyalist ülkelerin batı ekonomileriyle bütünleşme arayışlarının hızlanması, gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeyi teşvik politikaları da kapitalizmin uluslararasılaşmasında ve dolayısıyla küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Alper, 2013: 39).

Küreselleşmenin ortaya çıkışında, savaş sonrası sermaye birikimi ve tekelleşmeye bağlı olarak gelişmiş ülkelerde 1960'lı yılların ortalarından itibaren görülmeye başlanan kâr oranlarındaki düşüşlerin etkili olduğu yaygın bir görüştür. Bu kriz 1970'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle daha da derinleşmiştir. Krizi aşmanın yolu ise mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması, kamusal ekonomik alanın küçültülmesi olarak görülmüştür. Bu doğrultuda ulus ötesi şirketler, bu şirketlerin çıkarları doğrultusunda pazara yön verecek olan gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin yönettiği uluslararası kuruluşlar uluslararası pazarda karar merkezi haline gelmişlerdir. Daha fazla kâr elde etmek için başta işgücü maliyetleri üzere daha az maliyetle üretim yapmak ve daha fazla pazar payı elde edebilmek için ulus ötesi şirketler, coğrafi olarak daha fazla yayılmaya başlamışlardır (Erdoğdu, 2006: 40).

Tablo 1: Yıllara Göre Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

	Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmi	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
1983	2.202.136	50.394
1993	4.692.558	220.146
2003	2.276.129	551.993
2013	22.606.159	1.467.149

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>,
<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>.

Tablo 1’de görüldüğü gibi 1980 sonrasında, küresel ölçekte hem mal ve ticaret hacmi hem de doğrudan yabancı yatırımlar giderek artış göstermektedir. Uluslararası ticaretin ve çokuluslu şirketlerin dünya ölçeğinde yükselişe geçmesi sermayenin coğrafi hareketliliğinin de boyutlarını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sermayenin coğrafi hareketliliğinin artmasının yanı sıra kapitalizmin yaşadığı yapısal değişimler de küreselleşme sürecinin temel unsurunu oluşturmaktadır. 1970’li yıllarla birlikte istikrarlı piyasalara dayalı kitle üretiminin ve tüketiminin krize girmesi, üretim yapısında da değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Hizmet sektörünün önem kazanması ve teknolojik yeniliklerle birlikte bilgiye dayalı işlerin ve esnek çalışma modellerinin de önemini arttığı görülmektedir (Zencirkıran, 2012: 489). Hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte gelişmiş ülkelerde emek yoğun imalat sanayi önemini yitirirken, imalat sanayi için işgücü maliyetinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkeler tercih edilmektedir (Tokol, 2013: 120).

Tablo 2: Gelişmiş Ülkelerde Sanayi ve Hizmetler Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)

		1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2014
ABD	Sanayi	-	-	-	-	23,2	22,0	20,3	-
	Hizmetler	-	-	-	-	75,6	76,9	78,5	-
Almanya	Sanayi	-	-	-	32,7	30,8	29,3	30,0	30,7
	Hizmetler	-	-	-	66,2	68,2	70,0	69,13	68,6
Avusturya	Sanayi	36,8	34,6	33,4	32,2	31,6	30,4	28,6	28,4
	Hizmetler	58,7	61,8	64,1	65,4	66,5	70,1	70,0	70,3
Belçika	Sanayi	-	-	-	29,1	27,9	25,2	23,7	22,5
	Hizmetler	-	-	-	69,5	70,8	73,9	75,5	76,8
Fransa	Sanayi	29,9	28,1	26,9	24,5	23,3	21,5	19,6	19,4
	Hizmetler	66,2	67,9	69,6	72,7	74,3	76,6	78,6	78,9
Hollanda	Sanayi	33,1	32,9	28,9	26,9	25,2	23,6	22,1	21,4
	Hizmetler	62,8	63,0	66,8	69,7	72,1	74,4	76,0	76,6
İngiltere	Sanayi	-	-	31,4	29,9	26,9	23,0	20,6	19,8
	Hizmetler	-	-	67,1	68,6	72,2	76,3	78,7	79,6
İsveç	Sanayi	32,1	33,8	31,6	31,3	30,4	29,7	28,9	25,7
	Hizmetler	63,5	61,8	64,9	65,9	67,7	69,2	69,4	72,9
İtalya	Sanayi	-	-	30,6	29,1	27,1	25,8	24,4	23,4
	Hizmetler	-	-	65,9	67,6	70,0	71,9	73,7	74,4

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS>
<http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS>

Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörünün GSYH içindeki paylarına bakıldığında yıllar itibariyle hizmet sektörünün artan payı dikkat çekmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte ekonomideki yapısal değişimin sanayiden hizmetlere doğru geçiş göstermesi gelişmiş ülkelerde daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde 1980’li yıllardan itibaren sanayi sektörünün GSYİH’deki payı giderek azalırken, hizmetler sektörünün payı sürekli artış göstermektedir.

Küreselleşmeyle birlikte, rekabete dayanan serbest piyasa ekonomisinin dünya üzerinde tek standart haline gelmesi, rekabet ve bağımlılığın artması, ulus devlet yapısının zayıflayarak uluslar üstü yapıların ön plana çıkması son yıllarda çalışma hayatıyla ilgili önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Esnek çalışma biçimlerinin artması ve sermayenin, emeğin ucuz olduğu ülkelere yönelmesiyle, emeğe dayalı rekabet ön plana çıkmış ve sermayeyi koruyan eğilimler artmaya başlamıştır (Yorgun, 2005: 138). İşgücü maliyetlerinin uluslararası rekabeti zayıflatacağı düşüncesi, sendikaların geliştirdiği yüksek ücret politikasının ortadan kalkması gerektiğini gündeme getirmiştir. Böylece sendikalar da ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyecek örgütler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Selamoğlu, 1995: 22).

Küreselleşme süreciyle bilgi ve hizmet işlerinin öne çıkması, esnek çalışma modelleri, işverenlerin sendikasızlaştırma yönündeki politikaları, birçok işletmenin boyutunun küçülmesi, taşeron uygulamaları ve bireysel sözleşmelerin ağırlık kazanması da sendikaların güç kaybetmesinde önemli rol oynamıştır (Zencirkıran, 2012: 490). Sendikaların yaşadığı güç kaybı aynı zamana sendikaların siyasi etkinliklerini de yitirmelerine yol açmaktadır. Hükümetlerin sermaye yanlısı politikaları ve sendikaların pazarlık güçlerini azaltan baskıları işçilerin çıkarlarını ikinci plana itmekte ve sendikaların siyasi güçlerini azaltmaktadır (Tokol, 2013: 124).

Küreselleşmenin sendikalar üzerindeki etkisiyle birlikte, 1990’lı yıllardan itibaren, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile bilişim çağının işçi sınıfının örgütlü gücünü zayıflattığı ve sanayi devriminin örgütleri olan sendikaların bilgi toplumunda varlıklarını sürdürmeyeceğine yönelik tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda neoliberal politikaların yarattığı olumsuz sonuçların artmaya başlaması neoliberal ideolojinin

hâkimiyetinin azalmasına yol açmıştır. Böylece küresel ekonominin yarattığı olumsuzlukların sendikalara olan ihtiyacı arttırdığına ve sendikaların yeni gelişmeler karşısında politikalarını ve yapılarını yenilemeleri durumunda var olabileceklerine dair görüşler de ağırlık kazanmaya başlamıştır (Çelik, 2006: 24).

1.1.2. Neoliberal Politikalar

1980 sonrası yaşanan değişimi ifade eden bir başka kavram, küreselleşmeci akımın ideolojik temelini oluşturan neoliberalizmdir (Işıklı, 2001). Küreselleşmeyle birlikte anılan neoliberalizm, kapitalizmin yaşadığı dönüşümle birlikte piyasaların daha fazla serbestleşmesi ve ulus ötesi nitelik taşımalarını ifade etmektedir. Bu nedenle küreselleşme ve neoliberalizm, birbirini tamamlayan süreçler olarak değerlendirilmektedir.

Neoliberalizm, insanlığın refahını arttırmanın en ideal yolunun girişim özgürlüğünü arttırmaktan geçtiğini ileri sürmektedir. Girişim özgürlüğü ise özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve ticaret özgürlüğünü temel alan bir çerçeveyi ifade etmektedir. Devletin görevi, girişim özgürlüğüne uygun kurumsal yapıyı oluşturmak ve korumaktır. Neoliberalizme göre devlet ticari girişimlerde bulunmamalı ve piyasalara müdahale etmemelidir (Harvey, 2012: 68). Girişim özgürlüğünü merkezine alan neoliberal ideoloji, küreselleşmeyle birlikte günümüzde egemen bir anlayış haline gelmiş ve bazı istisnalar dışında hemen her ülkede geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıla kadar geçen dönemde kapitalizm, büyük bir gelişme kaydetmiştir. Teknolojik ilerlemeler, yakın geçmişte oluşmuş ve biriktirilmiş sermayenin büyük ölçüde yatırıma dönüştürülmesi, hukuk sistemi ve işletme yönetim modelleri gibi kendi yapısına uygun örgütlenme ve faaliyet araçlarına sahip olması gibi birçok etken kapitalist sistemin kısa sürede güçlenmesine neden olmuştur. Ayrıca kapitalist sistem, daha önce yerleşmiş olduğu gelişmiş ülkelerin yanı sıra bu ülkelerin egemenlik ilişkisi altında birçok ülkeye kabul ettirilmiş ve böylece hızla yayılmaya başlamıştır (Müftüoğlu, 2006: 121).

Ancak bu ilerleme sistemde büyük sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Sanayileşme düzeyine bağlı olarak kalabalıklaşan işçi sınıfının etkisiyle büyük toplumsal mücadelelerin başlaması, üretim artışı karşısında hammadde ihtiyacı ortaya çıkması, geniş kitlelere üretimi talep edebilecek satın alma gücünün sağlanmaması ve böylece üretilen mallara pazar bulunamaması gibi birçok etken kapitalizmi çeşitli önlemler almaya zorlamıştır (Müftüoğlu, 2006: 121-122).

Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında artan üretim hacmine karşılık satın alma gücündeki yetersizlik, sermayenin değerlendirilmesinde tıkanıklıklara yol açmış ve 1929 krizinin temel etkenlerini oluşturmuştur. Böylece 1929 kriziyle birlikte talebi arttırmaya yönelik politikalar gündeme gelmeye başlamıştır. Talebi artırmak amacıyla devletin ekonomiye müdahalesini öngören yaklaşımlar, Keynesyen teorilerle desteklenmiştir. Keynesçi talep yönetim politikalarıyla özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde bağımsızlığını elde etmiş ülkeler, sanayileşme açısından önemli bir hamle gerçekleştirmiştir. Yeni oluşan sanayinin korunması gerekliliği, bağımsızlık savaşlarının yarattığı anti-empyralist atmosfer ve bağımsızlığa ekonomik bir temel kazandırma kaygıları Keynesyen ekonomi politikalarının yaygınlık kazanmasına neden olmuştur (Balseven ve Önder, 2009: 79-80).

Kapitalizm, II. Dünya Savaşından 1970’li yılların ortalarına kadar sosyal korumayı ve devletin ekonomiye müdahalesini öngören yaklaşımlarla istikrarlı bir büyüme dönemi yaşamıştır. Sosyal refah devleti uygulamaları ve bu uygulamalarla uyumlu endüstri ilişkileri sistemi özellikle Avrupa’da geniş bir uygulama alanı bulmuştur. S.S.C.B.’nin kapitalizm üzerinde yarattığı baskılar da işçi haklarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylece sendikalar güçlenmiş ve işçi sınıfının kazanımlarında gelişmeler yaşanmıştır (Çelik, 2006: 30).

Devletlerin uyguladığı ekonomi politikalarıyla birlikte belirli bir olgunluğa ulaşan sermaye birikimi, sermaye kesimlerinin ulusal pazarların dışına çıkarak uluslararası pazar olanaklarını kullanma taleplerini de beraberinde getirmiştir. Sermaye kesimlerinin taleplerindeki bu değişiklik ve dünya kapitalizminin 1974 yılında girdiği kriz koşulları, Keynesyen devletin dönüşümüyle sonuçlanmıştır (Balseven ve Önder, 2009: 80). Böylece “Altın Çağ” olarak adlandırılan düzenlenmiş kapitalizm modeli, 1970’lerin iktisadi kriziyle birlikte terk edilmiş ve yerini sermayenin söz konusu taleplerine göre şekillenen neoliberal

modele bırakmıştır (Çelik, 2006: 32). Faaliyetlerini dünya çapında planlayan ve yürüten, çok uluslu şirketler olarak adlandırılmaya başlanan sermaye birimleri ise kapitalizmin dünya çapında bütünleşmesini sağlayarak bu dönüşümün en önemli aktörleri haline gelmişlerdir (Balseven ve Önder, 2009: 80).

İkinci Dünya Savaşı sonrası “Altın Çağ” olarak adlandırılan dönemde kapitalizmin temelini ulusal ekonomiler oluşturmuştur. Günümüzde ise hükümetler tarafından düzenlenmeyen piyasa mekanizmalarının devreye girmesiyle gündeme gelen neoliberal dönüşümle birlikte, kapitalizme serbest bir irade verilmiştir. Bu aynı zamanda işçi sınıfının, özellikle Batı’daki işçilerin önemli kazanımlarına karşı bir tehdit anlamına gelmektedir (Munck, 2010a: 220). Sendikalar, savaş sonrası dünyanın yeniden oluşmasında merkezi bir role sahipken 1970’lerin ortalarından itibaren kapitalizmde yaşanan genişlemelerin sona ermesiyle birlikte bu rollerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Keynesyen politikalar yerine neoliberal politikaların kabulü, Fordizmin terki ve üretim sistemlerindeki yeniden yapılanma sendikaların etkinliklerini kaybetmelerine yol açmıştır (Çelik, 2006: 18).

Ayrıca Doğu Bloğu’nun çöküşüyle birlikte kapitalizmin dünyadaki tek egemen güç haline gelmesiyle bireyselleşme eğiliminin artması, sınıf bilincinin zayıflamaya başlaması, birçok ülkede liberal partilerin iktidara gelmesi, sendikaların gücünü zayıflatan yasal değişiklikler, işverenlerin artan sendika karşıtı tutumları, işgücünün yapısının, üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin değişmesi gibi birçok ekonomik, toplumsal ve siyasal etken sendikaları olumsuz yönde etkilemiştir (Tokol, 2013: 48). Sendikalar için olumlu koşullar sunan 1980 öncesinin ekonomik ve siyasal koşulları, küreselleşme ve neoliberal uygulamalarla birlikte işverenler ve işletmeler için olumlu koşullar sunmaya başlamıştır (Koray, 1994: 73). Sendikalar böylece hem ekonomik hem de siyasal ve ideolojik olarak kuşatılmış; geleneksel rollerinden ve işlevlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır.

Neoliberalizm, işçi sendikalarını ekonomik büyüme için engel olarak görmekte ve sendikaların piyasanın işleyişi açısından kontrol altında tutulmaları gerektiğini savunmaktadır. Neoliberal yazarlar bu görüşü desteklemek için özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini örnek göstermekte ve bu ülkelerdeki işçi hareketlerinin ekonomik ve siyasal gelişmelere engel oluşturduğunu belirtmektedirler (Anisha, 2009: 36). Neoliberallere göre, refah programlarının

geliştirilmesine yol açan işçi hareketlerinin güçlenmesi, sendikal çalışmaların güç kazanması ve sendikaların siyasal taleplerinin kabul edilmesi rekabetçi serbest piyasanın işleyişini bozmaktadır. Bu nedenle de serbest piyasa ekonomisi kendi doğal dinamiklerine bırakılmalıdır (Sallan Gül, 2006: 37-38). Neoliberalizmin işçi sınıfı ve örgütlerine yönelik bu ideolojik saldırısı; “Altın Çağ”da siyasal alanda egemen olan demokratik korporatizm modeli, güçlü sosyal demokrat partiler, üçlü yapının etkinliği ve sosyal refah uygulamalarıyla ekonomik ve toplumsal hayatta güçlenen sendikaların, 1980 sonrasında önemli ölçüde güç kaybetmelerine neden olmuştur (Gökbayrak, 2012: 39).

Neoliberalizm ve küreselleşme sürecinin etkisiyle çalışma hayatında ortaya çıkan dönüşümlerin yarattığı bu sonuçlar, emeğin örgütlü gücünün zayıflamasının nedeni olarak görülmekte ve işçi hareketlerinin ortadan kalkacağına dair varsayımlar gündeme gelmektedir (Dunn, 2013: 60). Nitekim küreselleşme ve çalışma standartları üzerine yapılan birçok araştırma, şirketlerin gücündeki artışın, üretimin coğrafi olarak dağılışının ve neoliberal emek piyasası politikalarının, işçileri daha fazla güvencesiz hale getirerek örgütlenmenin önünde engeller oluşturduğunu öne sürmektedir (Thomas, 2013: 82).

1.1.3. İşsizlik

Sendikaların güç kaybetmesindeki nedenlerinden biri de günümüzde neredeyse tüm ülkelerin ortak sorunlarından bir haline gelen işsizliktir. İşsizlik en gelişmiş ülkelerde bile giderek büyümekte ve ileri düzeydeki refah politikaları dahi işsizlik sorununa yeterli çözüm üretememektedir. İşgücü piyasalarının küreselleşmesi, teknolojik gelişmeler ve sermaye hareketliliği gibi nedenlerle işsizlik günümüzde küresel, kalıcı ve yaygın bir sorun haline gelmiştir (Koray, 2008: 230).

1940’lı yıllarda itibaren uygulanmaya başlanan Keynesyen politikalarla sanayileşmiş ülkelerde hızlı bir milli gelir ve istihdam artışı ortaya çıkmıştır. Ancak 1960’lı yıllarda enflasyon oranlarının artmaya başlaması ekonomik büyümeyi ve işsizlik oranlarını olumsuz etkilemiştir (Şenkal, 2005: 514-515). Ayrıca 1973 Petrol kriziyle birlikte kişi başına düşen yurt içi hâsılanın azalması, 1980’lerden sonra ise büyümenin dış rekabet nedeniyle

yavaşlaması, talep yetersizliği, teknolojik gelişmeler ve özelleştirmeler gibi nedenlerle işsizlik tüm dünyada giderek artmıştır (Işığışok, 2015: 140).

Tablo 3: AB, OECD ve ABD’de İşsizlik Oranları (%)

	AB	OECD	ABD
2005	8,90	6,54	5,07
2006	8,17	6,04	4,62
2007	7,12	5,58	4,62
2008	6,96	5,91	5,78
2009	8,87	8,06	9,27
2010	9,53	8,26	9,62
2011	9,60	7,90	8,85
2012	10,42	7,91	8,07
2013	10,81	7,86	7,38
2014	10,21	7,34	6,17

Kaynak: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart>

İşsizlik oranları yıllar itibariyle değerlendirildiğinde bu oranların artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Son verilere göre ise işsizlik oranları Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) ülkelerinde %7,34 (OECD, 2014: 11); Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde 10,21 ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde ise 6,17 olarak gerçekleşmiştir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan işsizliğin, ekonomik yapısal değişim sürecinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Söz konusu ülkelerde emek yoğun sektörlerden ileri teknoloji kullanılan sektörlere geçilmesi ve daha az insan gücüne ihtiyaç duyulması, sınırlı olan istihdamın da nitelikli işgücü gerektirmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Işığışok, 2015: 141-142). Teknolojik gelişmelerle birlikte vasıf düzeyi düşük işgücü, yetersiz istihdam olanakları, düşük ücretler ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalırken; vasıflı işgücünün istihdam olanakları artmakta ve gelecek beklentileri güçlenmektedir. Bu durumda düşük vasıflı işgücünün işsizlik oranları hem daha hızlı artış göstermekte hem de işsiz kalma süreleri yüksek vasıflılara göre daha uzun olmaktadır. Nitekim neredeyse her ülkede düşük vasıflı işgücünün işsizlik oranının, vasıflı işgücünün işsizlik oranının iki katı olduğu

bilinmektedir (Selamoğlu, 2002: 35).

Gelişmekte olan ÷lkelerde ise tarıma dayalı ekonomik yapı, hızlı nüfus artışı, düşük ekonomik performans ve düşük verimlilik düzeyleri, ekonomik büyümenin istihdam yaratmaması gibi sorunlar zaman zaman dünyada yaşanan ekonomik durgunluk ve krizlerle birleşerek işsizlik sorununu daha çözümsüz bir duruma getirmektedir. Ayrıca kentlere göçlerle birlikte bu kesimlerin çok az bir bölümü düzenli bir işe kavuşabilmekte, büyük bir çoğunluğu ise kayıt dışı sektörlerde geçici, güvencesiz ve informel işlerde çalışmaktadırlar (Işığışok, 2015: 142-143). Düzensiz, güvencesiz ve düşük ücretli çalışma aynı zamanda “çalışan yoksulluğunu” da beraberinde getirmekte ve gerek ÷lkeler arasında gerekse ÷lkeler içindeki gelir eşitsizliklerini ve yoksulluk oranlarını arttırmaktadır (Erdoğdu ve Kutlu, 2014: 69).

İşsizliğin artması sendikaları iki açıdan etkilemektedir. Bunlardan ilki sendikaların işsizlikle birlikte yüksek miktarda üye kayıplarına uğramalarıdır. İkincisi ise sendikaların işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde, özellikle toplu pazarlık görüşmelerinde tavizler vermek zorunda kalmalarıdır (Şenkal, 1999: 53). Birçok ÷lkede sendikalar, işsizliğin yükselişini karşısında ücret sendikacılığında ısrar ederek işsizleri kapsayacak politikalar üretememişlerdir. Böylece işsizliğin artışı sendikalar üzerinde önemli bir baskı oluştururken işsiz kalan kesimler de kendi sorunlarını sahiplenmeyen sendikalara karşı olumsuz bir tutum almışlardır (Müftüoğlu, 2006: 142). İşsizliğin artmasıyla birlikte bir yandan sendikalar üye potansiyellerini önemli ölçüde yitirirken, diğer yandan işverenlerin sendikalara karşı tutumları karşısında işçiler, işsizlik korkusuyla sendikalardan uzak durmaya çalışmaktadırlar.

1.1.4. Enformelleşme

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan az gelişmiş ÷lkelerde kalkınmanın sağlanabilmesi için modern sanayinin kurulmasının etkili olduğu gör÷lmüş ve söz konusu ÷lkelerde hızlı bir sanayileşme hamlesi başlamıştır. Ancak yatırım ve üretkenliğin kalkınmadaki rolü tahmin edilenin aksine iyimser bir tablo ortaya çıkarmamıştır. Nitekim kırdan kente göçlerle birlikte yaratılan “modern” işlerin sayısı, bu işlere olan işgücü talebini karşılayamamıştır. Bunun sonucunda 1960'ların ortalarından itibaren işsizlik oranlarındaki

artışla paralel bir biçimde yasal ve kurumsal düzenlemelerin dışında kalan küçük üretici faaliyetler de artmaya başlamıştır. Bu faaliyetler, kentlerde formel sektörde çalışabilmek için iş bekleyen ve bu sırada çoğunlukla kendi hesabına çalışan kesimleri tanımlamak için kullanılan enformel sektör kavramıyla açıklanmıştır (Toksöz, 2006: 42).

Enformel sektör, başlangıçta yalnızca ekonomik gelişmemişlik sorunu olarak ele alınmış; ekonomik gelişmenin sağlanmasıyla birlikte gerileyeceği ya da ortadan kalkacağı beklenmiştir. Ancak 1980’li yıllardan itibaren uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla birlikte enformel sektör, beklenin aksine daha da büyüyerek yapısal bir sorun haline gelmiştir (Kapar, 2006: 46). Gelişmekte olan ülkelere özgü ve geçici bir sorun olarak görülen enformel sektör, enformel istihdamın büyümesiyle birlikte gelişmiş ülkelerde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Formel sektörün maliyetleri azaltmak amacıyla enformel sektörle etkileşim içinde olması, enformel sektörün süreklilik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yaşanan bu değişimle birlikte enformel sektör kavramının yerini, istihdam biçimlerini, işletmeleri ve çalışma ilişkilerini de kapsayacak biçimde “enformel ekonomi” kavramı almaya başlamıştır (Uyanık, 2008: 219-220).

Kendi hesabına çalışmanın yanı sıra ücretli çalışma da enformelleşmenin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Rekabetin önem kazanmasıyla birlikte işletmeler, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla sigorta primi ödememe ve sosyal amaçlı fonlardan kurtulma gibi yasal mali yükümlülüklerden kaçarak kayıt dışı istihdamı yaygın bir biçimde uygulamaktadırlar (Sapançalı, 1995: 121). İşletmelerin işgücü maliyetlerini azaltmanın yanı sıra sendika baskısından kurtulma istekleri de çocuk, göçmen ve kaçak işçilerin güvencesiz olarak çalışmalarını gündeme getirmektedir. Bu kesimlerin sendikalaşamaması toplu pazarlıklara dayalı korumayı zayıflatmaktadır (Şenkal, 1999: 33).

Tablo 4: Yıllar İtibariyle İşgücü Maliyetlerinin Gayrisafi Katma Değer İçindeki Payı (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	58	57,1	57	57	56,7	56,9
Almanya	58,1	56,9	-	-	-	-
Avusturya	56,3	55,3	54,7	55,6	56	54,1
Belçika	58,6	57,8	57,2	58,2	57,6	56,9
İngiltere	-	-	60,3	60,9	60,8	-
İsviçre	67,2	65,9	63,8	64,7	64,5	60,9
İtalya	47,5	47,2	48,2	47,3	47,5	-

Kaynak:http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_subject?_afLoop=4832890786565013#%40%3F_afLoop%3D4832890786565013%26_adf.ctrl-state%3Dhjav71zy6_243

Tablo 3'te görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde de işgücü maliyetlerinin giderek azalma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan araştırmalar, bununla paralel bir biçimde ABD ve Avrupa ülkelerinde enformel ekonomi ve enformel istihdamın yükselmeye başladığını göstermektedir. Ancak enformelleşme, gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve toplumsal yapıdan kaynaklanan sorunlar nedeniyle gelişmiş ülkelere göre çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır.

Gelişmiş ülkelerde ileri teknolojilere dayalı büyüme biçimi, sanayi sektöründe daha düşük nitelikli istihdamını daraltırken, hizmetler sektöründe yüksek nitelikli işleri yaratmaktadır. Bunun sonucunda ise yüksek nitelikli işlerde istihdam olanağı bulunmayanlar enformel ekonomiye yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere ise 1980'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde uyguladıkları makroekonomik politikaların enformelleşmeye ivme kazandırdığı görülmektedir. Ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve rekabet alanlarında ucuz işgücünün önemli bir fırsat olarak değerlendirildiği ülkelere istihdam giderek enformelleşmektedir (Erdut, 2007: 77-78). Ayrıca son yıllarda ekonomik yapıda ortaya çıkan sorunların çalışanların gelir düzeyinde düşüşe neden olması, hem daha fazla sayıda aile bireyinin emek piyasasına girmesine hem de ikinci bir işe yönelmesine neden olmaktadır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak düşük ücretlerle çalışan kadın ve çocukların sayısı artmakta ve enformel ekonomi birçok ailenin geçim kaynağı haline gelmektedir (Temiz, 2004:

72).

Enformel ekonominin büyüklüğüne ilişkin çeşitli tahminler ortaya konulmakla birlikte gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki boyutlarını belirlemede enformel ekonominin unsurlarından kaynaklanan güçlükler bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 1990'lı yılların sonunda yaptığı bir araştırmada Avrupa Birliği'nin toplam GSMH'sinin %7'si ile %16'sı arasında bir oranda enformel uğraşının olduğu ve istidamın %7'si ile %19'nun enformel olduğu tespit edilmiştir (Kapar, 2006: 48). OECD ülkelerinde 2000'li yıllarda da enformel ekonominin payı giderek artmış, özellikle istihdam alanında önemli boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 5: Yoksulluk Oranlarının Arttığı Ülkelerde Kayıt Dışı, Geçici ve Yarı Zamanlı Çalışanların Oranı (%)

	2005	2011
İngiltere	6,3	10,4
Hollanda	8,2	12,1
Slovakya	12,3	14,1
Çek Cumhuriyeti	13,7	15,3
Belçika	11,5	16,6
Avusturya	16,5	20,8
Fransa	18,8	21,9
Portekiz	19,1	22,4
ABD	21,6	23,3
İsviçre	17,5	23,9
Slovenya	21	24,3
İspanya	18,2	25,6
İsveç	27,7	30,3
Macaristan	17,3	30,9
Bulgaristan	20,3	32,4
Kıbrıs	28,6	33,8
Norveç	20,3	32,4
Filipinler	31,1	35,6
Meksika	41	48,1

Kaynak:http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/multimedia/maps-and-charts/WCMS_369630/lang--en/index.htm

ILO'nun 2015 Dünya İstihdam raporunda kayıt dışı, geçici ve yarı zamanlı çalışanların oranı bir bütün olarak değerlendirilmiştir. ILO'nun verilerine göre yoksulluk oranlarının artış gösterdiği her ülkede kayıt dışı, geçici ve yar zamanlı çalışanların oranlarının da arttığı görülmektedir.

İşsizliğin yanı sıra yoksulluk da enformel istihdamın yaygınlaşmasına neden en önemli faktörlerden biridir. Enformelleşmenin yarattığı olumsuz çalışma ve yaşam koşulları yoksulluğu beraberinde getirdiği gibi, yoksulluğun artması da enformel çalışma koşullarına yol açabilmektedir. Nitekim yoksulların eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanma olasılığının düşük düzeyde olması, işgücü piyasasına katılımlarında engelleyici bir unsur olmaktadır. Bu durum, çalışanların enformel sektöre yönelmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Böylece enformelleşme ve yoksulluk karşılıklı olarak birbirlerini besleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Temiz, 2004: 66).

Günümüzde yeni ekonomik yapılanma sonucu işyerlerinin küçültülmesi ve geleneksel işkollarının gerilemesiyle birlikte daha fazla sayıda kadın, genç ve göçmen işgücünün çalışma hayatına girmesi enformel işlerde çalışanların sayısının giderek artmasına yol açmaktadır (Sapançalı, 2007: 19). Uluslararası göçlerin artmasıyla birlikte göçmenlerin enformel ekonomi içinde önemli bir grubu oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Göçmenliğin yasa dışı yollardan gerçekleşmesinin yaygınlık kazanması, bu gruplar için enformel istihdamı bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmaktadır. Enformel ekonomide öne çıkan bir başka grup ise yetişkin olmayanların istihdamıdır. Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerde de çocukların boş zamanlarında emek piyasası içinde yer aldıkları ifade edilmektedir. Enformel istihdamdaki ağırlık kazanan gruplardan biri de kadınlardır. Özellikle sağlık hizmetleri ve temizlik işleri gibi hizmet sektörlerinin yanı sıra giyim ve deri gibi sanayi sektörlerinde de enformel kadın emeğinin yoğunlaştığı görülmektedir (Kapar, 2006: 51-52).

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde enformel istihdamın artması ve enformelleşmenin işgücü piyasalarının yapısal bir özelliği haline gelmesi, sorunun küresel bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Enformel sektörün yarattığı yoksulluk, güvencesizlik, korumasızlık gibi koşullar, çalışanların yanı sıra ailelerini de etkilemekte ve bu kesimlerin daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla enformelleşme yalnızca işgücü piyasalarıyla ilgili bir sorun olmaktan çıkarak daha geniş toplumsal etkileri olan bir özellik taşımaktadır.

1.1.5. İşgücü Piyasası Esnekliği

Küreselleşmenin endüstri ilişkileri üzerinde yarattığı değişimle birlikte gündeme gelen esneklik, günümüzde çalışma hayatıyla ilgili en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Bazı yazarlar esnekliği istihdamı artıran ve küresel rekabete uyum için kaçınılmaz bir unsur olarak görürken, birçok yazar işgücü piyasaları ve örgütlenme üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapmaktadır (Zengingönül, 2003: 158).

Esneklik genel olarak “önceden öngörülemeyen değişikliklere karşı kapasiteyi uyarlayabilmek ve bu amaca ulaşabilmek için gerekli araçları kullanma” anlamına gelmektedir (Zengingönül, 2003: 159). İşgücü piyasası esnekliği ise “işletmenin işgücü girdisinin düzeyini ve zamanlamasını talebe göre değiştirme, ücret düzeyini verimliliğe ve ödeme gücüne göre ayarlama ve çalışanların talepteki değişmelere göre farklı işlerde görevlendirilmesi” olarak ifade edilmektedir (Tokol, 2013: 143-144). Küreselleşmenin de esnek arz ve talebin egemen olduğu bir yapıya dayanması, işletmelerin, esneklik uygulamalarını yaygın bir biçimde kullanmalarına neden olmuştur. Nitekim işletmeler, haftanın belirli günlerinde ya da belirli saatlerinde ihtiyaç duyduğu uzmanlık ve bilgiyi sağlayacak işgücünü, tam süreli çalışana göre daha düşük maliyetle elde edebilmek amacıyla esnek çalışma türlerine sıcak bakmışlardır (Mahiroğulları, 2005: 396). Ayrıca işçilerin de çalışma şekli ve süresine ilişkin tercihlerinin değişmesi de esneklik uygulamalarının yaygınlık kazanmasına neden olmuştur (Tokol, 2013: 144-145).

Keynesyen ekonomi politikalarının uygulandığı dönemde, standart istihdam olarak ifade edilen, sosyal koruma ve örgütlenmenin yasal ve kurumsal düzenlemelerle güvence altına alındığı istihdam biçimi hâkim olmuştur. Ancak 1970’li yılların ortalarından itibaren istikrarlı ekonomik büyümenin sekteye uğraması işgücü piyasalarının yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir (Temiz, 2004: 56). Küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan uluslararası rekabet, uluslararası ticaretteki eşitsizlik, düşük oranlı büyüme, işsizlik ve yeni teknolojiler gibi unsurlar, işletmeleri işgücünü organize etme ve çalışma sürelerini düzenlemede yeni yöntemler bulmaya zorlamıştır (Tokol, 2013: 144-145). Bunun sonucunda standart istihdam biçiminden farklı olarak güvencesizlik, istikrarsızlık ve belirsizlik içeren istihdam biçimleri hızla yaygınlaşmıştır (Temiz, 2004: 56).

Esneklik, 1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik durgunluk döneminde işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılması amacıyla gündeme gelse de, 1980'li yıllara gelindiğinde uluslararası rekabete karşı emek maliyetlerini azaltmanın yolu olarak görülmüştür. Böylece kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, evde çalışma ve ödünç iş ilişkisi gibi esnek çalışma şekilleri 1980 sonrası dönemde giderek yaygınlaşmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise esnek çalışma biçimleriyle çalışanların oranı bazı gelişmiş ülkelerde %25-30'lara ulaşmıştır (Mahiroğulları, 2005: 395-396).

Esnek üretim modeliyle birlikte Fordizm'de tek çatı altında toplanan ve katı bir uzmanlaşmayı içeren üretim sürecinin dönüşerek, üretimin çeşitli aşamalarının fabrika dışında küçük işletmelerde gerçekleştirilecek biçimde parçalanması ve esnek uzmanlaşmanın geçerli olması öngörülmektedir. Bu bağlamda iki farklı esnek üretim sürecinden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki üretimin bazı bölümlerinin küçük işletmelere ve taşeronlara devredilmesinden oluşan düzenlemeleri içermektedir. İkincisi ise firma içerisinde kalite ve verimliliği artırmayı hedefleyen emeğin esnek çalışma biçimleridir (Müftüoğlu, 2006: 132).

Taşeronlaşmayla birlikte işletmeler farklı uzmanlık alanına giren işleri alt işverenlere ve onun işçilerine yaptırarak hem fazla ücret ödemekten kurtulmakta hem de uzmanlık alanına girmeyen işleri yapmanın riskinden de kurtulmaktadırlar (Demi ve Gerşil, 2008: 71). Taşeronlaşma üretim maliyetlerini düşürmenin yanı sıra kanuni yükümlülüklerden kaçınmak, işçilerin sendikalaşmasını engellemek, işçi gereksinimini ve artan talebi karşılamak amacıyla yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Tokol, 2013: 157).

Esnek çalışma şekilleriyle piyasanın belirsizliği riski çalışanlara aktarılmakta ve bu durum işgücü piyasasının kuralsızlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Kısa süreli ve düzensiz çalışmalar işçilerin, düşük ve düzensiz gelir elde etmelerine neden olmaktadır. İşçiler düşük ücretlerle, eğreti işlerde, sosyal güvencesiz ve sendikasız çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Esneklik uygulamaları sosyal güvenlik haklarına ulaşmada da çeşitli sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır. Kısmi zamanlı ya da mevsimlik çalışan işçilerin prim ödeme gün sayıları diğer işçilere göre daha geç dolmakta malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları için daha uzun süre prim ödemek gerekmektedir. Ayrıca çalıştıkları süre içinde sosyal sigorta primleri düşük ücret üzerinden yatırıldığından emekli olduklarında da düşük maaşla geçinmek

zorunda kalmaktadırlar (Karadeniz, 2011: 87-88).

Tablo 6: Part-Time Çalışanların Toplam İstihdam İçindeki Oranı (%)

	OECD	AB	TÜRKİYE
1984	13,27	12,45	
1989	12,94	12,98	9,61
1994	13,83	14,23	8,82
1999	14,28	15,35	7,71
2004	14,99	15,53	6,12
2009	16,41	16,39	11,12
2014	16,73	17,43	10,61

Kaynak: <https://data.oecd.org/emp/part-time-employment-rate.htm>

Tablo 5’te de görüldüğü gibi esnek çalışma biçimlerinden biri olan ve günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde yaygın bir biçimde uygulanan part-time çalışma 1980’li yıllardan itibaren giderek artış göstermiştir. Günümüzde part-time çalışanların toplam istihdam içindeki payı OECD’de 16,73’e, AB ülkelerinde 17,43’e yükselmiştir. Türkiye’de ise part-time çalışanların oranı OECD ve AB ülkelerine göre daha düşük olmakla birlikte özellikle 2000’li yıllarda önemli bir artış göstermiş ve günümüzde 10,61’e yükselmiştir.

Esnek çalışma biçimlerinin kadınlar arasında, erkeklere göre çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Bunun nedeni kadınların, erkeklere göre düzenli bir iş bulma konusunda karşılaştıkları güçlükler ve işi ve ailesi arasında bir denge kurmak zorunda kalmalarıyla açıklanmaktadır (Temiz, 2004: 71). Ancak kadınların esnek çalışma biçimlerindeki artış, daha kolay işten çıkartılabilen ve daha düşük maliyetle çalıştırılabilen esnek bir işgücü yaratma isteğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim fordist üretimden post-fordist üretime geçişle birlikte yüksek ücret alan, tam zamanlı çalışan ve işten daha zor çıkarılabilen erkek işçiler yerine kısmi süreli ya da evde çalışan ve daha düşük ücret almayı kabul eden kadın emeği tercih edilmektedir (Karadeniz, 2011: 89).

Gençler arasında da kısmi çalışmanın giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Gençler, ekonomik yetersizliklerden dolayı eğitimleri sürecinde kısmi süreli ya da geçici işlere yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Ayrıca alınan eğitimle yaratılan istihdamın örtüşmemesi

de gençlerin standart dışı çalışma biçimlerine yönelmelerinde etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde de dâhil olmak üzere gençler, iş güvencesinin olmadığı, kötü koşullara sahip kısmi süreli veya geçici işlerde çalışarak temel gereksinimlerini karşılayacak bir gelirden yoksun kalmaktadırlar (Temiz, 2004: 74).

Kalıcı olmayan, yarı zamanlı işlerin artmasıyla birlikte gündeme gelen esneklik, emeğin ve sendikaların kazanımları için tehdit oluşturmaktadır (Dunn, 2013: 61). Fordist üretim sisteminde istihdam biçimlerinin tam gün ve süresiz sözleşmelerle standartlaşması, işçiler arasındaki farklılıkları en alt düzeye indirmiş, çıkar ortaklığını artırarak örgütlenmeyi ve toplu sözleşme yapmayı kolaylaştırmıştır. Ancak süreli sözleşme, kısmi süreli çalışma, tele çalışma, çağrı üzerine çalışma ve eve iş verme gibi esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşması farklı çalışma koşullarını da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda işçiler arasında çıkar farklılıkları olduğu düşüncesi yaygınlaşmakta ve işçiler sendikalara ilgi duymamaktadırlar (Müftüoğlu, 2006: 144-145).

Atipik çalışma biçimleriyle günün veya haftanın belirli saatlerinde çalışan, sık sık işyeri değiştiren ve evde çalışan işçilerin, işyerinden ve diğer işçilerden uzak kalması, sendikalardan da uzak kalmalarına neden olmaktadır (Kutal, 1997). Esnek ve standart olmayan çalışma biçimleri geleneksel emek piyasasını parçalamakta, dayanışma bilincini zayıflatmakta ve sendikaların geleneksel örgütlenme modellerini zayıflatmaktadır (Çelik, 2006: 22). Böylece atipik istihdam biçimleriyle çalışanlar üretim sürecine yabancılaşmakta ve bireyselleşme eğilimleri artmaktadır. Bu durum geleneksel anlayışlara sahip sendikaların bu işçilere ulaşmasını ve örgütlenmesini zorlaştırmaktadır.

1.1.6. İşgücünün Değişen Yapısı

Küreselleşme sürecinin yarattığı bir başka unsur işgücünün değişen yapısıdır. Ekonomideki yapısal değişimler ve teknolojik yeniliklere bağlı olarak istihdamın yapısı değişmekte ve bu değişim özellikle gelişmiş ülkelerde belirgin bir biçimde hissedilmektedir. İstihdamın yapısında meydana gelen değişimlerle birlikte birçok iş ve meslek ortadan kalkmaya başlarken yeni işler ve yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmakta ve işgücünde

niteliksel bir değişim yaşanmaktadır (Koray, 2008: 219).

Küreselleşmeyle birlikte gündeme gelen yeniden yapılanma süreci, kendine özgü bir küresel üretim sistemi yaratmıştır. Küresel üretim sistemiyle birlikte, sanayileşme açısından önde gelen gelişmiş ülkeler imalat sanayinden vazgeçerek ekonomik faaliyetlerini küresel üretimin planlanması, yönlendirilmesi ve finans başta olma üzere hizmetler sektörüne yönlendirmişlerdir. Ham madde ve yarı mamul üreticisi gelişmekte olan ülkeler ise teknoloji ürünü mallar da dâhil olmak üzere üretimde daha etkin bir rol oynamaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak ucuz işgücü açısından avantajlı olan gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayi istihdam yaratırken, gelişmiş ülkelerde sanayideki istihdam payı giderek azalmakta ve hizmet sektörü önem kazanmaktadır (Sapancalı, 2010: 4).

Tablo 7: Bölgelere Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı

		Tarım			Sanayi			Hizmetler		
		1995	2005	2014	1995	2005	2014	1995	2005	2014
Dünya	Kadın	45,6	40,3	31,3	16,1	15,5	17,5	36,9	44,2	49,7
	Erkek	39,5	35,3	30,4	24,6	24,9	27,0	36,0	39,8	42,6
	Toplam	41,8	37,3	32,8	21,2	21,01	23,2	39,9	41,5	45,5
Gelişmiş Ülkeler	Kadın	5,7	3,5	2,7	17,4	13,2	11,4	76,9	83,3	86,3
	Erkek	6,8	4,9	4,3	37,7	34,7	31,8	55,5	60,4	63,9
	Toplam	6,4	4,3	3,5	28,9	25,1	22,4	64,7	70,6	74,0
Orta ve Doğu Avrupa	Kadın	27,0	20,5	19,2	19,2	17,7	19,1	53,8	61,8	61,7
	Erkek	26,8	21,2	17,2	32,8	32,6	33,8	40,4	46,1	49,0
	Toplam	26,9	20,9	18,1	27,6	25,9	27,2	46,4	53,2	54,7
Doğu Asya	Kadın	57,3	48,2	31,7	21,0	21,1	28,1	21,8	30,6	40,2
	Erkek	43,2	37,8	28,4	27,3	27,6	32,8	29,5	34,6	38,8
	Toplam	49,5	42,4	29,8	24,5	24,7	30,7	26,0	32,8	39,4
Güneydoğu Asya ve Pasifik	Kadın	54,2	46,8	38,3	13,3	14,9	16,5	32,5	38,3	45,2
	Erkek	53,1	45,4	39,1	18,0	20,3	22,2	30,7	34,3	38,7
	Toplam	52,5	46,0	38,8	16,0	18,1	19,8	31,5	36,0	41,4
Güney Asya	Kadın	75,6	70,4	64,4	11,8	14,01	17,7	12,7	15,6	17,9
	Erkek	54,9	47,6	40,3	17,0	20,4	25,1	28,1	32,0	34,6
	Toplam	60,7	54,3	46,6	15,5	28,5	23,1	23,7	27,2	30,2
Latin Amerika ve Karayipler	Kadın	16,5	12,5	9,9	12,7	14,0	11,7	70,8	73,4	79,3
	Erkek	28,8	24,1	19,7	25,5	26,6	27,5	45,7	49,3	52,9
	Toplam	24,4	19,5	25,3	20,9	21,6	21,0	54,7	58,8	63,7
Orta Doğu	Kadın	36,4	32,2	26,0	10,2	15,6	11,4	53,3	52,2	62,6
	Erkek	22,3	18,0	12,4	25,4	27,6	30,4	52,3	54,4	57,1
	Toplam	24,1	20,4	14,6	23,5	25,6	27,4	52,4	54,0	58,0
Kuzey Afrika	Kadın	43,7	46,0	39,5	11,4	11,4	10,8	41,3	42,6	49,7
	Erkek	33,0	30,2	27,0	22,5	23,1	24,0	44,4	46,7	48,9
	Toplam	35,9	33,5	29,8	20,3	20,7	21,1	43,8	45,8	49,1
Sahraaltı Afrika	Kadın	69,9	64,4	61,5	5,9	6,1	6,6	25,1	29,5	31,9
	Erkek	64,2	63,0	60,3	10,4	10,3	11,1	25,4	26,6	28,6
	Toplam	66,3	63,7	60,8	8,4	8,4	9,0	25,3	28,0	30,1

Kaynak: http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2014/WCMS_234879/lang--en/index.htm

Tablo 6’da görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü hala önemi korumakla birlikte, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payında azalma eğilimi göze çarpmaktadır. Buna karşılık sanayi ve hizmet sektöründe istihdamın payının giderek arttığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayi sektörünün istihdam payı daralırken gelişmekte olan ülkelerde artış göstermektedir. Nitekim günümüzde gelişmiş ülkelerde sanayi sektörü istihdamı %22,4 iken, bu oran hizmet sektöründe %74’e ulaşmıştır. Dünya geneline bakıldığında da istihdamın dağılımında tarım sektörü en az paya sahipken, hizmet sektörünün %45’lik bir payla en fazla istihdam hacmine sahip sektör olduğu görülmektedir.

Hizmet sektörünün öneminin artmasıyla birlikte kadın işgücü de hizmet sektöründe yoğun olarak yer almaya başlamıştır. Tablo 6’da görüldüğü gibi gerek dünya ortalamasına göre gerekse gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından kadın işgücünün sektörel dağılımına bakıldığında hizmet sektörü istihdamının en yüksek payı oluşturduğu ve giderek artış gösterdiği görülmektedir. Kadınların hizmet sektöründe yaygın bir biçimde uygulanan atipik istihdam biçimleriyle çalışmayı erkeklere göre daha fazla tercih etmeleri ve kadın işgücünün enformel sektörde yoğun bir biçimde kullanılması işgücünün cinsiyet açısından da farklı çalışma koşullarına sahip olmasını beraberinde getirmiştir.

Ekonomideki sektörel dönüşümün yanı sıra işletmeler mekânsal açıdan ve işletme ölçeği açısından da değişimler yaşamıştır. Mal ve hizmet üretimi açısından işyerleri mekânsal olarak parçalanmış ve çok mekânlı işyerleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu mekânlar ulus ötesi mekânlar şeklinde de olabilmektedir. Ayrıca fordist üretim yapısının büyük ölçekli ve binlerce çalışanın aynı koşullarda çalıştığı işletmelerin yerini küçük ve orta boy işletmeler almaya başlamıştır (Çelik, 2006: 34-35).

Hizmet sektörünün rolünün artması, teknolojik gelişmeler, işletme ölçeğinin küçülmesi ve sanayi sektöründe çalışan işçi sayısının azalmasıyla birlikte sendikalaşma eğilimi düşük, vasıflı işgücüne olan talep yükselmeye başlamıştır (Gökbayrak, 2012: 40). Buna bağlı olarak düşük vasıflı işgücü yetersiz istihdam olanakları, düşük ücret ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalırken, yüksek vasıflı işgücü istihdam olanakları artan ve gelecek beklentileri yükselen kesimi oluşturmaktadır (Selamoğlu, 2002: 35).

Emek piyasasında bir yandan çevre işgücü olarak adlandırılan vasıf düzeyi yüksek ve bireysel eğilimli işgücü artarken, diğer yandan çekirdek işgücünü oluşturan ve genellikle kadınlar, gençler ve göçmenlerden oluşan kolektif kimliği zayıf, sosyal güvenceden yoksun ve örgütlü harekete yabancı, vasıfsız işgücü de ağırlık kazanmaya başlamıştır (Selamoğlu, 2004: 43). Böylece az sayıda nitelikli işgücü ile çok sayıda niteliksiz işgücünün farklı çalışma koşullarına sahip olduğu üretim yapısı ortaya çıkmıştır (Koray, 2008: 223). Ayrıca beyaz yakalı işgücünün de kendi içinde farklı nitelikler taşıması, farklı işler yapması ve farklı koşullarda çalışması nedeniyle bu değişim çok daha karmaşık bir işgücü yapısı ortaya çıkarmaktadır (Koray, 2008: 221).

Gittikçe büyüyen hizmetler sektörünün işgücü piyasasında oluşturduğu, çekirdek ve çevre işgücünden oluşan bu ikili yapı, sendikal hareketin örgütlediği geleneksel işgücü yapısının da ağırlığını kaybetmesine neden olmuştur (Selamoğlu, 2004: 43). Çekirdek işgücü yüksek vasıflı, yüksek ücretli ve güvenceli bir kesimi oluştururken; çevre işgücü kolayca ikame edilebildiğinden sendikalılaşmamakta ve genellikle kayıt dışı çalışmaktadır (Çelik, 2006: 32). Sendikaların bel kemiğini oluşturan yarı vasıflı işgücünün azalması ve örgütlenme ihtiyacı az olan üstün nitelikli çalışanların sayısının artması sendikaları yeni stratejiler üretmeye zorlamıştır (Dunn, 2013: 61).

Yeni üretim ve yönetim sistemlerinin gelişmesiyle birlikte sanayi sektörünün daralması, hizmet sektöründe çalışan sayısının artması, esnek çalışmanın yaygınlaşması, işsiz sayısının artması ve işsizliğin süreklilik kazanması sendikalar açısından örgütlenme ve temsil sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Şenkal, 1999: 41). Bunun sonucunda fordist üretimin hâkim olduğu dönemde mavi yakalı işçilerin yoğun olarak çalıştığı büyük fabrikalarda altın çağını yaşayan sendikalar, küreselleşmenin beraberinde getirdiği endüstrisizleştirmeye birlikte işlevlerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir (Zencirkıran, 2012: 490). Claude Jessua'nın "yeni bir sanayi devrimi" olarak nitelendirdiği, teknolojik gelişmelerin yarattığı bu dönüşüm tüm sektörleri etkilemiş (Jessua, 2005: 49) ve sendikaların güç ve kazanımlarının önemli ölçüde gerilemesine neden olmuştur.

Sektörel, niteliksel ve mesleki ayrımlar ile cinsiyet ayrımlarına dayalı olarak ve farklı çalışma biçimleriyle ortaya çıkardığı karmaşık istihdam yapısı, işletmelerin uyguladıkları işgücü esnekliğiyle daha karmaşık hale gelmektedir. Aynı işletmede çalışanlar arasında farklı çalışma biçimleri ve ücret uygulamaları sendikal örgütlenmeyi de olumsuz etkilemektedir. Sendikaların geçmişte vurguladığı "sınıf ve ücret dayanışması" anlayışı çalışanlar arasında giderek önemini kaybetmeye başlamıştır (Koray, 2008:225). İşgücünün, sendikalaşma oranının nispeten yüksek olduğu sanayi sektöründen, sendikalaşma eğilimi daha düşük olan hizmetler sektörüne kayması sendikaların geleneksel tabanını zayıflatmaktadır (Çelik, 2006: 33).

1.1.7. Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişimler

Son yıllarda, insan kaynakları yönetiminin sendikaların geleceğine ilişkin tehdit oluşturduğu konusundaki görüşler artmaya başlamıştır. Artan uluslararası rekabetle birlikte işletmelerin işgücü maliyetlerini düşürmeye ve esneklik uygulamalarına önem vermeleri, işgücünün maliyet açısından en uygun anlayışla kullanılmasını amaçlayan insan kaynakları yönetiminin öneminin artmasına yol açmıştır (Işık, 2009: 160). Böylece 1980'ler ve 1990'larda Personel Yönetimi ve Endüstri İlişkileri kavramı giderek gündemden düşerken, İnsan Kaynakları Yönetimi yükselen bir değer haline gelmiştir (Çelik, 2006: 23).

Özellikle büyük ölçekli ve sendikalı işletmelerde yoğun olarak kullanılan insan kaynakları politikalarıyla birlikte firmalar, sendikaları devre dışı bırakarak işçilerle dolaysız olarak iletişim kurmayı amaçlamaktadırlar (Işık, 2009: 160). Bu nedenle insan kaynakları yönetimiyle birlikte gündeme gelen, çalışanların yönetime katılması fikri, “sendikadan kaçınma stratejisi” olarak değerlendirilmektedir (Şenkal, 1999: 50). Nitekim insan kaynakları yönetimi işçilerin sendikalara değil, işletmelere bağlılık göstermesini beklemekte, işletmelerin değerlerini ve amaçlarını benimseyerek daha fazla çalışmalarını talep etmektedir (Yıldırım, 2005: 162). Bu bağlamda insan kaynakları yaklaşımını ön plana çıkaran işletme politikaları da işgücü içindeki bireysel eğilimlerin artmasında etkili olmuş ve sendikaların gerekliliği tartışılır hale gelmiştir.

İnsan kaynakları yönetiminin de etkisiyle çalışma yaşamında bireyselliğin yükselen bir değer haline gelmesi, sınıf bilinci ve birlikteliğini derinden etkilemiştir. Bireyselleşme eğilimiyle birlikte taleplerin çeşitlenmesi ve kariyer geliştirme gibi öncelikler sendikal örgütlenmenin ve sınıf bilincinin önüne geçmiş; vasıf düzeyi ve bireysel pazarlık gücüne güvenen çalışanlar, birlikte hareket ederek pazarlık güçlerini arttırmak yerine bireysel pazarlıklara yönelmişlerdir. Bu durum ise başta üye kaybı ve toplu pazarlıkların etkinliğini kaybetmesi olmak üzere sendikaların geleceğini tehdit eder hale gelmiştir (Yorgun, 2007a: 46-47).

1.1.8. Uluslararası Göç

Esneklik uygulamaları sadece üretim süreciyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda emeğin coğrafi esnekliği de sermaye birikimi için gerekli hale gelmiştir (Munck, 2010b: 9). Küreselleşmeyle birlikte mal ve hizmetlerin hareketliliğinin yanı sıra işgücünün de bölgeler, ülkeler ve kıtalar arasındaki hareketliliği artmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan göç hareketlerinin en önemli özelliği ise göçün kişisel bir tercih olmaktan öte, zorunluluk haline gelmesidir (Gökbayrak, 2006).

Küreselleşmenin yarattığı etkiler sonucunda günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında küresel gelir dağılımı adaletinin bozulması ve gelişmekte olan ülkelere yoksulluğun giderek artması uluslararası göçlerin en önemli nedenini oluşturmaktadır (Gökbayrak, 2006). Ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının derinleşmesinin yanı sıra iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle insanların diğer ülkelerdeki yaşam koşullarından, ekonomik ve siyasal gelişmelerden daha kolay haberdar olmaları, göç hareketlerinin hızlanmasını sağlamıştır (Gençler, 2005: 176). Ayrıca gelişmiş ülkelerde nüfusun giderek yaşlanması, söz konusu ülkeler için göçmen işçilerin önemini artırmıştır (Temiz, 2004: 75).

Tablo 8: Uluslararası Göçmen Sayısı (Milyon)

	1990	2000	2010	2013
Dünya	154,2	174,5	220,7	231,5
Gelişmiş Ülkeler	82,3	103,4	129,7	135,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	71,9	71,1	91,0	95,9

Kaynak:http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/migrationreport2013/Full_Document_final.pdf

Tablo 8’de görüldüğü gibi göçmen sayısı yıllar itibariyle artış göstermektedir. Göçmen sayısı 1990 yılında 154,2 milyonken, bu sayı 2000 yılında 174,5 milyona, günümüzde ise 231,5 milyona yükselmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelere yönelik göçlerin gelişmekte olan ülkelere göre daha yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim günümüzde gelişmekte olan ülkelerdeki göçmen sayısı 95,9 milyonken, gelişmiş ülkelerde 135,6 milyona ulaşmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte bir yandan nitelikli işgücü açığına karşılamak amacıyla özellikle gelişmiş ülkelerde beyin göçü önem kazanmakta, diğer yandan ucuz emek gücü ve esneklik taleplerinin bir sonucu olarak niteliksiz göçmenler de ön plana çıkmaktadır. Bilişim sektöründe çalışan uzmanlar başta olmak üzere temel bilimler ve mühendislik alanındaki uzmanlar beyin göçünün en önde gelen gruplarını oluşturmaktadır (Gökbayrak, 2006). Eğitimli ve vasıf düzeyi yüksek göçmenler, sürekli istihdam olanağı bulabilirken; niteliksiz olanlar işletmelere düşük maliyet ve esnek işgücü fırsatı sağlamaktadırlar. Göçmenler geçici, mevsimlik ve çoğu zaman yerel halkın çalışmayı tercih etmediği ağır, tehlikeli ve sağlıksız işlerde istihdam edilmektedirler. Bu nedenle diğer çalışanlara göre çok daha kötü ve güvencesiz şartlarda çalışmakta, genellikle düşük ücretli işlere ve enformel sektöre yönelmektedirler. Ayrıca dil, eğitim, nitelik ve sosyal ilişkilerden yoksunluk gibi bazı dezavantajlar nedeniyle iş bulmalarının zorlaşması da enformel sektöre yönelmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Temiz, 2004: 74-75).

Tablo 9: Avrupa’da Göçmenler ve Ülke Vatandaşları Arasındaki Ücret Farkı(%)

Ülkeler	Ücret Farkı
Kıbrıs	34,8
İspanya	29,9
Yunanistan	29,9
İtalya	26,7
Portekiz	25,4
İzlanda	24,4
Estonya	22,7
Danimarka	21,0
İrlanda	19,2
Hollanda	16,5
Avusturya	15,8
Lüksemburg	14,9
Fransa	14,9
Finlandiya	14,7
Norveç	12,2
Polonya	12,2
Belçika	9,8
Letonya	9,0
İngiltere	8,4
İsveç	8,4
Almanya	7,4
Slovenya	6,9

Kaynak:http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/13/documents/backgrounddocs/GFMD_ILO_Discussion%20Paper_Promoting%20Decent%20Work%20for%20MWS.pdf

Tablo 7’de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde, göçmen işçilerin ücret düzeyleriyle ülke vatandaşlarının ücret düzeyleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Göçmen işçilerin enformel sektörde, güvencesiz ve düzensiz işlerde yoğun bir biçimde çalıştırılmaları emek piyasasında çalışma koşulları ve ücretler açısından göçmenler ve vatandaşlar arasında farklı standartlar ortaya çıkarmaktadır. Bu farklılık göçmen işçilerin çalışma ve yaşam standartları açısından dezavantajlı grupları oluşturduklarını göstermektedir.

Göçün artmasıyla birlikte bu grupların ihtiyaçları, beklentileri, çalışma ve hayat koşulları hem göçmenler hem de diğer çalışanlar açısından önemli sorunları da beraberinde getirmiştir (Yorgun, 2007a: 49). Göçün artması, emek piyasasında işçileri ulusal köken ve vatandaşlık statülerine göre ayırmaktadır. Bu nedenle göçmen işçilerin taleplerine cevap

veremeyen ve onlarla yeterince bağ kuramayan sendikaların bu grupları örgütlenmesi zorlaşmaktadır (Munck, 2013: 236).

1.1.9. Yeni Toplumsal Hareketler

Sendikaların, örgütlerin dinamizmini arttıracak çabalarının yanında sendikal mücadeleyi güçlendiren farklı toplumsal dinamikler de ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ve neoliberalizmin yarattığı yoksulluk ve işsizlik gibi toplumsal sorunlar birçok ülkede ekonomik ve siyasal sisteme karşı eylemlerin ve protestoların artmasına yol açmıştır.

“Yeni toplumsal hareketler” olarak adlandırılan ve küreselleşme sürecini hedef alan bu protesto hareketleri dünyanın farklı bölgelerinden gelen ve farklı nitelikler taşıyan toplumsal hareketleri bir araya getirebilmektedirler (Kalfa ve Ataay, 2008: 127). Yeni toplumsal hareketler bu anlamda bölgesel ve yerel düzeyde olabileceği gibi küresel nitelik de taşıyabilmektedirler. Bu hareketler işçi haklarının yanı sıra kadın hareketleri, insan hakları, ekoloji, etnik azınlık ve barış gibi farklı konuları da içererek yeni kimlikler geliştirdikleri gibi yeni istekleri de dile getirmektedirler. Yeni toplumsal hareketler ayrıca kendilerini parti politikalarından ve sivil toplumdan bağımsız olarak nitelendirmektedirler (Munck, 1998).

Yeni toplumsal hareketlerin özelliklerine bakıldığında ise bu hareketler toplumsal değişime yönelmekte, mücadelecı bir kimlikle hareket etmekte ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmayıp katılımcı demokrasinin uygulandığı kolektif mücadeleler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Pillay, 2013a: 12). Yeni toplumsal hareketler, işçi hakları, çevre ve ayrımcılık gibi birçok toplumsal sorunun kaynağını kapitalizm olarak görmekte; özgürlük, eşitlik, adalet gibi ideallerin kapitalist sistemde çözülemeyeceğine inanmaktadırlar (Kalfa ve Ataay, 2008: 141).

Küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle Fransa, Yunanistan, İtalya ve Almanya gibi birçok gelişmiş ülkede sanayi işçileri, enformel sektör ve kamu çalışanları, göçmenler ve üniversite öğrencileri gibi çeşitli toplumsal kesimleri bir araya getiren yeni bir hareket dalgası ortaya çıkmaktadır (Demirhan, 2011: 15). Refah devleti uygulamalarının terk edilmesi, emeğin güvencesizleştirilmesi, yoksullaşma ve göçmen sorunu etrafında şekillenen bu kitle

hareketleri hükümetleri tehdit eder hale gelmeye başlamaktadır (Demirhan, 2011: 30). Söz konusu hareketler Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Bankası (World Bank-WB) gibi uluslararası finans kuruluşlarının toplantılarının engellemesine yönelik gerçekleştirilen gösterilerle önemli bir sıçrama yaşamış ve dünyanın gündemine girmeye başlamışlardır (Kalfa ve Ataay, 2008: 128). İşçi hareketlerinin yanı sıra etnik azınlık örgütleri, kadın, çevre ve barış hareketlerini de kapsayan bu hareketler; Avrupa toplumunun demokrasi geleneğinin de etkisiyle gönüllü örgütler aracılığıyla kampanyalar düzenlemekte ve birçok toplumsal ihtiyacın karşılanmasında önemli rol oynamaktadırlar (Sanlı, 2011: 58).

Gelişmiş ülkelerin yanı sıra üçüncü dünya olarak adlandırılan Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde de toplumsal hareketlerin giderek yükselişe geçtiği görülmektedir. Ancak bu ülkelerde ortaya çıkan neoliberalizm ve küreselleşme karşıtı hareketler, diğer ülkelere farklı olarak ülke ekonomilerinin kapitalist dünya piyasasına dâhil olma biçimlerine ve emperyalizme bağlı olarak diğer ülkelere farklı karakterler taşımaktadırlar. Söz konusu ülkeler ithal ikameci dönemde görece sanayileşmişken, neoliberalizmle birlikte hızlı bir sanayisizleşme ve güvencesizleşme sürecine girmişlerdir. Bu nedenle işçiler, işsizler, yoksul ve köylü hareketleri iç içe geçen toplumsal tepkiler olarak ortaya çıkmıştır (Demirhan, 2011, 17).

Toplumsal hareketlerin merkezinde yer alan küreselleşme, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda hükümetlerin eğitim, sağlık ve sosyal koruma sağlama işlevlerini azaltan ciddi bir borçlanma yaratmıştır. Ayrıca küreselleşme, bu ülkelerde vergilendirme, düzenleme ve sosyal harcama gibi devlet işlevlerinin var olmadığı formel küresel ekonomiden dışlanmış bölgelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Deacon, 2011: 109). Bu nedenle küreselleşme ve neoliberalizm karşıtlığı toplumsal muhalefetin temel unsuru haline gelmiştir.

Ayrıca Üçüncü Dünya'da 1970'lerle birlikte hem içsel dinamikler hem de dış unsurların etkisiyle otoriter ve (genellikle) askeri rejimler ortaya çıkmaya başlamıştır (Munck, 1995: 285). Otoriter rejimlere başkaldırı, bu ülkelerdeki toplumsal hareketlerin, özellikle Marksizmden etkilenen Avrupa ülkelerindeki hareketlerden farklı olarak, sınıfsal bir ayaklanmadan çok emperyalizme, yoksulluğa, etnik ayrımcılığa ve demokratikleşmeye vurgu

yapan halk hareketleri olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bu ülkeler diğer ülkelerden farklı olarak kapitalizmin, küreselleşmenin ve neoliberalizmin yarattığı olumsuzlukların yanı sıra ayrımcılık, anti-demokratik uygulamalar ve yoksulluk gibi farklı sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum ise toplumsal hareketlerin daha özgün bir karakter taşımasına neden olmuştur.

Latin Amerika ve Güney Afrika başta olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinde yükselen toplumsal muhalefetle birlikte sendikalar, salt sınıf kimliğine indirgenen geleneksel mücadele anlayışıyla toplumdaki bu dinamizmi kapsamada yetersiz kalmışlardır. Toplumsal hareketler, sosyal demokrat partiyi desteklemekle sınırlı siyasal mücadele anlayışına ve bürokratik işleyişe sahip sendikalar tarafından çoğu zaman sahiplenilmemiş ve sendikalar bu hareketlere karşı sessiz kalmayı tercih etmişlerdir (Carroll ve Ratner, 1995: 196).

Söz konusu ülkelerde küreselleşme ve neoliberalizmin etkilerine karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerle, sendikal hareketin birbirini beslemesi ve bu hareketlerin sınıfsal bir kimlik kazanmaya başlaması sendikal harekete güçlü bir ivme kazandırmaya başlayan toplumsal hareket sendikacılığıyla mümkün olabilmiştir. Toplumsal hareket sendikacılığı bir yandan toplumsal muhalefete güç kazandırırken, diğer yandan toplumsal tepkiyi emek merkezli bir mücadeleye dönüştürebilmiştir. Böylece toplumsal hareket sendikacılığı, toplumsal hareketler üzerinde hem onları güçlendiren ve dönüştüren hem de yeni hareketler yaratan çift yönlü bir etkiye sahip olmuştur.

Toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkışını yeni toplumsal hareketlere dayandıran Peter Waterman, işçi olarak tanımlansalar bile yoksul, güçsüz, marjinalleştirilmiş ve yabancılaştırılmış kişilerin sendikalaşmadığı gerçeğinden hareketle bu kesimlerin kapsamlı, çeşitli, kompleks ve demokratik olarak nitelendirdiği yeni toplumsal hareketlerle örgütlenebileceğini savunmuştur (Waterman, 1993: 247). Toplumsal hareket sendikacılığının önemi ise bu hareketlerle yaptığı ittifaklar ve söz konusu kesimleri örgütlenme çabasında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde klasik işçi tanımından farklı özellikler taşıyan bu kesimlerin giderek genişlediği dikkate alındığında, Waterman'ın deyimiyle, "toplumsal hareket sendikacılığı, çağdaş dünyamızla ilgili olup, ona uygun olarak şekillenmiştir" (Waterman, 1993: 246).

1.2. Sendikalardan Kaynaklanan Koşullar

Sendikaların yaşadığı güç kaybı, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan değişimlerle bağlantılı olduğu kadar, sendikalardan kaynaklanan bir takım sorunlardan da ileri gelmektedir. Sendikaların değişen koşullara ayak uyduramamaları ve bu koşullar karşısında kendilerini yenileyememeleri, sendikal hareketin bir çıkmaza girdiği konusundaki düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Sendikalar, 19. yüzyıl Avrupasında ilerlemeci örgütler olarak ortaya çıkmış olsalar da, güçlenmeleri ve siyasal temsil hakkı kazanmalarıyla birlikte giderek kurumsallaşmışlardır. Kurumsallaşma ise sendikaları, daha esnek yapılar olmaktan çıkarmış ve daha hiyerarşik bir hale getirmiştir. Bu durum, özellikle gelişmiş demokratik ülkelerde bulunan hiyerarşik yapıdaki sendikalarda, tabanın, liderlere karşı ayaklanmalarına neden olmuştur (Pillay, 2013a: 12). Yapılan birçok araştırmada sendikal geleneğin güçlü olduğu İskandinav ülkeleri dışında başta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri olmak üzere sendikalarda sendikal demokrasiye önem verilmemesi, yöneticilerin demokratik ve katılımcı normlardan ve sendikal sorunlarla ilgili konularda hesap verme eğiliminden uzak oldukları ifade edilmektedir (Demirdizen ve Lordoğlu, 2013: 227-228). Sendikaların giderek bürokratikleşmesi, sendika içi demokrasiyi işletememeleri, ideolojik bağlılık, yeni nesil işçilerin beklentilerini karşılayamamaları gibi sendikalardan kaynaklanan birçok unsur da sendikaların güç kaybetmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Tokol, 2013: 48-49).

Tablo 10: OECD Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları (%)

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Avustralya	50,2	47,9	44,2	50,1	48,5	45,5	39,6	32,5	25,7	22,3	18,4	17,0
Belçika	39,3	37,8	39,9	49,1	51,3	49,7	51,1	52,8	56,2	53,7	53,8	-
Fransa	19,6	19,5	21,7	22,2	28,3	13,6	9,8	8,7	8,0	7,7	7,7	-
Almaya	34,7	32,9	32,0	34,6	34,9	34,7	31,2	29,2	24,6	21,7	18,6	17,7
Yunanistan	-	-	-	-	-	37,5	34,1	31,3	26,5	24,6	22,5	-
İtalya	24,7	25,5	37,0	48,0	49,6	42,5	38,8	38,1	34,8	33,6	35,5	36,9
Japonya	32,9	35,3	35,1	34,5	31,1	28,8	26,1	24,4	21,5	18,8	18,4	17,8
İsveç	72,1	66,3	67,7	74,5	78,0	81,3	80,0	83,1	79,1	76,5	68,2	67,7
Türkiye	-	-	-	-	-	-	19,2	13,4	9,9	8,2	5,9	-
İngiltere	38,8	38,7	43,0	42,0	49,7	44,2	38,1	33,1	30,2	28,4	26,4	25,4
ABD	30,9	28,2	24,4	25,3	22,1	17,4	15,5	14,3	12,9	12,0	11,4	10,8
OECD Ortalama	34,1	33,1	34,0	34,7	33,2	29,2	26,3	23,3	20,2	18,8	17,6	16,9

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN#

Tablo 10'da görüldüğü gibi 1960'lı ve 1970'li yıllarda sendikalaşma oranları birçok ülkede artış göstermiştir. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde sendikalaşma oranlarının yıllar itibarıyla azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Günümüzde, İskandinav ülkeleri dışında gelişmiş ülkelerde güçlü bir sendikacılıktan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Nitekim İsveç, %67,7'yle sendikalaşmanın en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. İsveç'i %53,8 ile Belçika izlemektedir. Sendikalaşma oranlarının 1980 yılından günümüze kadar Avustralya'da %48,5'ten %17'ye, Fransa'da %28,3'ten %7,7'ye, Almanya'da %34,9'dan %17,7'ye, İngiltere'de ise %49,7'den 25,4'e gerilediği görülmektedir.

Günümüzde özellikle ekonomik açıdan az gelişmiş ülkelerin çoğunda, işçi sendikaları işgücünün çok küçük bir kesimini örgütleyebilmektedirler. Sendikalı işyerlerinde çalışan işçiler daha yüksek ücretlere sahipken, sendikasız işçilerin daha iyi çalışma koşullarından yoksun olması çalışan sınıf içinde de farklılıklar yaratmaktadır. Bu anlamda işçi sendikalarının işçileri ve toplumun yoksul kesimlerini bir araya getirmekten çok, kendi üyelerini toplumun geri kalanından ayırtırdıkları görülmektedir (Scipes, 1992a: 122). Nitekim işgücü piyasasında sendikalı ve sendikasız işçiler arasındaki ücret düzeyleri farklılıklar göstermekte ve bu durum gelir dağılımını işçiler açısından daha adaletsiz hale getirebilmektedir (Balcı, 2015: 197).

Sendikal örgütlenmenin ve kolektif bilincin giderek zayıfladığı koşullarda, sendikalar işçilerin önemli bir bölümünü kapsamada yetersiz kalmakta ve böylece geleneksel misyonlarından farklı olarak toplumsal eşitsizliği de yeniden üretebilmektedirler. Bu noktada, tüm çalışanların örgütlülüğünü arttıracak ve sendikal mücadeleyi tabana yayacak yeni sendikal anlayışlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

Ayrıca günümüzde toplumsal cinsiyet farklılığı ve etnik yapı gibi unsurlar da sınıf kimliği gibi birer toplumsal kimlik alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum sendikaları salt sınıf kimliğine dayalı geleneksel anlayışlardan uzaklaştırarak tüketiciler, kadınlar, etnik azınlıklar gibi sınıfsal olmayan çelişkileri de gündemlerine almaya zorlamaktadır (Özügurlu, 2000: 143).

Sendikalar, küreselleşme ve neoliberalizmin yarattığı sonuçlar karşısında bir yandan mevcut üyelerini koruma yönünde çaba gösterirken, diğer yandan da a-tipik ve esnek istihdam biçimleriyle çalışan, özellikle genç, kadın ve göçmen işgücünü örgütlemeye yönelik arayışlara girmektedirler (Gökbayrak, 2012: 39). Sendikaların geleneksel üyelerinin yanı sıra yeni potansiyel üyelerini de dikkate almaları, sendikal hareket açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Çetik ve Akkaya, 1999: 50). Günümüzde birçok sendikacı ve akademisyen, sendikaların yaşanan değişimi dikkate almaları ve yeniden yapılandırılmalarıyla sorunların çözülebileceğini savunmaktadır (Özveri, 2006: 75). Bu nedenle hem işçilerden gelen sendikalara yönelik beklentiler hem de işçi sınıfının değişen yapısıyla birlikte sendikaların geleneksel örgütlenme modellerinin işçileri örgütlemeye yetersiz kalması, sendikaların yeni örgütlenme stratejilerine ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır.

Ayrıca yeni yönetim tekniklerinin işçilere sunduğu sendikasız çalışma ilişkilerinin çalışanları tatmin etmemesi, toplu pazarlık sisteminin yerine geçebilecek bir alternatifin bulunmaması, çağdaş yönetim sistemlerinin etkili bir şekilde kullanılamaması ve çözümlerin kısa vadeli olması işçiler arasında sendikalara duyulan ihtiyacın yeniden artmasına da neden olmaktadır. Böylece sendikalarda gündeme gelen yeniden yapılanma süreciyle birlikte sendikal örgütlenme tekrar umut haline gelmeye başlamaktadır (Yorgun, 2007a: 55). Küreselleşmenin sendikal hareket açısından uzun vadeli ve yapısal bir krizi beraberinde getirdiği ve sendikal mücadelenin enformasyon toplumuyla birlikte ortadan kalkacağına dair

görüşler birçok yazar tarafından kabul görse de yapılan araştırmalar 1990’lardan itibaren işçi hareketlerinin tekrar yükselişe geçtiği ve işçilerin küreselleşmenin neden olduğu değişimler karşısında giderek artan tepkiler geliştirmeye başladıklarını göstermektedir (Silver, 2009: 12).

Bu bağlamda sendikacılık hareketinin krizine, “sendikacılığın krizinden çok, belirli bir tip sendikacılığın krizi olarak yaklaşıması” (Özuğurlu, 2000: 144) sendikal harekete, yeni mücadele yöntemlerini sağlama konusunda fırsatlar sağlamaktadır. Erkek sanayi işçilerinin belkemiğini oluşturduğu sendikacılık türü, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan dönüşümlerle önemli ölçüde gücünü yitirmiştir. Ancak sendikaların yöneldiği yeni gruplar ve yeni mücadele anlayışları, sendikal hareketin geleceğine yönelik beklentileri olumlu yönde etkilemektedir (Yıldırım, 1997: 196). Sendikaların ulusaşırı sermayenin artan gücüne karşı koyabilmek ve daha adil çalışma koşulları yaratabilmek amacıyla yeni arayışlara girdiği görülmektedir (Thomas, 2013: 79).

Bazı sendikalar, taraflar arası işbirliği sonucunda sendikaların daha güçlü olacağını; hem işyeri düzeyinde ve sektörel düzeyde hem de devletle olan ilişkilerde daha etkin katılım sağlayacaklarını ileri sürmektedirler (Selamoğlu, 1995: 63). Bu anlayış çerçevesinde sendikalar, küreselleşmeyi kaçınılmaz olarak kabul edip; çok uluslu şirketlerle kurulan sosyal diyalog, sosyal sorumluluk projelerine verilen destek, adil ve sosyal küreselleşme yönündeki çağrılar gibi dayanışmayı, uzlaşmayı ve işbirliğini esas alan çabalar geliştirmektedirler.

Bazı sendikalar ise taraflar arası işbirliğini kabul etmemekte ve sendikaların sermayeye, çok uluslu şirketlere ve neoliberalizme karşı mücadeleciler bir kimlikle başarılı olabileceğini savunmaktadırlar. Günümüzde küreselleşmeye ve küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı kolektif kimliği ön plana çıkaran bu mücadeleciler ve enternasyonalist yaklaşıma sahip yeni sendikal anlayışların da güçlenmeye başladığı görülmektedir.

Küresel bir toplumsal hareket haline gelmeyi amaçlayan sendikalar, tek bir çalışma alanından daha geniş bölgeleri ve kesimleri örgütlemeyi hedeflemekte, sosyal sorunların sonuçlarından çok nedenlerini ortadan kaldırmak için mücadele etmektedirler (Şenkal, 2005: 559-560). Bu anlayışla hareket eden sendikalar için küreselleşme, neoliberal politikalar, çok uluslu şirketler gibi eğilimler ve aktörler sendikal hareket için en büyük tehlikeyi oluşturmaktadırlar. Bu nedenle sendikalar “küreselleşmeye sosyal boyut kazandırılması”

şeklindeki politikalara karşı çıkmakta ve küresel emek enternasyonalizmini savunmaktadırlar (Özügürlü, 2000: 167).

Günümüzde özellikle Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde birçok sendika, bu mücadelecı ve muhalif yaklaşımı, sendikaların güçlenebilmesi için bir zorunluluk olarak görmektedir. Politik sendikacılığın gerekliliğini savunan bu yaklaşım, sadece ücret sendikacılığının işçilerin gereksinimlerini karşılamaya yetmediğini ve ekonomik ve toplumsal sistemde köklü değişiklikler yapılmasını zorunluluk olarak görmektedir (Şen, 2004: 143). Bu yaklaşımda, işbirliğini esas alan anlayıştan farklı olarak birlik ve bütünlük söyleminin yerini sınıf bilinci almakta; küreselleşmeye karşı verilen mücadele için küresel dayanışmanın önemi vurgulanmaktadır (Yücesan Özdemir, 2009: 231).

Küreselleşmenin işçilerin aleyhine işemesi, bireysel pazarlık sistemlerinin uzun vadede çalışanların sorunlarını çözmede yetersiz kalması, çalışanların sistem içinde yalnızlığa itilmesi, yeni vasıflara duyulan ihtiyacın artması ve işgücünün buna adapte olamaması sendikalara duyulan ihtiyacın yeniden artmasına neden olmaktadır (Yorgun, 2007b: 325). Küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle ortaya çıkan yeni çalışma biçimleri, istihdamın yapısının değişmesi, işsizlik gibi birçok unsur sendikaları olumsuz etkilese de, sınıfsal çelişkilerin derinleşmesi, sendikaların yeniden güçlenebilmesine de olanak sağlamıştır. Sendikalar özellikle üçüncü dünya ülkelerinde bu mücadelecı anlayışla, önemli başarılar sağlayabilmişlerdir.

Günümüzde bazı sendikaların standart dışı çalışanları da gündemlerine alarak bu kesimleri örgütlemeye yönelik çeşitli stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Fransa'da Genel İş Konfederasyonu (Confederation Generale du Travail-CGT), esnek çalışma biçimleriyle istihdam edilenlere yönelik ayrı bir birim oluşturmuştur. İngiltere'de ev işçilerinin sendika üyeliğini arttırmak amacıyla özel büro oluşturulmuş ve bu işçilerin aidatları azaltılmıştır. Kanada ve Güney Afrika'da da evde çalışan ve geçici işçileri örgütleyen çeşitli sendikalar kurulmuştur (Tokol, 2013: 170-171).

Sendikaların enformel sektörde çalışanları örgütlemeye yönelik çeşitli araçlar geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Sendikalar, enformel çalışanları doğrudan bünyelerine almalarının yanı sıra bu işçileri kapsayan özel birimler de kurmakta, enformel çalışanları

örgütleyecek özgün sendikal örgütlenmeler oluşturmaktadırlar. Özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde örgütlenmede farklı ve yeni yöntemlerle, enformel çalışanları örgütlemeye yönelik önemli adımlar atılmaktadır (Kapar, 2007: 103-104). Ayrıca İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya’da da bazı sendikalar enformel sektör çalışanlarını örgütlemek için yoğun bir çaba harcamaktadırlar (Sapançalı, 2007: 21).

İşsizliğin giderek artmasıyla birlikte, sendikalar “büyüyen işsizler ordusunu” örgütlemeye yönelik de çeşitli stratejiler geliştirmektedirler (Munck, 2011: 9). Sendikalar bir yandan işsiz kalan üyelerini kaybetmemek için onlara çeşitli yardımlar sağlamakla birlikte, diğer yandan işsizleri sendikal mücadeleye katmaya çalışmaktadırlar. Birçok ülkede işsizleri örgütleyen işsiz sendikaları ortaya çıkmakta, bu sendikalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızla örgütlenmektedirler.

Bazı ülkelerde sendikalar, göçü de eşit ve demokratik bir şekilde örgütleyerek sendikal hareketin, toplumun geniş kesimlerine yayılarak canlanmasına neden olmuşlardır (Munck, 2010b: 11). Artan göçle birlikte, sendikalar, ulusal endüstri ilişkileri sistemlerinden farklı olarak, küresel seviyede de yeniden yapılandırılmaktadırlar (Munck, 2010b: 17). Örneğin Fransa’da Genel İş Konfederasyonu (General Confederation of Labour-CGT), konfederasyon içinde ayrı bir birim oluşturarak, göçmen işçileri örgütleyebilmek için Avrupa Göçmen İşçileri Sendikası’nı kurmuş, göçmen işçilerin köken ülkelerinin sendikalarıyla yakın ilişki kurmaya başlamıştır (Tokol, 2013: 170). Almanya’da sendikalar, tarım ve inşaat sektöründe çalışan Polonyalı göçmen işçileri örgütleyebilmek için Polonya’daki sendikalarla ilişki kurulmuş ve Varşova’da özel büro açmışlardır. İsviçre’de Endüstri ve İnşaat Sendikası (Trade Union for Construction and Industry-GBI), göçmenleri örgütlemeye yönelik çabaların sonucunda üyelerinin üçte ikisinin göçmen çalışanlardan oluştuğu bilinmektedir. İngiltere’de Portekizli göçmen işçileri örgütleme çalışmaları sonucunda 20 bin Portekizli göçmen çalışan sendika üyesi olmuştur. Ayrıca ABD’de AFL-CIO, çoğu Latin Amerikalı göçmen çalışanlardan oluşan 600 bin yeni üye kazanmıştır (Kapar, 2007: 105).

1980 sonrası yaşanan değişimlerle birlikte, ücretli emek içinde sanayi işçilerinin payının azalıp hizmet sektörünün payının artmaya başlaması, kadınların ve gençlerin genellikle bu sektörlerde çalışmaya başlamasıyla sendikalar bu kesimleri örgütleme çabasına

girmişlerdir. Bu kesimlerin sendikalara katılmasıyla, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra ve 2000'li yıllar boyunca gerçekleştirilen başarılı grevler, sendikalara olan güveni ve ihtiyacı da arttırmaya başlamıştır. Buradaki dikkat çekici bir başka nokta ise, sendikaların bu grevleri işyeri mücadelesi olmaktan çıkarıp toplumsal bir mücadele haline getirmedeki başarısıdır. Cinsiyet ayrımcılığı, etnik ayrımcılık, çocuk işgücü gibi birçok sorun bu grevler süresince tartışılmış ve toplumda yaratılan duyarlılık ile işverenler üzerinde baskılar kurulmuştur (Akkaya, 2004a: 110).

İşçi sınıfı hareketi, 1980'lerden sonra ortaya çıkan ve toplumsal muhalefeti merkezine alan bu yeni sendikal anlayışla özellikle Latin Amerika, Afrika ve Asya'da ülkelerinde önemli bir ivme kazanmıştır. 1980'lerle birlikte bu ülkelerin işçi sınıfı, sadece niceliksel olarak artmakla kalmamış, bu ülkelerde radikal sendikalar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Özüğurlu, 2000: 152-153). Toplumsal hareket sendikacılığı olarak adlandırılan bu yeni sendikal anlayış, Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore'de işyerlerini, insan haklarını ve vatandaşlığı kaynaştıran “yeni işçi sendikacılığı” olarak ortaya çıkmıştır (Flores, Silva, Vaneti ve Braga, 2011: 82-83). Sendikalar söz konusu ülkelerde otoriter rejimlerin kaldırılması ve demokrasiye geçiş sürecinde etkili olmuşlardır (Özüğurlu: 2013: 43). Bu bağlamda, toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkışı birçok yazar tarafından, otoriter devletlerin kurduğu siyasal baskıya karşı “sivil toplumun yeniden dirilişiyle” ilişkilendirilmiştir (Hirschsohn, 2007: 15).

Tablo 11: Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore’de Sendikalaşma Oranları(%)

	Güney Afrika	Brezilya	Filipinler	Güney Kore
1990	21	-	29	17
1991	22	-	29	15
1992	24	16,7	29	14
1993	24	16,6	29	14
1994	21	-	31	13
1995	21	16,2	30	12
1996	21	16,6	28	12
1997	24	16,2	27	11
1998	26	15,9	27	11
1999	21	16,1	27	11
2000	19	-	27	11
2001	21	16,7	26	11
2002	21	16,8	10	10
2003	20	17,7	9	10
2004	-	18,0	9	10
2005	-	18,4	11	9
2006	-	18,6	11	10
2007	-	17,7	11	10
2008	-	18,2	10	10
2009	-	17,7	10	10
2010	-	-	8	9
2011	29	-	8	9
2012	29	17	8	-
2013	28	16	8	-
2014	29	-	8	-

Kaynak: Philippine Statistics Authority (PSA), Brazilian Institute of Geography and Statistics (IBGE) , Statistics South Africa (Statsaa) ve OECD’den derlenerek hazırlanmıştır.

1990’lı ve 2000’li yıllar boyunca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamında sendikalaşma oranları sürekli azalış gösterirken, toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıktığı ülkelerde sendikalaşma oranlarının artışlar gösterdiği görülmektedir. Tablo 11’de görüldüğü gibi 1990’lı yıllarda Filipinler ve Güney Afrika’da, 2000’li yıllarda ise Brezilya’da sendikalaşma oranları yükselmiştir. Güney Afrika’da 2000’li yıllarda bir düşüş

yaşansa da sendikalaşma oranları son yıllarda tekrar yükselişe geçmiştir. Güney Kore’de ise sendikalaşma oranları daha düşük seviye de kalmıştır. Sendika yoğunluğundaki dönemsel değişimlere rağmen, söz konusu ülkelerde birçok ülkeye göre sendikalaşma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığının kısa bir sürede sendikal harekete kattığı bu dinamizm kuşkusuz yeni bir sendikal harekete olan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Küresel dünyanın, sendikal hareket üzerinde yarattığı etkileri dikkate alarak geliştirilen örgütsel anlayış ve toplumsal muhalefeti sendikal hareketle birleştirmedeki başarısı, toplumsal hareket sendikacılığının Latin Amerika ve Güney Afrika başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde gelişim göstermesine neden olmuştur. Böylece sendikal hareket de küresel dünyaya karşı kendini ideolojik ve pratik olarak güncelleyebilmiş ve sendikacılık yeniden bir güç haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle toplumsal hareket sendikacılığı, küreselleşmenin, tüm alanlarda olduğu gibi sendikal alanda da yarattığı değişimi yansıtmaktadır.

2. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI KAVRAMI

Toplumsal hareket sendikacılığı, kavram olarak 1980’lerde ortaya çıkmış ve ortaya çıkışından bu yana kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Farklı bakış açıları olsa da günümüzde toplumsal hareket sendikacılığı hem sendikal hareketlerle ilgilenen akademisyenler hem de sendikal mücadelenin içinde yer alan aktivistler tarafından yaygın olarak kabul görmektedir.

Çok sayıda yazarın ve sendikacının kavramla ilgilenmesinin en önemli nedeni hareketin, tüm dünyada emek çevrelerini endişelendiren sendikal krize çözüm olarak gündeme gelmesidir. Diğer sendikal hareketlerin başarısızlığı ve 1980 sonrası yaşanan sosyo-ekonomik değişimlere karşı yeni politikalar üretememeleri yeni bir sendikal harekete duyulan ihtiyacı arttırmış ve toplumsal hareket sendikacılığı, sendikaların dinamizmini artıracak bir çözüm olarak görülmeye başlanmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili ilk argümanlar, 1980'li yıllarda Filipinler, Brezilya ve Güney Afrika'daki işçi mücadelelerinde dile getirilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise Güney Afrikalı Emek Bülteni (South African Labour Bulletin-SALB), Uluslararası Emek Araştırmaları Bülteni (Newsletter of International Labour Studies-NILS), Uluslararası Emek Raporları (International Labour Reports-ILR), Yeni Toplum (Nueva Sociedad), Z Magazin gibi süreli yayınlar ile Boston'daki South End Press/Zed Press ve Londra'daki Pluto Books gibi yayınevlerinin çıkardığı konuyla ilgili çeşitli kitaplar da hareketi kavramsallaştırma çabalarına katkı sağlamıştır (Akkaya, 2011: 172).

Toplumsal hareket sendikacılığı kavramı ilk olarak 1984 yılında Peter Waterman tarafından, daha sonra Eddie Webster tarafından Güney Afrika'daki sendikal hareketi tanımlamak için kullanılmıştır (Pillay, 2013a: 11). Rob Lambert ve Webster'in kavramsallaştırmasında hareket, "Yeni Emek Enternasyonalizmi" olarak tanımlanmıştır (Lambert ve Webster, 2011: 337). Son yıllarda toplumsal hareket sendikacılığı, Güney Afrika, Brezilya, Güney Kore ve Filipinlerde sendikal hareket çalışmalarında popüler bir hale gelmiştir. Daha yakın zamanda araştırmacılar ve aktivistler tarafından kavram, kaybettiği siyasal ve ekonomik gücünü yeniden kazanmak isteyen sendikalar için bir ideal olarak görülmeye başlanmıştır (Robinson, 2000: 109). Böylece toplumsal hareket sendikacılığı alternatif bir sendikacılık modeli olarak giderek önem kazanmıştır (Noyes, 2009).

Sendikaların etkinliklerini kaybetmesi, örgütlenmede yaşanan sıkıntılar, sınıf bilincinin zayıflaması, işçilerin sendikalara olan güveninin azalması gibi olumsuzluklar, işçi sınıfı hareketine karşı karamsar bir bakış açısı oluştursa da söz konusu ülkelerde, bu yeni sendikal anlayışla birlikte sendikal hareketin yeniden güçlenmeye başladığı görülmektedir.

Özellikle Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore gibi ülkelerde, kendi toplumundaki yoksulların sorunlarını gündemine alan, mücadeleci, özerk ve sınıf bilinci yüksek farklı bir sendikal hareket ortaya çıkmıştır. Bu sendikalar, çalışma şartlarıyla ülkenin durumunun birbiriyle yakından ilişkili olduğunu düşünmektedir. Ayrıca sendikalar ücretler, işçi sağlığı ve istihdam güvenliği gibi çalışma koşullarıyla ilgili konuların yanında demokrasi, insan hakları, cinsiyet ayrımcılığı ve etnik ayrımcılık gibi siyasal mücadeleleri de gündemine almaktadırlar (Scipes, 1992a: 123). Sendikalar, işyeri ve toplumsal hayattaki sorunları

birbirinden bağımsız olarak görmemekte ve her iki alanı da kapsayacak bütüncül bir yaklaşımla hareket etmektedirler.

Sendikalar, ücret ve çalışma koşullarıyla sınırlı olmayan mücadeleciler anlayışla; ulaşım, konut, eğitim ve sağlık gibi konuları da sendikal mücadelenin temel konuları olarak görmekte, böylece farklı toplumsal grupları da harekete geçirebilmektedirler (Doğruer, 2004). Toplumsal hareket sendikacılığı bu anlayışla, sadece işçilerle sınırlı kalmayıp daha geniş kitlelere hitap ederek sendikal mücadelenin tüm toplum tarafından sahiplenilmesini sağlamıştır. Sendikalar böylece sendikal mücadeleyi toplumsal mücadeleyle birleştirerek daha kitlesel bir karaktere sahip olmuşlardır.

Toplumsal hareket sendikaları, devlete bağımlı sendikaların dönüşüm geçirmesiyle oluşmamış sendikalardır. Ayrıca, tümü bazı eylemliliklerin sonucunda oluşmuş ve fiili olarak ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle buldukları ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin yasal zemini dışında doğmuşlardır (Özğür, 2013: 43). Güçlerini kitlesel halk eylemlerinin dinamizminden alan sendikalar, bu sayede toplumsal tabanda daha kolay yayılmış, hem işçiler hem de toplumun diğer kesimleri tarafından sahiplenilmişlerdir.

Toplumsal hareket sendikacılığı, “sendikacılığın, her şeyden önce bir toplumsal muhalefet biçimi olduğu düşüncesinden yola çıkılarak ortaya konulmuştur” (Sapancalı, 2007: 21). Bu ülkelerdeki işçi hareketleri, neoliberal politikaların yarattığı yoksulluk ve işsizliğe karşı toplumsal muhalefeti de harekete geçirerek ortak bir mücadele birliği oluşturmuşlardır. Bu sayede sendikal mücadelede, işyeri sorunlarıyla yetinmeyen; işsizler, yoksullar, kadınlar ve öğrenciler gibi çeşitli toplumsal grupları kapsayan yeni bir sendikal anlayış gelişmiştir (Sevgi, 2013). Böylece “örgütsüzlerin örgütlenmesi”ne dayalı bir mücadele stratejisi geliştirilmiştir. Özellikle kadınların sendikalaşmasına önem verilmiş, ev ve mahalleler gibi kadın işgücünün yaşam alanlarına dönük stratejiler geliştirilerek kadın işçilerin örgütlenmesinde önemli başarılar sağlanmıştır (Özğür, 2000: 154).

Toplumsal hareket sendikacılığının temel hedefi toplumsal gücü harekete geçirerek, kitlelerin tepkisini “toplumsal değişim” hedefine uygun olarak dönüştürebilmektir. Bu anlayışla sendikalar, çalışma ve hayat koşullarını iyileştirmenin yolunun sosyo-ekonomik sistemin değiştirilmesiyle mümkün olacağını düşünmektedirler. Bu açıdan bakıldığında

toplumsal hareket sendikacılığı, günümüzde hâkim olan diğer sendikal anlayışlara göre daha radikal bir karakter taşımaktadır.

Kuşkusuz işçi hareketi ve sendikalar, buldukları ülkelerin sosyo-ekonomik yapısından bağımsız değildirler. Temelde aynı ideolojik bakış açısına sahip görünseler de, aynı sendikal anlayışa sahip örgütler, buldukları ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapısına göre farklı özellikler taşıyabilmektedirler. Söz konusu farklılık toplumsal hareket sendikacılığı için de geçerlidir.

Toplumsal hareket sendikacılığı Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde, otoriter yönetimlere karşı siyasal demokrasi mücadelesi dönemlerinde devrimci ve sistem karşıtı bir karaktere sahipken, ABD’de “toplumsal adalet sendikacılığı” anlamına gelmektedir (Pillay, 2013a: 10). Kavram, Güneyden Kuzeye doğru geçildiğinde daha kapsamlı ve karmaşık hale gelmekte (Robinson, 2000: 109), Güney Afrika ve Latin Amerika’da sendikaları daha devrimci bir çizgiye çekerken, ABD ve birçok Avrupa ülkesinde reformist karakter taşımaktadır.

Bazı araştırmacılar, toplumsal hareket sendikacılığının Güney Afrika’da da zaman içinde farklı karakterler taşıdığını söylemektedir. Toplumsal hareket sendikacılığı, 1980’lerde, özellikle ayrımcılık politikalarına karşı mücadelenin de etkisiyle, siyahi işçilerin mücadelesini içeren bir karakter taşımıştır. Ancak günümüzde etnik sorunların yanı sıra tüm çalışanların sorunlarına odaklanmıştır (Naidoo, 2001: 5). Nitekim toplumsal hareket sendikacılığının hedefi, sadece devlete ve sermayeye karşı savaşmak değil, emek piyasası içinde farklılaşmaya yol açan beyaz/beyaz olmayan, göçmen/yerli, kadın/erkek işçi gibi etnik köken ve toplumsal cinsiyet bağlamında oluşan sınırları da ortadan kaldırmaktır (Shinoda, 2003: 9). Andries Bezuidenhout, buradan yola çıkarak toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıktığı dönemdeki Güney Afrika modelinin küresel bir sendikacılıktan uzak olduğunu ifade etmektedir (Fairbrother, 2008: 216).

Toplumsal hareket sendikacılığı, ortaya çıktığı ülkelerdeki otoriter rejimlerin etkisiyle bu ülkelerin özelliklerini taşısa da, özellikle kuzeyde hâkim olan işletme sendikacılığına ve dar kapsamlı “özgürlükçü” politikalara olan eleştirisi, hareketin daha evrensel bir nitelik taşımasında etkili olmuştur (Fairbrother, 2008: 214). Böylece toplumsal hareket sendikacılığı,

“sistemle uyumlu” sendikal anlayışlara bir tepki olarak şekillenmeye başlamış, etnik ayrımcılığın yarattığı sorunlara karşı mücadeleyi aşarak daha sınıf odaklı bir mücadeleye yönelmiştir. Toplumsal hareket sendikacılığı bu anlamda, ortaya çıktığı yıllarda sosyo-politik bir nitelik taşıırken, günümüzde daha sosyo-ekonomik bir karaktere sahiptir. Nitekim toplumsal hareket sendikacılığının temeli olarak kabul edilen Güney Afrika sendikaları, ırk ayrımcılığına karşı verilen siyasal mücadeleyi sendikal mücadelenin temeline koyarken, günümüzde emek karşıtı politikalara ve yoksulluğa karşı mücadeleyi temel alan bir anlayışa yönelmişlerdir (Naidoo, 2001: 6).

Toplumsal hareket sendikacılığıyla ilgili bazı genellemeler yapmak mümkün olsa da konuyla ilgilenen yazarların farklı bakış açılarına sahip olması, literatürde konuyla ilgili farklı kavramsallaştırmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yazarlar, toplumsal hareket sendikacılığının bazı temel unsurları konusunda fikir birliği içinde olsalar da, söz konusu unsurlara verilen öncelikler açısından aralarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Örneğin Waterman, toplumsal hareket sendikacılığının tanımını yaparken yeni toplumsal hareketler ve işçi hareketlerinin işbirliğine dayanan bir kuramın oluşturulması gerektiğini savunmuştur (Waterman, 2008: 303). Waterman’a göre, alternatif bir dünya için gerekli olan yeni bir işçi hareketidir. İşçi hareketlerinin, diğer toplumsal hareketlerle yapılacak işbirliğinin temelini oluşturduğunu ve bu hareketin dünyayı değiştirecek güç olduğunu söylemektedir. Toplumsal işbirliğinin çekirdeğini oluşturan ve işçi sınıfını harekete geçirecek bu örgütlenme toplumsal hareket sendikacılığıdır (Waterman, 2006: 23).

Waterman’ın kavramsallaştırmasına üç temel unsur bulunmaktadır: Toplumsal hareket sendikacılığı, sadece işçi sendikacılığının bir türü değil, toplumu dönüştürmenin aracıdır. İkinci olarak, Leninist sendikacılıktan farklıdır. Üçüncü olarak da diğer toplumsal hareketlerle bağlantılıdır (Scipes, 1992a: 128). Toplumsal hareket sendikacılığı bu açıdan Leninist sendikacılığın ortaya koyduğu siyasal ve ekonomik ayrımı ortadan kaldırmakta; ekolojik hareketler, insan hakları, barış ve kadın hareketleri gibi sivil toplum hareketleriyle özerk, eşit ve demokratik ortaklıklar oluşturarak sosyo-politik sisteme karşı oluşturulan tepkinin örgütleyicisi olarak görülmektedir.

Webster ve Lambert ise Waterman'da olduğu gibi “toplumsal hareket” kuramına özel bir vurgu yapmamıştır. Onlar toplumsal hareket sendikacılığını politik sendikacılık ile bir araya getirmeye eğiliminde olmuşlar ve kavramı, 1970’ler ve 1980’lerde Güney Kore, Filipinler, Brezilya ve Güney Afrika’da olduğu gibi otoriter yönetim koşulları altında çalışan sendikalarla sınırlı tutmuşlardır. Sendikaların, bağımsızlıklarını korurken, işyeri mücadeleleri ile halk mücadelelerinin, başka bir deyişle sendikacılığın ekonomik yüzü ile toplumsal yüzünün nasıl bir araya geldiğini göstermeye çalışmışlardır (Pillay, 2013a: 11). Çünkü işgücü piyasasının yarattığı olumsuzluklar, toplumun tüm alanlarına yansımakta ve siyasal bir mesele haline gelmektedir (Lambert ve Webster, 2011: 351). Webster, sendikaların bu iki işlevinden hareketle, işçi sendikacılığını kurum ve toplumsal hareketler ile piyasa ve işgücü arasındaki gerilimlerin toplu çözümü olarak görmüştür (Fairbrother ve Webster, 2008: 312). Buradan hareketle, Lambert ve Webster’in toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin tanımı, toplumsal hareketleri merkeze alan Waterman’a göre daha geniş bir içeriğe sahiptir.

Amerikalı araştırmacı Kim Scipes ise Waterman, Webster ve Lambert’in kavramsallaştırmasına katılmakla birlikte, Waterman’ın yanı sıra Webster ve Lambert’in kavramsallaştırmasını da toplumsal hareket sendikacılığını açıklamada yetersiz bulmaktadır. Scipes’e göre, toplumsal hareket sendikacılığı, sendikacılığın geleneksel biçimlerinden farklı bir işçi sendikacılığıdır. Bu nedenle siyasal mücadele ve toplumsal hareketlerle ittifak toplumsal hareket sendikacılığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığını özgün kılan, işyeri mücadeleleri ile siyasal mücadeleyi birleştirmesidir. Toplumsal hareket sendikacılığı, özellikle pragmatik ve Leninist sendikacılıkta kabul edilen ekonomik ve siyasal mücadele ayrımını aşmaktadır (Scipes, 1992a: 133).

Scipes’e göre toplumsal hareket sendikacılığında ekonomik ve siyasal alanın ayrımı yapay bir ayrımdır. İşçilerin mücadelesi siyasal mücadeleden bağımsız değildir (Scipes, 1992a: 133). Oysa Lambert ve Webster bu ayrımı net bir biçimde ifade ederken, toplumsal hareket sendikacılığının her iki alanı da kapsayan bir mücadele yöntemi geliştirmesi gerektiğini söylemiştir. Scipes’in bu ayrımı teorik olarak kabul etmemesi, Lambert ve Waterman’a karşı eleştirilerinin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Peter Fairbrother ise toplumsal hareket sendikacılığının üç boyutu üzerinde durmaktadır. Bunlar; yerele odaklanma, toplumun demokratikleşmesi için mücadele ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için ittifak oluşturmaktır (Fairbrother, 2008: 216). Sendikalar örgütlü buldukları yerlerde işçi mücadelelerinin yanı sıra yerel halkın sorunlarıyla da yakından ilgilenmekte bu sorunlara karşı mücadele araçları geliştirmektedirler. Yerel gündemlerin yanı sıra geniş toplumsal hedefler de toplumsal hareket sendikacılığının mücadele alanını oluşturmaktadır. Sendikalar böylece bu iki mücadele alanını bir bütün olarak görmekte ve hedeflerine toplumun farklı kesimleriyle gerçekleştirilecek ittifaklarla ulaşılabileceğini savunmaktadırlar (Fairbrother ve Webster, 2008: 310).

Ancak Fairbrother'in toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin kavramsallaştırması sadece bu üç boyutla sınırlı kalmamaktadır. Fairbrother, sendikaların bu niteliklerinin yanı sıra piyasa ve işgücü arasındaki gerilimlere de vurgu yaparak sendikaların ücretler ve çalışma şartlarına ilişkin mücadelelerini de dikkate almaktadır. Ona göre sendikalar toplumdaki diğer kurumlar gibi toplumun bir parçası olup, siyasal mücadelenin yanında temsil ettiği çıkar grubunun toplumsal üretimden aldığı payla da ilgilenmektedirler. Fairbrother böylece, toplumsal hareket sendikacılığını toplumsal hareketlerden yola çıkarak açıklamaya çalışan Waterman'ı eleştirmekte ve onun toplumsal ve ekonomik mücadelenin iç içe geçtiği bu karmaşıklığı görmezden geldiğini söylemektedir (Fairbrother ve Webster, 2008: 310). Fairbrother'i diğer yazarlardan özgün kılan, sendikaların aynı zamanda mevcut sistem içerisinde sosyal taraf olmalarından kaynaklanan rollerinin de dikkate alınması gerektiği üzerinde durmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Fairbrother, diğerlerinden farklı olarak korporatist düşünceye de vurgu yapmaktadır.

Bezuidenhout da toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin Fairbrother'in ortaya koyduğu yerele odaklanma, demokratikleşme ve ittifak oluşturma boyutlarına katılmakla birlikte küresel kampanyalara ve küresel dayanışmaya da özel bir vurgu yapmaktadır. Bezuidenhout'a göre aktif üye desteğini kazanmak ve toplumsal hareketleri güçlendirmek sendikaların küresel düzeyde verdiği mücadeleyle mümkün olabilecektir. Bu bağlamda Bezuidenhout, Fairbrother'den farklı olarak yerele odaklanmanın yanı sıra küreselleşmeye karşı verilecek mücadelede yine küresel yöntemlerin kullanılması gerektiğine dikkat

çekmektedir (Bezuidenhout, 2000: 28). Bezuidenhout'un toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin düşünceleri genellikle, hareketin pratik boyunu oluşturan mücadele yöntemlerine odaklanmıştır.

Arjantinli akademisyen Ronaldo Munck ise toplumsal hareketlerin, işçi sendikalarına alternatif stratejiler oluşturacağı görüşüne kaşı çıkmıştır (Munck, 1994: 90). Çünkü “yeni” toplumsal hareketler kuramı, toplumsal hareket sendikacılığına yapılan kavramsallaştırmadan ortaya çıkmıştır (Munck, 1994: 97). Başka bir deyişle, yeni toplumsal hareketler kuramı, toplumsal hareket sendikacılığıyla birlikte gündeme gelmeye başlamış ve toplumsal hareket sendikacılığına paralel bir biçimde şekillendirilmiştir. Munck, Waterman'da olduğu gibi yeni toplumsal hareketlere vurgu yapmamış “yeni” olarak adlandırılmasını da eleştirmiştir. Ancak toplumsal hareket sendikacılığına yönelik kavramsallaştırmasında, hareketin, ekonomik ve siyasal mücadele ayırımını ortadan kaldırdığı görüşüyle Waterman'a katılmaktadır. Munck ayrıca, birçok yazarın mücadeleciler sendikal anlayış olarak kavramsallaştırdığı toplumsal hareket sendikacılığının “çatışmacı” bir sendikal anlayıştan ayrışması gerektiğini düşünmekte ve toplumsal barışı temel alarak “toplum sözleşmesi”ne vurgu yapmaktadır.

Amerikalı yazar Kim Moody'e göre, toplumsal hareket sendikacılığı her şeyden önce enternasyonalist bir kimliğe sahip olmalıdır. Sendikalar ancak bu kimlikle işçi sınıfının çeşitliliğini kucaklayabilirler. Böylece sınıfın gücünü maksimize edebilirler (Moody, 2002: 437). Bu açıdan bakıldığında Moody'nin kavramsallaştırması Bezuidenhout'la büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Moody' göre toplumsal hareket sendikacılığının bir diğer özelliği ise üyelerin aktif katılımıdır. Sendikalar, üyelerini aktif bir biçimde harekete geçirerek ve sendikal demokrasiyi etkin kılarak siyasal alanda sadece seçimler ve koalisyonlar aracılığıyla değil; kitlesel eylemlerle sokakta da aktif biçimde rol alırlar. Moody ayrıca diğer yazarlar gibi toplumsal ittifakların da önemini belirtmekte ve bu ittifakların geçici koalisyonlardan çok, güçlü ve sürekli nitelikte olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ancak sivil toplumu kapitalizmin kurumlarından biri olarak gören Moody, diğerlerinden farklı olarak bu ittifakların sivil toplumcu bir anlayıştan farklı olarak sınıf vizyonuna güçlü bir şekilde bağlı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Moody, 2002: 424).

Waterman'ın kavramsallaştırmasıyla karşılaştırıldığında, Moody'nin, Waterman'a göre daha sınıf perspektifli bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. En azından daha net bir şekilde anti-kapitalist olup, sendikaların sınıf içerikli bir mücadeleye sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Akkaya, 2004b). Bu nedenle Moody'nin bakış açısı Waterman'a göre önemli farklılıklar taşımaktadır. Nitekim Moody'nin kavramsallaştırmasına yönelik en büyük eleştiri de Waterman'dan gelmektedir. Moody'nin Fordist üretim işçilerini dikkate alarak geliştirdiği işgücü ve toplum işbirliği, farklı sektörleri dikkate almaması açısından hizmet ve tarım sektörünün yoğun olarak bulunduğu Güney Afrika ve Latin Amerika'daki üretim ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalması dolayısıyla Waterman tarafından eleştirilmektedir (Waterman, 2008: 303).

Pauline Dibben ise, toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin üç temel varsayım ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki taban demokrasisi ve tabanına dönen sendikalardır. İkincisi, sendikaların başka toplumsal gruplara ulaşmaya ve büyük toplumsal adalet hedeflerinin peşinde koşmaya yönelmesidir. Üçüncüsü ise uluslararası iş dünyasının aşırılıkları ve neoliberal hegemonyaya karşı mücadeledir (Parker, 2008: 2). Toplumsal hareket sendikacılığı bu hedefleri bir araya getiren ve toplumu bu hedefler ekseninde değiştirmeye çalışan çabaların bir ürünüdür. Bu nedenle Dibben de birçok yazar gibi toplumsal hareket sendikacılığını toplumsal değişimin en önemli temsilcisi olarak görmektedir (Dibben, Wood and Mellahi, 2012: 495-496).

Devan Pillay ise, toplumsal hareket sendikacılığını ikiye ayırmıştır. Toplumsal hareket sendikaları özellikle ABD'de, Pillay'ın "toplumsal adalet" sendikaları olarak nitelendirdiği sistemle barışık sendikaları temsil ederken; birçok ülkede ekonomik ve toplumsal sistemi dönüştürmeyi hedefleyen devrimci sendikaları temsil etmektedir. Devrimci olanlar ise, Marksist-Leninist sendikacılığın birçok özelliğini barındırmasına rağmen bağımsızlık ve demokrasi konularında Marksist-Leninist sendikalardan ayrılmaktadırlar. Pillay, Marksist sendikaları siyasi partilere olan bağımlılıkları ve örgütsel yapılarındaki hiyerarşik ilişkilerden dolayı eleştirmiş ve toplumsal hareket sendikacılığını "sendikal bağımsızlık" ve "gerçek demokrasi" ilkeleriyle Marksist sendikacılıktan ayırmıştır. Gerek sistem karşıtı gerekse mevcut sosyo-ekonomik sistemle barışık karaktere sahip olsun, toplumsal hareket

sendikalarının ortak özelliklerini ise üretim politikalarının toplumsal politikalarla birleştirilmesi, katılımcı karar alma süreçlerini içeren demokratik bir örgüt ve diğer ilerlemeci örgütlerle açık işbirliği olmak üzere üç boyutta incelemiştir. Pillay'a göre toplumsal hareket sendikacılığı toplum odaklı olduğundan ve geniş bir sınıfı temsil ettiğinden bu sendikacılık anlayışının her iki türü de ilerlemecidir (Pillay, 2013a: 15-16). Pillay böylece toplumsal hareket sendikalarını açıklarken, sadece hareketin güçlü olduğu Güney Afrika ve Latin Amerika'da bulunan sendikalardan hareket etmemiş, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik özelliklerini de dikkate alarak toplumsal hareket sendikacılığını daha evrensel boyuta taşımıştır.

Zia Rahman ve Tom Langford da Pillay'e benzer şekilde tek bir toplumsal hareket sendikacılığı kavramsallaştırmasına karşı çıkmışlardır. Ancak Pillay'dan farklı olarak, toplumsal hareket sendikacılığını sistemle barışık veya devrimci olarak değil, buldukları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırmışlardır. Rahman ve Langford'a göre küreselleşmenin yarattığı eşitsiz gelişim, gelişmiş Avrupa ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerde işgücü hareketlerinin de farklı karakterler taşımasına yol açmıştır. Örneğin, ekonomik refahın ve okuryazarlık oranının yüksek olduğu Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı hareketi, internet erişiminin olanaklarından etkin bir biçime yararlanırken, Güney Afrika ve Latin Amerika işçilerin çoğu internet olanaklarına dahi sahip değildir. Bu da toplumsal hareket sendikacılığının, üyelerin etkin katılımını sağlama hedefine engel oluşturmaktadır (Rahman ve Langford, 2010: 62). Rahman ve Langford bu eşitsizliğe çözüm olarak ise küresel işgücü dayanışması modelini önermektedir. Farklı ülkelerdeki işçilerin birbirleriyle iletişiminin artmasıyla işçiler sınıf mücadelesine dair birbirlerinden daha fazla şey öğrenecekler ve toplumsal hareket sendikacılığı daha güçlü bir hareket haline gelecektir (Rahman ve Langford, 2010: 63).

Stephanie Ross ise, toplumsal hareket sendikacılığını "sosyal sendikacılık" olarak isimlendirmektedir. O'na göre, toplumsal hareket sendikacılığı gibi literatürdeki farklı versiyonlar anlam karmaşasına yol açmaktadır. Ross, toplumsal hareket sendikacılığını, işletme sendikacılığının karşıtı olarak nitelendirmiştir. Bu sendikaların, işletme sendikalarının aksine, işçilerin sorunları karşısında, toplu pazarlığın ötesinde anti-ekonomist bir bakış açısına

sahip olduklarını söylemiştir (Ross, 2007: 18). Sendikaların anti-ekonomist tanımı ise işyerleriyle ilgili mücadelelerin dışında toplumsal kimlikler, haksızlıklar, işçilerin günlük hayatları ve ilgi alanları gibi farklı unsurları kapsamaktadır (Ross, 2008: 133).

Ross sosyal sendikacılığı açıklarken, çalışma hayatı dışındaki mücadeleleri de gündemine alması, kendi üyelerinin yanı sıra tüm çalışanları kapsama çabası, üyelerin aktif katılımı ve toplumsal dönüşüm gibi toplumsal hareket sendikacılığının özelliklerine vurgu yapmaktadır. Ancak Ross'a göre, toplumsal hareket sendikacılığı, sosyal sendikacılığa yüklenen farklı anlamlardan biri olup, bu "kavram kargaşası"ndan kaçınmak gerekmektedir. Bu nedenle Ross, toplumsal hareket sendikacılığı kavramını kullanmaya karşı çıkarak "sosyal sendikacılık" kavramına vurgu yapmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili net bir tanımın yapılamaması sendikal hareket ile ilgilenen yazarların bakış açıları yanında ülkelerin farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları ile ilgili olmasından da kaynaklanmaktadır. Ancak yazarların, kavramsallaştırmada "Güney Afrika" örneğinden yola çıkması ve bu sendikal hareketin özelliğinin aynı sendika örneklerinden hareket edilerek belirlenmesi, genel bir teorik çerçeve oluşturulmasına fırsat vermektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığı ile akademik çalışmalar ve sendikal pratikler, sendikaların, yeni toplumsal hareketlerle paralel bir biçimde geliştiğini ve sendikal hareketi tüm toplumun sahiplenmesini hedefleyen bir anlayışla hareket ettiğini göstermektedir. Bu nedenle de toplumsal hareket sendikacılığı sendikal bir hareket olduğu kadar aynı zamanda siyasal bir harekettir. Yerel gündemlerin yanı sıra küreselleşmeye karşı da yine küresel mücadele araçları geliştirebilmiş ve böylece sendikal mücadeleyi evrensel bir boyuta taşıyabilmiştir. Sendikalar bu anlayışla, temsil ettiği sınıfın çıkarlarını korumalarının yanı sıra toplumsal bir güç haline gelerek "toplumsal değişim" hedefine odaklanmışlardır. Bu bağlamda toplumsal hareket sendikacılığının, anti-kapitalist ve anti-empertayalist bir karaktere sahip olduğu açıktır.

Ancak toplumsal hareket sendikacılığı bu ideolojik duruşuna rağmen en büyük eleştiriyi de Marksistlerden almıştır. Söz konusu eleştirilerin temelinde ise sınıf kavramına karşı geliştirilen farklı bakış açıları yatmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığı,

Marksistlerin aksine ücretli çalışmaya ilişkin sınıf tanımını reddetmekte ve ücretli çalışanlar dışında farklı toplumsal kesimleri de işçi tanımına dâhil etmektedir. Ayrıca Marksistlerin temel mücadele alanını sınıf mücadelesi oluştururken toplumsal hareket sendikacılığının sınıfsal çelişkilerin yanı sıra ırk, cinsiyet, vatandaşlık, barış, çevre gibi farklı toplumsal sorunları da sınıf mücadelesi gibi ayrı birer mücadele alanı olarak görmesi de birçok Marksist tarafından eleştirilmektedir.

3. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Farklı araştırmacılar ve emek çevreleri tarafından kavrama farklı anlamlar yüklenmesine karşılık, toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin yapılan tanımlamalarda bazı ortak unsurlar yer almaktadır. Küreselleşme ve neoliberalizm karşıtlığı, toplumsal hareketlerle işbirliği, kitlesel mücadele, politik sendikacılık ve uluslararası dayanışma, toplumsal hareket sendikacılığıyla ilgilenen araştırmacıların tümünün üzerinde durduğu temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1 Küreselleşme ve Neoliberalizm Karşıtlığı

Toplumsal hareket sendikacılığı, mücadelecî ve enternasyonalist sendikacılık anlayışıyla, birçok yazar tarafından, sendikaların neoliberal küreselleşme ile yüzleşerek yeniden harekete geçirilmesi için önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Aganon, Serrano ve Certeza, 2009: 47). Nitekim küreselleşmenin emek üzerinde yarattığı baskılar işçi sınıfını ve onun örgütlerini daha mücadelecî bir anlayışla hareket etmeye zorlamaktadır. Bu gereklilik ise küreselleşme ve neoliberalizme karşı gündeme gelen toplumsal hareket sendikacılığının ideolojik tutumunun ve uygulamalarının giderek popülerleşmesine neden olmuştur (Moody, 2002: 436).

Toplumsal hareket sendikacılığı, neoliberal küreselleşmenin ortaya çıkardığı değişimlere karşı sendikaların nasıl yanıt verebileceğini gösteren önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (Rahman ve Langford, 2010: 47). Diğer sendikal anlayışlar, küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişimlere karşı emek örgütlerini ideolojik ve pratik olarak

güncelleyememiştir. Bu durum sendikal hareketin yaşanan sosyo-ekonomik değişimlere karşı giderek daha pasif bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Toplumsal hareket sendikacılığının ise küreselleşmeye karşı mücadeleyi merkezine alan yaklaşımı ve bu mücadelede geliştirdiği araçlarla sendikal hareketlerin yeniden canlanmasına yol açtığı görülmektedir.

Toplumsal hareket sendikalarının küreselleşmeye karşı verdikleri mücadele başlangıçta ulusal düzeyde olmuş, küreselleşmenin etkilerine yerel mücadelelerle karşı çıkmıştır (Moody, 2002: 423). Ancak küreselleşmenin sonuçlarının sadece işyerleri ve işçilerin yaşam alanlarıyla sınırlı kalmaması, sendikaların mücadele alanlarını genişletmelerine neden olmuştur. Küreselleşme karşıtı eğilimler, sendikal hareket içinde toplumsal hareket sendikacılığıyla birlikte örgütlenmiş ve sendikalar bu tepkileri kitlesel mücadelelere dönüştürmede önemli başarılar sağlamışlardır.

Sendikaların neoliberal küreselleşmeye verdiği en etkili yanıt ise, küresel mücadeleyi esas alan “emek enternasyonalizmi” anlayışıdır. Bu anlayış da kooperatifler, emek yanlısı partiler ve aydınlar ile spor, kültür, internet ve medya gibi çeşitli araçları kullanarak geliştirilen geniş bir yelpazeyi ifade etmektedir (Waterman, 2001: 319). Bu nedenle toplumsal hareket sendikacılığı, geleneksel sendikal anlayışların terk edilip, neoliberalizm ve küreselleşmeye karşı mücadelede, sendikal fonksiyonları üstlenmenin yanı sıra gittikçe güçlenen bir toplumsal hareket olarak görülmektedir (Naidoo, 2001: 4).

3.2.Toplumsal Hareketlerle İşbirliği

Günümüzde sendikaların, küreselleşmeye karşı geliştirdikleri stratejilerden biri de toplumsal hareketlerle ortaklık içine girmeleridir (Munck, 1998). Sendikalar sömürü, eşitsizlik ve ayrımcılıkla mücadele için toplumsal hareketlerle işbirliğine girebilmekte; bu işbirliği, sınıf temelli olabildiği gibi, daha genel siyasal ve ekonomik temelli toplumsal sorunların değişmesiyle de ilgili olabilmektedir (Parker, 2008: 2).

Toplumsal hareket sendikacılığı birçok yazar tarafından toplumsal hareketlerle bir bütün olarak algılansa da toplumsal hareketlerle toplumsal hareket sendikacılığı arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Toplumsal hareketler, konjonktüre bağlı olarak yükselen veya düşüşe geçen geniş toplum olaylarını ifade ederken; toplumsal hareket sendikacılığı aktivizm ve sürekliliğe dayalı bir sendikacılık türüdür. Birçok sendika örneğinin gösterdiği gibi, toplumsal hareket sendikacılığı, geniş toplumsal hareketlerin var olmadığı dönemlerde ortaya çıkabilmekte (Turner ve Hurd, 2001: 11), toplumsal hareketleri dönüştürebildiği gibi yeni toplumsal hareketlere de zemin hazırlayabilmektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığı, çalışma hayatıyla ilgili konuları aşarak, “toplumsal adalet” hedefi için diğer gruplara ulaşmayı hedefleyen sendikacılık olarak tanımlanmaktadır. Ancak toplumsal hareket sendikacılığının temel unsurlarından biri olan sivil ittifak oluşumu, “yeni toplumsal hareket sendikaları” tarafından ortaya konan yeni bir buluş olmayıp, geçmişten bu yana sendikal hareketin bir parçası olmuştur (Parker, 2008: 1). Toplumsal hareket sendikacılığını, geçmişteki hareketlerden ayıran yönü ise toplumsal güçlerle yapılan işbirliğinde sendikaların bağımsızlığını koruması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sendika ve siyaset ilişkilerinde, geleneksel anlayışlara sahip olan sendikalar, siyasi partilerin bir uzantısı olabilmektedir. Ancak toplumsal hareket sendikacılığında, sendikalar diğer toplumsal güçlerle işbirliği yapsalar da bağımsızlıklarını korumayı temel ilkeleri arasında saymaktadırlar.

Toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin birçok çalışma, üniversiteler, dini gruplar, insan hakları savunucuları gibi diğer grupların da yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kampanyalarda sendikalarla gittikçe daha fazla işbirliği yaptığını göstermektedir (Shinoda, 2003: 10). Toplumsal hareket sendikacılığı böylece, sınıfsal olamayan ve sivil toplum yaratma çabasındaki demokratik ve çoğulcu hareketlerle de bir araya gelebilmektedir (Sapançalı, 2007: 22). İşbirliği, örgütsel düzeyde olabileceği gibi, kendi başına harekete geçemeyen örgütsüz işçiler, yoksullar ve işsizleri de kapsamakta, bu kitleleri harekete geçirecek toplumsal işbirliğine önem verilmektedir (Fairbrother, 2008: 215). Sendikalar, bu işbirliğinin başarıya ulaşması için ise iletişim, koordinasyon, birlikte çalışma ve kaynakların paylaşımı ilkelerini benimsemekte; gösteri, yürüyüş ve kampanyalar gibi kolektif hareket biçimlerini bu ilkeleri esas alarak örgütlemektedirler (Aganon, Serrano ve Certeza, 2009: 45). Devlete ve sermayeye

karşı kurulan bu işbirliği belirli bir gündem üzerinden kurulan kısa vadeli ilişkiler olabildiği gibi uzun vadeli de olabilmektedir (Scipes, 1992b).

Ancak toplumsal hareket sendikacılığında, toplumsal güçlerle yapılan işbirliği genellikle, diğer örgütlerden farklı olarak sadece geçici koalisyonlarla veya seçim dönemleriyle sınırlı bir işbirliği olarak kalmamaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek sendikaların bu yöndeki çalışmalarına bakıldığında, diğer örgütlerle yapılan işbirliği, daha güçlü ve sürekliliği olan ittifaklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Fairbrother, 2008: 214). Bazı durumlarda ittifaklar tek bir hareket olarak örgütlenirken, bazı durumlarda ise platform olarak veya koordinasyonlu bir biçimde gerçekleştirilmektedir (http://www.sendika.org/brosur/yeni_sendika6.html).

Örneğin toplumsal hareket sendikacılığı ile ilişkilendirilen Güney Afrika Sendikaları Kongresi (Congress of South African Trade Unions-COSATU), hem işyeri mücadelelerini hem de yerel ve ulusal toplumsal mücadeleleri desteklemek için Afrika Ulusal Kongresi (African National Congress-ANC), Güney Afrika Komünist Partisi (South African Communist Party-SACP) ve Ulusal Ekonomik Kalkınma ve Emek Konseyi (National Economic Development and Labour Council-NEDLAC) gibi toplumsal ve siyasi örgütlerle işbirliği yapmıştır. Ancak COSATU, bağımsızlığını her zaman korumuş ve ortaklar arası eşitliğe dayanan ittifaklar konusunda ısrar etmiştir (Pillay, 2013a: 10).

İngiltere’de 6,2 milyon çalışanı temsil eden ve 54 sendikayı örgütleyen (<http://www.tuc.org.uk/about-tuc>) Sendikalar Kongresi (Trade Union Congress-TUC)’nin de son zamanlarda sivil ittifak girişimlerinde bulunması, toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. TUC’un ırkçılık karşıtı gösteriler, eğitim kursları gibi işçi/sendika yetkileri ve toplumsal/politik adalet hedeflerinin iç içe geçtiği ittifaklara katıldığı dikkat çekmektedir. TUC birçok örgüt ve yardım kurumlarının önyak olduğu siyasal hareketler ile yoksulluk karşıtı hareketler gibi etkinliklerin içinde yer alarak bu hareketleri desteklemiş veya kısmen örgütlemiştir (Parker, 2008: 4-5).

Filipinler’de toplumsal hareket sendikacılığının simgesi haline gelen ve yedi sendika tarafından 1980 yılında kurulan 1 Mayıs Hareketi (Kilusang Mayo Uno-KMU) de, 1984 yılında Yeni Yurtsever İttifak (Bagong Alyansang Makabayan-BAYAN) ile bir araya gelerek

üç gün süren genel grev gerçekleştirmiştir. Grev esnasında toplu taşıma araçları çalışmamış, tüm dükkânlar kapatılmış ve halk caddelere barikatlar kurarak greve destek vermiştir. Grev ülke çapında büyük bir ses getirmiş, askeri komutanlar halkla uzlaşmanın yollarını aramak zorunda kalmışlardır (Scipes, 1992a: 143). KMU günümüzde ise, İlerici Emek İttifakı (Alliance of Progressive Labor-APL) ile ittifak içerisinde.

3.3. Kitlese Mücadele

Toplumsal hareket sendikacılığı, işçileri aynı zamanda toplumun bir parçası olarak görmekle birlikte (Munck, 2011: 14), sendikalaşabilen işçilerin yanı sıra evde çalışan işçiler, köylüler, ev hanımları, enformel ve düzensiz çalışanlar, teknisyen ve profesyoneller gibi sendikalaşmayan veya sendikalaşması mümkün olmayan kesimleri de kapsayarak sendikal mücadeleye dâhil edebilmektedir (Waterman 2008: 306). Toplumsal hareket sendikacılığında sendikal mücadelenin toplumsal mücadeleyle bir bütün olarak görülmesi ise bu kesimlerin toplumsal muhalefetin tabanını oluşturmasına ve kitlese halk hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Nitekim eşitsizlik ve adaletsizliğe meydan okuyarak demokratik eylemleri teşvik etmek toplumsal hareket sendikacılığı ile ilişkilendirilmektedir (Pillay, 2013a: 10). Sendikaların toplumsal dinamizmi arttırmadaki en etkili aracı ise üye tabanının yerel örgütlerle bağlantıları, örgütsel canlılık ve diğer hareketlerle kurulan ittifaklardır (Hirschsohn, 2007: 19). İşçiler sendika içinde kendilerini rahatça ifade edebildikleri ve diğer toplumsal kesimlerle bir araya gelebildikleri için dayanışma ve muhalefet bilinçleri artmakta, böylece kitlese daha kolay harekete geçirilebilmektedir (Waterman 2008: 306).

Toplumsal hareket sendikacılığı kısa sürede imalat sanayisinde çalışan işçilerin yanı sıra hizmet sektörü işçilerini, kamu çalışanlarını, enformel sektörde çalışanları ve işsizleri örgütleyerek radikalleştirilmiş, bu yeni üyelerle birlikte güç olduğu ülkelerde toplumsal muhalefetin merkezine dönüşmüştür. Böylece sendikalar toplumun geniş kitlelerini örgütleyerek verdikleri mücadeleyle Güney Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerde otoriter yönetimlerden demokrasiye geçişte önemli rol oynamışlardır (Akkaya, 2011: 181).

Toplumsal hareket sendikacılığının toplumsal duyarlılığı harekete geçirme yönündeki çabası sadece üçüncü dünya ülkelerindeki otoriter yönetimlere başkaldırıyla sınırlı kalmamıştır. Gelişmiş ülkelerde de sendikalar toplumun farklı kesimlerini sendikal mücadele etrafında bir araya getirebilmişlerdir.

Toplumsal hareket sendikacılığı, toplumsal muhalefeti örgütlemedeki başarısıyla hem daha fazla insanı harekete geçirerek yeni toplumsal hareketlere zemin hazırlamakta hem de toplumsal hareketlerden beslenerek daha da güçlenebilmektedir (Shinoda, 2003: 10). Bu nedenle toplumsal hareket sendikacılığının temel dayanak noktasını bir “toplumsal hareket kazanma arayışı” oluşturmaktadır (Selamoğlu, 2004: 50).

3.4. Politik Sendikacılık

Toplumsal hareket sendikacılığı, sadece işçi sendikalarını ilgilendiren ekonomik ve siyasal haklarla ilgilenmemektedir. Bunun yerine, baskıcı toplumsal ve ekonomik sistemlerin “sosyal maliyetlerine” karşı da mücadele etmektedir. Toplumsal hareket sendikacılığı işçilerin çıkarlarının ekonomik ve siyasal sistemden bağımsız olmadığını savunarak; ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel tüm alanlarda işçi hakları için mücadele etmektedir. Toplumsal hareket sendikacılığı bu anlamda, toplumsal dönüşümü de en önemli amaçlarından biri olarak kabul etmektedir (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part4.pdf:8).

Toplumsal hareket sendikacılığı, eski politik sendikacılık modelinden daha farklı bir anlayışa sahiptir. Bu farklılık, toplumsal değişim için verilen mücadelenin farklı bir anlayışla örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel politik sendikacılık modelinde işyeri ve işyeri dışındaki sorunlar keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış, üretimle ilgili sorunlar, daha genel siyasal çerçevelere oturtulamamıştır. Sendikalar, politik aktörler olarak tanımlanmakla birlikte, toplumsal dönüşümün öznesi siyasi örgütler olarak görülmüştür (Çıdamlı, 2004). Sendikalara ise bu örgütlere destek verecek birer “araç” olarak bakılmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığında ise, sendikalar işyeri mücadelesiyle ekonomik ve siyasal mücadeleyi bir bütün olarak görmektedirler. Geleneksel modelin aksine toplumsal hareket sendikacılığında, sendikalar toplumsal dönüşüm mücadelesinin merkezinde yer

almaktadırlar. Diğer toplumsal güçleri harekete geçirmek ve ittifaklar kurarak mücadeleyi tüm topluma yaymak sendikacılık hareketinin en önemli unsurudur.

Sendikaların üye tabanlarını siyasal mücadeleye dâhil etmeleri ise etkin üye katılımı, sendikal memnuniyet, sendika içi demokrasi ve sendikal bağlılıkla gerçekleştirilmektedir. Sendikaların demokratik işleyişi, üyelerin taleplerini ifade etmelerine olanak tanımakta ve karar alma mekanizmalarına olan yoğun katılımıyla birlikte üyeler bu süreçte mücadele içinde sosyalleştirilmektedirler. Böylece sendikal mücadelede daha aktif rol oynayan üyeler, işyeriyle sınırlı konuları aşarak siyaseten daha yetkin hale gelmektedirler (Hirschsohn, 2007: 19).

Toplumsal hareket sendikacılığında, işçi sınıfının işyerinde ve işyeri dışında yüz yüze kaldığı saldırılar, aynı saldırı politikasının iki yüzü olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, hem çalışma yaşamı hem de toplumsal yaşama yönelik bütünsel bir mücadelenin geliştirilmesi, diğer siyasal ve toplumsal örgütlenmelerden çok, doğrudan sendikal harekete dair bir sorumluluk olarak görülmektedir (http://www.sendika.org/brosur/yeni_sendika6.html).

3.5.Uluslararası Dayanışma

Küreselleşmeyle birlikte sermaye, daha yüksek kâr elde etmek amacıyla ulusal sınırları aşarak ucuz işgücü istihdam etmeye yönelmiştir. Günümüzde hiçbir üretim sanayisi ucuz işgücü yarışının dışında kalamamış ve üretimlerini emek maliyetinin ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere yöneltmeye başlamışlardır. Böylece sendikalar da uluslararası bir ekonomide işçilerin yaşadıkları sıkıntıların ancak uluslararası mücadele yöntemleriyle çözüleceğinin farkına varmaya başlamışlardır (Aronowitz, 1998: 119).

Küreselleşme öncesi dönemde emeği bir ulusallık içinde kabul edip ulusal aktörlerle geliştirilen bir dayanışma modeli hâkimken, küreselleşme süreciyle emeğin de küresel düzeyde örgütlenme ihtiyacı gündeme gelmiştir. Nitekim küreselleşmiş kapitalizmde emeğin küresel dayanışması hem kurumların daha fonksiyonel olması hem de çekişmelerin ortadan kaldırılmasıyla sendikaların daha etkin hale gelmesine neden olmaktadır (Peterson, Wahlström ve Wennerhag, 2012: 630).

Toplumsal hareket sendikacılığı da günümüzde sendikal için kritik hale gelen küresel dayanışmayı sendikal mücadelenin temel unsurlarından biri kabul etmektedir. Bu nedenle de sendikalar uluslararası düzeyde ortak hareket edebilmek için çaba harcamakta ve başarılı ittifaklar kurabilmektedirler.

Örneğin Güney Afrika; Brezilya, Güney Kore ve Filipinler'deki sendikacılar arasında gittikçe daha fazla ilişki kurulmaya başlanmıştır (Shinoda, 2003: 4). Filipinlerdeki KMU, Güney Afrika'daki COSATU, Brezilya'daki İşçilerin Birleşik Merkezi (Central Unica dos Trabalhadores-CUT) ve Güney Kore'deki Kore Sendikalar Konfederasyonu (Korean Confederation of Trade Unions-KCTU) birbirleriyle yakın bağlantı içindedirler. Ayrıca bu sendikalar İtalya'daki İtalyan Genel İşçi Konfederasyonu (Italian General Confederation of Labour-CGIL), Fransa'daki CGT, Fransa Demokratik İş Konfederasyonu (French Democratic Confederation of Labour-CFDT) ve Amerikan Emek Federasyonu ve Endüstriyel Örgütler Kongresi (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations -AFL-CIO) başta olmak üzere Avrupa ve Amerika'daki sendikalarla da ilişkilerini geliştirmektedirler (Scipes, 1992a: 145).

Bu dayanışmanın bir sonucu olarak COSATU'nun girişimiyle CUT ve CGIL 1991 yılında bir araya gelmiş ve "İşçi Denetimli Enternasyonal'e Doğru (Towards the International Workers Supervised)" isimli metni kaleme almışlardır. Bu metinde sendikalar, liberalizme ve sermayenin küresel hâkimiyetine karşı mücadele çağrısı yapmışlardır. KMU da 1990 yılında "çok uluslu şirketlere, borç bağımlılığına, emperyalizme ve diktatörlük rejimlerine karşı mücadele etme" çağrısı yapmıştır. KMU ayrıca 1980'lerin ortalarından bu yana "Uluslararası Dayanışma Kurultayı (International Solidarity Assembly-ISA)" programını sürdürmektedir (Özüğurlu, 2013: 47).

İttifak girişimlerinden en önemlisi ise 1999 yılında Asya, Avustralya, Yeni Zelanda, Afrika ve Latin Amerika'daki bağımsız ve demokratik sendikaların örgütü olan Küreselleşme ve Sendikal Haklar Güney Girişimi (Southern Initiative on Globalization and Trade Union Rights-SIGTUR)'un kurulması olmuştur. COSATU, Hint Sendikalar Merkezi (The Center of Indian Union-CITU), Tüm Hindistan Sendikalar Kongresi (The all India Trade Unions-AITUC), KCTU, KMU ve CUT'un yanı sıra Endonezya, Malezya, Tayland, Sri Lanka,

Pakistan ve Çin’de yeni oluşan sendikaları da kucaklayan bu girişim (Lambert ve Webster, 2001: 341-342) toplumsal hareket sendikacılığını hayata geçirebilmenin yolunun küresel dayanışma ve eylemlerden geçtiğini temel ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir (Lambert ve Webster, 2001: 346).

Ayrıca AFL-CIO’nun mücadele programında da, “çok uluslu şirketlerin yeteneklerinin üstüne çıkılarak farklı ülkelerdeki işçileri bir araya getirmek ve küresel ekonomiye karşı mücadele etmek” yer almaktadır (Özügurlu, 2000: 164). 1980’lerden bu yana AFL-CIO, CGIL, CGT, KCTU, CUT, COSATU gibi toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturan sendikalar Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions-ICFTU)’na da katılarak, ICFTU’yu dönüştürmek ve uluslararası sendikal hareketle ortak mücadeleye girmek için çaba harcamaktadırlar (Erdoğan, 2006: 289-290).

4. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ DİĞER SENDİKACILIK MODELLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Toplumsal hareket sendikacılığı hem ideolojik tutum hem de sendikal ve toplumsal konulara bakışı açısından diğer sendikacılık modellerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar modellerin dayandıkları felsefi yapı, etkileyen düşünürler, temel amaçlar, kullanılan yöntemler, sınıf bilinci, sendika-siyaset ilişkileri, etkinlik alanları, toplu pazarlık, grev, örgüt yapısı ve etkili oldukları ülkeler gibi sendikaların temel karakterlerini belirleyen özelliklerde kendisini göstermektedir.

Tablo 12: Sendikacılık Modellerinin Sınıflandırılması

	Pragmatik Sendikacılık	Reformist Sendikacılık	Dini Sendikacılık	Anarko-sendikalizm	Marksist Sendikacılık	Toplumsal Hareket Sendikacılığı
Felsefi Yapı	Liberalizm	Fabianizm	Korporatizm, Plüralizm, Antikomünizm	Anarşizm	Bilimsel Sosyalizm, Diyalektik Materyalizm	Sosyalizm, Kolektivizm
Etkileyen Düşünürler	Samuel Gompers	Eduard Beinstein, Fabian Topluluğu, Sidney ve Beatrice Weeb	Papaların Yayınladıkları Encycliqueller	Pierre-Joseph Proudhon, Mihail Bakunin, Fernand Pelloutier	Karl Marx, V. İ. Lenin	
Temel Amaçlar	Üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek, çalışma ve hayat koşullarını iyileştirmek	Kapitalizmin aksaklıklarının ortadan kaldırılması, adil ve demokratik bir toplum yaratmak, toplumsal refahı sağlamak	Sınıflar arası işbirliği ve barışı sağlamak	Kapitalizmi ortadan kaldırmak	Kapitalizmi ortadan kaldırarak, iktidarın işçi sınıfının eline geçmesini sağlamak	Ekonomik ve siyasal sistemi değiştirmek, toplumsal adaleti sağlamak, sendikaların siyasal gücünü arttırmak
Kullanılan yöntemler	Toplu pazarlık	Siyasal örgütlenme, toplu pazarlık	Sanayi kurulları(işçi-işveren ortak kurulları)	Genel Grev	Sınıf çatışması, siyasi eylem, siyasi örgütlenme ve genel grev	Sendikal bağlılık, Toplumsal hareketlerle işbirliği, kampanyalar, mahalle örgütlenmeleri
Sınıf Bilinci	Zayıf	Yüksek	Zayıf	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Sendika-Siyaset İlişkileri	Geniş anlamda siyaset	Dar anlamda siyaset	Dar anlamda siyaset	Siyasetle ve siyasal partilerle ilişki kurmaz	Dar anlamda siyaset	Dar anlamda siyaset (İttifak oluşturabilir, ancak bağımsızlığını korur)
Etkinlik Alanları	Kendi üyeleri	Tüm çalışanlar	Toplum	Toplum	Toplum	Toplum
Toplu Pazarlık	Birçok hakkın elde edilmesinde tek araç	Ekonomik amaçları gerçekleştirmede, sınıflar arası denge sağlamada araç	Uyuşmazlıkları gidermenin ve işbirliği yapmanın aracı	Etkili değil	İşçi sınıfının günlük çıkarlarına hizmet eder, geçici çözüm üretir. Ancak sendikaların güçlenmesi için bir araçtır	Toplumsal mücadele ile bir bütün olarak görünür
Grev	En son başvurulacak yöntem	Ekonomik amaçları gerçekleştirmek için başvurulur	En son başvurulacak yöntem. Genel grev ve siyasi grevi kabul etmez	Kapitalizmi çökertmenin tek yolu	Siyasal bir hareket	Toplumsal sorunlara karşı baskı oluşturmada bir araç
Örgüt Yapısı	İşyeri	İşkolu	İşkolu	Yönetici ve kurulları olmayan güçlü ve tek sendika	İşkolu	Şeffaf, katılımcı, işçi egemenliğini esas alan, bürokratik olmayan yapı
Etkili Olduğu Ülkeler	ABD, Kanada	Batı Avrupa Ülkeleri	Avrupa Ülkeleri, Kanada, Latin Amerika	Fransa, İspanya	Fransa, İtalya, Sosyalist Ülkeler, Latin Amerika, Asya ve Afrika Ülkeleri	Güney Afrika, Brezilya, Filipinler, Güney Kore

Kaynak: Işıklı Alpaslan (2005), Sendikacılık ve Siyaset, İmge Yayınevi, ss. 225-464 ve Tokol Aysen (2013), Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler, Dora Yayıncılık, Bursa, ss. 22-25'ten esinlenerek hazırlanmıştır.

4.1. Felsefi Yapı

Pragmatik sendikacılığın ortaya çıkışında ve felsefi temellerinin oluşturulmasında liberalizm etkili olmuştur. Liberal düşüncede emek, alınıp satılabilen bir mal olarak görüldüğünden, işçilerin örgütlenmesinin bunu değiştiremeyeceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Ancak Adam Smith'in sendikalarla ilgili bazı düşüncelerine rastlamak mümkündür. Smith, sendikaları birer pazarlık aracı olarak kabul etmekte ve işçilerin ücretleri yükseltmek için örgütlenmeyi bir amaç olarak kullandıklarını belirtmektedir (Talas, 1979: 149). Smith böylece sendikaların varlık sebebini ücretlerle sınırlı tutmuş, işçi örgütlerine diğer sendikal yaklaşımlardaki gibi siyasal ve toplumsal bir görev yüklememiştir. Smith'in bu düşüncesi, tek amacı işçilerin ekonomik çıkarlarının geliştirilmesi olan pragmatik sendikal anlayışın temel felsefesiyle örtüşmektedir.

Reformist sendikacılığın temelini ise fabianizm oluşturmaktadır. 1883'te kurulan Fabian Cemiyeti tarafından ortaya atılan fabianizm, ılımlılık ve tavizciliğe dayanmakta ve bu açıdan Marksizm'e karşı çıkmaktadır. Sınıf çatışması yerine ikna metodunu ve kapitalizmin evrimini savunan bu anlayış, sınıf ayrılıklarına karşı çıkan rasyonalist ilkelere dayalı bir toplumsal sistemi savunmaktadır (Işıklı, 2005: 159-160). Fabianizmde amaç, kapitalizmin korunmasıyla birlikte, aynı zamanda demokrasi, toplumsal refah ve gelir dağılımının daha adil bir hale getirilmesidir. Bu nedenle fabianizm siyasal demokrasi ve genel oy hakkı gibi taleplerle ortaya çıkmış ve özellikle Batı Avrupa'da siyasal yapının gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Koray, 1996: 95). Günümüzde de reformist sendikalar, bu anlayışa paralel olarak, "toplumsal sorunların çözümünde sosyal politika anlayışını benimsemekte ve siyasi radikalizmi reddetmektedirler" (Güven, 1995: 63).

Hristiyan sendikacılığın felsefi yapının gelişimde ise korporatizmin etkileri görülmektedir. Temellerini 19. yüzyıl Roma Katolik düşüncesinden alan korporatizm, ekonomik ve siyasi güçler ile ahlaki değerlerin bütünleştirilmesi düşüncesine dayanarak kurulmuştur. Bu düşünceyle hareket eden dini sendikalar, örgütlerinin güçlerini, üyelerini kontrol edip sınırlamak amacıyla kullanmışlardır (Jackson, 1996: 207).

Hristiyan sendikacılığın düşünsel temellerini etkileyen bir başka görüş de plüralizmdir. Kökenini liberal düşünceden alan plüralizme göre, toplumsal ve siyasi güç toplumdaki farklı çıkar grupları arasında dağılmıştır. Hükümetlerin karar vermedeki gücü, sendikalar, sivil toplum, muhalefet partileri gibi diğer güçler tarafından sınırlandırılmalı ve kontrol edilmelidir (Arslan, 2003: 116). Hristiyan sendikalar da bu düşünceye paralel olarak kendilerini toplumdaki bir baskı unsuru olarak görmekte ve toplumsal ve ekonomik alana müdahale amacı gütmektedirler.

Hristiyan sendikacılıkta, kilisenin anti-Marksist tutumu da etkili olmuş ve sosyalizm karşıtlığı zamanla Hristiyan sendikacılığın temel doktrini haline gelmiştir. Bu anlayış, işçiler arasında, sosyalizme karşı yürütülen mücadelede etkin bir silah olarak kullanılmıştır (Işıklı, 2005: 301-302). Dünyada sosyalist akımların güç kazanmasıyla birlikte, işçilerin Marksist ideolojiden uzak durması ve Marksist sendikaların gücünün kırılması Hristiyan sendikaların temel amacı haline gelmiştir.

Anarko-sendikalizmin ortaya çıkışında ise anarşist ideoloji etkili olmuştur. 19. yüzyılın köklü düşünce akımlarından biri olan anarşizm, devleti ve her türlü otoriteyi reddederek devlet ve onun kurumlarının olmadığı bir toplumsal sistemi savunmuştur. Anarşistlere göre toplumdaki ekonomik tekeller ile toplumsal ve siyasal kurumlar ortadan kaldırılarak daha özgür bir topluma ulaşılabilecektir. Anarşistler, sendikalara devrimci bir görev yükleyerek, sendikaları hem toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek hem de kurulacak yeni sistemin temelini oluşturan kurumlar olarak görmüşlerdir (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 105).

Anarko-sendikalizmin teorik temelleri anarşizmi önde gelen ideologları tarafından oluşturulmuştur. Devlet fikrini reddeden anarşistler, her türlü otoriteden arındırılmış bir toplumsal sistem kurmayı hedeflemekte ve kapitalist sistemle birlikte devletin de ortadan kalkacağını düşünmektedirler. Anarşistler ayrıca bu yönde bir toplumsal dönüşümün kendiliğinden ortaya çıkacak devrimci eylemle gerçekleşeceğine inanmış, bu nedenle de çoğu zaman örgütlenme fikrine karşı çıkmışlardır (Işıklı, 2005: 339-340).

Marksist sendikacılık ise Marx'ın geliştirdiği diyalektik materyalizm ve bilimsel sosyalizmin temelleri üzerinden şekillenmiştir. Marx diyalektik materyalizmi, tarihsel süreçleri açıklamada kullanarak tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak görmüştür. Böylece

tarih boyunca, sınıfların birbiriyle mücadele ederek veya devrimci süreçlerle toplumsal dönüşümlerin yaşandığını söylemiştir. Günümüzde ise toplum burjuvazi ve proletarya olmak iki sınıfa bölünmüştür. Proletaryanın sınıf savaşımı yeni bir toplumsal sistemi, yani sosyalizmi ortaya çıkaracaktır (Marx ve Engels, 2005: 11-12). Marx, işçi sınıfına devrimci bir misyon yükleyerek sosyalist bir toplumun temellerini ortaya koymuştur. Böylece ütopyik sosyalistlerden farklı olarak sosyalizmi bilimsel temellere oturarak evrensel bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

Toplumsal hareket sendikaları mücadelelerini, anti-kapitalist, ezilenlerin güçlenip iktidara hâkim olmasına dayalı ve kitle demokrasisine sahip bir toplumsal sistem oluşturma üzerine şekillendirilmektedirler (Scipes, 1992a: 153). Sendikalar, kamu hizmetlerinin metalaşması, özelleştirme, esneklik, kuralsızlaştırma gibi sermayeden yana politikaların karşısında yer alarak neoliberalizm karşıtlığı ve kapitalizmi tümüyle reddeden sosyalist eğilimleri barındırmaktadırlar. Nitekim Güney Kore'deki KCTU dışındaki, toplumsal hareket sendikalarına örnek oluşturabilecek neredeyse tüm sendikaların ana metinlerinde sosyalizm hedefi açık bir şekilde ifade edilmiştir (Özügurlu, 2013: 45). Örneğin COSATU, ANC ve SACP ile geliştirdiği üçlü ittifakta amaçlarının sosyalizm mücadelesi olduğunu açıkça belirtmiştir (<http://www.cosatu.org.za/show.php?ID=2051>). KCTU ise sosyalizme vurgu yapmamakla birlikte amacının eşitlikçi, özgür ve demokratik bir toplumsal sistem olduğunu dile getirmektedir (<http://kctu.org/aims>).

Toplumsal hareket sendikacılığının bireyciliğe karşı toplumsal amaçlar için verdiği mücadele, işçilerin yanı sıra toplumdaki tüm dezavantajlı grupları ortak amaçlar etrafında birleştirerek dayanışma ruhunu geliştirmesi ve toplumun ortak çıkarlarına vurgu yapması, kolektivist bir kimliğe sahip olduğunu da göstermektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığında anti-emperyalizm de önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığını benimseyen sendikalara göre emperyalizm ve yoksulluk arasında sıkı bir bağlantı bulunmakta ve ulusal bağımsızlık, işçilerin özgürlük mücadelesinin önemli bir parçası olarak görülmektedir (Selçuk, 1998: 9).

Ayrıca toplumsal hareket sendikacılığı, örgütsüz ve sigortasız işçileri, kadın hareketleri, mahalle toplulukları ve kilise taban örgütleri gibi oluşumları da sendikal mücadeleye dâhil eden, işyeri ile işyeri dışındaki alanları kapsayacak bir örgütlenme anlayışına sahiptir. Bu yönüyle örgütsüz olanların dışlanmasına dayanan korporatizmden de ayrılmaktadır (Selçuk, 1998: 9).

4.2. Etkileyen Düşünürler

Pragmatik sendikacılık, ABD’de ortaya çıktığından, bu sendikacılık anlayışı üzerinde ABD’nin sosyo-ekonomik yapısı etkili olmuş ve gelişmesinde Samuel Gompers önemli rol oynamıştır (Tokol, 2013: 23). Elli yıla yakın bir süre AFL’nin başkanlığını yapan Gompers, ABD sendikal hareketinin sembolü haline gelmiş, düşünceleri ABD sendikal hareketine yön vermiştir. Böylece günümüzde de ABD sendikacılığında egemen olan ekonomik fonksiyonu ön planda tutan ve toplu pazarlıkla sınırlı sendikacılık anlayışı Gompers’ın düşünceleriyle şekillenmiştir (Işıklı, 2013: 250).

Reformist sendikacılığın gelişiminde ise Eduard Beinstein ve Fabian Topluluğu önemli rol oynamıştır (Tokol, 2013: 23). Beinstein, Marksizmi eleştirerek sanayileşmenin olduğu ülkelerde mutlak yoksulluğun olmadığını ve işçilerin eylemlerinin kapitalist toplumlardaki yoksulluğu sınırlayabileceğini söylemiştir. Beinstein’in ekonomik ve demokratik reformlarla kapitalizmin düzenlenmesine ilişkin görüşleri dönemin sosyal demokrat ve Marksist partileri üzerinde önemli etkiler yaratmış ve bu örgütler içinde ayrışmalara neden olmuştur (Uçkan-Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 103).

Ayrıca Fabian Derneği’ne üye Sidney ve Beatrice Webb’in görüşleri de bu anlayış üzerinde etkili olmuştur (Işıklı, 2005: 158). Sidney ve Beatrice Webb’ler 1897 yılında yazmış oldukları “Endüstriyel Demokrasi (Industrial Democracy)” adlı eserde sendikacılık hareketine ekonomik ve siyasal olmak üzere iki görev yüklemişlerdir (Talas, 1979: 152). Webb’lere göre siyasal faaliyetleri, işçilerin lehine yasal düzenlemeler yapılabilmesi için sendikaların lobi faaliyetlerinde bulunması; ekonomik faaliyetleri ise toplu pazarlıklar oluşturmaktadır (Uçkan, 2006: 22). Webb’ler böylece reformist sendikacılığın temel felsefesini oluşturan ekonomik

çıkarların yanında siyasal faaliyete yönelerek toplumsal çıkarların da gözetilmesi gerektiği düşüncesinin temellerini atmışlardır. Ayrıca reformist sendikalar Webb'lerin görüşlerine paralel olarak günümüzde de liberalizme karşı devlet müdahalesinin ve refah politikalarının gerekliliğini savunan bir sendikal anlayışla hareket etmektedirler.

Hıristiyan sendikacılığın oluşmasında papaların yayınladığı “encyclicuelles” etkili olmuştur. Belli bir konuyu aydınlatma amacı taşıyan encyclicuellesin en önemlisi Papa XIII. Leon'un 1891'de yayınladığı “Encyclique Rerum Novarum'dur” (Tokol, 2013: 24). İşçi örgütleri, Hıristiyan düşüncesinde ilk kez bu belgede yer almış, ancak işçi örgütlerinden ne anlaşıldığı açık bir biçimde ifade edilmemiştir. Belgede sevgi ve adalet kavramları yer almakla birlikte “eşitsizlik ve ıstırapların zarureti” vurgulanmıştır (Işıklı, 2005: 297-298). Papa Pie XI'in yayınladığı “Quadregesimo Anno” isimli Encyclique'de de sosyalizmin Katolik kilisesiyle bağdaşmadığı ifade edilmiş ve bu belge Hıristiyan sendikaların anti-Marksist tutumunda etkili olmuştur (Işıklı, 2005: 301).

Anarko-sendikalist görüşün üzerinde ise anarşizmin öncülerinden Pierre Joseph Proudhon, Mihail Bakunin ve Fernand Pelloutier'in düşünceleri etkili olmuştur. Proudhon ve Pelloutier sendikaları anarşizm okulları ve yeni kolektif üretim ve tüketime örgütleneceği yerler olarak görmüştür (Uçkan, Kağncıoğlu ve Çelik, 2013: 105). Kapitalist toplumda işçi sınıfı için bir kurtuluş yolu olmayacağını söyleyerek işçileri kapitalizme karşı başkaldırıya çağırmıştır. Bakunin ise Proudhon ve Pelloutier'den farklı olarak bu başkaldırının şiddet eylemlerini de içermesi gerektiğini savunmuştur (Mahiroğulları, 2013: 31).

Marksist sendikacılık ise Karl Marx ve Friedrich Engels'in düşünceleriyle şekillenmiştir. Marx sendikaları, parçalanmış ve birbiriyle rekabet eden işçileri bir araya getiren sosyalizm ve dayanışma okulları olarak görmüş ve anarşistlerin aksine sendikaların kazanımlarına önem vermiştir (Uçkan, Kağncıoğlu ve Çelik, 2013: 102). Marx ve Engels'e göre devrimi gerçekleştirecek olan işçi sınıfı, sendikalarda örgütlenerek bilinçlenecek ve toplumsal ve siyasal hareketleri destekleyecektir. Bu nedenle Marx ve Engels'e göre sendikalar her şeyden önce sınıfsal örgütlerdir ve tek amaçları siyasal eylem yoluyla güçlenerek sosyalist bir toplumu kurmak için mücadele etmek olmalıdır (Talas, 1979: 151-152).

Toplumsal hareket sendikacılığı ise işçilerin ve yoksulların mücadelesiyle ortaya çıkmış, tabandan gelen ve pratik içinde şekillenen bir harekettir. Toplumsal hareket sendikacılığının bu yönü, hareketin özgün yanını oluşturmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığı, diğer sendikacılık türlerinden farklı olarak, ortaya çıkmadan önce düşünürler tarafından ideolojik zemini oturtulup kuralları belirlenmemiş ve sendikalar belirli ideolojilere göre şekillendirilmemiştir. Bu nedenle hareketin özellikleri ve teorik alt yapısı, emek çevreleri ve akademisyenler tarafından sendikal hareketlerin yarattığı deneyimler yorumlanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3. Temel Amaçlar

Toplu pazarlık sendikacılığı veya işletme sendikacılığı olarak da adlandırılan pragmatik sendikalar, eylemlerini işyeri ile sınırlayan “bağımsız” sendikaları ifade etmektedir. İlgilendikleri temel konu, üyelerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesidir (Pillay, 2008: 13). Pragmatik sendikalarda mesleki ve ekonomik çıkarların korunması amaçlanmaktadır. Daha geniş toplumsal çıkarlar göz ardı edilirken, üyelerinin çalışma ve hayat koşullarının geliştirilmesine önem verilmektedir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 106).

Reformist sendikacılıkta ise amaç, kapitalizmin aksaklıklarını ortadan kaldırarak daha adil ve demokratik bir toplumsal sistem oluşturmaktır (Tokol, 2013: 23). Reformist sendikalar bir yandan kendi üyelerinin ekonomik çıkarlarının korunması ve geliştirilmesini sağlarken, diğer yandan toplumdaki tüm çalışanların çıkarlarını gözeten politikalarla toplumsal bir baskı unsuru olmayı hedeflemektedirler (Koray, 1996: 95). Bu nedenle reformist sendikalar toplu pazarlığın yanı sıra sendikaların siyasal hareketliliğini de arttırmaya da önem vermektedirler (Wheeler, 2004: 85). Reformist sendikacılıkta, siyasal demokrasi, daha adil bir gelir dağılımı, refah ve eşitlik gibi taleplerle sadece kendi üyelerinin değil, tüm çalışanların hak ve çıkarlarının korunması amaçlanmaktadır. Reformist sendikalar bu açıdan pragmatik sendikalardan ayrılmaktadırlar (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 107).

Hristiyan sendikalara göre sendikaların amacı; sınıf kavgasını tetiklemek değil, uyuşmazlıkları gidermek ve barışçı işbirliğini sağlamak olmalıdır (Işıklı, 2005: 321). Bu nedenle, özellikle ortaya çıktığı dönemlerde Hristiyan sendikaların temel amacını, emek ve sermaye arasındaki çatışmanın ortadan kaldırılması ve bu çatışmanın sorumlusu olarak görülen Marksist siyasi partilere karşı mücadele oluşturmuştur (Tokol, 2013: 24). Nitekim Marksist sendikaların güçlenmeye başladığı birçok ülkede, bu sendikalara alternatif olarak Marksizm'e karşı, dini görüş etrafında şekillenen sendikaların da kurulmaya başlandığı görülmektedir.

Anarko-sendikalizmde ise tek amaç kapitalizmin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak anarşistler, Marksistlerden farklı olarak, devlet fikrini reddetmektedirler. Onlara göre; devlet kurtuluş için bir araç olamaz. Devletin kendisi başlı başına bir baskı ve sömürü unsurudur. Bu nedenle tek amaç devleti yıkmak olmalıdır (Lefranc ve Sülker, 1966: 25). Anarşistler, yönetimden arındırılmış bir toplumun şimdiki toplum yapısından çok daha iyi olacağını savunmuşlardır (Uğur, 2010: 138). Anarko-sendikalizm, otoritenin kaynağı olan başta devlet olmak üzere tüm siyasal kurumların ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda oluşacak işçi ve işveren ayrımının olmadığı, sendikaların hâkimiyetine dayalı özerk bir toplumsal sistemi savunmuştur (Mahiroğulları, 2013: 31). Anarko-sendikalizm, bir yandan hiçbir kurum ve otoritenin bulunmadığı bir sistem öngörürken, diğer yandan da sendikalara bu yeni toplumsal sistemi düzenleme işlevi yüklemiştir. Bu nedenle, anarko-sendikalizmin toplumsal kurumlara karşı tepkisi dikkate alındığında, özellikle otorite açısından bir takım çelişkiler barındırdığı görülmektedir. Ayrıca anarko-sendikalistlerin, kapitalizmin ortadan kaldırılmasının sonucunda oluşturulacak sistemin, mülkiyet ve otoritenin reddinden başka nasıl bir sosyo-ekonomik sisteme sahip olacağı konusunda da yeterli öngörülerini de bulunmamaktadır.

Marksist sendikaların temel amacı ise sömürüye dayalı kapitalist sistemin kaldırılarak sosyalist sistemin kurulmasıdır. Marksizm'de amaç işçilerin sadece kapitalist sistem içinde çıkarlarını korumak değil, aynı zamanda sosyalist devrim için de mücadele etmektir (Işıklı, 2005: 393). Bu nedenle Marksist sendikaların hem ekonomik hem de siyasal mücadelelerinin temelinde sosyalizm mücadelesi yatmaktadır. Marksizm'e göre sınıfsız ve sömürsüz bir

toplum ancak sosyalizmin kurulmasıyla mümkündür.

Toplumsal hareket sendikacılığında ise sendikalar sadece işyerlerini değil, aynı zamanda toplumu da dönüştürme amacı taşımaktadırlar (Yıldırım, 2005: 162). Sendikalar, adaletli bir toplumsal sistemi hedefleyen büyük bir toplumsal hareketin bir parçası olarak nitelendirmektedirler (Robinson, 2000: 113). Toplumsal değişim için kitleleşmeyi ve örgütlenmeyi ön planda tutan sendikalar, çalışanlar, işsizler ve yoksullar arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak, bu kesimleri bir bütün olarak görmektedirler. Sendikalar gerçekleştirdikleri eylemler, protestolar ve kampanyalarla kitleleri siyasallaştırarak küreselleşme ve neoliberalizm karşıtlığı ekseninde siyasal mücadeleyi toplumun tabanına yaymayı hedeflemektedirler. Ayrımcılığın ve neoliberal uygulamaların ortadan kaldırılması ile eşitlik ve özgürlük ideallerinin hayata geçirilmesi toplumsal hareket sendikacılığının temel hedeflerini oluşturmaktadır.

4.4. Kullanılan Yöntemler

Pragmatik sendikacılıkta birçok hakkın elde edilmesinde tek araç toplu pazarlıktır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 106). Pragmatik sendikalar kapitalizmin temel yapısını değiştirmeden, toplu pazarlıklar aracılığıyla üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumayı hedeflemektedirler (Mahiroğulları, 2013: 33). Pragmatik sendikaların işyeri ve çalışma koşullarıyla ilgili ekonomik mücadeleye önem vermeleri, sendikaları sadece, çalışma koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan toplu pazarlıkla ilgilenmeye yöneltmektedir. Böylece pragmatik sendikacılıkta geniş toplumsal çıkarlar göz ardı edilmektedir.

Reformist sendikalar işçilerin ekonomik çıkarları için toplu pazarlığa önem vermekle birlikte, ülke yönetiminde işçilerin etkinliğini sağlamak amacıyla siyasi örgütlenmeye de yönelebilmektedirler (Tokol, 2013: 23). Bu bağlamda reformist sendikalar için ekonomik amaçlara ulaşmanın aracı toplu pazarlık iken, daha geniş kapsamlı toplumsal amaçlara ulaşmanın aracını ise siyasal örgütlenme oluşturmaktadır. Bu nedenle reformist sendikalar ekonomik amaçların yanı sıra daha adil bir toplumsal sistem için siyasi örgütlenmenin de gerekli olduğunu savunmaktadırlar (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 107).

Hıristiyan sendikacılıkta sosyal taraflar arasında dengeyi sağlayacak en önemli araç sanayi kurullarıdır. Sanayi kurullarıyla oluşturulacak ekonomik sistemde, her sanayi dalının, eşit sayıda işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan kurullarla yönetilmesi ve çalışma hayatıyla ilgili mevzuat hükümlerinin bu kurullar tarafından belirlenip yürürlüğe konulması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu kurullardan oluşturulacak merkezi kurulun ise parlamento görevi görmesi ve devletin rolünü sınırlandırması öngörülmüştür (Işıklı, 2005: 322). Böylece sanayi kurulları aracılığıyla toplumun, Hıristiyan sendikacılığın temel düşüncesi olan sınıflar arası uyum ve işbirliği anlayışına paralel bir biçimde örgütlenmesi amaçlanmıştır.

Anarko-sendikalizmin diğer sendikacılık türlerinden farklı olarak seçim veya parlamento yoluyla siyasi eylemi ve mücadeleyi reddetmektedir. Bu anlayış kuşkusuz, anarşizmin devlet fikrinin reddinden ileri gelmektedir. Anarşizmde genel grev fikri, sistemi ortadan kaldırmanın tek yolu olarak görülmektedir (Işıklı, 2005:342-343). Anarko-sendikalizme göre kapitalist sistemin ortadan kaldırılması işçilerin ve sendikaların yapacağı doğrudan eylem, genel grev ve gösterilerle mümkündür (Mahiroğulları, 2013: 31). Ancak devrim için grevden başka hangi yollara başvurulacağı konusunda anarşistler arasında fikir ayrılıkları da bulunmaktadır. Anarşizmin bazı teorisyenleri genel grevin toplumsal dönüşüm için yeterli olduğunu savunurken, Ericco Malatesta başta olmak üzere bazı anarşistler ise grevin silahlı başkaldırışın sadece bir başlangıcı olduğunu savunmuşlardır (Jackson, 1996: 163).

Marksist sendikacılıkta sendikalar parlamento ve siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturacak örgütlerdir (Tokol, 2013: 23). Bu baskıyı oluşturmada ise sendikaların en önemli silahı grevdir (Lefranc ve Sülker, 1966: 26). Ancak Marksizm’de greve özel bir önem verilmesine rağmen, anarko-sendikalizmin aksine grevin her şeyi sağlayacağı fikrine karşı çıkmıştır. Grevin işçi sınıfının mücadelesinin araçlarından sadece bir tanesi olduğu savunulmuştur (Işıklı, 2005: 435). Marksizm’e göre işçi sınıfının en etkili aracı siyasal örgütlenme ve bu sayede gerçekleştireceği sınıf çatışmasından beslenen siyasi eylemdir.

Toplumsal hareket sendikaları ise diğer sendikalardan farklı olarak amaçlarını gerçekleştirmek için sadece seçim politikaları ve toplu pazarlık gibi geleneksel yöntemlerden yararlanmamaktadırlar. Toplumsal hareket sendikacılığında esas olan üyelerinin sendikaya ve

toplumsal değişim hedeflerine olan güçlü bağıdır (Robinson, 2000: 113-114). Sendikalar ancak tabandan gelen güç ve bağlılıkla hedeflerine ulaşabileceklerini düşünmektedirler. Toplumsal hareket sendikaları aynı zamanda kendilerine yakın gördükleri toplumsal hareketlerle de ittifaklar kurarak tabandan gelen hareketleri güçlendirmekte ve böylece toplumsal hedefler için daha büyük bir güç oluşturmaktadırlar.

Toplumsal hareket sendikaları ayrıca toplumsal etkinliklerini arttırmak için örgütlenmede yeni araçlar da geliştirmektedir. Toplumsal hareket sendikacılığında, örgütlenme iş yeri ile sınırlı tutulmayarak, işçilerin yaşam yerleri olan mahalleler de örgütlenme alanları olarak görülmektedir. Mahallelerdeki örgütlenme çalışmaları ise işçi/sendika evleri, tüketim kooperatifleri, mahalle dernekleri, mahalli işçi komiteleri ve konseyleri aracılığıyla sürdürülmektedir. Böylece sendikalar, işçilerin hem işyerleri dışındaki hayatlarında karşılaştıkları beslenme, barınma, sağlık, ulaşım, eğitim, sağlıklı çevre gibi sorunlarını da dikkate alan bir yaklaşımla hareket etmekte hem de bir işyerinde düzenli olarak çalışmayanlar, kayıt dışı çalışanlar, küçük esnaf ve kadınlar gibi standart işçiler dışındaki kesimleri de örgütleyebilmektedirler (http://www.sendika.org/brosur/yeni_sendika6.html).

Toplumsal hareket sendikacılığında ayrıca sendikaların öncülüğünde gerçekleştirilen kampanyalar da önemli bir yer tutmaktadır. Sendikal kampanyalar sendika bürokrasisi, üyelerin sendikalara karşı ilgisizliği ve üye katılımının azlığı gibi sorunları ortadan kaldıracak bir çözüm olarak görülmektedir (Shinoda, 2003: 10). Sendikalar, işyerlerinde karşılaşılan sorunlara ve toplumsal sorunlara karşı yürüttükleri bu kampanyalarla hem üyelerini daha aktif hale getirebilmekte hem de toplumun farklı kesimlerini sendikal mücadeleye dâhil edebilmektedirler.

4.5. Sınıf Bilinci

Pragmatik sendikacılığının temel özelliği sınıf bilincinin zayıf olmasıdır. Bu nedenle pragmatik sendikacılıkta sınıf bilincine dayalı eylem ve sınıf çatışmasına dayalı mücadele anlayışı bulunmamaktadır (Işıklı, 2005: 226). Bunun en önemli nedeni ise pragmatik sendikacılık anlayışının, siyasi ve doktriner bir nitelik taşıması dolayısıyla işçiler arasındaki

dayanışmayı sağlamada yetersiz kalmasıdır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 107). Ayrıca pragmatik sendikacılığın ABD’de ortaya çıktığı düşünüldüğünde, ABD’li işçilerinin sendikalaşma oranının düşük olması, toplu pazarlığın işyeri düzeyinde yapılması, çeşitli meslek grupları ve etnik kökene bağlı olarak bölünmüşlüğü sınıf bilincinin gelişmesini engellemiştir. Bu nedenle pragmatik sendikacılıkta sınıf bilinci yerine ücret ve meslek bilinci ön plana çıkmaktadır (Işıklı, 2005: 232).

Reformist sendikalar ise kendilerine kapitalizmin aksaklıklarını düzeltecek bir rol biçmişler; bu nedenle de sınıf mücadelesini kabul etmemişlerdir (Tokol, 2013: 23). Dolayısıyla reformist sendikalar, sınıf kavgasından çok, sınıfsal uzlaşmayı esas almışlardır (Mahiroğulları, 2004: 361). Böylece devletin sınıfsal niteliğini değiştirmeden ve sınıf çatışmasına başvurmadan daha adil bir toplumsal sistemin mümkün olabileceğini savunmuşlardır (Işıklı, 2005: 160). Nitekim bu sınıfsal yaklaşımı, reformist sendikacılığın felsefi temellerinin oluşturulmasında önemli katkısı olan Sidney ve Beatrice Webb’lerin düşüncelerinde de görmek mümkündür. Webb’ler sınıf ayrılıklarını kabul etmekle birlikte, bir sınıfın diğerini ezmesi ve ona karşı üstünlük sağlaması anlayışına karşı çıkmışlardır (Talas, 1979: 153). Webb’lerin bu düşüncesi, reformist sendikaların sınıf bilinci yüksek olmakla birlikte, sınıf çatışmasını kabul etmeyen mücadele anlayışında etkili olmuştur.

Hıristiyan sendikacılık da sınıf çatışmasını reddetmiş, sınıf farklılıklarının kaçınılmaz olduğunu ve toplumsal barış ve işbirliği anlayışını savunmuştur (Tokol, 20113: 24). Hatta bu işbirliği anlayışından hareketle işçi ve işverenlerin ortak sendikalarda örgütlenmesini dahi savunanlar olmuştur (Işıklı, 2005: 316).

Anarko-sendikalizmin temelini oluşturan anarşizm, Marksizm’de olduğu gibi işçi sınıfı ideolojisiyle oluşmamış, küçük-burjuva aydın hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle anarşizmin sendikalara etkide bulunmaya başlaması anarko-sendikalist hareket çerçevesinde aydınların sendikal harekete müdahalesiyle başlamıştır. Böylece anarşist ideoloji sendikalara sonradan benimsetilmiştir (Işıklı, 2005: 338). Bu bağlamda anarşizm, sınıf temelli bir hareket olarak ortaya çıkmasa da, işçilerin kapitalizme karşı olan tepkisini sınıf bilinciyle birleştirebilmiştir. Anarşizm böylece sendikal hareketi sınırlı da olsa etkisi altına alabilmiştir.

Sınıf bilinci, Marksizmin sınıf analizinde önemli bir yer tutmaktadır. Marksizm'e göre, kapitalizmi ortadan kaldırmaya yönelik eylemler sınıf temelli siyasi eylemlerle mümkündür (Arslan, 2004: 134-135). Marx, bireylerin ancak ortak bir sınıfa ait olduklarının farkına vardıklarında ortak bir mücadele geliştirebileceklerini savunmuştur (Marx ve Engels, 1999: 98). Marksistlere göre sınıf bilinci, bireylerin toplumdaki sınıfsal konumunun ve sınıfsal çıkarlarının farkına varmalarını ve işçi sınıfının kapitalizmi dönüştürecek toplumsal eylemleri gerçekleştirmelerini içermektedir (Yılmaz, 2013: 351). Bu nedenle Marksist sendikaların ekonomik ve siyasal mücadeleleri, işçilerin sınıfsal bilincinin artırılmasına odaklanmaktadır. Marksistler sendikaların sınıfsal eşitsizliklere vurgu yaparak işçilerin emek ve sermaye arasındaki adaletsizliğe karşı örgütlenmelerini savunmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığının temelini oluşturan en önemli unsurlardan biri sınıf odaklı olmasıdır (Fairbrother, 2008: 217). Bu yönüyle Marksist sendikalara benzese de, hareketi, Marksist sendikalardan ayıran farklılık işçi sınıfına yönelik kavramsallaştırmadan kaynaklanmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığı, sanayi sektöründe çalışan fabrika işçisine dayalı işçi tanımını reddetmektedir. Diğer sendikal anlayışlardan farklı olarak işçi tanımına ev kadınları, işsizler, enformel sektör çalışanları gibi toplumsal grupları da dâhil etmektedir (Akça, 2004: 13). Böylece toplumsal hareket sendikacılığı, çalışan sınıfı gelir, eğitim seviyesi, istihdam, göçmen veya vatandaş olarak ayırmamakta ve formel işçiler dışında toplumun farklı kesimlerini de kapsamaktadır (<http://archive.today/HPLWj>). Bu yaklaşım, hareketin, sınıf tanımına daha geniş bir anlam yüklemesi açısından, Marksist sendikacılık anlayışından ayrılmaktadır. Bu anlamda, toplumsal hareket sendikacılığı, işçi sınıfına yönelik klasik kavramsallaştırmanın ötesinde “yoksulluğu” merkeze alan bir sınıf bakış açısına sahiptir. Bu anlayışa göre esas olan, bireylerin, üretim ilişkilerinde “bağımlı çalışma” kriterine göre aldıkları rol değil, elde etmeleri gelir düzeyi ve hayat standardı açısından hangi toplumsal sınıfa dâhil olduklarıdır. İşçi sınıfına yönelik bu kavramsallaştırma kuşkusuz, toplumsal hareket sendikacılığının tüm toplumu örgütleme ve harekete geçirme idealiyle yakından ilgilidir.

4.6. Sendika-Siyaset İlişkileri

Pragmatik sendikalar için önemli olan sadece üyeleridir. Kapitalizme ilişkin eleştirileri sınırlı ve geçicidir. Yeni siyasi partiler kurmak veya var olan rejimi sorgulamaktan çok siyasi sistem üzerinde eleştirel olmayan bir bakış açısına sahiptirler (Robinson, 2000:113). Bu anlayış, pragmatik sendikaların sadece dar anlamda işçi sorunlarıyla ilgilenmelerine ve siyasi partilerle yakın ilişki içine girmemelerine yol açmaktadır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 106-107). Bu nedenle pragmatik sendikalar için öncelikli olan mesleki ve ekonomik faaliyettir. Pragmatik sendikacılıkta siyaset, ekonomik faaliyetlerini daha iyi yürütebilmek için bir araç olarak görülmektedir. Geniş anlamda siyaset yapan pragmatik sendikalar, siyasi partiler karşısında daha “tarafsız” konumdadırlar. Ancak örgütsel çıkarları doğrultusunda partilerle doğrudan veya dolaylı ilişki kurabilmektedirler (Mahiroğulları, 2004: 353). Bu nedenle pragmatik sendikalar, işçi çıkarlarının korunması açısından bazı adayları desteklemekten yana bir tutum takınabilmekte ve lobi yoluyla siyasi iktidarları etkileme çabasına girebilmektedirler (Koray, 1996: 117). Pragmatik sendikaların siyasetle ilişkisi sadece üyelerini doğrudan ilgilendirdiğini düşündükleri konularla sınırlıdır (Jackson, 1996: 157).

Reformist sendikalar, işletmelerle yapılan ücret pazarlığının yanı sıra hükümetlerle işçilerin çalışma ve hayat koşullarının iyileştirilmesine yönelik görüşmelerde de bulunabilmektedirler. Özellikle sosyal demokrat partilerin iktidarda olduğu dönemlerle bu görüşmeler daha avantajlı hale gelmekte ve her iki tarafın da toplumsal reformlar üzerinde durması tarafların daha kolay uzlaşabilmesine neden olmaktadır (Bartolomeo, 2006: 6). Reformist sendikalar hükümetlerin yanı sıra siyasi partiler aracılığıyla da siyasi faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Sendikaların siyasi faaliyetleri parti kurmak veya dünya görüşlerine yakın partileri desteklemek şeklinde olabilmektedir (Mahiroğulları, 2004: 353-354). Reformist sendikalar bu bağlamda dar anlamda siyaset yapmakta ve organik ilişkiye varan bağımlı veya yarı bağımlı modeli benimsemektedirler.

Hıristiyan sendikaların siyasi açıdan en önemli özelliği sosyalist akımlara karşı ortaya çıkmış olmasıdır. Hıristiyan sendikalar, işçilerin sosyalist partilere yönelmesine engel olmaya çalışmış, kendilerine yakın gördükleri siyasi partilerle işbirliği yaparak işçileri de bu partileri desteklemeye yönlendirmişlerdir. Hükümet ve parlamento yoluyla çalışma hayatına ve

toplumsal sorunlara yönelik önlemlere önem vermişlerdir. Bu nedenle de kendilerine yakın siyasi partilerle ilişkiler kurmuşlardır (Işıklı, 2005: 305). Bu bağlamda Hıristiyan sendikaların siyasetle olan ilişkisi dar anlamda siyaset olarak değerlendirilmektedir.

Anarko-sendikalizme göre sendikaların siyasal partilerden bağımsız olması gerekmektedir. Anarko-sendikalistler, sendikaların hem siyasi partiler aracılığıyla hem de başka mücadele araçlarıyla siyasal sisteme katılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Parlamenter faaliyetleri kariyerizm ve uzlaşmacılık kaynağı olarak görmüşlerdir (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 105-106). Nitekim anarko-sendikalizmin temelini oluşturan anarşist ideolojiye göre devlete ve siyasi partilere ihtiyaç bulunmamaktadır. Proudhon'un da iddia ettiği gibi anarşist toplumda kurumların ve siyasi partilerin yerini sendikalar alacaktır (Mahiroğulları, 2003: 363).

Marksist sendikalar, hem sendikal hem de toplumsal konulardaki mücadeleyi birleştirerek, sosyalist bilince hizmet eden bir mücadele ortaya koymaktadırlar. Özellikle grevler, sosyalist bilincin okulları olarak görülmekte ve devlete ve sermayeye karşı verilen siyasal mücadeleyle, işçilerin sınıf bilinci geliştirilmektedir. Marksist sendikalar bir “öncü partiye” ihtiyaç duymaktadırlar. Öncü partiyle arasındaki ilişki, partiye bağlı cephe örgütlerinden biri olarak tam bağımlılık şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Pillay, 2008: 14). Söz konusu bağımlılık, Marksist sendikalarda gönüllü olabileceği gibi zorunlu da olabilmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği başta olmak üzere geçmişteki sosyalist ülkelerde sendikalar, komünist partiyle her konuda sıkı işbirliğine giren, rejimi ayakta tutmaya ve iktidarın politikalarını gerçekleştirmeye çalışan örgütler olarak görülmüştür. Bu nedenle sendikalar, devletle bütünleşen komünist partilerle birlikte hareket etmişlerdir (Mahiroğulları, 2004: 359).

Marksistlere göre, işçi sınıfının sendikal mücadelesini, grev, toplu pazarlık, ücretler, işçi sağlığı gibi konular oluştururken, toplumsal mücadeleyi ise işçi sınıfının, sosyalist toplumu kurmak için verdiği iktidarı ele geçirme hedefi oluşturmaktadır. Kapitalist toplumda, işçi sınıfının çalışma hayatıyla ilgili ve sendikal hedeflerine ulaşması mümkün olmadığından, Marksistler için temel hedef sosyalist bir toplumun oluşturulmasıdır. Bu nedenle Marksist sendikalar, siyasal mücadeleye daha fazla önem vermişlerdir. Sendikal alanda verdikleri mücadeleyi ise kitleleşmek ve siyasal mücadelelerini güçlendirmek için bir araç olarak

görmüşlerdir.

Toplumsal hareket sendikaları seçim politikalarını yozlaşmış ve kendilerine karşı olarak gördükleri için toplumsal eylemleri daha fazla önemsemektedirler (Robinson, 2000:114). Ancak toplumsal eyleme daha fazla önem vermeleri, toplumsal hareket sendikalarının seçimleri görmezde gelmeleri anlamına da gelmemektedir.

Toplumsal hareket sendikalarına göre seçimler, “elit kesim”in oyun alanı olmuştur. Bu kesimin ekonomik ve siyasi güçlerini sürdürmeleri, seçim zaferleriyle mümkündür. Bu nedenle seçimleri, çalışan insanların bu elitlere meydan okumasında bir araç olarak görmektedirler. Seçimlerde sağlanan başarılar ve ülke yönetiminde emek dostu insanların bulunması, yasaları işçilerin lehine değiştirebilmek açısından önem taşımaktadır (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part4.pdf: 9-10).

Toplumsal hareket sendikacılığında sendikalar, siyasi partilerden bağımsızdırlar. Kendi politikalarını kendi bakış açılarıyla belirlemektedirler. Toplumsal güçlerle ittifak kursalar da uzun veya kısa süreli ilişkilerini eşit ilişkiler temelinde gerçekleştirmektedirler (Akkaya, 2011: 180). Nitekim toplumsal hareket sendikacılığının en güçlü örneklerinden bir olan COSATU; SACP ve ANC gibi örgütlerle kurduğu ittifakta, kuruluşların birbirinden bağımsız olduğunu ve ortak amaçlar konusunda mücadele için bir araya geldiklerini vurgulamaktadır (<http://www.cosatu.org.za/show.php?ID=2051>). Bu nedenle toplumsal hareket sendikalarının kurdukları ittifaklar bağımlılık yerine dayanışma esas alınarak oluşturulmakta ve dar anlamda siyaset olarak değerlendirilmektedir.

4.7. Etkinlik Alanları

Pragmatik sendikalar, piyasa ekonomisine karşı mücadeleden çok, adaletsiz ve düşük ücretler ile “kötü” işverenlere odaklanmaktadır (Robinson, 2000: 113). Bu nedenle sadece üyelerinin çıkarlarını korumaya ve yeni çıkarlar elde etmeye yönelik çaba göstermektedirler (Ekin, 1989: 79).

Reformist sendikalar, pragmatik sendikalardan farklı olarak sadece kendi üyelerinin değil, tüm çalışanların sorunlarına odaklanmaktadır. Toplu pazarlığın yanı sıra çalışanların ekonomik ve toplumsal çıkarlarının korunması, sosyal refah ve gelir dağılımının adilleştirilmesi, reformist sendikaların mücadele alanlarını oluşturmaktadır (Mahiroğuları, 2013: 34). Bu nedenle reformist sendikalar, çalışanların hak ve çıkarlarını korumak için siyasal mücadeleye önem vermiş ve parlamentolarda işçilerin temsilcilerinin seçilmesi için çaba göstermişlerdir (Talas, 1979: 152).

Hristiyan sendikalar, üyelerinin yanı sıra ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında da varlıklarını hissettirebilmişlerdir. Özellikle sosyal güvenlik, sendika kurma hakkı, kadınlar ve gençler için koruyucu mevzuat, işyeri teftişi, sekiz saatlik çalışma günü ve adil ücret gibi sosyal politikaya ilişkin çeşitli konularda hükümetlere baskı yapmışlardır (Işıklı, 2005: 324).

Anarşizmin fikir babası olarak kabul edilen Proudhon, kapitalist toplumda işçilerin ücretlerle ilgili mücadelelerinin işçilere daha çok zarar vereceği görüşündedir. Proudhon, ücretlerin yükselmesiyle malların fiyatlarının da artacağından hareketle, bu mücadelenin işçilere herhangi bir çıkar sağlamayacağını savunmuştur. Proudhon ve diğer anarşist düşünürler ayrıca devlet ve otorite karşıtı tutumlarından dolayı işçi sınıfının parlamenter alandaki mücadelesini de reddetmişlerdir (Işıklı, 2003: 30). Bu nedenle anarşistler işçi sınıfının kapitalist toplumda verdiği ekonomik ve siyasal mücadeleyi gereksiz bularak sadece anarşist toplumun idealleri üzerine odaklanmışlardır.

Marksist sendikacılıkta sendikal ve siyasal mücadele birbirini tamamlayan unsurlardır. Marx, sendikal mücadeleyi işçi sınıfının atmak zorunda olduğu ilk adım olarak kaçınılmaz ve gerekli görmüştür. Ancak sendikal mücadeleyi yeterli bulmayıp siyasal örgütlenmenin de önemini savunmuştur (Işıklı, 2003: 35). Nitekim Marx, işçi sınıfının örgütlenmesinin başlangıçta ücretleri arttırmayı amaçladığını, ancak bu süreçte yaşanan çatışmaların işçilerin sınıf bilincini arttırdığını ve siyasal bir mücadeleye dönüştüğünü söyleyerek ekonomik mücadeleyi de önemsendiğini dile getirmiştir (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 102). Lenin de sendikaların sadece ekonomik mücadele için yararlı olmakla kalmayıp, aynı zamanda devrimci mücadelenin de çok önemli bir yardımcısı olduğunu ifade etmiştir (Lenin, 1992: 118). Bu nedenle Marksist sendikalar işyerindeki ekonomik mücadeleleri siyasal mücadelenin

bir parçası olarak görmekte ve siyasal mücadeleyi daha ön planda tutmaktadırlar.

Toplumsal hareket sendikacılığının mücadele alanı sadece işçi sınıfı örgütlenmesiyle sınırlı değildir. Farklı mücadele alanlarında, işçilerin yanı sıra toplumu da örgütleme ve harekete geçirmeye yönelik stratejilere de önem verilmektedir. Toplumsal hareket sendikacılığının etkinlik alanlarını kitlesel mücadele, seçimler, ittifaklar ve toplumun ideolojik olarak dönüşümü oluşturmaktadır (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part4.pdf: 7-8). Bu nedenle toplumsal hareket sendikacılığı, işyerleriyle sınırlı bir mücadele yerine toplumsal sorunlara odaklanmaktadır.

4.8. Toplu Pazarlık

Pragmatik sendikaların toplumsal amaçlardan çok kendi üyelerinin ekonomik çıkarlarına önem vermesi, bu görüşü benimseyen sendikaları, sadece işyeri düzeyiyle sınırlı kalan toplu pazarlık faaliyetlerinde etkin olmaya itmektedir. Bu nedenle işyeri düzeyinde yapılan toplu pazarlıklar daha geniş kapsamlı olmakta ve birçok konuyu içermektedir (Koray, 1996: 96).

Reformist sendikalar da üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmek için toplu pazarlığın etkin bir biçimde kullanılmasını gerekli görmektedirler (Mahiroğulları, 2013: 34). Nitekim reformist sendikacılığın gelişiminde önemli katlıları olan Webb'ler de toplu pazarlığı, işçilerin çalışma ve hayat koşullarını geliştirecek en önemli araç olarak görmüşlerdir. Ayrıca işçilerin toplu pazarlıklar yoluyla, işverenlerin mümkün olduğu kadar az ücret ödeme tutumlarına karşı koyabileceklerini söylemişlerdir (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 104). Ancak reformist sendikalar pragmatik sendikalardan farklı olarak toplu pazarlığı, sadece işçilerin ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği için yeterli görmemektedirler. Sendikalar işçi sınıfının kazanımlarının geliştirilmesi için siyasal mücadelenin de gerekli olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

Hristiyan sendikalar da amaçlarına ulaşmak için işverenlerle yürütülen barışçı pazarlık ve uzlaşma çabalarına büyük önem vermişlerdir (Işıklı, 2005: 305). Taraflar arasındaki ortak çıkarların varlığını ve işbirliğini savunan Hristiyan sendikalara göre toplu pazarlık,

uyuşmazlıkları gidermenin ve çalışma hayatında barışı sağlamanın en önemli yoludur.

Anarko-sendikalistler toplu pazarlığı bir uzlaşma aracı olarak gördükleri için karşı çıkmış, ekonomik çıkarların yerine “endüstriyel militanlığı” esas almışlardır (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 106). Buna göre; sendikalar, işverenlerle, toplu pazarlık başta olmak üzere her türlü uzlaşma aracından uzak durmalı ve sadece genel grevlerle kapitalist sistemi ortadan kaldırma amacı gütmelidirler.

Marksizm’de siyasal eyleme öncelik verilmekle birlikte Marx, toplu pazarlıklar yoluyla işçilerin bazı kazanımlar sağlaması gerektiğini söylemiştir. Toplu pazarlık gibi işyerindeki ekonomik ve mesleki mücadelelerin, siyasal mücadelenin kaçınılmaz bir parçası olduğunu düşünmüştür (Işıklı, 2005: 398). Marksist anlayışa göre toplu pazarlık için verilen mücadeleler işçilere sendikal ve siyasal mücadelede deneyimler kazandıracak ve işçi sınıfının dinamizmini arttıracaktır.

Toplumsal hareket sendikacılığı, sendikaların geleneksel rollerinden biri olan toplu pazarlık ile kolektif eylemi bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Sendikalar, toplu pazarlığın temelini oluşturan fabrika temelli üretim politikaları ile toplumsal meseleleri bir bütün olarak gündemine almaktadırlar. Böylece sendikalar, siyasal mücadelenin yanı sıra toplu pazarlığı da önemli bir mücadele alanı olarak görmektedirler (Hirschsohn, 2007: 9). Toplumsal hareket sendikaları bu anlayışla, diğer sendikalara göre çok daha iyi toplu pazarlık şartları sağlayabilmekte ve işyerlerinde daha fazla işçiyi örgütleyebilmektedirler (Shiavone, 2006: 77).

4.9. Grev

Pragmatik sendikalar, greve başvurmadan uzlaşmacı bir anlayışla hareket etmekte ve grevi işçilerin hak ve çıkarlarının geliştirilmesine en son başvurulacak yöntem olarak görmektedirler. Sınıfsal bilince sahip diğer sendikal anlayışlar, işçilerin kazanımlar elde etmesinde grevi bir araç olarak kullanırken, pragmatik sendikalar çatışmadan uzak, işbirliğine dayalı sendikal anlayışla, taleplerini greve gerek kalmadan toplu pazarlıklarla gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. Bu nedenle pragmatik sendikalar, gerçekleştirdikleri etkin toplu

pazarlıklarla üyeleri için greve başvurmadan önemli kazanımlar sağlayabilmektedirler.

Reformist sendikalara göre grev, toplu pazarlıkta olduğu gibi, “kapitalizmin sivriliklerini törpülemeye yararı görülecek bir araç olarak düşünülmektedir” (Işıklı, 2003: 38). Bu nedenle sendikalar, toplu pazarlıklarla sonuç alamadıkları talepleri için çoğu zaman greve başvurmaktan çekinmemektedirler. Ancak reformist sendikalar, Marksist sendikalardan farklı olarak sınıflar arasındaki barışçı ilişkilerin geliştirilmesine de önem vermektedirler.

Hıristiyan sendikacılıkta grev, başvurulacak en son yöntem olarak görülmektedir. Genel grev ve siyasi grev ise kabul edilmemektedir. Ancak bunun ilk istisnası 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında sosyalist CGT ile birlikte Nazi işgaline karşı yapılan grevlerdir (Işıklı, 2005: 300). Hıristiyan sendikalar bu dönem faşizm tehdidine karşı genel greve gitseler de, daha sonraki yıllarda grev karşıtı tutumlarına devam etmişlerdir.

Anarko-sendikalizmde kapitalizmin ortadan kaldırılması için en etkili ve tek araç genel grevdir (Işıklı, 2005: 342). Genel grevin sınıf mücadelesinin en önemli aracı olarak görülmesinde ise anarşizmin kurucularından Georges Sorel’in fikirleri etkili olmuştur (Uçkan, Kağnıcıoğlu ve Çelik, 2013: 106).

Marksist sendikalar grevi, işçilerin sosyalist devrimi gerçekleştirmek için başvuracağı en güçlü mücadele araçlarından biri olarak değerlendirmekte (Mahiroğulları, 2013: 32) ve grevi diğer iktisadi eylemler gibi siyasal bir eylem olarak görmektedirler. Marksist sendikacılara göre grevler, işçi sınıfının kapitalizme karşı verdiği iktidar mücadelesinde sınıf bilincini arttıracak, işçileri harekete geçirecek en etkili araçtır.

Toplumsal hareket sendikacılığı da Marksist sendikacılığa benzer bir biçimde çalışanların hak ve çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi konusunda işverenlerle işbirliğinden uzak, mücadelecî bir sendikal anlayışı benimsemektedir. Bu nedenle grevler sendikal mücadelede önemli bir yer tutmakta ve birçok hakkın elde edilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca diğer sendikal anlayışlardan farklı olarak toplumsal hareket sendikacılığı, grevleri sadece işyerleriyle ilgili bir gündem olarak görmemekte, tüm mücadele alanlarında olduğu gibi grevlerde de toplumsal güçlerle işbirliği anlayışını başarılı bir biçimde uygulamaktadır. Bu nedenle toplumun geniş kesimlerini harekete geçirebilecek genel grevler

toplumsal hareket sendikacılığında önemli bir yer tutmaktadır. Böylece grevler işyeriyle sınırlı kalmamakta, diğer toplumsal kesimlerin de grevlere destek vermesi sağlanarak, grevler birçok sendika tarafından büyük ulusal kampanyalara dönüştürülebilmektedir.

Örneğin toplumsal hareket sendikacılığının en önemli örneklerinden biri olan COSATU, 1994 yılından bu yana birçok kez genel grev çağrısı yapmıştır. Toplu işten çıkarmalar, iş yasalarının yeniden düzenlenmesi ve özellikle grev hakkının teminat altına alınması için genel grevlerin etkili olacağını düşünmüştür. Böylece geniş kitleleri harekete geçirerek hem işverenlere karşı etkili bir mücadele yürütmeyi hem de hükümet politikalarını etkilemeyi hedeflemiştir (Naidoo, 2001: 1).

4.10. Örgüt Yapısı

Pragmatik sendikaların temel hedefini üyelerinin çalışma koşullarının iyileştirmesi oluşturmakta bu nedenle örgüt yapıları işyeri düzeyiyle sınırlı kalmaktadır (Tokol, 2013: 24). İşyeri düzeyinde örgütlenen pragmatik sendikalar, diğer sendikalara göre daha az işçiyi temsil etmekte ve işyeriyle sınırlı faaliyetlere yönelmektedirler.

Reformist sendikalar ise işkolu düzeyinde örgütlenmeyi tercih etmekte, böylece hem vasıflı hem de vasıfsız işçileri örgütleyerek toplumsal etkilerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Hem toplu pazarlık hem de siyasal faaliyete önem veren reformist sendikalar için bu örgütlenme modeli, sendikaların, faaliyetlerini daha etkin bir şekilde gerçekleştirmelerine fırsat sağlamaktadır.

Hristiyan sendikaların örgüt yapısıyla ilgili kuramlar yetersiz olmakla birlikte, sendikalar genellikle taban örgütlenme modeli olarak işkolu sendikalarını, üst örgütlenme modeli olarak ise konfederasyon şeklinde örgütlenmeyi tercih etmişlerdir.

Anarko-sendikalizmde örgütsel yapı da anarşizmin bireyci ve otorite karşıtı anlayışına paralel olarak diğer sendikalardan farklılık göstermektedir. Anarko-sendikalistler yöneticileri, kurulları ve kurallar olmayan bireysel kararlarla yönetilen bir örgüt yapısını savunmuş ve bu görüşü benimseyen bazı sendikalarda bu modeli hayata geçirebilmişlerdir (Işıklı, 2005: 341). Anarşist sendikalarda yöneticilerden oluşan hiyerarşik yapıların yerine, gönüllülerden oluşan

ve daimi olmayan temsilciler komitesi bulunmaktadır. İşverenlerle yapılacak görüşmeler bu komiteler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca anarşist sendikalar, diğer sendikalardan farklı olarak işkolu veya mesleki ayrıma dayalı örgütlenme modelini reddederek tüm işçilerin aynı sendikaya bağlı olduğu, genel sendikalara dayalı bir örgütlenme modelini savunmuşlardır (Meyers, 1998: 4).

Marksist sendikacılığın hangi esaslara göre örgütleneceği ve nasıl yönetileceği gibi örgütsel yapıyla ilgili kuramlar büyük ölçüde Lenin tarafından Sovyetler Birliği pratiği içinde şekillenmiştir. Lenin, sendikaların sadece kendileriyle aynı görüşü paylaşan işçileri örgütlemesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle sendikaların işverenlere ve hükümetlere karşı mücadele edebilmesi için tüm işçileri kapsamı gerektiğini belirtmiştir (Lenin, 1992: 116). Hem Marx'ın hem de Lenin'in ifadelerinde sendikaların olabildiğince fazla işçiyi kapsayan güçlü örgütler olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu nedenle Marksist sendikalar örgütlenme modeli olarak sendikaların, işyeri ve meslek sendikalarına göre daha kitlesel örgütler olmalarına olanak tanıyan işkolu sendikacılığını tercih etmişlerdir.

Toplumsal hareket sendikalarının en önemli özelliği, üyelerin sendikaya bağlılığını sağlamak ve üyelerde sahiplenme duygusunu oluşturmak için üyelerin karar alma süreçlerine katılımını sağlamaktır. Üyelerin, katılım mekanizmasındaki etkinliği ise sendikaların merkeziyetçi yapıdan uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Robinson, 2000: 114). Sendikalarda karar alma mekanizmaları yönetim kurulları gibi bürokratik yapılarla değil; üyelerin aktif katılımıyla gerçekleşmekte; sendika şubeleri, genel merkezlerden özerk hareket edip, kendi eylem planlarını kendileri belirleyebilmektedirler (Ince, 2007: 25).

Toplumsal hareket sendikacılığı, hiyerarşik, otoriter ve teknokratik bir yapıyı reddederek, örgütsel düzeyde yatay ilişkileri desteklemektedir. Bu nedenle sendikalar, sendikal yapı içindeki demokratik uygulamalara önem vermektedirler. Toplumsal hareket sendikacılığında, sendika demokrasisi doğrudan katılımın sağlandığı tartışma forumlarıyla gerçekleştirilmektedir. İşyeri temsilcileri ise işyerindeki işçiler tarafından gizli oyla seçilmekte ve sendikaların karar verme mekanizmalarına doğrudan katılımları sağlanmaktadır (Akça, 2004, 14-15). Sendikalar, üyeleri tarafından yapılan demokratik kontrol esasına dayanmakta ve dışsal kontrolü reddetmektedirler (Scipes, 1992a: 133).

Toplumsal hareket sendikacılığındaki katılım mekanizmasının etkinliği üst düzey örgütler için de geçerlidir. Üst düzey örgütler, daha hiyerarşik yapılar olmalarına rağmen, üye örgütlerin en alt düzeyine kadar katılımı sağlayan bölgesel çaplı alt birimlere ayrılmışlardır (Scipes, 1992a: 139). Brezilya'da CUT, aynı göreve iki dönemden fazla süreyle seçilmeyi kabul etmemektedir. Afrika'daki COSATU, tam zamanlı işyeri temsilciliği yapan amatör bir merkezi yönetime sahip olup, sadece genel sekreter ve genel sekreter yardımcısı profesyonel sendikacılık yapmaktadır. Güney Kore'de ise Kore Sendikalar Federasyonu (Federation of Korean Trade Unions-FKTU)'nun merkezi yöneticileri, en düşük işçi ücreti kadar maaş almaktadır (Akkaya, 2011: 181).

Toplumsal hareket sendikalarında, sendikalar, etkinliklerini sürdürebilmek için niceliksel gelişimin yanında niteliksel gelişime de önem verilmektedir. Niteliksel gelişimin sağlanmasında ise en etkili aracın, etkili kitle liderlerine sahip olmak olduğunu düşünmektedirler (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part4.pdf: 9). Nitekim sendikal hareketin örgütlenmede stratejilerinde sağlayacağı başarılar, küreselleşmenin çalışma ilişkilerinde yarattığı değişimle mücadele edecek ve emeği temsil edebilecek yetkinliğe sahip liderlere sahip olmasına bağlıdır (Selamoğlu, 2004: 47).

Toplumsal hareket sendikalarında, örgütlenmede işyeri veya işkolu esasına dayanan keskin bir ayırım yapılmamıştır. Sendikalar bir veya daha fazla işkolunu veya belli işyerlerini örgütleyebilmektedirler. Sendikalar üst düzeyde aynı işkolunda çalışan işçileri bir araya getiren dikey olarak örgütlenme modeline sahip federasyon olarak faaliyet gösterdikleri gibi farklı işkollarındaki sendikaları bir araya getirerek “yatay” örgütlenme modeline de sahip olabilmekte ve coğrafî esasa göre de örgütlenebilmektedirler (Scipes, 1992a: 137). Toplumsal hareket sendikacılığı bu anlayışla, işyeri, işkolu ve meslek gibi bölünmeleri aşan, bütünsel bir örgütlenme modeli yaratmakta ve böylece işçilerin bir kısmını ilgilendiren eylem ve talepleri daha geniş bir işçi kitlesine yayabilmektedir (http://www.sendika.org/brosur/yeni_sendika6.html). Toplumsal hareket sendikacılığında, diğer sendikalardan farklı olarak üyeler “standart” işçilerle de sınırlı kalmamaktadır. Sendikalar fabrikalarda ve hizmet sektöründe çalışanların dışında, evde çalışan kadınları, taksi şoförlerini ve çiftçileri de örgütlemektedir (Doğruer, 2004).

4.11. Etkili Olduğu Ülkeler

Pragmatik sendikacılık, ABD’de ortaya çıkmış ve ABD sendikal hareketinin temel ideolojisi haline gelmiştir. Özellikle 1886 yılında Samuel Gompers öncülüğünde kurulan AFL, Amerikan sendikacılığında bu anlayışın güçlenmesinde etkili olmuştur (Aydoğanoglu, 2011: 49). Ayrıca Kanada ve diğer Kuzey Amerika ülkeleri de pragmatik sendikacılığın güçlü olduğu ülkeler arasındadır (Uçkan ve Kağncıoğlu, 2010: 106).

Reformist sendikacılık Batı Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur. Bu ülkelerde reformist sendikalar sosyal demokrat görüşlü partilerle işbirliğine girerek güçlü işçi hareketleri oluşturmuşlardır (Koray, 1996: 95). Reformist sendikacılık en güçlü etkisini ise İngiltere’de göstermiştir. Sendikaların desteğiyle kurulan İşçi Partisi, İngiltere’nin en güçlü partilerinden biri haline gelerek reformist sendikaların siyasal alandaki önemli bir temsilcisi olmuştur. Reformist sendikacılık ayrıca Almanya ve İsveç sendikacılığı üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır.

Hıristiyan sendikacılık Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, İtalya, İsveç, İsviçre, Rusya, Kanada ve bazı Latin Amerika ülkelerinde etkili olmuştur (Tokol, 2013: 24). Hıristiyan sendikacılık aynı zamanda Tunus, Fas, Cezayir gibi bazı İslam ülkelerinde de etkili olmuştur (Işıklı, 2005: 294). Bu ülkelerde de sendikalar, tıpkı Hıristiyan sendikacılık da olduğu gibi sendikal mücadeleyi dini temellere dayandırarak, Hıristiyan sendikalarla benzer ideolojik zemine sahip olmuşlardır.

Anarko- sendikalizmin en önemli etkisi Fransa ve İspanya sendikacılık hareketi üzerinde olmuş, iç çelişkileri nedeniyle sendikalar tarafından benimsenmemiştir (Tokol, 2013: 22-23). Anarko-sendikalizm İspanya’da özellikle 1930’lu yılların başında etkili olmuştur. Anarşistler İspanya’daki faşist diktatörlüğe karşı mücadele ederek önemli kazanımlar sağlamışlardır. Ancak anarşist örgütler arasındaki görüş ayrılıkları ve Marksistlerle olan mücadele, hareketin bir süre sonra etkisini kaybetmesine yol açmıştır (Uğur, 2010: 148-149). Fransa’da ise 1892 yılında kurulan Emek Borsaları Federasyonu (Federation of Labour Exchanges-FBT), anarko-sendikalizmin güçlenmesinde etkili olmuştur (Özkeraz ve Talu, 2008: 114). Anarko-sendikalizm, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde CGT ve FBT tarafından benimsense de bir süre sonra ütopyik bulunduğu için bu görüşten uzaklaşmıştır. Anarko-sendikalistler bu örgütlerden

tavsiye edilerek söz konusu sendikalarda Marksizm etkili olmaya başlamıştır (Mahiroğulları, 2013: 33-34). Fransa’da anarko-sendikalizmin gelişmesinde Proudhon’un görüşleri etkili olurken, İspanya’da ise Bakunin’in düşüncelerinin etkisi görülmektedir (Işıklı, 2005: 355).

Marksist sendikacılığın, Fransa, İtalya ve sosyalist ülkelerdeki sendikalar üzerinde etkisi daha fazla olmuştur. Ayrıca Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerindeki sendikal hareket üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır (Tokol, 2013: 23). Özellikle Fransa’da CGIL ve İtalya’da CGT, Marksizm’i benimseyen en güçlü konfederasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Koray, 1996: 94-95). Marksist sendikacılık, sosyalist ülkelerde de hâkim sendikacılık anlayışı olarak uzun süre varlığını sürdürmüştür. Ancak bu ülkelerdeki, sendikaları ekonomik ve siyasal sistemle uyumlu örgütler haline getirme çabaları, Marksist sendikaların sosyalist sistemlerdeki etkinliklerinin azalmasına neden olmuştur.

Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore toplumsal hareket sendikacılığının en güçlü olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkeler dışında Hindistan, Arjantin, Ekvador, Bolivya, Hindistan ve Kolombiya gibi üçüncü dünya ülkelerinde de toplumsal hareket sendikacılığının örnekleri görülmektedir. Arjantin İşçi Kongresi (Congreso de los Trabajadores-CTA), Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu (El Conferacion de Nacionalidades Indígenas del Ecuador-CONAIE), Bolivya İşçi Merkezi (Cental Obrera Boliviana-COB), Hindistan’daki Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü (Self Employed Women’s Association-SEWA) ve Kolombiya’da bulunan Emcali Yerel Hizmet İşçileri Sendikası (Sindicato de Trabajadores de las Empresas Municipales de Cali-SINTRAEMCALI) toplumsal hareket sendikacılığının dünya üzerindeki güçlü örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca Fransa, İtalya, İsveç gibi gelişmiş ülkelerde bazı sendikaların faaliyetleri toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilmektedir. Örneğin İtalya’da CGIL, Fransa’da CGT ve İsveç’te Handels toplumsal hareket sendikacılığının gelişmiş ülkelerdeki örneklerini oluşturmaktadır. İngiltere’de bulunan TUC’ de son yıllarda toplumsal güçlerle ittifaklar kurmaya başlaması dolayısıyla, bazı yazarlar tarafından toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilmektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığının teorik temellerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu bölümde, hareketin diğer sendikal anlayışlara göre önemli ölçüde farklılıklar taşıdığını söylemek mümkündür. Toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili teorik çerçevenin yanı sıra, toplumsal hareket sendikacılığı deneyimlerinin ele alınması da hareketin ortaya çıktığı koşulların ve mücadele anlayışının daha somut bir biçimde anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde toplumsal hareket sendikacılığının etkili olduğu ülke örnekleri incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ ETKİLİ OLDUĞU ÜLKE ÖRNEKLERİ

Toplumsal hareket sendikacılığı, gelişimi için uygun sosyo-ekonomik koşullar sunan Güney Afrika ve Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ve benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde ortaya çıkmıştır. Ancak hareketin giderek daha evrensel bir nitelik taşımaya başlaması üçüncü dünyanın yanı sıra bazı gelişmiş ülkelerde de etkili olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıktığı ülkelerdeki etkileri incelemeye çalışılmıştır. İkinci olarak ise toplumsal hareket sendikacılığının, farklı sosyo-ekonomik özellikler gösteren ve sendikacılık hareketinin de farklı geleneklere sahip olduğu ülkelerdeki örnekleri ele alınarak hareketin evrensel niteliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞININ MERKEZİ OLAN ÜLKELER

Toplumsal hareket sendikacılığı ortaya çıktığı ve sendikal hareket üzerinde önemli etkiler yarattığı ülkeler Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore'den oluşmaktadır. Söz konusu ülkeler ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan önemli benzerlikler göstermektedir. Gerek geçmişte bu ülkeler üzerinde kurulan emperyalist baskılar ve otoriter yönetim biçimleri gerekse küreselleşme ve neoliberalizmin yoksulluk başta olmak üzere beraberinde getirdiği toplumsal sorunlar toplumsal hareket sendikacılığının gelişmesi için uygun koşullar yaratmıştır. Ayrıca bu ülkelerde sendikal mücadelenin antiemperyalizm, ayrımcılık ve

yoksulluk mücadelesiyle iç içe geçmesi sendikal hareketin de benzer özellikler taşımasına neden olmuştur. Bu nedenle söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları, sendikal hareketleri ve toplumsal hareket sendikacılığı örnekleri incelenerek toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlayan koşullar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. Güney Afrika

1.1.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Güney Afrika, federal sistemle yönetilen bir ülke olup, dokuz eyaletten oluşmaktadır. Ülkenin üç tane başkenti bulunmaktadır. Yürütme başkenti Pretoria, yasama başkenti Cape Town ve yargı başkenti ise Bloemfontein'dir. Güney Afrika 54,8 milyon nüfusa sahiptir (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF0DFD4106D05E177FEC91E1>). Ayrıca Birleşmiş Milletler, ILO ve IMF başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşu üyesi bulunmaktadır. Güney Afrika'nın etnik yapısı dört farklı gruptan oluşmaktadır. Bunlar Afrika'nın yerlileri, 17. yüzyıldan itibaren Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan Afrika'ya gelmeye başlayan beyazlar, yerlilerin soyundan gelen karışık ırklı insanlar ve 19. yüzyılda tarımda çalıştırılmak üzere Endonezya, Hindistan ve Malezya'dan getirilen Asyalılardır. Güney Afrika'nın on bir tane resmi dili bulunmaktadır. Bunlardan dokuzu Güney Afrikalıların ilk dilleri olan Bantu dilleridir. Önceden resmi dil olan Afrikaanca ve İngilizce de önemini korumaktadır (Ekici, 2003: 49-50).

Güney Afrika maden açısından dünyanın en zengin doğal kaynaklarına sahiptir. Ayrıca bitki örtüsünü çeşitliliği açısından da dünya da üçüncü sırada yer almaktadır. Madencilik Güney Afrika'nın en önemli sektörlerden biri olup; özellikle altın madenciliği ülke ekonomisinde geçmişten buyana önemli bir yer tutmuştur. Madenciliğin yanı sıra ülkede gıda, tekstil, kâğıt, metal, kimya, elektronik ve otomotiv gibi sanayi dalları da gelişmiştir (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF0DFD4106D05E177FEC91E1>).

Güney Afrika'nın en önemli eyaleti Gauteng olup, burası ülkenin sanayi, ticaret ve madencilik merkezidir. Eyaletin GSYİH içindeki payı %40'tır. Ülke ekonomisindeki ikinci önemli bölge ise tarım, turizm ve ağır sanayiye dayalı ekonomik yapısıyla ön plana çıkan Durban'dır. Üçüncü olarak ise Western Cape, maden kaynakları ve sanayi açısından daha sınırlı olsa da tarım ve turizm açısından önemli bir merkezdir (Gülkaya, 2011: 59).

Tarihsel açıdan bakıldığında Güney Afrika 17. yüzyıla kadar San, Khoikhi ve Bantu halklarının bağımsız olarak yaşadıkları bir ülkeyken, 1800'lü yıllarda beyazların Cape'ye gelmeleriyle koloni haline getirilmiştir (Tuncer, 1997: 54). Ülkeye egemen olan güçlerin ekonomik ve siyasal alanda uyguladığı baskıcı politikalar, Güney Afrika yerlilerinin yüzyıllarca ayrımcı politikalarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle Güney Afrika'da ırk ayrımcılığı 17. yüzyıla kadar dayanmaktadır.

Güney Afrika'da ilk ırksal çatışmalar Hollandalıların Güney Afrika'ya gelip bir koloni toplumu oluşturmasıyla başlamıştır. Hollandalılardan sonra Fransız, Alman ve İngilizler de ülkeye gelerek koloniler oluşturmuşlardır. Böylece hem farklı ülkelerden gelen koloniler hem de beyazlarla siyahlar arasındaki ayırım belirginleşmiştir (Ekici, 2003: 52).

İngilizlerin 1820 yılında Güney Afrika'ya gelip ülkenin iç kısımlarına doğru ilerlemesi, siyahlar ve beyazlar arasında savaşlar çıkmasına neden olmuştur. İngilizler, toprakların büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Topraksız kalan siyah köylüler ise beyazlar için çalışmak zorunda kalan kölelere dönüştürülmüştür (Tuncer, 1997: 62-63). İngilizlerin Güney Afrika'daki egemenliği, Güney Afrika Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Güney Afrika Birliği, Britanya İmparatorluğu'na bağlı olmakla birlikte kendini yöneten bir devlet olarak 1910 yılında kurulmuştur.

Ancak İngilizlerin ülkedeki egemenliği Hollanda kökenli Afrikanerler'le İngilizler arasında gerilimlere neden olmuştur. Bunun sonucunda Afrikanerler'le İngilizlerin eşit düzeye getirilmesi ve Afrikanerler'in kendi kültür ve geleneklerini geliştirilmesine yönelik kararlar alınmıştır. 1925 yılında ise Afrikaans dili resmi dil olarak tanınmış ve 1926 yılında Güney Afrika bağımsız bir devlet haline gelmiştir. 1933 yılında kurulan Ulusal Parti (National Party-NP) ise Afrikanerler ve İngilizleri bir araya getirmiştir. Ancak daha sonra partideki İngiliz egemenliği sona ermiş ve NP, Afrikaner milliyetçiliğini savunan güçlü bir parti haline

gelmiştir (Tuncer, 1997: 95-96).

19. yüzyılda altın ve gümüş madenlerinin bulunması, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığını daha da keskinleştirmiştir. Madencilik ve sanayinin gelişmesiyle Afrikalı işçiler ücret ve çalışma şartları açısından ayrımcı yasalara ve uygulamalara tabi tutulmuşlardır (Ekici, 2003: 52). 20. yüzyılın başlarında çıkarılan başta Toprak Yasası, Yerliler Yasası, Yerli Temsil Yasası ve Endüstriyel Uzlaşma Yasası (Industrial Conciliation Act) olmak üzere çıkarılan birçok yasayla ülkedeki ırk ayrımcılığı yasal bir zemine oturtulmuştur. Böylece ırk ayrımcılığını meşrulaştıran bu yasalar, apartheid rejiminin de temellerini oluşturmuştur.

1913 yılında kabul edilen Toprak Yasası'yla siyahların kendilerine ayrılan topraklar dışında toprak almaları yasaklanmıştır. Siyahlara ayrılan topraklar ise tüm ülke topraklarının yüzde onundan daha azını oluşturmuştur (Tuncer, 1997: 83). Bu yasayı 1923 yılında kentsel toprakları ırk ayrımına tabi tutan Yerliler Yasası, 1936 yılında ise siyahların oy hakkını tamamen ortadan kaldıran Yerli Temsil Yasası izlemiştir (Tören, 2014: 99).

1924 yılında yürürlüğe giren Endüstriyel Uzlaşma Yasası'yla birlikte siyahî Afrikalı işçiler yasal olarak "işçi" tanımından çıkarılmışlardır. Bu durum Afrikalı işçilerin iş yasalarının getirdiği haklardan faydalanamamalarına neden olmuştur. Örneğin, Beyaz işçiler, işçi ve işveren temsilcilerinin yer aldığı Endüstri Konseyi aracılığıyla ücretler ve çalışma şartları ile ilgili konularda toplu pazarlık hakkına sahipken, Afrikalı işçiler örgütlenme, temsiliyet, toplu pazarlık ve grev haklarından yoksun bırakılmıştır. Ayrıca ücretler açısından da Afrikalı işçilerle beyaz işçiler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır (Bezuidenhout, 2000: 5).

Ayrımcı uygulamaların giderek artması ve bir devlet politikası haline gelmesi, yerlilerin tepkisinin artmasına ve bunun sonucunda çeşitli ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1912 yılında ANC'nin kurulmasıyla bu tepkiler örgütlü bir zemine kavuşmuştur. ANC, kısa sürede kitleleşerek siyahların mücadelesinde öncü bir rol üstlenmiş ve Güney Afrika'da ırk ayrımcılığına karşı mücadelenin sembolü haline gelmiştir.

ANC, renge dayalı ayrımcılığın kaldırılması ve siyahlara parlamentoda temsil ve oy hakkı verilmesi amacıyla kurulmuştur (Ekici, 2001: 48). Örgüt, ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyi, demokratik bir toplumun yaratılmasını ve yoksulluğun ortadan kaldırılarak Güney Afrikalıların yaşam kalitesini yükseltmeyi temel hedefleri olarak kabul etmiştir. Bu hedeflere ulaşmak içinse milli demokratik devrimi benimsemiştir (<http://www.anc.org.za/show.php?id=172>). Ancak ANC kurulduğu yıllarda hükümetin baskıları nedeniyle etkin bir mücadele yürütememiş ve ayrımcı yasaların yürürlüğe girmesini engelleyememiştir.

Güney Afrika'da ırk ayrımcılığına dayanan Apartheid yönetimi, 1948 yılında NP'den Daniel François Malan'ın iktidara gelmesiyle başlamıştır. Bu dönemde, ülkede uygulanan ayrımcı politikalar daha da katılaştırılarak ayrımcılığı güçlendiren birçok yasa yürürlüğe girmiştir. Ayrımcılık eğitim, sağlık, işyerleri, yerleşim bölgeleri ve kilise gibi toplumsal hayatın her alanında uygulanmıştır.

Apartheid'in ortaya çıkmasında NP'nin yanı sıra Hollanda Reformist Kilisesi de önemli bir rol oynamıştır. Kilise Apartheid'in günah olmayıp Tanrı'nın yasalarıyla uyum içinde olduğunu ileri sürerek, Afrikaner halkına bu kutsal görevi yerine getirme çağrısında bulunmuştur. Kilisenin bu tutumu, dinlerine son derece bağlı Afrikaner halkı arasında Apartheid'in yerleşip hızlanmasını daha da kolaylaştırmıştır (Tuncer, 1997: 87).

Bu dönemde farklı ırkların evliliklerini yasaklayan, siyahî işçileri resmi çalışma sisteminden dışlayan, şehirlerin dışında yapılan insanlık dışı şartlardaki kulübelerde yaşamaya zorlayan, kalifiye işlerde çalışmalarını yasaklayan ve paso taşımayan siyahların tutuklanmalarını öngören birçok yasa çıkartılmıştır (Tören, 2009: 594). Afrikalılar şehirlerden tasviye edilerek, şehirlere olan göç ve yerleşim sıkı bir biçimde kontrol edilmiştir (Silver, 2009: 40). Güney Afrika'da 1950'li yıllar Apartheid yasaları olarak adlandırılan birçok yasanın yürürlüğe sokulup katı bir biçimde uygulandığı yıllar olmuştur.

1950 yılında çıkarılan Komünizmi Bastırma Yasası (Suppression of Communism Act) ile SACP, ırk ayrımcılığına karşı verdiği mücadeleden dolayı yasa dışı ilan edilmiştir. Bunun sonucunda SACP'in yanı sıra çok sayıda ANC üyesi de tutuklanmıştır. Aynı yıl çıkarılan Nüfus Kayıt Yasası (Population Registration Act) ile Güney Afrika'da yaşayan nüfus yerli,

Avrupalı, melez ve Hint olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Yine 1950 yılında çıkarılan Grup Alanları Yasası (Group Areas Act) ile de farklı ırklara mensup kişiler farklı yerleşim birimlerinde yaşamaya zorlanmıştır. Bunun sonucunda siyah nüfus başta olmak üzere birçok insan zorunlu göçe tabi tutulmuş ve siyah nüfusun yaşadığı yerlerde işsizlik ve yoksulluk büyük boyutlara ulaşmıştır (Tören, 2014: 120).

1950’li yıllarda Apartheid yönetimine karşı ilk örgütlü tepkiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. ANC bu dönemde de, Nelson Mandela öncülüğünde Apartheid karşıtı mücadelenin örgütleyicisi olmuştur. 1950’li yıllardan önce eşit haklar talebiyle demokratik bir mücadele yürüten ANC, bu dönemde daha çatışmacı bir mücadele tarzını benimsemeye başlamıştır. Apartheid karşıtı mücadelenin yükselişe geçtiği bu yıllardaki en önemli gelişme ise ANC öncülüğünde “Özgürlük Bildirgesi (Freedom Charter)”nin imzalanması olmuştur.

23 Haziran 1955’te yapılan Halk Kongresi (Congress of the People)’yle Afrikalılar özgürlük taleplerini dile getirdikleri bir kampanya başlatmışlardır. Bunun sonucunda halkın istediği özgürlüklerin yer aldığı “Özgürlük Bildirgesi” imzalanmıştır. Bildirge, hükümetin ayrıcalıksız bir şekilde tüm halkın iradesini yansıtması, tüm toplulukların eşit haklardan yararlanmaları, yasalar karşısında herkesin eşit olması, elverişli konutlardan tüm halkın yararlanması, eğitim ve kültür hizmetlerinin herkese açık olması, barış ortamının kurulması ve yer altı ve yerüstü zenginliklerinden herkesin eşit olarak faydalanması gibi talepleri içermiştir. Ancak bu çabalar sonuçsuz kalmış ve hükümetin ayrımcı politikalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır (Mandela, 1986: 28).

Malan’dan sonra 1958 yılında iktidara gelen Hendrik Frensh Verwoerd döneminde ise, siyahların belirli şartlarda kentlerde yaşamalarına ve göçmen işçi olarak çalışmalarına izin verilmiştir. Bu dönemde siyahların kentlerin dışında ayrı bir eğitim sistemine tabi tutularak, beyazlara boyun eğmeyi öğreten bir eğitim sistemiyle yetiştirilmeleri öngörülmüştür (Tuncer, 1997: 102). Verwoerd döneminde çıkarılan birçok yasayla ayrımcı politikalar daha da keskinleştirilmiş ve Apartheid devletine karşı oluşan tepkiler sert bir biçimde bastırılmıştır.

Hükümetin baskıcı uygulamalarının en önemlisi ise 1960 yılında gerçekleştirilen Sharpeville Katliamıdır. Verwoerd hükümeti 1960 yılında, siyah işçilerin paso taşımamaları halinde tutuklanmalarına izin veren bir yasa çıkarmıştır. Yasaya karşı ANC, CPSA ve

SACTU'nun da desteklediği kitlesel bir eylem gerçekleştirilmiştir. Eylemde polisin ateş açması üzerine 69 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmış ve aralarında Mandela'nın da bulunduğu binlerce kişi gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır (Tören, 2009: 596).

Sharpeville Katliamından sonra Birleşmiş Milletler Güney Afrika'ya yaptırım kararı almış ve ülkedeki yabancı yatırımlar geri çekilmiştir. Bu yaptırımlara karşı çıkan ABD, Güney Afrika'yla ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu ilişkiler 1962 yılında CIA'nin, Mandela'nın yakalanıp Apartheid yönetimine teslim edilmesinde oynadığı rolle daha da pekişmiştir. Gelişen bu ilişkiler sonucunda ülkedeki ABD yatırımları hızla artmaya başlamıştır. Böylece ABD'den ülkeye gelen sermaye akışı, yabancı yatırımların çekilmesiyle çöküşe giden Güney Afrika ekonomisinin canlanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur (Tören, 2009: 596). Nitekim 1965 ve 1969 yılları arasında yabancı sermaye akışı yıllık ortalama 308 milyon dolarken, 1970 ve 1976 yılları arasında ABD yatırımlarının etkisiyle bu rakam 1 trilyon dolara çıkmıştır (Silver, 2009: 84).

1960'ların sonlarına kadar ABD yatırımlarının etkisiyle Güney Afrika, büyük bir ekonomik gelişim kaydetmiştir. Bu dönemde hükümet, kamu mülkiyetine dayalı büyük şirketler ve döviz kontrolüyle ithal ikameci sanayileşme politikaları izlemiştir. Ucuz işgücü ve altın fiyatlarının yüksek olmasının sağladığı yüksek vergi gelirleri de ekonomide önemli bir büyüme yaşanmasına neden olmuştur (Bezuidenhout, 2000: 5). Ayrıca ABD'nin otomobil, madencilik, savunma gibi birçok alanda yaptığı teknolojik yatırımlar sayesinde, ülkenin askeri ve teknolojik alt yapısı hızla gelişmiştir. Bu gelişmelerle bütün kamu kuruluşları bilgisayarlı sisteme geçirilmiş ve siyah nüfusun parmak izleri alınarak, tüm bilgileri Apartheid yönetimi tarafından kontrol altında tutulmuştur. Bu nedenle 1960 ve 1970 yılları arasında yaşanan bu dönem "Apartheid'in altın yılları" olarak adlandırılmaktadır. (Tören, 2009: 596).

1970'li yıllara gelindiğinde ise dünya ekonomisinde yaşanan kriz, ülkedeki boykotların artması, diğer ülkelerin Apartheid karşıtı hareketleri desteklemeye başlaması, teknolojik ilerlemelerin ortaya çıkardığı kalifiye işçi ihtiyacı ve ABD'nin, siyahî işgücünün istihdam olanaklarının kısıtlanmasına karşı oluşturduğu tepkiler, Apartheid'in altın yıllarının sona ermesine neden olmuştur (Tören, 2009: 597). Bu yıllardan sonra Apartheid yönetimi ulusal ve uluslararası baskılar sonucu, ırkçılığa karşı uyguladığı katı politikalarından uzaklaşmak zorunda

kalmıştır.

1989 yılında Frederik Willem de Klerck'in, Pieter Willem Botha'dan devlet başkanlığını devralmasıyla Güney Afrika'da Apartheid yönetiminin tavsiye süreci başlamıştır. Klerck iktidara geldiğinde Apartheid yönetimine ait bütün yasakları kaldırarak ülkede liberalleşme sürecini devreye sokmuştur (Bezuidenhout, 2000: 7). Ayrıca 1990 yılında ANC'nin yasağı kaldırılmış ve Mandela yirmi yedi yıl süren tutukluluğun ardından serbest bırakılmıştır. Bunu Grup Alanı, Toprak ve Halkın Kaydı gibi ayrımcı yasaların kaldırılması ve 1993 yılında yeni anayasanın kabulü izlemiştir. 1994 yılında ise Güney Afrika'da ilk kez ırk esasına dayanmayan bir seçim gerçekleştirilmiştir (Ekici, 2003: 48).

1994 yılında yapılan seçim ANC'nin oyların büyük bir çoğunluğunu almasıyla sonuçlanmıştır. Güney Afrika'da ırka dayalı ayrımcılığa karşı mücadelenin sembolü haline gelen Mandela ise devlet başkanı seçilmiştir. Böylece, Güney Afrika'da 1900'lü yılların başından beri süregelen ırk ayrımcılığına karşı mücadele sonuç vermiş ve Apartheid dönemi sona ermiştir. ANC'nin iktidara gelmesiyle bu süreçte önemli bir rol oynayan COSATU ve SACP da iktidarın en önemli destekçileri olmuş ve ANC iktidarı boyunca ülke yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.

1994'ten 1996'ya kadar geçen dönemde ANC sosyal politika alanında önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde konut sorunu ve gelir dağılımı başta olmak üzere siyahlar lehine birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Ancak Apartheid'in ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkan siyah sermayedar sınıfın ekonomik büyüme, istikrar, özelleştirme ve esneklik gibi talepleri, ANC hükümetinin ülkede bir liberalleşme süreci başlatmasıyla sonuçlanmıştır (Tören, 2009: 599).

Bu dönemde Mandela, çok sayıda yurt dışı seyahati gerçekleştirmiş ve Güney Afrika'ya yapılacak yatırımlar için taahhütler almıştır. Örneğin ABD'de sermaye temsilcileriyle yaptığı bir görüşmede serbest piyasa ekonomisine bağlı kalacaklarını açıkça belirtmiştir (Tören, 2014: 226). 1993 yılında IMF ile bir borç anlaşmasının yapılmasıyla başlayan bu liberalleşme süreci, 1996 yılında Maliye Bakanı Trevor Manuel'in Gelişme, İstihdam ve Yeniden Dağıtım (Growth, Employment and Redistribution-GEAR) adı verilen yeni bir programı parlamentoya sunmasıyla devam etmiştir. Dünya Bankası'nın da desteğiyle

uygulamaya konulan bu program özelleştirmelerin hızlanması, mali liberalleşme ve esnek işgücü piyasası uygulamalarının devreye sokulmasını öngörmüştür (Bezuidenhout, 2000: 9-10).

Liberal politikaların uygulanmaya başlanması, başta telekomünikasyon olmak üzere büyük kamu işletmelerinin özelleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Özelleştirmeler sonucu ortaya çıkan işsizlik ülkedeki gelir dağılımını da olumsuz etkilemiştir. Ayrıca hükümetin devletçi politikalarından uzaklaşması, ülkenin en önemli sorunlarından biri olan HIV/AIDS oranlarındaki artış ve sağlık hizmetlerinde yaşanan krizler gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir (Tören, 2009: 600) .

Liberal politikaların yarattığı sonuçlar, ANC-SACP ve COSATU'nun yer aldığı ittifak içinde de tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. İttifakta yaşanan gerilimler sonucunda 2007 yılında Polokwane Konferansı yapılmıştır. Konferans sonucunda ANC içinde sol kanat yeniden iktidarı ele geçirmiştir. ANC'nin yönetimindeki bu değişim ittifakın da yeniden güçlenmesine neden olmuştur. Bu sayede COSATU ve SACP, 2009 yılında yapılan seçimlerde de ANC'yi desteklemiş ve ANC %67 oy alarak yeniden iktidara gelmiştir (Tören, 2009: 600). COSATU ve SACP'ın etkisiyle 2007'de ANC başkanı seçilen Jacob Zuma, 2009 yılındaki seçimlerinde de yine bu iki örgütün desteğiyle devlet başkanlığına seçilmiştir.

Zuma'nın devlet başkanlığına seçilmesi, COSATU'nun beklentilerinin aksine ANC'nin işçi sınıfı eğilimli bir siyaset izlemesini sağlamamıştır. ANC, 2009 yılında iktidara geldikten sonra toplumsal eşitsizliğin nedenlerini ortadan kaldırmak yerine, ekonomik büyümeye yönelmiştir. Böylece ülkedeki siyahlar arasında da eşitsizlikler derinleşmeye başlamıştır (Pillay, 2013b: 40-41). Nitekim günümüzde Güney Afrika'da yoksulluk, %53,8'lik oranla ülkenin en önemli sorunlarının başında gelmektedir (<http://data.worldbank.org/country/south-africa>). Güney Afrika'da işsizlik oranı da son yıllarda sürekli artış göstererek günümüzde %25,5 'e ulaşmıştır (<http://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/2069>).

1.1.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar

Güney Afrika'da işçi hareketleri ilk olarak 1800'li yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda altın ve elmas keşifleri sanayileşmenin artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda birçok sendika ortaya çıkmıştır. Ancak sendikalar Apartheid yönetiminin yasal ve yasadışı saldırılarına karşı devamlılıklarını koruyamamışlardır (Bezuidenhout, 2000: 4).

Güney Afrika'nın önemli siyasal hareketi 1912 yılında kurulan ANC'dir. Aynı zamanda dünyanın da en eski ulusal hareketlerinden bir olan ANC, ırk ayrımcılığına karşı olarak kurulmuş ve siyahların yanı sıra beyazların da özgürlüğünü savunmuştur. ANC, kendisini sosyalist bir hareket olarak tanımlamasa da emekten yana, sömürüye karşı mücadele eden ve bütün ulusların eşit haklara sahip olmasını savunan bir anlayışla mücadele etmiştir (Tören, 2009: 595). Bu nedenle ANC, ortaya çıktığı koşullar açısından ulusalcı bir karakter taşısa da, emeği merkeze alan yaklaşımı, hareketin sınıf temelli karakter taşımasına neden olmuştur.

Güney Afrika'da sendikacılık hareketinin ortaya çıkması dört dönemde incelenmektedir. İlk dönem, 1919 yılında Endüstri ve Ticaret İşçileri Sendikası (Industrial and Commercial Workers' Union-ICU)'nin kurulmasıyla başlamıştır (Pillay, 2013a: 16). ICU, sendikal harekette güçlü bir alternatifin bulunmamasının etkisiyle 1920'lerde kayda değer bir büyüme sağlamıştır. Ancak bu büyümeye cevap verecek örgütsel yapıya ve kadrolara sahip olmaması, bürokratikleşme ve iç yozlaşma gibi nedenlerle zarar görerek kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Bezuidenhout, 2000: 4-5).

İkinci dönem, Güney Afrika Komünist Partisi (Communist Party of South Africa-CPSA) ve Afrika Sendikaları Ortak Komitesi (Comitee of African Trade Unions-CATU)'ndeki Troçkistlerin etkisiyle kurulan Avrupa-dışı Sendikalar Konseyi (Council of Non-Europen Trade Unions-CNETU)'nin kurulmasıyla başlamıştır (Pillay, 2013a: 16). Bu dönemde ırk ayrımcılığına karşı mücadelenin yanı sıra, sosyalist düşünce de, sendikalarda güç kazanmaya başlamıştır.

Sendikal hareketteki üçüncü dönem ise 1955'te Güney Afrika Sendikalar Kongresi (South African Kongres of Trade Unions-SACTU)'nin kuruluşu olmuştur. SACTU, Halklar Kongresi'nde sosyal demokrat taleplerin ortaya konduğu "Özgürlük Beyannamesi"yle ortaya çıkan kongre ittifakının bir sonucu olarak ANC öncülüğünde kurulmuştur (Pillay, 2013a: 16). Apartheid politikalarına karşı kurulan SACTU, aynı zamanda kapitalist sisteme karşı mücadeleyi de esas almış ve ülkedeki diğer ulusal ve sosyalist hareketlerle birlikte mücadele etmenin gerekliliğini savunmuştur (Tören, 2009: 595). SACTU 1957, 1958, 1960 ve 1961 yıllarında grevler ve kitlesel protestolar düzenlemiş ve eylemler Güney Afrika'nın tamamına yayılmıştır (Silver, 2009: 84).

1950'lerin ortalarında başlayan bu dönemde SACTU'nun yanın sıra ANC ve CPSA'nın önderliğinde gelişen öğrenci ve ulusal özgürlük hareketleri güçlenmeye başlamış ve ülke genelinde büyük ses getiren eylemler düzenlemeye başlamışlardır. Ancak 1960 yılında gerçekleştirilen Sharpeville Katliamından sonra ANC ve SACP'in yanı sıra SACTU da yasaklanmıştır.

Bu olaydan SACTU yöneticilerinin çoğu Apartheid hükümeti tarafından sınır dışı edilmiş ve örgüt içten dağılmaya başlamıştır. Sınır dışı edilen SACTU yetkilileri, 1990'lara kadar faaliyetlerini Londra'da kurulan SACTU ofisinden devam etmek zorunda kalmışlardır. SACTU 1990'lara kadar devam eden bu süreçte de Apartheid yönetimine karşı mücadelede rol oynamaya devam etmiştir. 1990'lara geldiğinde ise SACTU yöneticileri Güney Afrika'ya geri dönmüş ve örgüt, COSATU'yla birleşmiştir (Bezuidenhout, 2000: 4-5).

1970'li yıllarda Apartheid yönetiminin ekonomik ve siyasal anlamda güç kaybetmeye başlaması, ülkede işçi hareketlerinin canlanmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan olumsuzluklar işsizlik oranlarının yükselmesini, temel tüketim maddelerinin fiyatlarının artmasını ve işçilerin reel ücretlerindeki azalmayı da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu dönemde siyah işsiz sayısı 2 milyona yükselerek rekor düzeye ulaşmıştır. İşsizlik, düşük ücretlerle çalışan siyah işçilerin hayat standartlarının daha da düşmesi ve siyasal otoritenin gücünü kaybetmeye başlaması birçok işçinin greve gitmesiyle sonuçlanmıştır (Clercq, 1979: 73). Özellikle 1973 yılında gerçekleştirilen ve Durban Grevleri olarak adlandırılan grevler ülkede Apartheid'a karşı geliştirilen mücadelede önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1973 yılının Ocak ayında başlayan grevlere yaklaşık 100.000 işçi katılmıştır. Grevler Durban-Pinetown bölgesinde başlamış ve kısa sürede tüm ülkeye yayılmıştır. Grevlerin en önemli özelliği herhangi bir sendika tarafından başlatılmayıp kendiliğinden ortaya çıkmasıdır (Bezuidenhout, 2000: 5). Bu grevlerin çoğu işçilerin zaferiyle sonuçlanmış; işçiler grevler sayesinde önemli oranda ücret artışlarının gerçekleşmesini sağlamışlardır (Silver, 2009: 85).

Grevlerin etkisiyle Güney Afrika'da birçok sendika kurulmuş ve işçiler grevlerden sonra bu sendikalarda örgütlenmeye başlamışlardır. Kurulan yeni sendikalar, beyaz işçileri örgütleyen sendikalardan ayrı görüldüğü için “bağımsız sendikalar” olarak adlandırılmışlardır. Sendikalar demokratik ve mücadeleci bir anlayışa hızla örgütlenmişler; işverenler de bu örgütlenme karşısında sendikaları tanımak zorunda kalmışlardır. Siyahî işçilerin yasal olarak toplu sözleşme hakkı bulunmamasına rağmen, bu dönemde sendikalar birçok işletmeyle toplu sözleşmeler imzalamaya başlamışlardır. 1977 yılına gelindiğinde ise hükümet, Endüstriyel Uzlaşma Değişiklik Yasası (Industrial Conciliation Amendment Act)'nı yürürlüğe koyarak Siyahî işçileri de yasal işçi tanımına dâhil etmek zorunda kalmıştır. Ancak yasayla Afrikalı işçilere sınırlı haklar verilmiş (Bezuidenhout, 2000: 5) ve çalışma hayatındaki ayrımcı uygulamalar devam etmiştir.

1976 yılında gerçekleştirilen Soweto ayaklanması da Apartheid karşıtı mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Verwoerd'in getirdiği ırk ayrımcılığına dayanan eğitim sistemi, öğrencilerin siyahî okullardaki koşulları protesto etmesiyle başlamıştır. Sadece beyazların ihtiyaçlarına göre şekillendirilen eğitim sistemi iyi eğitim görmemiş öğretmenler, kalabalık sınıflar, ders araç ve gereçlerinin yetersizliği gibi koşullar nedeniyle kalitesiz bir eğitimi de beraberinde getirmiştir. Siyahların eğitim gördüğü bu okullarda Afrikaans dilinde eğitim yapılması kararı alınması Apartheid yönetimine olan tepkileri arttırmıştır. Gösteri yapan öğrencilere polisin ateş açması sonucu ayaklanma 160 farklı topluluğa yayılmış ve 176 kişi hayatını yitirmiştir. Ancak yapılan eylemler bir sonuç getirmemiş ve hükümet siyahlara ait 22 örgütü kapatma kararı almıştır (Tuncer, 1997: 124-125).

1979 yılında Eastern Cape'te otomobil sanayisinde, ırkçı olmayan sendikaların yasalaştırılması amacıyla yeni bir grev dalgası ortaya çıkmıştır. Apartheid hükümeti, bu grevlerin de Durban grevlerinde olduğu gibi kontrol edilemez bir hale gelmesinden tedirgin

olmuştur. Hükümet, grevleri ortadan kaldırmanın çözümünü ise işçilerin, taleplerini yasal kanallara başvurarak ifade edebilmelerinin sağlanmasında görmüştür. Böylece siyah sendikaları 1979 yılından itibaren yasallaştırılmaya başlanmıştır. Nitekim 1979 yılında sendikaların yasallaşmasını öngören toplam 5 anlaşma yapılmışken, 1983 yılına gelindiğinde bu anlaşmaların sayısı 403' ulaşmıştır (Silver, 2009: 85).

Bu grevlerin diğer önemli bir sonucu Güney Afrika Sendikalar Federasyonu (Federation of South African Trade Unions-FOSATU)'nun kurulması olmuştur. Afrika'da 1973 yılında sendikalı siyah işçi sayısı 30.000'ken, bu sayı 1984 yılına gelindiğinde FOSATU'nun etkisiyle 550.000'e yükselmiştir. 1979'da kurulan FOSATU, ırk, renk, cinsiyet ve dini inançtan bağımsız güçlü ve demokratik bir sendikacılık anlayışı benimseyerek kurulduktan kısa bir süre sonra güçlü bir taban örgütlenmesi yaratmıştır. FOSATU, ulusal sendikalar kurarak tüm çalışanlar için sosyal adalet, yüksek hayat ve çalışma standartları hedefleriyle örgütlü gücünü hızla arttırmıştır (Selçuk, 1998: 9). Böylece Güney Afrika'nın en güçlü bağımsız sendikalarından biri haline gelen FOSATU, 1984 yılında toplam 500 fabrikada örgütlenmeyi başarmıştır. FOSATU başta olmak üzere ırka dayalı olmayan sendikal hareketin bu yükselişi, Güney Afrika'da ırk ayrımcı kapitalist sistemi tehdit eder hale gelmiştir (Munck, 1995: 198).

FOSATU toplumsal muhalefetle işbirliğine de önem vermiştir. Birleşik Demokratik Cephe (United Democratic Front-UDF)'nin kampanyalarına aktif bir biçimde katılmış, göçmen ve yerli işçiler arasında birlik sağlamak için 1981-82 grevleri sırasında Göçmen İşçileri İşyeri Konseyleri'ni kurmuştur. 1983 yılında FOSATU'nun işyeri temsilcileri konseyi, göçmen işçilerin oturdukları evlerin yıkılmasına karşı büyük bir kampanya düzenlemiştir. FOSATU böylece işçilerin yanı sıra göçmenlerin ve siyah toplulukların da desteğini kazanmıştır (Selçuk, 1998:9). Ancak 1980 yılından sonra örgüt içinde ayrışmalar yaşanmaya başlamış ve bu ayrışmalar COSATU'nun kurulmasına neden olmuştur (Pillay, 2013a: 16).

FOSATU'nun güç kaybetmeye başlaması COSATU dışında birçok yeni sendikanın da kurulmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin 1980 yılında Güney Afrika Sendikalar Konseyi (Council of Unions of South Africa-CUSA) kurulmuş ve örgütlü gücünü kısa sürede arttırmıştır. CUSA'ya bağlı Ulusal Maden İşçileri Sendikası (National Union of

Mineworkers-NUM) da 1982 yılında kurulmuş ve kuruluşundan iki yıl sonra ülkedeki maden işçilerinin yarısından fazlasını örgütlemiştir. 1978 yılında kurulan Güney Afrika Müttefik İşçiler Sendikası (South African Allied Workers Union-SAAWU) da işçi sınıfı mücadelesini toplumsal mücadeleden bağımsız görmeyerek, toplumsal hayatın her alanında mücadeleyi esas almıştır. Buna paralel olarak ulaşım, kira gibi sorunlar için de mücadele etmiştir. (Munck, 1995: 199). 1896 yılında ise Azania Sendikalar Konseyi (Azanian Council of Trade Unions-AZACTU) ve CUSA bir araya gelerek Ulusal Sendikalar Konseyi (National Council of Trade Unions-NACTU)'ni kurmuşlardır (Bezuidenhout, 2000: 6).

Güney Afrika sendikal hareketinde dördüncü dönem ise 1985 yılında COSATU'nun kurulmasıyla gelişen yeni sendikacılık hareketidir (Pillay, 2013a: 16). COSATU, anti-kapitalist, anti-emperyalist ve mücadeleci bir sendikal anlayışla Güney Afrika'daki sendikal harekete ideolojik ve pratik olarak yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylece COSATU'nun kurulmasıyla Güney Afrika emek tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır (Munck, 1995: 201).

Güney Afrika'da 1973 yılındaki Durban Grevleri ve 1976 yılındaki Soweto ayaklanmasından sonra sendikalar ve toplumsal hareketler çatışmacı bir yaklaşımla hareket ederken bu durum 1990'lerden sonra değişmeye başlamıştır. Sendikalar ve toplumsal hareketler 1990 yılında Mandela'nın serbest kalmasından sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Sendikalar, bu dönemden sonra ırkçılık sonrası kurulan hükümette önemli bir rol oynamaya odaklanmışlardır. Yeniden yapılanma, toplumsal barış ve sınıflar arası işbirliği sendikal hareket içinde önemli tartışmaları gündeme getirmiştir. Böylece değişen siyasal şartlar sendikalarda, hükümet ve işverenlerle yapıcı bir anlayışla mücadele edilmesi fikrinin güçlenmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda sendikalar devletle ve sivil toplumla uyumlu hareket eden toplumsal sözleşme sürecine girmişlerdir (Munck, 1994: 100-101).

Apartheid yönetiminden sonraki dönemde sendikal mücadeledeki işbirliği yaklaşımının önemli bir sonucu da NEDLAC'ın kurulması olmuştur. 1995 yılında kurulan NEDLAC, neoliberal politikalarla mücadele edebilmek için sendikal harekete önemli bir alan oluşturmuştur. Ayrıca konseyde işçilerin ve diğer toplumsal kesimlerin temsilcilerinin yer alması bu kesimler arasındaki iletişim ve dayanışmanın gelişmesine neden olmuştur (Naidoo, 2001: 3). COSATU'nun da yer aldığı NEDLAC, hükümetin yanı sıra sanayi ve ticaret

odalarıyla da işbirliğini geliştirmekte ve daha adil bir çalışma hayatının sağlanması için işveren ve hükümet temsilcileriyle ortak projelerde yer almaktadır (<http://www.nedlac.org.za/category.php?id=31>).

Sendikal hareketin yaşadığı bu değişim Güney Afrika'nın geçirdiği sosyo-ekonomik değişimlerle yakından ilgilidir. Eski Güney Afrika ekonomisi ırk ayrımcılığı üzerine kurulduğundan, Güney Afrika'daki sendikal hareket de ırk ayrımcılığı, toplumsal baskı ve kapitalizmle mücadele bağlamında şekillenmiştir (Naidoo, 2001: 1). Sermayenin sadece beyazların elinde toplanması, Apartheid yönetimine karşı gelişen tepkilerin emek piyasası politikaları ve ırk ayrımcılığının iç içe geçtiği bir siyasal konjonktürde ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Güney Afrika'da bu iki mücadele alanı bir bütün olarak görülmüş ve ayrımcılıkla mücadele Güney Afrika sendikal hareketinin en önemli unsurlarından biri olmuştur.

Apartheid yönetiminden sonraki dönemde siyah sermaye sınıfının yaratılması ise sendikal hareketin ayrımcılık karşıtı mücadeleye dayanan karakterini değiştirmeye başlamıştır. Böylece sendikal hareket, ırk ayrımcılığını merkezine alan anlayıştan uzaklaşarak, sermayeye ve neoliberalizme karşı mücadeleyi ön planda tutmaya başlamıştır. Bu nedenle Güney Afrika'da sendikal hareket Apartheid yönetimi döneminde daha ulusalcı bir karaktere sahipken, günümüzde daha sınıfsal bir yaklaşımla hareket etmektedir.

1.1.3. Güney Afrika Sendikaları Kongresi Örneği

COSATU, Güney Afrika'da 1970'lerin sonunda gelişen “ırka dayalı olmayan sendikacılık” dalgasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 1985 yılında kurulan COSATU, üç sendika birliğinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Kurulduğunda yarım milyon üyeye sahipken, Apartheid yönetiminden sonraki dönemde örgütlü gücünü hızla arttırmış ve 1998 yılına gelindiğinde 33 sendikada örgütlenmiştir. COSATU, ANC ve SACP ile ittifak kurarak 1990'ların ortalarına kadar Apartheid yönetimine karşı verilen mücadeleye öncülük etmiştir (Özüğurlu, 2013: 39).

COSATU kuruluşunda beş temel ilke benimsemiştir. Bunlar ırkçılık karşıtlığı, işçi denetimi, üye aidatlarına dayanan mali yapı, uluslararası işçi dayanışması ve güçlü sendikacılığı amaçlayan tek sanayi, tek sendika, tek federasyon ilkesidir (Bezuidenhout, 2000: 6). Apartheid yönetimi koşullarında ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyle büyüyen COSATU, siyahların yanı sıra Güney Afrika'daki tüm işçileri bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Örgütün, işçi kontrolünü temel alan örgütsel yapısı, dinamik bir sendikal yapı için tüm üyelerin karar alma mekanizmalarına aktif bir şekilde katılımını ifade etmektedir. Mali yapısının sadece üye aidatlarına dayanması ise COSATU'nun örgütsel bağımsızlığı temel alan sendikal anlayışından ileri gelmektedir. COSATU, tek ve güçlü sendikacılık ilkesiyle büyük bir toplumsal güç olmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda birçok sendikayı bünyesine katmak için çaba harcamaktadır. COSATU ayrıca uluslararası dayanışmayı günümüz koşullarına sendikal hareketin güçlenebilmesi için kaçınılmaz olarak görmektedir (<http://www.cosatu.org.za/show.php?ID=925>). Bu ilkesine bağlı olarak da COSATU'nun ICFTU, Afrika Sendikalar Birliği Örgütü (Organization for African Trade Union Unity-OATUU) ve Güney Afrika Sendika Koordinasyonu Konseyi (Southern Africa Trade Union Coordinating Council-SATUCC) gibi uluslararası kuruluşlara üyeliği bulunmaktadır (Bezuidenhout, 2000: 16).

COSATU, siyahi işçilerin Apartheid rejimine karşı tepkisinin bir sonucu olarak kurulsada ırkçılık karşıtlığının yanı sıra emek ve sermaye çelişkisini merkeze alan anti-kapitalist yaklaşımı, örgütün kısa sürede güçlenip kitleleşmesine neden olmuştur. COSATU, kurulduğu dönemde Güney Afrika sendikal hareketinin büyük bir sıçrama yaşamasını sağlamıştır. Böylece işçi sınıfının siyasallaşarak Apartheid yönetimine karşı örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle COSATU, toplumsal hareket sendikacılığının en güçlü örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. COSATU ayrıca benimsediği yeni sendikal anlayışla toplumsal hareket sendikacılığının diğer ülkelerde de gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Kurulduğu dönemde hızla örgütlenen COSATU, 1985'te toplam 389 politik grev ve iş bırakma eylemi düzenlemiştir. 1990 yılında ise bu sayı 948'e yükselmiştir. 1986 yılında ise işçilerin, kapatılan yabancı şirketlerdeki haklarının geri verilmesiyle ilgili kampanya

başlatmıştır. Bu kampanya, Güney Afrika'yı terk eden yabancı şirketlerin, Apartheid yönetimi sırasında elde ettikleri karları, tüm halkın faydasına Güney Afrika'ya bırakmalarını içermektedir. Bu kampanyayla birlikte çok uluslu şirketlere karşı iki başarılı mücadele örneği verilmiştir. Bunlardan biri 1986 yılında General Motors'a, diğer ise 1989 yılında Goodyear'a karşı örgütlediği eylemdir (Akça, 2004: 12).

1980'lerin sonlarına doğru COSATU'nun girişimleri sayesinde Güney Afrika'daki sendikal hareketin devlet ve idari yapılardan uzak durma geleneği de değişmeye başlamıştır. Örneğin COSATU, Güney Afrika'da Ulusal Ekonomik Forumu'nun kurulmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Verimliliği, istihdamı, yatırımları artırma ve ihracatı geliştirme gibi konularla ilgilenen bu kuruluş, ülkedeki neoliberal sistemin bir parçası olsa da, COSATU bu sürecin dışında kalmayarak etkisini arttırmaya çalışmıştır. COSATU ayrıca tarım, ev hizmetleri ve kamu çalışanları başta olmak üzere tüm işçilere eşit örgütlenme hakkı veren iş yasanın da meclisten geçmesinde etkili olmuştur (Akça, 2004: 15).

1990'lı yıllarda COSATU'nun üye profili de değişmeye başlamıştır. Kurulduğu yıllarda vasıfsız veya yarı vasıflı işgücünü örgütleyen COSATU, öğretmenler, memurlar ve sağlık çalışanları başta olmak üzere birçok memur sendikasını da bünyesine katmıştır. Ayrıca özel sektörde çalışan beyaz yakalı çalışanları da örgütleyerek bu kesimleri de sınıf mücadelesine katabilmiştir (Pillay, 2008: 23).

Apartheid yönetiminin yıkılmasına kadar muhalif bir sendikal anlayışla mücadele eden COSATU, bu dönemden sonra yaşanan siyasal ve ekonomik değişimlerin de etkisiyle iktidara karşı sergilediği muhalif tutumundan uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Apartheid hükümetine karşı ittifak kurarak birlikte mücadele verdiği ANC'nin iktidara gelmiş olmasıdır.

COSATU'nun, 1994 seçimlerinden önce ANC ve SACP ile kurduğu üçlü ittifakla, Apartheid yönetimine karşı demokrasiyi güçlendirmek ve ülke ekonomisini dönüştürmek hedeflenmiştir (Naidoo, 2001:2). Ancak COSATU, 1994 yılında ANC iktidara geldiğinde de hükümetle olan ilişkilerinin güçlü olması sebebiyle korporatist bir yapıya dönüşmeye başladığı yönünde eleştirilmeye başlanmıştır (Pillay, 2013a: 17).

COSATU bu dönemde üçlü yapıdaki etkinliğiyle hükümetin refah politikalarının uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik istikrar, toplumsal ve endüstriyel barış gibi hedefler bu dönemde sınıf mücadelesini önüne geçmiştir. COSATU'nun izlediği bu politikalar örgütün giderek kurumsallaşmasına neden olmuştur (Barchiesi, 1999: 22-23). Bu nedenle, ANC'nin iktidara gelmesinden sonra COSATU'nun yaşadığı değişim “stratejik sendikacılık” a kaydığı yönünde eleştirileri gündeme getirmiştir (Hirschsohn, 2007: 11).

1995 yılında ANC hükümetiyle COSATU arasında imzalanan Ulusal Çerçeve Anlaşması COSATU'ya yöneltilen eleştirilerin önemli bir dayanak noktasını oluşturmuştur. ANC hükümetinin kamu kurumlarını özelleştirme kararı almasıyla, hükümet ve COSATU arasında özelleştirmelerin gündeme alındığı görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonrasında hükümet ile COSATU arasında imzalanan anlaşmaya göre COSATU, sendikaların görüşlerinin alınması, çalışanların işlerinin korunması, istihdam sağlanması, kamu borçlarının azaltılması ve kamu yatırım harcamalarının artırılması şartıyla hükümete bu süreçte destek vermeyi taahhüt etmiştir. Böylece önceki yıllarda özelleştirmelere karşı birçok eylem gerçekleştiren ve devletçi politikaları savunan COSATU, ANC'nin özelleştirme sürecine destek vermiştir (Tören, 2014: 279).

COSATU, 1997 yılında gerçekleştirdiği Altıncı Ulusal Kongre'sinde “süper sendikalar” oluşturma sürecini başlatmaya karar vermiştir. Ancak COSATU'nun bu kararı, kuruluşundaki tek ve güçlü sendika yaratma ilkesine ters düştüğü için uygulanmamış ve örgüt tüm sanayi kollarını kapsamaya yönelmiştir. COSATU bu doğrultuda birçok sendikayı bünyesine katarak örgütlü gücünü arttırmıştır (Bezuidenhout, 2000: 13).

1997 yılından 2007 yılına kadar geçen dönemde ise hükümetin ve ANC'nin başında olan Thabo Mbeki ile COSATU ve SACP arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde özelleştirmelerin askıya alınması ve sosyal yardımlardaki artışlar gibi sendikaların desteklediği olumlu gelişmeler yaşansa da çalışma hayatında enformelleşmenin giderek artması ve uygulanan neoliberal politikalar, hükümet, SACP ve COSATU arasında gerilimlere neden olmuştur (Pillay, 2013a: 19).

COSATU bu dönemde hükümetin neoliberal politikalarına karşı birçok kez genel grev ve ulusal eylem çağrısı yapmıştır. COSATU, 2000 yılında da devletin bütçe planlama süreçlerinin daha şeffaf ve katılımcı olmasını sağlamak amacıyla eylemler başlatmış ve hükümeti bu konuya sağduyulu davranmaya zorlamıştır. Yine 2000 yılında dört milyon işçiyi hareket geçirerek işsizliğe ve işten çıkarmalara karşı genel grev yapmıştır. 2001 yılında ise AIDS ilaçlarının yoksul kesimlerin daha ucuza alması için geniş bir kampanya başlatmıştır (Naidoo, 2001: 5).

COSATU, bu dönemde bir yandan enformel çalışanlara ve işsizlere karşı kayıtsız kalmayarak eylemlerini sürdürürken diğer yandan ANC ile olan ittifaktan da kopmamıştır. COSATU bu politikasında ise SACP ile birlikte ittifaktan ayrılmanın ANC'nin sağa kaymasına neden olacağı düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca COSATU'nun tabanında ittifakı destekleyen güçlü bir kitlenin olmasını da örgütün bölünebilme endişesini beraberinde getirmiştir (Pillay, 2013a: 19).

2009 yılındaki seçimlerden sonra COSATU lideri Ebrahim Patel'in Zuma başkanlığındaki hükümete Ekonomi ve Kalkınma Bakanı olması yönündeki talebi kabul edilse de, bu hükümet ve COSATU arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. COSATU, hükümete yönelik eleştirilerinin dozunu arttırdıkça ve diğer toplumsal güçlerle işbirliği yaptıkça örgüt ile SACP ve ANC hükümeti arasındaki gerilimler de önemli ölçüde artmıştır (Pillay, 2013a: 20). Ancak örgüt içinde ittifakla ilgili ayrışmaların yaşanması dolayısıyla COSATU 2012 yılındaki seçimlerde ANC başkanlığında ikinci dönem için aday olan Zuma'yı destekleme kararı almıştır (Pillay, 2013a: 23). Ancak bu seçimlerden sonra da COSATU'nun ANC hükümetine olan tavrında bir değişiklik olmamış ve hükümete karşı muhalif tutumunu sürdürmeye devam etmiştir.

COSATU'nun 2009 yılından sonra ANC hükümeti ve SACP'tan giderek uzaklaşması ve diğer toplumsal güçlerle bir araya gelerek toplumsal muhalefeti örgütlemesi, Güney Afrika'da toplumsal hareket sendikacılığının yeniden canlanmaya başlamasına neden olmuştur (Pillay, 2013a: 20). COSATU neoliberal politikalara karşı yeniden yükselttiği mücadelesiyle örgütlü gücünü de artırmış ve Güney Afrika'da toplumsal muhalefetin en kitlesel gücü haline gelmiştir. COSATU günümüzde 2 milyondan fazla üyesiyle dünyanın en hızlı büyüyen

sendikal hareketlerinin arasında yer almaktadır (<http://www.cosatu.org.za/show.php?ID=925>).

COSATU, üyelerinin yanı sıra tüm işçilerin hayat koşullarının iyileştirilmesi, örgütsüzlerin örgütlenmesi, işçi demokrasisi ve barış mücadelesini temel hedefleri arasında saymaktadır. İdeolojik yapısına bakıldığında ise sömürünün, ırk ve cinsiyet ayrımcılığının olmadığı demokratik bir topluma inanmakta ve sosyalizm mücadelesi verdiğini açıkça belirtmektedir (Özüğurlu, 2013: 39). COSATU'nun neoliberalizm karşıtı tutumunun yanı sıra toplumsal sorunları da gündemine alması ve bu sorunların çözümü için alternatif bir sosyo-ekonomik sistemi savunması toplumsal hareket sendikacılığının temel değerlerini sahiplendiğini göstermektedir. Nitekim toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili yapılan birçok çalışma, hareketin teorik ve pratik özelliklerinin açıklanmasında COSATU'yu model almakta ve toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkışını COSATU'yla ilişkilendirmektedir.

1.2. Brezilya

1.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Günümüzde yaklaşık 195 milyon nüfusa sahip olan Brezilya, Latin Amerika'nın en fazla nüfusa sahip ülkesidir. Brezilya, federal sistemle yönetilen bir devlet olup, toplam 26 eyaletten oluşmaktadır. Ülkenin federal başkenti ise Brasilia'dır. Birleşmiş Milletler, ILO, IMF ve Dünya Bankası gibi birçok uluslararası kuruluşa üye olan Brezilya'nın ayrıca birçok ülkeyle ekonomik ve teknolojik ikili işbirliği anlaşmaları da bulunmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-kunyesi.tr.mfa>).

Ülkenin etnik yapısı yerli halk (Güney Amerika'nın yerlileri), 16. yüzyılda Portekiz kolonisi olduktan sonra ülkeye gelmeye başlayan Portekizliler, köle olarak getirilen Afrikalılar ve 19. yüzyıldan sonra Avrupa, Orta Doğu ve Asya'dan gelen göçmenler olmak üzere dört farklı gruptan oluşmaktadır. Altın ve gümüş madenlerinin keşfedilmesiyle ülke, 1532 yılında Portekiz sömürgesi ve 1808 yılında da Portekizlilere bağlı bir krallık olarak yönetilmeye başlanmıştır. Brezilya, yaklaşık üç yüzyıl Portekizlilerin himayesi altında kalmış, ancak 1822 yılında bağımsız bir devlet olabilmıştır. Bu nedenle Brezilya, Latin Amerika'nın, dilini ve kültürünü Portekiz'den alan tek Latin Amerika ülkesidir (Ekici, 2003: 31).

Brezilya yerlileri, 227 farklı etnik gruptan oluşmakta ve toplam nüfusun sadece %0,4'ünü oluşturmaktadır. Bu etnik grupların yarısı 500 kişinin altında olup, nüfusu 20.00'i geçen halkların sayısı ise sadece 4'tür. Ülkedeki bu etnik çeşitlilik ve yerlilerin maruz kaldığı ayrımcı uygulamalar, yasalarda yerli halkların haklarının özel olarak düzenlenmesine neden olmuştur (Özbudun, 2012: 47-48).

Ülkenin demografik yapısına bakıldığında, halkın büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Kırsal kesimlerden şehirlere yapılan göçler, şehirlerde “favela” adı verilen gecekondu mahallerindeki artışa ve altı yapı eksikliğine yol açmıştır. Ortalama yaşam süresi ise 72,3 olup, erkeklerin ortalama yaşam süresi kadınlara göre daha kısadır. Bunun en önemli nedeni, erkeklere uygulanan şiddet suçlarından kaynaklanan ölümlerin fazla olmasıdır (Şen, 2014: 5).

Brezilya, Portekiz kolonisi olduğu dönemlerde, ülkenin başlıca ekonomik aktivitesini sandal ağacı ticareti oluşturmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda şeker kamışı; 17. ve 19. yüzyıllar arasında ise altın madenciliğinin önemi artmaya başlamıştır. Ülke, 20. yüzyılın başlarına kadar tarım ülkesi ve ucuz hammadde kaynağı olma özelliğini korumuştur (TMMOB, 2007: 23).

Ekonomik açıdan ele alındığında Brezilya'nın, Sao Paulo eyaletini de içine alan güneydoğu bölgesi, ülkenin en gelişmiş bölgesi olup, gayrisafi yurtiçi hâsılanın yarıdan fazlasını üretmektedir. Petrokimya, kâğıt, otomotiv, çelik, madencilik sektörlerini barındıran bölgede imalat sanayisinin büyük bir kısmı Sao Paulo'da yoğunlaşmaktadır. Orta-batı bölgesi, ülkenin en hızlı büyüyen bölgesi olup; soya fasulyesi, pamuk ve ayçiçeği yağı üretiminde önemli bir yere sahiptir. Brezilya'nın kuzey ve kuzeydoğusu ise en geri kalmış bölgelerdir. Ancak bölge, tropikal meyveler ve şeker pancarı üretimi açısından verimli topraklara sahip olup; burada gıda, tekstil, kimya ve otomotiv sanayisi de sınırlı da olsa gelişmiştir (<http://www.counsellors.gov.tr/upload/BRZ/Brezilya%20yatirim%20programlari%20not.doc>).

Latin Amerika 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle hammadde ihracı üzerinden dünya piyasalarına dâhil olmaya başlamış, Brezilya ise bu dönemde şeker ve kahve ihracatına yönelmiştir (Balaban, 2012: 159). Bu yıllarda kahve, şeker ve kauçuk gelirleriyle ülkede zenginlik ve refah yaşanmaya başlamıştır (Ekici, 2003: 30).

1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Kriz, Brezilya ekonomisinde de derin etkiler yaratmıştır. Özellikle kahve üretimi başta olmak üzere tarımsal üretim hızla önem kaybederken tarımın yerini sanayi sektörü almaya başlamıştır (TMMOB, 2007: 32). Krizin etkisi sadece ülkenin ekonomik yapısıyla da sınırlı kalmamış; yaşanan kriz siyasi alana da yansımıştır.

Büyük Buhran'la birlikte tüm Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Brezilya'da da krizin etkisiyle güç kaybeden liberal kadroların yerini bağımsızlık ve ulusal ekonomiden yana hükümetler almaya başlamıştır (Topal, 2009: 124). Liberalizm karşıtı bu dalganın Brezilya'ya yansımaları ise Getulio Dornelles Vargas'ın iktidara gelmesi olmuştur. Brezilya'da 1930-1945 ve 1951-1954 dönemlerinde devlet başkanlığı yapan Vargas döneminde liberalizme karşı milli ekonomiden yana ithal ikameci politikalar uygulanmaya başlanmış ve bu politikalarla ekonomide önemli bir büyüme sağlanmıştır.

Vargas 1930 ve 1945 yıllarındaki iktidarında anayasa ve devletin kooperatif yapısını değiştirmiş ve hükümeti merkezileştirmiştir. Ayrıca ülke ekonomisini kahveye bağımlı olmaktan kurtarmak amacıyla temel sanayinin gelişmesi ve tarımın çeşitlendirilmesi için çalışmıştır (Ekici, 2002: 32). Vargas döneminde uygulanan ithal ikameci politikaların büyüme üzerinde olumlu sonuçları olsa da, diğer yandan ülkede sınıfsal eşitsizliklerin de derinleştiği görülmüştür (Topal, 2009: 125). Özellikle 1960'larla başlayan ekonomik krizle birlikte, bu dönemde hayata geçirilen sosyal hizmetler, işçi ücretlerinin ve hayat şartlarının iyileşmesi gibi olumlu gelişmeler kötüye giderek sınıflar arası gelir farklılıkları da artmaya başlamıştır (Topal, 2009: 126).

Vargas'tan sonra iktidara gelen Joao Goulart döneminde de, Vargas'a benzer bir biçimde, ABD'nin çıkarlarıyla çelişen milliyetçi bir iktidar yaşanmıştır. Gündemine toprak reformunu ve çok uluslu şirketlerin kar transferlerinin sınırlandırılmasını alan hükümet, 1964 yılında ABD tarafından yönlendirilen askeri darbe ile devrilmiş ve ülkede askeri diktatörlüklerle yönetilen yeni bir dönem başlamıştır (Demirer, 2008: 43).

Brezilya'da 1964 yılında, grevlerin ve gerilla hareketlerinin ortaya çıkmasıyla başlayan iç karışıklıklar nedeniyle askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Darbeyle birlikte ülkedeki bütün partiler dağıtılmış ve devlet başkanlığının yetkileri daha da arttırılmıştır. Askeri yönetim

döneminde sırasıyla Castelo Branco, Mareşal Costa e Silva, General Emilio Garrastazu ve General Ernesto Geisel devlet başkanlığı yapmıştır. Bu dönemde halk hareketleri ve gerilla eylemlerine sert tedbirlerle karşılık verilmiştir. Son olarak 1979 yılında iktidara gelen General Joao Babtista de Oliveire Figueiredo, demokrasiye geçileceği yönünde söz vermiş ve bunun sonucunda ülkede hızlı bir ekonomik gelişme ve demokratikleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır. Ancak bu dönemde de ordu, hükümeti kontrol etmeye devam etmiştir (Ekici, 2003: 32). Bu dönemde politikacılar, iş çevreleri, dinsel otoriteler gibi sivil kesimlerden de askeri darbeye destek gelmiş ve askeri yönetimler bu kesimlerle işbirliği içinde olmuşlardır (Doğruel ve Doğruel, 2006: 95).

1960'lı yıllardan itibaren ülkede uygulanan ekonomi politikalarının temelini enflasyonun kontrol altından tutulması, en yoksul kesimin refah düzeyinin kademeli olarak yükseltilmesi ve ekonomik büyümeye yönelik politikalar oluşturmuştur (TMMOB, 2007: 23). Askeri diktatörlük döneminin sona erdiği 1985 yılında ise demokrasiye geçilerek Brezilya'da yeni bir dönem başlamıştır.

1985 yılında devlet başkanı seçilen Tancredo Neves, ülkenin ilk sivil devlet başkanı olmuştur. 1988 yılında çalışma saatlerini azaltan, toplanma ve grev özgürlüğü getiren yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. 1989 yılında ise devlet başkanlığına, pazar ekonomisini hayata geçirerek enflasyonu düşürme sözü veren Collar de Mello seçilmiştir. Ancak rüşvet skandalı nedeniyle istifa etmiştir (Ekici, 2003: 32).

Askeri diktatörlük döneminden sonra solun tekrar yükselmeye başlaması, dünyanın en eşitsiz toplumlarından biri olan Brezilya'da siyasal anlamda birçok gelişme yaşanmasına neden olmuştur (Emre, 2013: 6). Yüksek enflasyon oranları, yerel para birimlerine olan güvensizlik, ekonomik darboğaz ve siyasi istikrarsızlıklar, "Bağımlılık Teorisi" ekolünün öncülerinden Fernando Henrique Cardosu'nun yükselişine yol açmıştır (Wiltze, 2010: 10). Ancak gelişmiş ülkelerin, üçüncü dünya ülkelerine yaptıkları yardımlarla bu ülkelerin iktisadi sistemlerini kontrol altında tutmayı amaçlayan ve "Bağımlılık Teorisi" olarak adlandırılan bu yaklaşım, Cordosa döneminde Brezilya'nın dış borçlarının ve buna bağlı olarak da ülkenin ekonomik bağımlılığının artmasına neden olmuştur.

Sosyal Demokrat Parti'den 1994 ve 1998 yılındaki seçimleri kazanan Cardoso döneminde de liberal politikalar devam etmiş ve telekom, elektrik, demiryolu, bankacılık ve madencilik sektörlerinde özelleştirmeye gidilmiştir. 1999 yılında çıkan Asya ekonomik kriziyle kemer sıkma politikalarını hayata geçiren hükümet, ekonomik yavaşlamayı durduramamış ve IMF'den borç alınmaya başlanmıştır (Ekici, 2003: 32).

Askeri darbenin sona ermesinden İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores-PT)'nin iktidara gelmesine kadarki dönemde ülkenin ekonomik programları enflasyonu düşürmeye odaklanmıştır. Bu nedenle ücretler ve fiyatlar üzerindeki devlet kontrolü kaldırılmış, uluslararası sermayenin ülkeye girişindeki engeller azaltılmış ve yoğun bir özelleştirmeye gidilmiştir. Uygulana politikalar enflasyonu düşürmede başarılı olsa da daha sonraki yıllarda döviz kuruna dayalı politikalar ticaret açığına dönüşmüş; dış borçlar artarken çalışan kesim de giderek yoksullaşmıştır (TMMOB, 2007: 26).

Cardoso ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara karşı bir umut olarak görülse de onun döneminde Brezilya küresel ekonomiye bağlı bir ülke haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Brezilya'da 1990'lı yıllar, otoriter rejim tarafından devreye sokulan liberal uygulamaların, çok partili rejimle devam ettirildiği yıllar olmuştur (Topal, 2009: 129).

Brezilya'nın sanayi merkezi Sao Paulo'da 1979 yılında gerçekleştirilen büyük metal grevinin ürünü olan PT, 1980 yılında kurulmuştur (Savran, 2013: 123). 1982 yılındaki seçimde %3,5 oy almasına rağmen, ülkenin sanayi merkezi Sao Paulo'daki oy oranı %10'dur. Bu seçimde 8 eyaletten milletvekili çıkarabilen PT, 1986 yılındaki seçimde %6,5 oranında oy alarak milletvekili sayısını 17'ye yükseltmiştir. 1988 yılındaki yerel seçimlerde Sao Paulo, Porto Alegre gibi büyük şehirlerin belediye başkanlıklarına PT'nin adayları seçilmiştir. Parti, 1989 yılına gelindiğinde %14,16 oranında oy alarak, ikinci tura solun tek adayı olarak girmiş ve %37 oranında oy alarak önemli bir başarı sağlayabilmiştir (Aydınoglu, 1991: 12-13). 1994 ve 1998 seçimlerinde de oy oranlarını arttırmış, daha sonra ise 2002, 2006 ve 2010 yıllarında seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. 2002 ve 2006 yıllarındaki seçimlerde devlet başkanı seçilen Luiz Inácio Lula da Silva, 2010 yılındaki seçimde aday olmamış ve devlet başkanlığına yine PT adayı ve Brezilya'nın ilk kadın devlet başkanı Dilma Rousseff seçilmiştir.

Kuruluşunda ideolojik ve siyasal açıdan işçi sınıfı partisi karakteri taşıyan PT, “patronsuz parti”, “üretiyorsak yönetebiliriz”, “işçiler, işçilere oy verin” ve “oyun PT’ye, gerisi burjuvazi” gibi sloganlarıyla özdeşleşmiştir. PT, bir işçi partisi olmanın yanı sıra korporatist politikalardan da uzak durmuş, yoksul ve topraksız köylüler başta olmak üzere işçi sınıfı dışında çeşitli toplumsal sınıf ve katmanları da kapsayarak bu grupların desteğini almıştır (Savran, 2013: 125). Brezilya’nın ilk işçi sınıfı kökenli devlet başkanı olmasının yanı sıra, yolsuzluklarla gündeme gelen Brezilya siyasetine son verme vaadinde bulunan Lula’nın iktidara gelmesi, özellikle işçiler ve yoksul köylüler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır (Branford, 2012: 253).

Ancak devlet başkanı seçilen Lula’nın iktidara geldiğinde ilk icraatı, geleneksel bir mali politika ile sosyal yardımlarda ve toprak reformunda sınırlı iyileştirmeler yapılması olmuştur (Sandbrook, Edelman, Heller ve Teichman, 2012: 31-32). Lula, iktidarının daha sonraki yıllarında da tüm dünyada yaşanan neoliberal dalganın da etkisiyle önceki başkan Cardoso döneminde uygulanan neoliberal programları devam ettirmiş ve küreselleşmeyle uyumlu politikalarla ekonomik istikrarı sürdürmeye çalışmıştır.

Lula, hükümetinin uyguladığı politikalarla birlikte ülkenin ekonomik büyümesi 2004 yılından itibaren artmaya başlamış, 2007 yılında %6,1, 2008 yılında ise %5,2’lik ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Ekonomi, küresel ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılında daralma gösterse de 2010 yılında %7,5, 2011 yılınca ise %2,9 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Böylece Brezilya ekonomik büyümede 2011 yılında dünya sıralamasında 6.; Güney Amerika’da ise ilk sırada yer almıştır. Yaşanan bu büyümenin temelinde ise yabancı yatırımların artması, yurt içi tüketim artışı, kayıt dışı ekonominin azalması, ihracattaki artışlar, eğitim alanına yapılan yatırımlar, artan ticari anlaşmalar ve diplomatik ilişkilerin etkili olduğu düşünülmektedir (<http://www.counsellors.gov.tr/upload/BRZ/Brezilya%20yatirim%20programlari%20not.doc>). Günümüzde Brezilya, 1,5 trilyon doları aşan gayrisafi milli hâsılasıyla Latin Amerika’nın en yüksek GSMH’ye ve ticaret hacmine sahip ülkesi konumundadır (Şen, 2014: 1). Lula döneminde gerçekleştirilen bu ekonomik büyüme istihdama da yansımış; PT’nin iktidara geldiği 2002 yılında %11,7 olan işsizlik oranı 2013’te %5,4’e gerilemiştir (http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp).

Brezilya'ya son yıllarda yabancı yatırımlar giderek artmakta ve Latin Amerika'ya yönelen tüm yatırımların yaklaşık üçte biri Brezilya'ya yapılmaktadır (Balaban, 2012: 161). Ülkenin en çok yatırım çeken eyaleti ise güçlü pazarı, ileri teknolojisi, kalifiye işgücü, gelişmiş altyapı ve lojistik imkânlarıyla ön plana çıkan Sao Paulo'dur (Şen, 2014: 19). Özelleştirme politikaları ve ucuz işgücü, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok yatırımcının faaliyetlerini ülkeye yöneltmesine neden olmuştur.

Lula döneminde sosyal politika alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Açlık ve yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması hükümetin öncelikli hedefleri haline gelmiştir. Bu hedeflerin hayata geçirilmesi için devlet ve sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğine önem verilmiştir (Zorlu, 2013). Bu politikalara paralel olarak, yoksullara yönelik transfer harcamaları ve asgari ücret arttırılmış, aile ödeneği adı altında yeni bir program ortaya konulmuştur. Bu programlar sayesinde PT, ülkenin kuzeydoğusunda yer alan yoksul eyaletlerden 2010 yılında yapılan seçimde önemli bir destek almıştır. 2013 yılında Lula'ya olan tepkiler artmaya başlasa da PT'nin karşısında güçlü bir sol alternatifin bulunmaması (Emre, 2013: 7) tepkilerin sonuca ulaşmasını engellemiştir.

Ancak PT döneminde yaşanan bu ekonomik gelişmelere karşı Brezilya'da iyimser bir tablodan söz etmek de mümkün görünmemektedir. Nitekim PT döneminde IMF'nin politikalarına uygun bir biçimde faizler yükselmiş, esneklik uygulamaları arttırılmış, emeklilik yaşı yükseltilmiş, yabancı sermaye yatırımlarına uzun vadeli muafiyetler tanınmış, buna karşılık halkın vergi yükünü arttıracak dolaylı vergilerde artışa gidilmiştir (Savran, 2103: 130). 2002 ve 2010 yılları arasındaki Lula iktidarında sosyal harcamalarda da önemli bir artış görülmemiş; GSYİH'dan sosyal harcamalara ayrılan pay bu yıllarda %21 ve %32 arasında seyretmiştir (<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=134&idioma=i>).

PT döneminde işçilerin maaşlarında çok sınırlı bir artış yaşanırken, hükümetin köylülere toprak dağıtma girişimi de başarısız olmuştur. Ayrıca işsizlik oranları da artış göstermeye başlamış; Lula'nın seçim çalışmaları sırasında verdiği "on milyon yeni iş" yaratma vaadi gerçekleşmemiştir (Topal, 2008: 123). Uygulana bu politikalar aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da arttırmıştır. Günümüzde Brezilya, Birleşmiş Milletler

Gelişme Programı'na göre dünyada gelir dağılımının en eşitsiz olduğu yedinci ülke konumundadır (<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mf>).

1.2.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar

Brezilya'da işçiler arasında ilk olarak 20. yüzyılın ilk yıllarında anarşist eğilimli hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk başlarda Rio de Janeiro ve Sao Polo'daki anarşist işçilerin öncülük ettiği hareketler, 1922 yılından sonra etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bunun nedeni, işçi hareketlerinin 1922'de kurulan Brezilya Komünist Partisi (Partido Comunista do Brasil-PCB)'nin denetimine geçmiş olmasıdır (Topal, 2008: 124). Brezilya'da bu yıllardan sonra sendikal harekette sosyalist eğilimler etkili olmaya başlamıştır.

Brezilya'da 1930 ve 1960 yıllar arasında ise işçi sendikalarında korporatizm hâkim olmaya başlamıştır (Moises, 1979: 52). Bu dönemde iktidarlar, sınıf mücadelesini dışlayan ve ulusal dayanışma ile ortak çıkarlar çerçevesinde sınıf çatışmasının önüne geçen korporatist uygulamalarla sendikal hareketi kontrol altında tutabilmişlerdir (Topal, 2009: 126). PCB tarafından İşçilerin Birleşik Hareketi (Movimento Unificador dos Trabalhadores-MUT) adıyla Vergas'tan bağımsız bir sendika kurma girişimi başlatılsa da başarılı olunamamıştır (Almeida ve Lowy, 1976: 104-105). Bu nedenle Brezilya'da 1930 ve 1960 yılları arasında bağımsız bir sendikal anlayıştan söz etmek mümkün görünmemektedir.

Sendikalar bu yıllarda iktidarda olan Vergas döneminde sosyal refah programlarının uygulanmasına destek vererek önemli ölçüde etkinlik sağlamışlardır (Galenson, 2011: 58). Ancak bu dönemde çeşitli politikalarla sendikalar devlete bağımlı hale getirilmiştir. İşçilerden devlet eliyle alınan sendikal katkılar, yine devlet eliyle sendikalar arasında bölüşürülmüştür. Bu uygulama sendikaların ekonomik ve örgütsel bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden olmuştur (Savran, 2013: 126-127). Bu dönemde ABD de, Latin Amerika'da yükselen sosyalist hareketlere karşı Brezilya'daki çalışma ilişkilerini ve sendikaları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Özellikle ABD'den gelen sendika uzmanları, milliyetçi ve muhalif sendikaların, AFL-CIO'nun sendikal anlayışına uygun bir biçimde dönüşüm geçirmelerinde etkili olmuştur (Welch, 1995: 61-62). Bu nedenle bu dönemde Brezilya'da özgür bir sendikacılıktan

bahsetmek mümkün görünmemektedir. Vargas'ın iktidara geldiği 1930 yılından askeri diktatörlük dönemine kadar geçen zamanda sendikalar vesayete dayalı bir sistem içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Ancak 1960'lardan sonra yaşanan ekonomik krizle birlikte Vargas döneminin yarattığı sınıflar arası uzlaşma zayıflamış ve sınıf mücadelesi güçlenmeye başlamıştır. Özellikle 1959 yılında Küba Devrimi'nin işçiler ve köylüler arasında yarattığı etkiler emperyalizme ve yerli burjuvaziye karşı mücadeleyi tetiklemeye başlamıştır (Topal, 2009: 127).

Brezilya'da 1960'tan sonra iktidara gelen ulusalcı devlet başkanı Vargas, ülkedeki Amerikan egemenliğine meydan okuyarak kamulaştırma politikalarını devreye sokmuş ve buna paralel olarak emperyalizme karşı ortaya çıkan işçi ve köylü hareketleri artış göstermeye başlamıştır. Ancak bu halk hareketleri başarıya ulaşmamış ve ABD ülkedeki siyasal, ekonomik ve askeri kontrolü elinde tutmaya devam etmiştir (Petras, 2009). Özellikle 1962 ve 1963 yılların ortaya çıkan grevler ve ordudaki ulusalcı ayaklanmalar askeri darbenin gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır (Almeida ve Lowy, 1976: 99-100).

1964 yılında iktidara gelen askeri cunta döneminde, grevlerin ve gerilla hareketlerinin yükselmesi nedeniyle devletin işçiler üzerindeki baskısı giderek artmaya başlamıştır (Munck, 1995: 287). Bu dönemde Brezilya'daki en güçlü konfederasyonlardan biri olan Genel İşçi Konfederasyonu (Confederação Geral dos Trabalhadores-CGT) da hükümete bağımlı hale getirilmiş ve askeri yönetimin istekleri doğrultusunda hareket etmiştir (Almeida ve Lowy, 1976: 103).

Askeri yönetim bir yandan ücret kısma politikaları uygularken, diğer yandan da toplu sözleşmelerde işverenleri devreden çıkartıp, toplu sözleşme yetkisini Çalışma Bakanlığı'na devretmiştir. Bu da sendikaların işverenlere karşı etkinliklerinin azalmasında önemli rol oynamıştır. 1974 yılından itibaren liberal reformları uygulanmaya başlamasıyla ise toplumsal muhalefet ve işçi hareketleri artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Brezilya'da yasal olarak faaliyet gösterebilen tek muhalefet örgütü olan Brezilya Demokratik Hareketi (Movimento Democrático Brasileiro-MDB) içinde ayrışmalar yaşanmıştır. Bu ayrışmalarla, MDB'de yer alan sosyalist işçi liderleri 1975 yılından itibaren bir işçi partisi kurma fikrini tartışmaya başlamıştır (Göker, 2002: 2-3).

Tüm dünyada olduğu gibi Brezilya’da da 1978 yılından itibaren işçi hareketleri tekrar yükselişe geçmiş, Sao Paulo’nun ABC olarak adlandırılan sanayi bölgesinde metal işçileriyle başlayan grevler kısa sürede ülkedeki diğer sektörleri ve bölgeleri de etkilemiştir (Savran, 2013: 125). 12 Mayıs 1978’de Sao Bernardo’daki Saab-Scania kamyon fabrikasından başlayan grev, ertesi gün General Motors ve Ford fabrikalarına da yayılmıştır. Eylemler altı ay boyunca sürmüş ve işverenler işçilerin zam taleplerini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylece işçiler illegal grevlerle ücretlerine %24 zam yapılmasını sağlayabilmişlerdir. Ayrıca bu grevler sonucunda, askeri cunta döneminde işverenleri devre dışı bırakarak hükümet tarafından yapılan toplu sözleşmelerin yerini ilk kez işçi ve işverenler arasında yapılan sözleşmeler almıştır (Göker, 2002: 3).

1978 yılında gerçekleştirilen bu grevlere 540.000 işçi katılırken, 1979 yılında greve katılan işçi sayısı yaklaşık 3.208.00’e yükselmiştir (Alves, 1984: 88). Giderek tüm ülkeye yayılan grevler, kitlesel sokak gösterileri ve işgaller gibi çeşitli mücadele biçimlerini de kapsayarak birer toplumsal harekete dönüşmüştür. Ayrıca grevler esnasında kurulan genel grev komitesi, fabrika komitelerinin de oluşturulmasına önyak olarak hareketi örgütlü bir yapıya kavuşturmuştur. Bu komitelerle işçilerin gereksinimleri karşılanmış ve komiteler işçilerin sınıf bilincini geliştiren ve onları sendikal mücadeleye çeken okullar olarak işlev görmüşlerdir. Böylece komiteler, sendikaların kadrolaşmasını sağlayan liderlerin de yetiştirilmesini sağlamışlardır. Ayrıca işçilerin gündelik hayatlarındaki barınma, beslenme, içme suyu gibi ihtiyaçlarını da gündemine alan komiteler, işçileri arasındaki dayanışmayı da geliştirmişlerdir (Munck, 1995: 202-203).

Grevlerin en önemli sonucu ise aralarında Lula’nın da bulunduğu işçi liderlerinin kurmuş olduğu PT ile CUT’un kurulması olmuştur (Savran, 2013: 125). Grevler sonucunda işçi liderleri, 1975 yılından beri gündemlerine aldıkları partilileşme sürecini hızlandırmışlardır. Bunun sonucunda Sao Paulo Eyaleti Metal İşçileri Kongresi’nde, işçi partisi kurmak üzere enformel bir komite oluşturulmuştur. Metal, petrol, deri işçileri sendikaları ile sanatçılar sendikasının hazırladığı öneri 200 bin işçiye dağıtılmış ve diğer MDB politikacıları ile Brezilya Katolik Kilisesi’nin de desteği alınarak sendikalar ve diğer kurumlardan bağımsız bir parti kurulması yönünde bir uzlaşma sağlanmıştır. Böylece 1979

yılında öncü sendikalarla imzalanan protokol sonucu örgütün yapısı ve ilkeleri belirlenmiş ve 1980 Şubatı'nda PT resmen kurulmuştur (Göker, 2002: 4). CUT'un kuruluşu ise PT'nin kuruluşundan üç yıl sonra, 1983'te gerçekleşmiştir.

1980'lerden sonra Amerika'nın "yeni dünya düzeni" anlayışının etkisiyle ülkede liberal-muhafazakâr sivil iktidarlar egemen olmaya başlamış ve ABD'nin de baskısıyla toplumsal hareketler de gerileme göstermiştir (Petras, 2009). Dönemin politik koşullarının da etkisiyle, 1980'ler boyunca toplumsal hareketlerin temel gündemini "vatandaşlık" ve "demokrasi" gibi konular oluşturmuştur (Assies, 1997: 114). Bu dönemde sendikalar, enflasyonist kriz süresinde yeni kazanımlar elde etmekten çok, işçilerin kazanımlarını korumaya yönelmişler ve iktisadi konulara odaklanmışlardır (Gonçalves ve Madi: 2013: 105).

Bu durum 1987 yılına kadar sürmüştü ve 1987 yılına gelindiğinde grevler, 9 milyon işçiyi kapsayarak en yüksek düzeye ulaşmıştır (Silver, 2009: 82). 1989 yılında ise ulusal genel grevlerle birlikte toplam 35 milyon işçi grevlere katılmıştır (Antunes, 2001: 454). 1989 yılına kadar gerçekleştirilen grevler sayesinde Sao Paulo'da endüstriyel reel ücretler yılda ortalama %10'luk bir büyüme kaydetmiş ve böylece hükümetin IMF güdümlü anti-enflasyon planı sekteye uğramıştır. Ayrıca bu grev hareketleri, demokratikleşmenin ilerlemesi sürecinde de aktif bir rol üstlenmiştir. 1989 yılında kabul edilen anayasada işçilere grev örgütleme, bağımsız sendikalar kurma ve sendikaları devlet müdahalesi olmadan yönetme gibi birçok hak tanınmıştır (Silver, 2009: 82).

1990'lara gelindiğinde ise neoliberal politikalara uyum sağlayabilmek için yeni makroekonomik politikalar ve siyasal reformlar gündeme gelmeye başlamıştır. Bu uyarılama süreci içinde işgücünün daha korumasız hale gelmesi, esneklik uygulamaları ve homojen bir işgücü yaratmanın önündeki engeller kaldırılmış ve işgücü maliyetlerini düşüren stratejiler uygulanmaya başlanmıştır (Gonçalves ve Madi: 2013: 100). İşçi sınıfına yönelik bu neoliberal saldırılar, askeri diktatörlük döneminden sonra güçlenmeye başlayan sendikal hareketin ivme kazanmasına neden olmuştur.

Brezilya'da 1990'lı yıllardan itibaren gelişen sendikal hareketler, gerçekleştirilen eylemler sayesinde, neoliberal iktidarın devrilmesinde etkili olmuşlar ve birçok kazanım elde etmişlerdir (Çıdamlı, 2013: 21). Toplumsal hareketlerin ve sendikaların tekrar güç kazanmaya

başlamasının temelinde, askeri diktatörlük döneminin sona ermesinin önemli bir etkisi vardır. Demokratikleşme süreciyle birlikte sendikaların kazandığı yasal haklar ve işçi sınıfına yönelik neoliberal saldırıların gündeme gelmesi sendikal hareketin yükselişe geçmesine neden olmuştur (Gonçalves ve Madi: 2013: 105). Ayrıca bu dönemde birçok sendika kurularak hareketler örgütlü bir yapıya kavuşturulmuştur. 1980'lerin sonunda 9833 olan Brezilya'daki sendikaların sayısı 1990'ların ortalarında 15.972'ye ulaşmıştır. Banka çalışanları, öğretmenler, doktorlar, kamu çalışanları, kırsal işçiler gibi çeşitli kesimleri örgütleyen bu sendikaların sayısındaki artış, Brezilya'da neoliberalizme karşı gündeme gelen yeni sendikacılığın önemli bir gelişme yaşadığını kanıtlar niteliktedir (Antunes, 2001: 454).

Brezilya'da sendikal hareketin 1990'larla birlikte yaşadığı bu sıçrama toplumsal hareket sendikacılığı ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim bu dönemde gelişen sendikal hareketin özelliklerine bakıldığında, toplumsal hareket sendikacılığının temel karakteristiklerini taşıdığı görülmektedir. Sendikalar bu dönemde sadece sanayi sektöründe çalışan işçileri kapsamakla yetinmemiş, kamu emekçileri, kırsal işçiler ve enformel çalışanlar başta olmak üzere toplumun büyük bir kesimini örgütleyerek bu kitleleri grevler ve siyasal eylemlerle harekete geçirmişlerdir.

Brezilya'da yükselen sendikal hareket, neoliberal politikaların güç kazandığı dönemde ortaya çıkmış ve neoliberalizm karşıtlığıyla birlikte şekillenmişlerdir. Ayrıca sendikalar Topraksız Kır İşçileri Hareketi (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra-MTS) ve Evsizler Hareketi (Movimento Trahabodores Sem Teta-MTST) gibi tarım işçileri ve kentlerde yaşayan yoksulların tepkileriyle ortaya çıkan toplumsal hareketlerle ittifaklar kurarak birer toplumsal hareket niteliği kazanmışlardır. Bu dönemde güçlü bir muhalefeti örgütleyen CUT, yeni sendikacılık anlayışıyla hızla büyümüş ve sendikal hareketin en önemli güçlerinden biri haline gelmiştir.

CUT, eşitlik, dayanışma, endüstriyel temsil, hayatın tüm alanlarına yönelik mücadele, siyasi partilerden bağımsızlık, sendikal özerklik, demokratik işleyiş, uluslararası dayanışma ve aktif bir sınıf mücadelesi gibi unsurları temel politikası olarak benimsemiştir. Kendisini, toplumsal hareketlere öncülük eden "yeni sendikacılık" hareketi olarak tanımlayan CUT, işçi sınıfının yanı sıra kadınlar, gençler, engelliler, emekliler gibi toplumsal kesimlerini de

bünyesine katmayı hedeflemektedir. Ayrıca CUT, sınıf mücadelesinin ötesinde eğitim, sağlık, ırk ayrımcılığı gibi konuları da gündemine alarak toplumsal hayatın bütününe kapsayan bir mücadele tarzını savunmaktadır (<http://www.cut.org.br/conteudo/historico/>).

CUT'u Brezilya'daki geleneksel sendikacılıktan ayran özgün yanları, sınıf uzlaşmazlığını esas alan mücadelecilik yaklaşımı, sendika içi demokrasi ilkesi ve sendika statüsüne sahip olmayan işçi örgütlerini de bünyesine alması oluşturmaktadır. Ayrıca CUT, kapitalizmi ortadan kaldırmayı temel bir ilke olarak savunmaktadır (Özüğurlu, 2013: 40).

CUT'un güçlenmesindeki en büyük etken enformelleşmeye karşı geliştirdiği yeni mücadele biçimleridir. Brezilya'da sendikalar sadece formel sektördeki işçileri harekete geçirmeye odaklanmış ve sendikaların hedef kitlelerini bu çalışanlar oluşturmuştur. Ancak kapitalist gelişim süreciyle birlikte Brezilya'da esnek, güvencesiz ve enformel çalışmanın giderek artması, formel sektördeki işçi sayısının düşmesine ve buna bağlı olarak da sendika üyesi işçilerin azalmasına neden olmuştur. CUT ise korporatist yapıdaki sendikal anlayışın ötesine geçerek bu kesimleri bünyesine dâhil edebilmiştir (Munck, 2011: 8). Ayrıca CUT, sendikaların geleneksel mücadele alanlarının dışına da çıkarak eğitim, sağlık ve barınma gibi toplumun genelini ilgilendiren konulara da odaklanmıştır. Toplumsal sorunları gündemine alarak mücadele alanını genişletmesi de CUT'un önemli bir toplumsal güç haline gelmesinde etkili olmuştur (Riethof, 2004: 36).

1990'lı yıllardan itibaren diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Brezilya'da da toplumsal hareketler sol partilerle ittifak arayışına girmiş ve PT, CUT ve MTS başta olmak üzere birçok hareketin desteğini alarak iktidara gelmiştir. Ancak Lula hükümeti, uyguladığı politikalarla, başta topraksızlar hareketi olmak üzere birçok kesimin tepkisini çekmiş ve muhalefet hareketlerinin hedefi olmuştur (Çidamlı, 2013: 21). Lula, büyük tarım şirketleriyle geliştirilen ilişkiler ve küçük işletme ve üreticilerin zararına ihracata yönelik izlediği mali politikalarla sendikaların tepkisini çekmeye başlamıştır (Petras, 2009).

PT'nin CUT ile ittifakı, iktidara geldikten sonra da devam etmiş; ancak CUT da PT'nin iktidara geldikten sonra yaşadığı değişime paralel bir biçimde parti politikalarının uygulayıcısı haline gelmiştir. Bu nedenle CUT, PT iktidara geldikten sonra, sınıf temelli bağımsız bir sendikadan çok, Çalışma Bakanlığı'nın bir uzantısı olduğu ve faaliyetlerini sokaklardan

Çalışma Bakanlığı bürolarına taşıdığı yönünde eleştirilmiştir. Böylece PT ve CUT'un yaşadığı bu paralel dönüşüm, her ikisinin de kurumsallaşmasıyla birlikte aralarında herhangi bir kopuş yaşanmasını da önlemiştir (Petras ve Veltmeyer, 2007: 27).

Ancak PT iktidarının uyguladığı neoliberal politikaların işçilerin ve diğer yoksul kesimlerin sosyo-ekonomik durumlarını giderek kötüleştirilmesi, tabandan gelen baskıların da etkisiyle CUT'u bu saldırılara karşı kayıtsız kalmamaya zorlamaktadır. CUT, son yıllarda PT ile uyumlu politikasını değiştirerek hükümete karşı muhalif bir tutum sergilemekte ve toplumsal muhalefetin merkezinde yer almaktadır.

PT iktidarının işçi sınıfına yönelik neoliberal saldırılarının artmaya başlamasıyla, hükümete yönelik toplumsal tepkilerin de yükseldiği görülmektedir. Brezilya'da son yıllarda CUT'un da dâhil olduğu kitlesel eylemler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu eylemlerin en önemlisi ise 2013 yılında gerçekleştirilen neoliberalizm karşıtı eylemdir.

2013 yılında sendikaların ve diğer toplumsal hareketlerin düzenlediği, neoliberal politikalara karşı yapılan gösteri 50.000 kişinin katılımıyla ülke genelinde büyük ses getirmiştir. Yürüyüşe CUT başta olmak üzere birçok sendika öncülük etmiş ve emekli maaşlarına yapılan kesintilerin son verilmesi, kadın ve erkeklere eşit fırsat tanınması, ILO sözleşmelerinin onaylanması, eğitim ve sağlığa daha fazla pay ayrılması gibi talepler ön plana çıkmıştır (<http://petrol-is.org.tr/haber/brezilyada-50000-kisi-sendikal-haklar-icin-yurudu-6543>).

1.2.3. Topraksız Kır İşçileri Hareketi Örneği

Toprak mülkiyetindeki eşitsizlik geçmişten beri Brezilya'da siyasal mücadelenin merkezinde yer almakta ve en önemli sosyal sorunların başında gelmektedir. Nüfusun yaklaşık %1'inin toprak alanlarının yaklaşık %46'sına sahip olduğu dikkate alındığında, tarım sektörünün sınıfsal çelişkileri önemli ölçüde derinleştirdiği görülmektedir (Antunes, 2001: 456). Bu nedenle tarım işçileri tarafından talep edilen toprak reformu 1930'lardan beri Brezilya'da kritik bir mesele olarak güncelliğini korumuş ve toprak mülkiyetindeki eşitsizlik sınıfsal bir sorun haline gelmiştir (Çıdamlı, 2005: 263). Bu eşitsizlik askeri yönetimle birlikte daha da derinleşmiştir.

Brezilya’da askeri diktatörlük döneminde ihracata dönük tarımı arttırabilmek için Amazonlar yerli ve yabancı şirketlerin yağmasına açılmış; yağmur ormanlarının tahrip edilmesi köylülerin yoksullaşmasını ve mülksüzleşmesini de beraberinde getirmiştir (Savran, 2013: 126). Ayrıca Brezilya, askeri diktatörlük döneminin sonlarına doğru ciddi bir sanayileşme hamlesi yaşamıştır. Sanayileşmeyle birlikte, gelişen otomotiv sanayisinin işçileriyle yeni bir eylem dalgası başlamıştır. Sanayinin gelişmesi aynı zamanda tarım sektörünün de daralmasına neden olmuştur. Düşük ücretler ve işsizlik tarım işçilerinin daha da yoksullaşmasını da beraberinde getirmiştir. Böylece grevlerle birlikte artan toplumsal hareketlerin etkisi tarım işçilerine de yansımış ve giderek yoksullaşan köylülerin tepkisi büyük bir toplumsal harekete dönüşmüştür (Çıdamlı, 2005: 263).). Bu nedenle MTS’nin ortaya çıkışında askeri diktatörlük rejiminin sermaye yanlısı politikalarının önemli rol oynadığı görülmektedir.

Brezilya’da toprak sahipliğindeki büyük eşitsizlikler ve tarımsal üretimin modernizasyon sürecinin bir sonucu olan MTS, 1984 yılında ortaya çıkmıştır. MTS kısa sürede güçlü bir toplumsal hareket niteliği kazanarak toplumsal hareket sendikacılığının en önemli örneklerinden birini oluşturmuştur (Antunes, 2001: 456).

1980’lerin başında kitlesel olmakla birlikte örgütsüz ve dağınık biçimde başlayan toprak işgalleri, ülkenin temel siyasal hareketlerinden biri olan “Topraksız Kır İşçileri Hareketi”ne dönüşmüştür (Çıdamlı, 2013: 20). Hareket, büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu binlerce köylü, fakir çiftçi ve maaşlı tarım işçilerini toprak sahipliğinin eşitsizliğine karşı mücadele etmek ve radikal bir tarım reformunu gerçekleştirmek üzere bir araya getirmiştir (Löwy, 2013: 210).

MTS ilk olarak Brezilya’nın güneyindeki eyaletlerde ortaya çıkmış ve giderek tüm ülkeye yayılmıştır. Hareket, askeri ve yerel güçlerle yapılan çatışmalarla boştaki arazilerin işgal edilmesi ve demokratik olarak yönetilen kampların kurulması gibi yeni mücadele yöntemleri geliştirilmiştir (Löwy, 2013: 213).

Geleneksel ve askeri yönetimin teşvik ettiği toprak sahipleri, MTS’ye karşı birleşerek 1985 yılında Kırsal Demokratik Birlik (União Democrática Ruralista-UDR)’i kurmuşlardır. UDR, devletle işbirliği içinde, MTS’yi destekleyenlere işkence, kaçırmaya, kaybetme ve

cinayetlerle karşılık vermişlerdir. Örgütün sadece Para eyaletinde yaklaşık 700 köylüyü öldürdüğü bilinmektedir (Savran, 2013: 126). Ancak askeri polisin ve toprak sahiplerinin bu baskısına rağmen, MTS'nin birçok kesim tarafından desteklenmesi hareketin güç kaybetmesini engellemiş ve hükümeti müzakerelere zorlamıştır (Löwy, 2013: 213).

Brezilya'da sayıları 4,8 milyon olan topraksız aileden (Antunes, 2001: 457), 300 bini aşkın üyesi ve 350 bin köylü ailenin harekete geçerek gerçekleştirdiği eylemler Latin Amerika'nın en büyük ve en kitlesel toplumsal hareketi haline gelmiştir. Sadece köylü ailelerle sınırlı kalmayan eylemler, MTST, Kırsal Katolik Hareketi (Ação Católica Rural-ACR), CUT'a ve PT'ye bağlı kesimler, akademik çevreler ve öğrenciler gibi birçok toplumsal grup ve hareketle ittifak halinde olmuş ve bu kesimlerin desteğini almıştır (Petras, 2009).

Hareketin gelişmesinde Katolik inancının da önemli etkisi olmuştur. Kilise 1964'te gerçekleştirilen askeri darbeyi Bolşevik tehdidine karşı savunsa da, daha sonraki yıllarda bu tutumunu değiştirmiştir. Diğer ülkelerden farklı olarak, Brezilya'da kilise, diktatörlüğe karşı muhalif bir tutum sergilemiştir. Klasik anlayışın aksine eşitsizliğin ve fakirliğin sebebini kapitalizmde görerek radikal bir anlayışla hareket etmeye başlamıştır. Özellikle 1970'li yıllarda kurulan Hıristiyan kilisesine bağlı topluluklar ve Arazi Komisyonu, özgürlükçü Hıristiyan düşüncenin yayılarak köylülerin ve tarım işçilerinin sosyo-ekonomik sisteme karşı başkaldırısında önemli rol oynamıştır (Löwy, 2013: 210-211).

Kilisenin bu tutumunda 1971 yılında ortaya çıkan ve Peru'lu rahip Gustavo Gutierrez'in öncülük ettiği Latin Amerika'ya özgü dinsel-politik bir akım olan "Kurtuluş Teolojisi" etkili olmuştur. Buna göre kilisenin sefaletin, adaletsizliğin, baskının ve ayrımcılığın olduğu bir dünyada ezilenlerin yanında olması ve mücadele etmesi gerektiği savunulmuştur. Hareket özellikle gençler arasında yayılmış ve kiliseye mensup gençlerin Marksizme ilgi duymalarında ve radikal bir tutum takınmalarında etkili olmuştur (Aydınoglu, 1991: 95-96).

MTS'nin ortaya çıktığı dönemde en önemli destekçisi CUT olmuştur. CUT, fabrika delegelerinin toplandığı genel meclisler aracılığıyla işçi ve köylü mücadelelerinin sınıfsal bir perspektifle bir araya gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde CUT, MTS ile birlikte birçok kitlesel eylem gerçekleştirmiştir. Ancak 1990'larda CUT'un giderek bürokratikleşmeye

başlaması, tabanını harekete geçirme konusunda daha isteksiz davranmasına neden olmuştur. Nitekim MTS liderleri günümüzde, Kilisenin ilerici kesimlerinin, harekete CUT'dan daha fazla destek verdiğini söylemektedirler (Petras ve Veltmeyer, 2007: 205).

MTS, ülkedeki emperyalist politikaların etkisiyle ulusalcı bir karakter taşısa da, ulusalcılığı enternasyonalizmle birleştirmekte ve kendisini sosyalist bir hareket olarak tanımlamaktadır. Demokratik bir uluslararası sistemin yaratılması ve bunun için diğer ülkelerin halklarıyla ittifaklar kurulması MTS'nin en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bunun en önemli örneği Irak işgaline karşı verilen mücadeledir (Yeğin, 2004: 109). MTS, Irak işgalinin gündeme gelmesiyle birlikte savaş karşıtı büyük gösteriler yapmış ve emperyalist saldırılara karşı Irak halkıyla dayanışma içinde olunması gerektiğini eylemlerinde vurgulamıştır.

MTS, gerçekleştirdiği toprak işgalleriyle tarım alanlarını kolektifleştirerek kapitalizme alternatif bir sistem kurmaya çalışmış ve bu hedefi önemli ölçüde gerçekleştirmiştir. Ülkenin birçok bölgesine kurulan kolektif çiftliklerde yaşayan aileler birlikte üreterek "eşit işe eşit ücret" ilkesiyle üretimden pay almaktadırlar. Ayrıca üretim, bölüşüm, organizasyon gibi konularda birlikte karar alarak kendi kendini yöneten demokratik bir mekanizma kurmuşlardır.

Kolektif kamplardaki hayat üretimle de sınırlı olmayıp, eğitim ve sağlık gibi toplumsal hayatın diğer unsurlarını da barındırmaktadır. Çocuklar, gönüllü öğretmenler tarafından bireyselci eğitime karşı alternatif bir sistemle eğitilmekte; çocukların yanı sıra okuma yazma bilmeyen yetişkinler de bu okullarda eğitim görmektedir (Yeğin, 2004: 109). Ayrıca gençler için üniversiteler kurulmakta ve gençlerin eğitim ihtiyaçları MTS bütçesinden karşılanmaktadır. Ancak bu okullar eğitim sistemi içinde yer almadığından resmi olarak tanınmamakta, bu da çocuklar ve gençlerin okul sonrası hayatlarının da MTS'ye yönelik hizmetlerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Sağlık hizmetleri de MTS'ye katılan gönüllü doktorlarca üstlenilmekte ve doktorlar tarafından alternatif tıp, ilaç üretimi, ilk yardım gibi konularda MTS üyelerine eğitimler verilmektedir.

MTS'ye katılmak mutlaka bir toprak işgaline katılmakla mümkündür. Böylece üyelerin sorumluluk alması ve mücadeleye destek vermesi sağlanarak üyeler aktif hale getirilmektedir. İşgallerden önce verilen eğitimlerde, üyelerin eylemlere yönelik birlikte karar almaları

sağlanarak demokratik süreçlere katılımları esas alınmaktadır (Yeğın, 2005: 260).

MTS, toprak reformu için ortaya çıkmış bir hareket olsa da, mücadelesi sadece bununla sınırlı kalmamış, toplumsal muhalefetin her alanında öncü bir rol üstlenmiştir. MTS, neoliberal politikalara karşı yapılan tüm eylemleri örgütlemekte veya kitlesel olarak bu eylemlerin içinde yer almaktadır. Yerli halkların hakları için yapılan gösteri ve yürüyüşler, feminist hareketler ve mali politikalara karşı yapılan eylemlerin tümünde MTS'nin kitlesel desteği bulunmaktadır (Yeğın, 2004: 109).

Ayrıca MTS, kırsalda doğmasına rağmen, örgütsel faaliyetlerini sadece tarım işçileriyle sınırlı tutmamış, kentlerde de örgütlenmeye önem vermiştir. Kırsal bölgelerden kentlere göç eden işleri ve favelalarda kötü koşullarda yaşayan dışlanmış kesimleri de bünyesine katarak bu kesimleri ortak bir mücadele etrafında birleştirmiştir (Antunes, 2001: 456).

MTS, siyasal partilerle ilişkiler kurarak kendisine yakın gördüğü adayları açıkça desteklemektedir. Böylece bu adaylar seçildiği takdirde, toprak reformunu hükümete kabul ettirmeyi amaçlamaktadır (Yeğın, 2004: 49). Bu stratejisine uygun olarak MTS, yaptığı kitlesel toprak işgalleriyle, hükümetin toprak reformunu gündemine almasını sağlamıştır. Daha sonra ise 2002 yılında yapılan seçimlerde PT adayı Lula'yı destekleyerek seçimi kazanmasında önemli rol oynamıştır (Petras, 2009). Ancak MTS, PT'ye bağlı bir hareket olmamış, kendisini PT'den bağımsız olarak nitelendirmiştir. MTS yöneticileri de PT ile olan ilişkilerin karşılıklı yardımlaşmayla sınırlı olduğunu ve MTS'nin PT'ye karşı bağımsızlığını koruduğunu ifade etmektedir. Ayrıca onlara göre, PT'nin kurumsallaşmayla birlikte giderek kitle hareketlerinden uzaklaşması da ilişkilerin sınırlı kalmasına neden olmuştur (Yeğın, 2004: 127).

Lula, 2002 yılında yapılan seçimlerden önce MTS ile ilişkilerini geliştirerek toprak reformu sözü vermiştir. Bu doğrultuda ilk başkanlık döneminde 381.000 topraksız tarım işçileri arazilere yerleştirilmiştir. Ayrıca Aile Tarımını Destekleme Ulusal Programı (Programa Nacional de Apoio a Agricultura Familiar-PRONAF) aracılığıyla aile çiftçilerinin erişebileceği kaynakların miktarı dört kat artırılarak, 10 milyar dolara ulaşmıştır (Branford, 2012: 273). MTS bu dönemde PT iktidarıyla çatışmaktan kaçınarak ılımlı reformlar için

mücadelesine devam etmiştir. Ancak MTS'nin eylemlerindeki bu durağanlık, kendi kitle tabanını korumasına ve sınırlı da olsa toprak işgallerine devam etmesine rağmen, hareketin siyasal etkisini kaybetmesine neden olmuştur (Petras, 2009).

Lula'nın uyguladığı bu politikaların etkisiyle toprak işgalleri yavaşlarsa da daha sonraki yıllarda tarım reformunun rafa kalkması, GDO'lu üretim yapan tarım ihracatçılarının büyümesi, topraksız işçilerin ve Amazon'daki yağmur ormanlarının aleyhine tarım şirketlerinin zenginleşmesi MTS'nin PT iktidarına muhalif bir tutum sergilemesine neden olmuştur (Petras, 2005). Ayrıca MTS'ye göre amaç sadece toprak sahibi olmak değil, kolektif bir hayatın bir devlet politikası olarak hayata geçirilmesidir. Bu nedenle de MTS, Lula hükümetinin uyguladığı politikalara karşı da mücadelesini sürdürmüş ve hükümet politikalarına karşı kitlesel eylemler gerçekleştirmiştir.

Lula'dan sonra iktidara gelen PT'li devlet başkanı Dilma Rousseff döneminde de devletin toprak reformuyla ilgili politikasında bir değişiklik olmamıştır. Buna bağlı olarak da kentsel ve kırsal yoksulluk arasındaki uçurum devam etmiştir. Nitekim günümüzde kentlerdeki yoksulluk oranı %16,2'yken bu oran kırsalda %32,1'le kentlerdeki yoksulluk oranının yaklaşık iki katına ulaşmıştır (http://interwp.cepal.org/cepalstat/WEB_cepstat/Perfil_nacional_social.asp?Pais=BRA&idioma=i).

MTS günümüzde tarımsal sermaye çevrelerine karşı yeniden yükselttiği mücadelesinde, Sosyal Hareketler Koalisyonu (Coordenação Nacional de Lutas-CONLUTAS) olarak adlandırılan yeni bir ittifak oluşturmaya çalışmaktadır (Çıdamlı, 2013: 25). Lula hükümetinin neoliberal politikalarına karşı 2010 yılında kurulan CONLUTAS, işçi hareketlerini ve diğer halk hareketlerini bir araya getirmek ve bu hareketlerin deneyimlerini birleştirerek güçlü bir toplumsal muhalefeti harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Oluşum, MTS'nin yanı sıra sendikalar, dernekler, azınlık birlikleri, kent ve öğrenci hareketlerini de bir araya getirmektedir. CONLUTAS ayrıca uluslararası dayanışma, siyasi çeşitlilik, demokratik işleyiş, örgütsel, siyasal ve mali özerkliği temel ilkeleri arasında saymaktadır (<http://cspconlutas.org.br/quem-somos/historia/>).

Dönemin en güçlü toplumsal hareketlerinden biri olan MTS, emperyalist yatırımlara karşı anti-emperyalist ve emek eksenli karakteriyle yerli hareketlerin ve toplumsal hareket sendikacılığı akımının en önemli örneklerinden birini oluşturmuştur (Çıdamlı, 2013: 20). Nitekim MTS, toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleriyle karşılaştırıldığında, söz konusu sendikacılık anlayışıyla önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

MTS, başlangıçta tarım reformu gündemi üzerinden ortaya çıksa da, uluslararası şirketlere ve büyük toprak sahiplerine karşı başlattığı mücadele, hareketin anti-kapitalist ve anti-emperyalist bir ideolojik zemine taşınmasında etkili olmuştur. Bu ideolojik tutumuna bağlı olarak MTS, mücadelesini kolektif hayatı temel alan bir sosyo-ekonomik sistem hedefiyle şekillendirmektedir. MTS'nin, neoliberalizm ve küreselleşmeye karşı kolektif bir sistemi savunan sistem karşıtı bu tutumu, toplumsal hareket sendikacılığının ideolojik yapısıyla da örtüşmektedir.

Ayrıca MTS, bu görüşüne paralel olarak topraksız köylülerin ve tarım işçilerinin yanı sıra toplumun diğer yoksul kesimlerini de kapsayarak örgütsel gücünü arttırmış ve bu kesimlerin de toplumsal ve ekonomik sorunlarını gündemine alarak siyasal bir hareket haline gelmiştir. MTS'nin ortaya koyduğu bu mücadele yöntemi de toplumsal hareket sendikacılığının siyasal ve kitlesel mücadeleyi esas alan temel değerleriyle uyumludur. Bunun yanı sıra MTS, örgüt içi demokrasiye olan güçlü bağlıyla da toplumsal hareket sendikacılığının demokratik işleyiş esasını sahiplenmektedir.

MTS'nin diğer toplumsal güçlerle kurduğu örgütsel bağımsızlık esasına dayanan ittifaklar da toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturur niteliktedir. Öğrenci hareketleri, feminist hareketler, MTST ve CUT başta olmak üzere diğer toplumsal güçlerle geliştirdiği ortak mücadele ve küresel dayanışma vurgusu MTS'nin büyük bir toplumsal hareket haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece MTS, küreselleşme ve neoliberalizme karşı ortaya çıkan toplumsal hareket sendikacılığına paralel bir şekilde gelişmiş ve güçlenmiştir.

1.3. Filipinler

1.3.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Filipinler, üniter sistemle yönetilen bir ülke olup, başkenti Manila'dır. Nüfusu en son yapılan 2007 yılındaki nüfus sayımına göre 88,6 milyondur. Ülkenin para birimi Filipin Pezosudur. Resmi dilleri ise Filipin dili ve İngilizcedir (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6A9AB28655848120FE41>). Filipinler'in Birleşmiş Milletler, ILO, IMF, Doğu Asya Zirvesi, Asya Pasifik Ekonomik Birliği ve Latin Birliği başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşa üyeliği bulunmaktadır (Kılınç, 2010: 8).

Filipinler 808'inde yerleşim bulunan 7107 ada ve adacıktan oluşmaktadır. Takımadalar 1565 yılında Meksika'dan gelen Legazpi tarafından keşfedilmiş ve bu tarihten itibaren İspanyol hâkimiyeti altına girmiştir. Takımadalarda 15. yüzyılın sonlarında Müslüman tacirler tarafından İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Ancak İspanyolların egemenliğiyle birlikte adalara gelen misyonerlerin etkisiyle Hıristiyanlık güç kazanmıştır. Ülkedeki İspanyol hâkimiyeti sırasıyla Portekizliler, Çinliler, Hollandalılar ve İngilizler tarafından yıkılmaya çalışılmıştır. Son olarak ülkeyi 1898 yılında Amerikalılar ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra Filipinler ABD tarafından yönetilmiştir. 1934 yılında gelindiğinde ise ABD'ye bağlı Filipin Milletler Topluluğu kurulmuştur. Filipinler'in bağımsızlığını kazanması ancak 1946 yılında gerçekleşebilmiştir (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6A9AB28655848120FE41>).

Filipinler, bağımsızlığını kazandıktan sonra da ABD ile yakın ilişkiler sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim ülkedeki Amerikan şirketleri 1970'lere kadar yerel şirketlerle eşit haklara sahip olmuşlardır. Amerikan üsleri de 1990'lı yıllara kadar ülkede bulunmaya devam etmiştir. ABD'nin ülkenin iç ve dış politikasındaki ağırlığı ile iki ülke arasındaki yakın askeri ve ekonomik ilişkiler günümüzde de devam etmektedir (Democratic Progress Institute, 2013: 9-10).

Filipin hem zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları hem de ucuz işgücü açısından gelişmiş ülkeler için büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle telekomünikasyon ve teknoloji mallarının çoğu yabancı şirketler tarafından Filipinler'de üretilmektedir. Filipin ekonomisinin en önemli

özelliklerinden biri bütün ekonomik programların IMF, Dünya Bankası ve diğer yabancı kuruluşların denetimi ve onayıyla oluşturulmasıdır. Bu denetimden dolayı Filipinler ekonomisi kronik bir kriz içinde olup gelişim gösterememektedir (Kılınç, 2010: 10).

Nüfusun %75'ni köylülüğün oluşturduğu Filipinler'de tarımsal üretim önemli bir yer tutmaktadır. Pirinç, Hindistan cevizi, mısır, tütün ve şeker kamışı ülkede en çok yetiştirilen tarım ürünleri arasındadır. Ancak son yıllarda artan ucuz ithalat, pirinç başta olmak üzere tarım ürünlerinin üretimini neredeyse durma noktasına getirmiştir. Ayrıca uzun sahillere ve çok sayıda adadan oluştuğu için balıkçılık geçmişten bu yana Filipinler ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır (Kılınç, 2010: 10-11).

Filipinler, dünyadaki en zengin maden kaynaklarına sahip ülkeler arasındadır. Özellikle bakır, altın ve krom rezervlerinde önemli bir yere sahiptir. Ülkenin GSYİH'sı 2013 yılı itibariyle 274,6 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ise 4,631 dolardır. Ülkedeki ortalama yaşam süresi 71,4'tür. İşsizlik ise oranı %7'dir (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6A9AB28655848120FE41>). Ülkenin en önemli sorunlarının başında kayıt dışı istihdam gelmektedir. ILO verilerine göre toplan istihdamın %68'ini oluşturan kayıt dışı istihdam, Filipinler sanayisinin kaliteli üretim ve rekabette uzaklaşmasına bağlı olarak son on yılda sürekli artış göstermiştir (<http://www.newunionism.net/library/national%20data/Philippines%201-2013.pdf>).

Filipinlerin 1946 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra Liberal Parti ve Ulusal Partiden oluşan iki partili bir sistem ortaya çıkmıştır (Parsa, 2004: 73). Bağımsızlıktan sonra iktidara gelen ilk devlet başkanı Manuel Roxes olmuş, daha sonra ise Elpidio Quirino devlet başkanı seçilmiştir. Her iki devlet başkanı döneminde de bağımsızlığın kazanılmasına rağmen Amerika'yla yakın ilişkiler devam etmiştir.

1953 yılında yapılan seçimlerde kendisini reformist olarak ifade eden Ramon Magsaysay ABD'nin desteğini alarak devlet başkanı seçilmiştir. Görevi sırasında sınırlı da olsa toprak reformu ve işçi hakları konusunda bazı düzenlemeler yapmıştır (Democratic Progress Institute, 2013: 12-13). Bu düzenlemelerden en önemlisi "Wagner Yasası" olarak adlandırılan yeni yasayla zorunlu tahkimin kaldırılmasıdır. Bu yasayla Endüstri İlişkileri Mahkemelerinin toplu sözleşmelerde söz sahibi olması uygulaması kaldırılmış ve toplu

sözleşmelerin sadece işçi ve işverenler tarafından imzalandığı demokratik bir yöntem getirilmiştir (Lambert, 1990: 263). Ramos'tan sonra ise 1957 yılında Carlos P. Garcia ve 1961 yılında da Diosdado Macapagal iktidara gelmiştir.

1962 yılında, Filipinler'de yabancı yatırımların önünün açılması karşısında IMF'den 300 milyon dolar borç alınmıştır. Yabancı yatırımların artmaya başlaması o zamana kadar rekabetten korunmuş olan yerli girişimciler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Nitekim 1967 yılına gelindiğinde Filipinlerde toplam 1500 şirket iflas durumuna gelmiştir. Hükümetin izlediği bu politika ülkedeki sermaye sahipleri arasında milliyetçiliğin giderek yükselmesine yol açmıştır. Ayrıca yabancı yatırımların ve alınan borçların, ülkeyi emperyalizme bağımlı hale getirmesi toplumsal muhalefet hareketlerinin de artmasına neden olmuştur (Parsa, 2004: 75).

1966 yılında devlet başkanlığı görevini üstlenen Marcos, 1969 yılında yapılan seçimleri kazanarak devlet başkanlığı görevine devam etmiştir. Marcos, reformları devam ettirme sözü vererek iktidara gelmiş ve seçim kampanyalarında “yeni bir toplum” vaat etmiştir (Democratic Progress Institute, 2013: 12-13). Ancak Marcos beklentilerin aksine 1972 yılında askeri diktatörlük ilan ederek otoritesini güçlendirmiştir.

1970'lerin başlarında yaşanan ekonomik gerilemeler, partiler arasındaki anlaşmazlıklar, yükselen milliyetçilik ve devlet başkanı Ferdinand Marcos hakkında artan yolsuzluk iddiaları toplumsal çatışmaların artmasına neden olmuştur. Siyasal ve ekonomik alanda yaşanan bu gerilimler, ülkedeki demokratik kurumların ortadan kaldırılarak askeri rejimin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır (Parsa, 2004: 73).

Filipinler'de 1972 yılında ABD'nin de desteğiyle Marcos tarafından sıkıyönetim ilan edilmiştir. Marcos iktidara geldiğinde “yasa ve düzeni Filipinler'in tamamında sağlamak, isyan ve ayaklanmalar da dâhil olmak üzere bütün yasa dışı eylemlerin önlenmesi” emrini vermiştir. Ülkedeki asıl tehlike sosyalist ayaklanmalar olsa da, yeni rejim grevlerin, yürüyüşlerin ve diğer kitle gösterilerinin tümünü yasaklamıştır. Bu yasaklar askeri diktatörlüğün sona erdiği 1981 yılına kadar devam etmiştir. Ancak ekonomi için önemli görülen sanayi kollarında grev yasakları askeri diktatörlük döneminden sonra da devam etmiştir (Munck, 1995: 291).

Marcos bu dönemde verimliliği gerekçe göstererek devlet kurumlarını merkezileştirmiş, yeni kurumlar kurmuş ve birçok idari değişiklik yapmıştır. Ayrıca taşra siyasetine egemen olan toprak sahiplerinin özel ordularını yasaklayarak ve silahlarına el koyarak otoritesini güçlendirmiştir (Parsa, 2004: 80).

Marcos iktidara geldiğinde ülkenin mali durumunu dengelemek için IMF'den borç talep etmiş ve yabancı bankalardan geri ödeme vadelerini uzatmalarını istemiştir. Ancak alınan borçlar sonucunda hükümet harcamalarının kısılması, hizmetlerin azaltılması, ülkenin para birimi olan pezonun değerinin düşmesi ve işçi çıkartmaları gibi nedenlerle Filipinler toplumsal ve ekonomik olarak daha büyük bir çıkmaza girmiştir (Parsa, 2004: 74). Yaşanan finansal krizler ve yerli sanayinin yabancı şirketlerle rekabet edememesi dış borçların ödenmesini daha da zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda ise Dünya Bankası'nın finansmanına daha fazla bağımlı hale gelinmiştir (Kuruvilla, 1996: 648).

Marcos iktidara geldiğinde yoğun bir özelleştirme sürecine girmiştir. 1972 yılından itibaren, demiryolları, hidroelektrik enerjisi üretimi, su dağıtımı ve ticari bankacılık alanlarında devam eden devlet paylarına rağmen, Filipinler ekonomisine özel sektör hâkim olmaya başlamıştır (Parsa, 2004: 97). Özelleştirmelerin yanı sıra yabancı yatırımları çekebilmek için yatırım teşviklerini ve gümrük tarifelerini yeniden düzenlemiş, grevleri yasaklayarak sendikaların gücünün artmasının ve ücretlerin yükselmesinin önüne geçmeye çalışmıştır (Kuruvilla, 1996: 647). Ayrıca Marcos, 1981 yılında uluslararası eleştirilerin etkisiyle askeri diktatörlüğü kaldırdığını açıklasa da özgürleşmeye belirli ölçülerde izin vermiş ve diktatörlük uygulamalarının birçoğunu devam ettirmiştir (Parsa, 2004: 83).

Filipinler'de askeri diktatörlüğe karşı en güçlü muhalefet Filipinler Komünist Partisi (Communist Party of the Philippines-CPP) tarafından yürütülmüştür. CPP tüm ülkede güçlü bir siyasal örgütlenme gerçekleştirerek diktatörlüğe karşı mücadelenin örgütleyicisi durumuna gelmiştir. Ayrıca diktatörlüğe karşı halkı birleştirmek amacıyla kurduğu Ulusal Demokratik Cephe (National Democratic Front-Philippines-NDFP)'yle geniş bir halk desteği kazanırken; Yeni Halk Ordusu (New People Army-NPA) aracılığıyla da silahlı mücadele vermiştir. Ancak CP bu gücüne rağmen, Marcos diktatörlüğü devrildiğinde iktidarı ele geçirmeyi başaramamıştır (Parsa, 2004: 17-18). CPP, NDFP ve NPA günümüzde de illegal mücadele

vermektedir.

Marcos 1986 yılında askeri rejimi sonlandırarak seçimlere izin vermiştir. Ancak Marcos, kilisenin ve askeriyenin de desteğini alan rakibi Corazon Aquino'ya karşısında seçimleri kaybetmiştir. Seçimlerin sonunda ailesi ile birlikte Havai'ye kaçmıştır. Böylece Filipinler'de demokrasiye geçişle birlikte, EDSA Devrimi olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır (Örmeci, 2012).

Marcos'un 1986 yılında devrilmesinden sonra iktidara gelen Corazon Aquino döneminde ise ülke yeni bir reform dalgası yaşamıştır. Corazon Aquino döneminde tarım reformu ve yerel yönetimler yasası kabul edilmiş, polis kuvvetleri sivilleştirilmiş, sivil toplum örgütlerine yerel idarelerde resmi görevler verilmiş ve yolsuzlukla mücadele için yeni kurumlar oluşturulmuştur (Democratic Progress Institute, 2013: 13). Ayrıca sendika kurmak kolaylaştırılmış, kamu sektöründe toplu sözleşmelere izin verilmiş ve her sanayi kolunda tek sendika kurma kuralı geri çekilmiştir (Kuruvilla, 1996: 648). Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme ise demokratik bir anayasanın yürürlüğe girmesidir. Ancak Marcos döneminde IMF'den alınan borçların getirdiği dışa bağımlılık ve ülkenin yarı feodal yapısı Corazon Aquino'nun başarı şansını engellemiştir. Ülkedeki Amerikan üslerinin kapatılacağı sözünü vermesine rağmen, IMF'ye olan bağımlılık nedeniyle bu sözünü de tutamamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD'nin güvenlik stratejisinin de değişmeye başlaması Filipinler'in stratejik öneminin azalmasına neden olmuştur. Filipinler böylece ABD ve diğer ülkelerin desteğini kaybetmiştir. Ayrıca Filipinler Pinatubo yanardağının yeniden faaliyete geçmesiyle büyük bir ekonomik kayba uğramıştır (Örmeci, 2012).

Corazon Aquino, iktidarı döneminde yaşanan ekonomik alandaki olumsuzlukların da etkisiyle yeniden aday olmaktan vazgeçmiştir. Bunun sonucunda 1992 yılında yapılan seçimlerde emekli General Fidel Ramos devlet başkanı seçilmiştir. Filipinler ekonomisi 1997 yılında yaşanan Asya Finansal krizinden de önemli ölçüde etkilenmiş ve Ramos'a karşı darbe girişimleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bu girişimler başarıya ulaşmamış ve 1998 yılında yeniden seçimler yapılmıştır (Örmeci, 2012).

1998 yılında tanınmış bir sinema oyuncusu olan Joseph Estrada Filipin Halk Yığınları Partisi (Party of the Filipino Masses-PFM)'nden devlet başkanlığına seçilmiştir. Ancak 2000 yılında Temsilciler Meclisi Estrada'yı görevini kötüye kullanmakla suçlamıştır. Senatonun yürüttüğü yolsuzluk soruşturmasının ardından 2001 yılında Estrada başkanlık görevinden uzaklaştırılmış ve mahkûm edilmiştir (Democratic Progress Institute, 2013: 11-12). 2001 yılında ise devlet başkanlığını Gloria Macagapal Arroyo kazanmıştır. Bu dönemde ülkenin ekonomik yapısında bazı ilerlemeler gerçekleştirilse de istikrar sağlanamamıştır. Estrada ise devlet başkanı Arroyo tarafından affedilmiş ve 2010 seçimlerinde tekrar adaylığını koymuştur. Estrada bu seçimlerde %26 oy olarak seçmenler üzerinde hala etkili olduğunu göstermiştir (Democratic Progress Institute, 2013: 12).

2010'da seçilen devlet başkanı Benigno Aquino da kendisini reformist olarak tanımlamaktadır. Yolsuzluğa karşı yürüttüğü kampanyalarla tanınan Benigno Aquino'nun görev süresi 2016 yılında yapılacak olan seçimlerle dolacaktır (Democratic Progress Institute, 2013: 13-14). Aquino döneminde ekonomik büyümede %5'lik bir oranlı önemli bir başarı sağlansa da kapsayıcı bir büyümeden söz etmek mümkün görünmemektedir. Ülkenin en önemli sorunlarının başında gelen yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler, Aquino iktidarında da güncelliğini korumaktadır (<http://www.newunionism.net/library/national%20data/Philippines%201-2013.pdf>).

1.3.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar

Filipinler'de ilk ortaya çıkan işçi hareketi 1872 yılında matbaa işçilerinin düşük ücretlere karşı gerçekleştirdiği eylemdir. Ülkedeki ilk işçi federasyonu ise 1902 yılında kurulan Demokratik İşçi Sendikası (Union Obrero Democrata-UOD)'dır. Federasyon, Amerikan sömürgeciliğinden kurtulmak ve işçi haklarını geliştirmek için ülkedeki ilk genel grevi başlatmıştır. 1903 yılına gelindiğinde UOD önderliğinde Filipinler'de ilk kez İşçi Bayramı kutlanmıştır. Buna karşılık Amerikan sömürge hükümeti 1908 yılında işçi hareketlerinin önüne geçmek amacıyla polis teşkilatına bağlı İşçi Bürosu'nu kurmuştur. Böylece işçi hareketleri kontrol altında tutulabilmiştir. 1913 yılında ise Filipinler İşçi Kongresi (Congreso Obrero de Filipinas-COF)'nin kurulmasıyla sendikal hareket tekrar güç kazanmaya

başlamıştır. Ancak örgütteki görüş ayrılıkları bu hareketlerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf).

Filipinlerde, II. Dünya savaşının ardından ülkenin Luzon bölgesinde pirinç yetiştiren köylüler tarafından Japonya işgaline karşı bir gerilla mücadelesi başlatılmıştır. Bu hareketi oluşturanlar daha sonra Filipinler Komünist Partisi'nin saflarına katılmıştır. Partinin köylülerin etkisiyle güçlenmesiyle birlikte ülkede 1946 yılında başlayan "Huk Ayaklanması" ortaya çıkmıştır. Ancak ayaklanma 1954 yılında ABD tarafından bastırılmıştır. Bunun sonucunda ise yeni bir komünist parti (Communist Party of the Philippines-CPP) kurulmuş ve parti bastırılan muhalefeti yeniden örgütlemeye çalışmıştır (Democratic Progress Institute, 2013: 11).

Filipinler'de giderek artan toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, 1970'li yılların başlarında öğrenciler, işçiler, köylüler ve orta sınıflar tarafından gerçekleştirilen protesto hareketlerinin artmasına yol açmıştır. Ancak farklı toplumsal sınıfların gerçekleştirdiği bu eylemler birbirinden bağımsız şekilde gerçekleştirilmiş ve kitlesel bir güce dönüştürülememiştir. Nitekim 1970 yılında gerçekleştirilen 259 gösteriden sadece bir tanesi öğrenci, işçi, sivil toplum örgütleri ve dini örgütlerin tümü bir araya gelerek gerçekleştirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra sıkıyönetimin getirilmesi ve demokratik kurumların ortadan kaldırılması da bu hareketlerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (Parsa, 2004: 77). 1972 yılında birçok sendika lideri gözaltına alınmış, miting, grev ve gösterileri yasaklayan yasalar yürürlüğe girmiştir (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf).

Marcos, çalışma hayatında çatışmacı ilişkilerin önüne geçebilmek için korporatist yapıya bağlı ve hükümetle uyumlu politikalar izleyecek sendikalar yaratmaya odaklanmıştır (Kuruvilla, 1996: 647). 1972 yılında ilan edilen sıkıyönetim birçok işçi sendikasını ideolojik olarak askeri diktatörlük rejimine bağlı hale getirmiştir. Nitekim 1975 yılında kurulan Filipinler Sendikalar Kongresi (Trade Union Congress of the Philippines-TUCP)'nin temel bileşenlerinden biri olan Birleşik İşçi Sendikaları (Associated Labor Union-ALU), hükümetin radikal sendika liderleri üzerindeki baskısını "hükümet tarafından milli güvenlik için atılmış doğru bir adım" olarak değerlendirmiştir (Munck, 1995: 291). TUCP günümüzde de 300.000 üyesi ile Filipinler'in en fazla üyeye sahip sendikasıdır

(<http://www.newunionism.net/library/national%20data/Philippines%201-2013.pdf>).

Filipinler’de askeri diktatörlüğün son dönemlerinde, sisteme bağlı sendikaların yanı sıra, hükümetin emek karşıtı politikalarına karşı örgütlenen yeni sendikalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece sendikalar, işçileri Marcos diktatörlüğüne ve sermayeye karşı yerel düzeyde ve dağınık biçimde örgütlenmek yerine güçlü örgütler oluşturmaya odaklanmışlardır. Bunun sonucunda Filipinler sendikal hareketinde önemli bir sıçrama yaşanmıştır (Munck, 1995: 292). Bu dönemde birçok grev başlatılmış ve grevler sayesinde sendikalar askeri diktatörlüğe karşı önemli kazanımlar elde etmişlerdir (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf).

1980’li yılların başlarında Bataan İhracat Bölgesi işçileri, işverenlerin desteklediği “sarı sendikaların” yerine yeni sendikalar kurmuşlardır. Bu sendikalar aracılığıyla gerçekleştirdikleri 1982 grevi tüm bölgeye yayılmıştır. Bu grevin ardından gelen destek grevleri ise işçi sınıfının dayanışma bilincinin artmasına neden olmuştur (Munck, 1995: 226).

1983 yılında ise Filipinlerin önde gelen ve popüler muhaliflerinden biri olan Benigno Aquino’nun öldürülmesi halk hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1983 yılında gerçekleştirilen suikasttan senenin sonuna kadar farklı toplumsal grupların yer aldığı toplam 149 gösteri düzenlenmiştir. Gösterilerde yer alan başlıca talepler ise adalet, özgürlük, baskının sona ermesi, Marcos’un istifası, ülkedeki Amerikan emperyalizminin ve Amerikan üslerinin kaldırılmasından oluşmuştur (Parsa, 2004: 359-360).

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de 1984 yılında çiftçiler ve köylülerin harekete geçmesi olmuştur. Marcos’un, çiftçileri çiftlik birliklerine katılmaya zorlayan ve borçlarının artmasına yol açan uygulamalarını protesto etmek ve toprak reformu taleplerini dile getirmek amacıyla düzenlenen eylemler birçok köylü ve çiftçinin tutuklanmasıyla sonlandırılmıştır (Parsa, 2004: 361). Köylü hareketlerinin de etkisiyle 1984’te 266 olan eylem sayısı 1985 yılına gelindiğinde ise 389’a çıkmıştır (Parsa, 2004: 361-362). 1985 yılında yükselen bu hareketler hükümetin daha sert tepkiler göstermesine yol açmıştır. Sendika bürolarına baskınlar düzenlenmiş ve grevler şiddet kullanılarak bastırılmıştır (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf). 1985 yılında toplam 7.253 kişi tutuklanmış, 43 kişi kaybedilmiş ve 517 kişi katledilmiştir (Parsa, 2004: 365).

1986 yılında askeri diktatörlüğün devrilmesinden sonra işçi hareketleri yeniden yükselmeye başlamıştır. 1986 yılının 1 Mayıs'ında işçi bayramının 100. yılı tüm sendikaların bir araya gelmesiyle kitlesel bir şekilde kutlanmıştır. Bunu 1987 yılında petrol fiyatlarının artışına karşı gerçekleştirilen genel grev izlemiştir. Daha sonrasında da birçok kez genel greve gidilmiş ve işçi ücretlerinde önemli artışlar sağlanmıştır (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf).

İşçi hareketlerinin yükselişinde 1985 yılında KMU öncülüğüne kurulan ve ulusal bir ittifak örgütü olan BAYAN da önemli bir rol oynamıştır. BAYAN, bünyesine birçok kitle örgütünü alarak Marcos diktatörlüğün karşı mücadelenin merkezi durumuna gelmiştir. BAYAN öncülüğünde gerçekleştirilen protesto eylemleri ve genel grevler Marcos rejiminin çöküşünde önemli bir rol oynamıştır. BAYAN 1 milyonun üzerindeki üye sayısı ve bünyesindeki 14 örgütle günümüzde de Filipinler'deki en önemli muhalefet örgütlerinden birini oluşturmaktadır (<http://www.bayan.ph/what-is-bayan/brief-history/>).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Ramos'un uyguladığı neoliberal politikalarla birlikte bu politikalara karşı mücadeleyi gündemine alan yeni sendikal anlayışlar güçlenmeye başlamıştır. Bu sendikalar hızla güçlenerek, kendilerini sistemle uyumlu diğer sendikalardan ayırmıştır. Böylece Filipinler sendikal hareketinde büyük bir gruplaşma dönemi yaşanmıştır. Sendikalar kurdukları ittifaklarla neoliberalizme karşı işçilerin yanı sıra tüm halkı kapsayacak yeni stratejiler geliştirmeye başlamışlardır (http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf).

Filipinlerde yeni sendikacılık anlayışıyla özdeşleştirilen bir başka kuruluş da 1996 yılında kurulan APL'dir. APL'ye göre sendikalarla toplumsal hareketlerin bağı sınıf temelli bir örgütlenme yoluyla oluşturulabilir. Bu nedenle APL, sadece sendikaları değil, emekten yana diğer kuruluşları da bir araya getirerek oluşturulmuştur. APL, kurucularından olan KMU dışında, Ulusal İşçi Federasyonu (National Federation of Labor-NFL), Serbest İşçiler Federasyonu (Federation of Free Workers-FFW), Filipin İşçi Sendikaları (Bukluran ng Manggagawang Pilipino-BMP) ve TUCP ile de ilişkilerini geliştirmektedir (Aganon, Serrano ve Certeza, 2009: 58). APL günümüzde 50200 üyeye sahiptir (<http://www.newunionism.net/library/national%20data/Philippines%201-2013.pdf>).

Toplumsal hareket sendikacılığını sahiplenen APL, demokrasi, eşitlik ve adil bir gelir dağılımını temel politikaları olarak görmektedir (http://www.apl.org.ph/?page_id=2). APL, sendikaların geleneksel olarak temsil ettiği formel işçiler dışında kent yoksulları ve kayıt dışı ekonomide çalışanları da kapsamaktadır. Böylece enformel sektörün büyümesiyle diğer konfederasyonlar üye kaybıyla karşı karşıya kalırken, APL'nin üye sayısında artış yaşamaktadır. Günümüzde APL üyelerinin %70'ini enformel sektör çalışanları oluşturmaktadır (Aganon, Serrano ve Certeza, 2009: 58).

1998 yılında kurulan Akbayan Vatandaş Eylem Partisi (Akbayan Citizens' Action Party) de 1990'lı yıllar boyunca yükselen hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcı demokrasi ve sosyalist bir toplumun kurulmasını temel amaçları olarak kabul eden Akbayan, kendisini bir işçi sınıfı partisi olarak tanımlamaktadır (<https://akbayan.org.ph/who-we-are/9-participatory-democracy-participatory-socialism-the-akbayan-narrative>). Yükselen yeni sendikal anlayışa paralel olarak Akbayan da toplumsal hareketlerle ve emek örgütleriyle işbirliği yaklaşımı içinde olmuştur. Böylece Akbayan KMU ve APL başta olmak üzere birçok emek örgütüyle ortak hareket ederek yükselen yeni sendikacılık anlayışının siyasal temsilcisi olmayı hedeflemiştir.

Günümüzde Filipinler'de toplumsal hareket sendikacılığının güçlenmesiyle birlikte sendikal hareket önemli bir sıçrama yaşasa da çok sayıda kitle örgütünün varlığı bu hareketlerin başarıya ulaşmasını engellemektedir. Filipinlerde her toplumsal sınıf kendi gündemleri üzerinden kurduğu örgütler aracılığıyla mücadele etmekte, bu da toplumsal muhalefetin etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır. Nitekim Filipinliler'de işçiler, köylüler, gençler, öğrenciler, kadınlar, çeşitli meslek grupları ve dini topluluklar birçoğu illegal olmak üzere farklı örgütsel yapılar oluşturmaktadırlar. Bu bölünmüşlüğe rağmen BAYAN, APL, Akbayan ve KMU toplumsal muhalefette öncü bir güç oluşturmakta ve bu hareketleri bir araya getirmekte etkin bir rol oynamaktadır.

1.3.3. 1 Mayıs Hareketi Örneği

KMU, Marcos rejiminin baskıcı koşulları altında 1 Mayıs 1980 yılında kurulmuştur. Yedi sendikanın birleşmesiyle ortaya çıkan KMU, toplu pazarlık sözleşmesi kapsamında 35.000; toplu pazarlık kapsamı dışında ise 15.000 üyeye kurulmuştur (Scipes, 1992b). KMU 1985 yılında yükselen işçi hareketleri sırasında da önemli kazanımlar elde etmiştir. KMU, bu dönemde Filipinler'in en güçlü işçi örgütü olarak hükümet destekli TUCP karşısında işçi sınıfının büyük bir bölümünü örgütlemeyi başarmıştır (Parsa, 2004: 268).

Kurulduğundan 10 yıl sonra ise toplu pazarlıklı 350.000 ve toplu pazarlıksız 400.000 üyeye sahip olmuştur. Başkanı, genel sekreteri ve birçok üst düzey yetkilisinin tutuklanması ve üyelerinin çeşitli baskılarla karşılaşmasına rağmen, diktatörlüğe karşı gösterdiği büyük direnişle Filipinlerin en güçlü sendikası haline gelmiştir (Scipes, 1992b).

KMU, Marcos diktatörlüğüne karşı genel grevden daha etkili olduğunu düşündüğü ve “Halk Grevi (Welga ng Bayan)” olarak adlandırdığı bir mücadele yöntemi geliştirmiştir. Grevler işyerlerinin yanı sıra dükkânların kapatılması ve toplu ulaşımın durdurulması gibi toplumsal hayatın birçok alanına yayılmıştır. İlk halk grevi 1984 yılında Davao City’de meydana gelmiştir. Daha sonra 1985 yılında da iki grev gerçekleştirilmiştir. Bu grevlerin en etkili olanı yakıt fiyatlarının artmasına karşı 1987 yılında gerçekleştirilen grevdir. Bu greve, askeri darbenin müdahalesine rağmen ülkede yaşayan insanların %95’i destek vermiştir. Böylece giderek kitleselleşen grevler askeri yönetimi tehdit eder hale gelmiş ve hükümeti grevlerin durdurulması konusunda müzakerelere zorlamıştır (Scipes, 1992b). KMU, günümüzde de gerçekleştirdiği grevler, protestolar ve kitlesel gösterilerle Filipinler’de sendikal hareketin ve toplumsal muhalefetin en güçlü örneklerinden birini oluşturmaktadır.

KMU, kuruluş toplantısında bir işçi manifestosu düzenlemiştir. Bu belgede asgari ücretin arttırılması, grev hakkının geri alınması, ücret ödemelerinin durdurulmasının önlenmesi, vatandaşlık haklarının geliştirilmesi ve yabancı işletmelerin millileştirilmesi talepleri yer almıştır. Bu taleplerle KMU, Marcos rejiminin baskısını hedef alarak işçi sınıfının daha büyük kesimlerini siyasal olarak birleştirmeyi amaçlamıştır (Munck, 1995: 292-293).

KMU, amaçlarını dört başlık altında toplamaktadır. Bunlardan ilki çalışma, sendika kurma, toplu pazarlık ve grev hakkı ile insan onuruna yakışır çalışma koşulları ve ücret düzeyinden oluşan çalışma hayatına ilişkin amaçlardır. Diğerleri ise sarı sendikalara karşı mücadele, uluslararası dayanışma, işçi sınıfının siyasal bilincinin yükseltilmesi ile emperyalizm ve kapitalizme karşı mücadeleden oluşan toplumsal ve siyasal amaçlardır (<http://www.kilusangmayouno.org/orientation>).

KMU'yu Filipinler'deki diğer sendikalardan ayıran üç unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki üyelerin siyasallaştırılmasını amaçlayan sendika içi eğitimlerdir. KMU, dünyada en gelişmiş sendikal eğitim veren işçi örgütü olarak kabul edilmektedir. Ülke çapında kurduğu eğitim merkezleriyle işçilere sınıf bilinci, siyasal mücadele ve demokrasi konularında eğitimler verilerek tartışma yoluyla işçilerin birbirlerinin gelişimine katkıda bulunmaları sağlanmaktadır. KMU'yu diğer sendikalardan farklı kılan ikinci unsur, diğer örgütlerle kurduğu ittifaklardır. KMU işçiler, köylüler, balıkçılar, kadınlar, kent yoksulları ve öğrenciler gibi çeşitli toplumsal kesimler kapsayan hareketlerle işbirliğini geliştirerek toplumsal muhalefetin örgütleyici gücü haline gelmiştir. Üçüncü unsur ise KMU'nun diğer örgütlere karşı bağımsızlığını korumasıdır. Nitekim KMU, Filipinler Komünist Partisi ile yakın ilişkiler kursa da Parti'nin bir uzantısı olmadığını ve farklı programlara sahip olduklarını sık sık dile getirmiştir (Scipes, 1992b).

KMU uluslararası dayanışmayı da temel özellikleri arasında saymakta ve diğer ülkelerdeki işçi örgütleriyle ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmektedir. KMU günümüzde Avustralya, Yeni Zelanda, İrlanda'daki sendikaların yanı sıra İtalya'daki CGIL, Fransa'daki CGT ve CFTD başta olmak üzere Avrupa ülkelerindeki birçok sendikaların desteğini almıştır. Toplumsal hareket sendikacılığının en önemli örneklerini oluşturan COSATU, CUT ve KCTU'yla yakın ilişkileri bulunmaktadır. KMU ayrıca yayınladığı uluslararası bültenle de diğer ülkelerdeki sendikalarla düzenli bir iletişim sağlamaktadır (Scipes, 1992a: 145).

KMU kendisini bir federasyon olarak değil, ortak amaçlar için bir araya gelen sendika federasyonlarının bir birliği olarak tanımlamaktadır. KMU, bünyesinde yer alan federasyonların özerk ve bağımsız olmasına da önem vermektedir. Ayrıca federasyonların

karar alma sürecine etkin katılımları sağlanarak örgüt içi demokrasinin güçlü bir biçimde uygulanması KMU'nun öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır (Lambert, 1990: 270).

1.4. Güney Kore

1.4.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Güney Kore Cumhuriyeti, federal sistemle yönetilen bir ülke olup, başkenti Seul, resmi dili ise Korece'dir. 2012 verilerine göre 50 milyon nüfusa sahip Güney Kore'de, halkın %49,3'ü Ateist, %26,3'ü Hristiyan, %23,2'si Budist ve %1,3'ü diğer dinlere mensuptur (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF07F4410A9B7C4251B>). Güney Kore'nin ILO, IMF, WHO, UNESCO, BM gibi birçok uluslararası kuruluşu üyeliği bulunmaktadır.

1960'lardan beri düzenli bir büyüme gösteren Güney Kore, sanayileşme açısından en önemli ülkelerden biri durumundadır. Güney Kore, günümüzde dünyanın ilk yirmi ekonomisi içinde yer almaktadır. Ancak sanayileşmeye rağmen ülke ekonomisi büyük oranda uluslararası ticarete bağımlıdır. Bu nedenle ekonominin %55'i ihracata dayanmaktadır. Bunun en önemli nedeni Güney Kore'nin zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olmamasıdır. Sanayinin en önemli ihtiyacı olan kömür, petrol, demir gibi madenler çok az miktarlarda bulunmaktadır. Az miktarlarda üretilen kurşun, bakır ve çinko ise ülke ihtiyacının küçük bir kısmını karşılamaktadır. Güney Kore'nin en önemli yeraltı kaynağı tungsten olmasına rağmen, 1993 yılından beri üretimi yapılmamaktadır. Ayrıca ekilebilir alanlar ülkenin sadece %16,58'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle Güney Kore'de tarım da gelişmemiştir. Tarımın yanı sıra ormancılık ve balıkçılığın da GSYİH içindeki payı giderek azalmaktadır. (<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF07F4410A9B7C4251B>).

Kore yarımadası tarih boyunca burada yaşayan yerliler ve yarımadaya sahip olmaya çalışan Çinliler arasındaki birçok savaşa sahne olmuştur. Kore, Çinlilere karşı egemenliğin ve ulusal birliğin sağlanmasıyla 669 yılından 1910 yılına kadar sırasıyla; Parhea, Büyük Şilla, Koryo ve Çoson hanedanlıkları tarafından yönetilmiştir. Kore'nin egemenlik altına alınması uzun yıllar Japonya ve Çin arasında gerginliklere neden olmuştur. 1885 yılında Japonya, Çin'e

karşı başlattığı savaşı kazanmış ve böylece Kore'deki Çin etkisi sona ermiştir. Bundan sonra Kore'de Japon ve Rus mücadelesi başlamıştır. 1905 yılında Japonya'nın Ruslara karşı galibiyet kazanmasıyla Kore, Japonya himayesine girmiştir (TMMOB, 2007: 69).

Japon himayesi altındaki Kore yarımadası 1910 yılında Japonya tarafından işgal edilmiştir. Kore, 1910 yılından II. Dünya Savaşı'nın sonunda kadar Japonya'nın egemenliği altında kalmıştır. Bu dönemde Kore, tarım ürünleri ihraç eden bir ülke konumunda olmuştur (Atay, 2012: 241). Ayrıca Japonya'nın, sanayi üretiminin önemli bir bölümünü için Kore'yi kullanması, yarımada özellikle madencilik, ulaşım ve denizcilik sektörlerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Kwon, 1997: 2). II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın yenilmesiyle birlikte ABD, yarımadanın güneyini işgal etmiştir. Bunun sonucunda Kore, Güney Kore ve Kuzey Kore olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kuzey Kore'de 1948 yılında sosyalist bir sistem olan Kore Halk Cumhuriyeti kurulurken, Güney Kore 1945 yılında Japonya'dan ayrılarak ABD'nin de desteğiyle bağımsızlığına kavuşmuştur (TMMOB, 2007: 69).

1948 yılında Güney Kore'ye S.S.C.B. müdahalesini önlemek için BM kararıyla başlatılan Kore Savaşı'yla ortaya çıkan yıkım ve kayıplarla ülkenin ekonomik şartları daha da kötüleşmiştir. Savaş, Japonlar tarafından kurulan birçok sanayi tesisinin yıkılmasına ve Kore'nin önemli bir ihracat ortağı olan Japon pazarının istikrarsızlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca savaş sırasında ülkedeki tersanelerin %80'i, tekstil dokumacılığının ise %50'si kaybedilmiştir (Atay, 2012: 241).

1948 yılında iktidara gelen ve Güney Kore'nin ilk devlet başkanı olan Syngman Rhee, iktidara geldiğinde, ülke ekonomisinin yeniden toparlanması amacıyla ithal ikameci politikalar izlemiştir. Bu döneme ait en önemli gelişme 1948 ve 1950 yılları arasında gerçekleştirilen toprak reformudur. Bu reformla Güney Kore'nin geleneksel toplum yapısında yer alan ve "yangban" olarak adlandırılan aristokrat sınıf ortadan kaldırılmıştır. Bu sınıfın elinde olan topraklar halka dağıtılmış ve böylece ülkedeki sınıf farklılıkları büyük ölçüde azaltılmıştır. Diğer önemli bir gelişme ise Japonların sahip olduğu işletmelerin ileriki yıllarda ülke ekonomisinde önemli bir rol oynayacak girişimci iş adamlarına dağıtılmasıdır (Atay, 2012: 241).

Güney Kore'nin savaş sonrası ekonomi politikalarını, uzun vadeli ekonomik kalkınmadan çok, savaşta büyük bir yıkıma uğramış ülkeyi yeniden kalkındırmak oluşturmuştur. 1954 yılından 1959 yılına kadar olan dönemde yeniden yapılandırma projelerinin %70'inden fazlası Amerikan yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. 1962 yılına gelindiğinde Güney Kore'ye yapılan Amerikan yardımları 194 milyon dolardan 232,2 milyon dolara; kişi başına düşen milli gelir ise 67 dolardan 87 dolara yükselmiştir. Bu dönemde hükümetin öncelikli hedefini kırsal kalkınma ve işsizlikle mücadele politikaları oluşturmuştur (Atay, 2012: 241). Bu nedenle Güney Kore, 1960'lı yılların ortalarına kadar tipik bir Asya tarım ülkesi karakteri taşımıştır (Kim ve Kim, 2003: 344).

1948 yılından 1960 yılına kadar iktidarda olan Rhee hükümeti, 1960 yılında ülkede güçlü öğrenci protestolarının çıkmasıyla sona ermiştir. Ancak Rhee'den sonra iktidara gelen Chang Myon hükümetinin ömrü yalnızca bir yıl sürmüştür. Öğrenci ve halk hareketlerinin giderek artması 1961 yılında gerçekleştirilen askeri darbeyle sonuçlanmıştır (Atay, 2012: 241). 1961 yılında askeri darbeyle iktidara gelen General Park Chongh Hee tüm siyasi kurumlara baskılar uygulamış ve iktidara karşı gerçekleştirilen öğrenci ve halk hareketlerini sert bir biçimde bastırmıştır. Böylece Güney Kore, askeri darbeyle birlikte anti-demokratik ve otoriter bir anlayışa yönetilmeye başlanmıştır (Kwon ve O'Donnel, 1999: 276).

General Park Chongh Hee ile birlikte ülkede ekonomik kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Hükümet, yabancı ortaklığın olmadığı milli bir kalkınma modeli geliştirmeye çalışmıştır. Yerli sermayeye verilen teşvikler, Güney Kore ekonomisinde önemli bir yere sahip olan ve "Chaebol" olarak adlandırılan aile şirketlerinin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1970'li yıllarda ekonomik büyümeyle birlikte güçlenen Chaebol'ler, Güney Kore ekonomisini kontrol eder hale gelmişlerdir (Atay, 2012: 239). Güney Kore'nin hızlı sanayileşmesine sağladıkları katkılar ve ülkedeki işgücünün önemli bir bölümünü istihdam etmeleri, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca devletin Chaebol'lere karşı daha imtiyazlı davranmasına neden olmuştur. Chaebol'ler böylece Güney Kore endüstri ilişkileri sisteminin de temel belirleyicileri haline gelmişlerdir (Kwon, 1997: 2).

Park Chongh Hee'den sonra 1980 yılında eski bir ordu generali olan Chon Du Hwan iktidara gelmiştir. Hwan'ın en önemli politikası fiyat dengesinin sağlanması, pazarın liberalleştirilmesi, dengeli ekonomik büyüme ve ithalat kotalarının kaldırılması olmuştur. Bu politikalara paralel olarak bankalar özelleştirilmiş, yeni finansal kurumlar tesis edilmiş, faiz oranları arttırılmış ve Chaebol'lerin önemi azalarak KOBİ'ler desteklenmeye başlanmıştır (Atay, 2012: 242). Liberalleşme sürecine bağlı olarak 1980'li yılların başında ABD ve Japonya şirketleri Güney Kore piyasasına girmeye başlamışlardır. Özellikle motorlu taşıt üretiminde yoğunlaşan şirketler sayesinde Güney Kore'de büyük bir sanayileşme dalgası yaşanmıştır. Çelik, gemi ve otomobil üretimini içeren ağır sanayi ülkede yaşayan yüz binlerce işçiyi istihdam etmeye başlamıştır (Silver, 2009: 89).

Ülke ekonomisinin daha iyi seviyelere gelmesiyle birlikte işçiler ve öğrenciler arasında ifade özgürlüğü ve adil gelir dağılımı gibi çeşitli talepler yükselmeye başlamıştır. Geniş halk kesimlerinin askeri yönetime karşı gerçekleştirdiği eylemler hükümetin bazı siyasal tavizler vermesine neden olmuştur (Atay, 2012: 242-243). Bunun sonucunda 1987 yılında, devlet başkanı Noh Tae Woo tarafından "Demokratikleşme Deklarasyonu (Democratization Declaration)" yayınlanmıştır (Kim ve Kim, 2003: 350).

1987 yılında demokratikleşme politikalarının etkisiyle işçi hareketleri yükselmeye başlamıştır. Yükselen işçi hareketleri ücret artışlarını da beraberinde getirmiştir. Ancak ücret artışları sermaye birikiminde önemli bir kayıp yaratmamıştır. Düşük faiz oranları ve düşük petrol fiyatları ihracatta önemli bir atışa neden olmuştur. Bu nedenle yüksek kar oranları karşısında işverenler, endüstriyel barışı sağlamak için ücret artışlarını kabul etmişlerdir (Koo, 2009: 234).

1992 yılında ise Kim Young Sam 32 yıllık askeri yönetimden sonra ilk sivil cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Böylece Kuzey Kore'de demokratik sisteme geri dönmüştür. 1997 yılına gelindiğinde insan hakları savunucusu olarak tanınan Kim Dae-jung'un cumhurbaşkanı seçilmesi ülkede demokrasi açısından atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (TMMOB, 2007: 70).

Kore ekonomisi 1990'lı yılların başından itibaren hızlı bir küreselleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde hem Güney Kore'ye yapılan hem de Güney Koreli işletmelerin diğer ülkelere yaptığı yabancı yatırımlar on kat artmıştır (Kim ve Kim, 2003: 344). 1970 yılında dünya ticaretinde Güney Kore'nin ihracat payı %0,3'ken, 1990'larda bu oran %2,5 civarına yükselmiştir. Böylece Güney Kore dünyada en büyük uluslararası ticaret hacmine sahip on üçüncü ülke durumuna gelmiştir (Kim ve Kim, 2003: 345). Sıkı para politikası uygulamasıyla oluşan yüksek faizler ve düşük kur politikasının etkisiyle artan sermaye girişleri, yatırımları hızla arttırmıştır. Ancak 1990'lı yılların ortalarında, yoğun sermaye girişleri dolayısıyla ülkenin para birimi olan Won'un aşırı değerlenmesi rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemin küresel sermayenin de yavaşlama dönemine rastlaması, ihracata bağımlı Güney Kore ekonomisinde büyümeyle ilgili sorunlar yaratmaya başlamıştır. Yüksek sermaye birikimine karşı talep yetersizliğinin ortaya çıkması ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Doğan ve Özekicioğlu, 2005: 149). Ayrıca küreselleşmenin getirdiği rekabet baskısı Chaebol'lerin de karlılığının düşmesine neden olmuştur (Lee, 2005: 267-268).

Kore ekonomisi, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yavaşlamaya başlamış; 1997 yılında ise daha da kötüleşmiştir. Asya kriziyle birlikte ihracatta yaşanan düşüş ve birçok işletmenin iflas etmesi, finansal dengesizliğe ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Kim Young Sam ekonominin içine düştüğü bu krizden çıkabilmek için IMF'den 58 milyar dolarlık borç almıştır. Ancak alınan borçlar ülke ekonomisinde daha olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Alınan borçları geri ödemede yaşanan sıkıntılar ve IMF'nin istekleri doğrultusunda gerçekleştirilen özelleştirmeler, ücretlerin düşmesi ve işsizliğin daha da artmasıyla sonuçlanmıştır (Koo, 2000: 229).

1997 yılında iktidara gelen Kim Dae Jung da Kim Young Sam döneminde uygulamaya konulan IMF politikalarını devam ettirmiştir. Bu dönemde telekom, elektrik, ağır sanayi, demir-çelik ve tütün başta olmak üzere birçok sektörde özelleştirmelere gidilmiştir. Ayrıca yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek amacıyla sanayi ve finans sektörlerindeki yabancı yatırımla ilgili engellerin büyük bir kısmı kaldırılmıştır (Park, 2007: 329). Ancak yabancı yatırımlar ülkedeki işsizlik sorununu çözmekte yetersiz kalmıştır. İşsizlik oranı 1997 yılında %2,4'ken, 1999 yılında %8,6'ya yükselmiştir (Kim ve Kim, 2003: 347). IMF'den

alınan borçlarla birlikte ülke ekonomisi büyüme sürecine girse de bu büyüme ülkedeki gelir dağılımına, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal sorunların çözümüne etki etmemiştir. 2003 yılında ise ülkedeki ekonomik büyüme de durmuştur. 1999 yılında GSYİH büyüme hızı %10,9'ken, 2003 yılında bu oran %3,1'e gerilemiştir (Doğan ve Özekicioğlu, 2005: 167).

Güney Kore hükümeti yaşanan krizden sonra ekonomiyi yeniden güçlendirebilmek için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem vermeye başlamıştır. 1997 yılında bilişim, teknoloji, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin toplam bütçesinde hükümet payı %13'ken 2002 yılında bu oran %34'e çıkarılmıştır. Ayrıca bilişim teknolojilerinin promosyonlarına da önem verilmiştir. İzlenen bu politikalar Güney Kore'de bilişim teknolojisine yönelik işletmelerin sayısında artışa neden olmuştur. Asya ekonomik krizinden sonra büyük işletmelerden ayrılmak zorunda kalan kalifiye mühendisler ve araştırmacılar hükümet desteği sayesinde teknoloji ve bilişim alanında küçük ölçekli işletmeler kurmuşlardır (Atay, 2012: 247).

Asya Krizinden sonra Güney Kore'nin ekonomi politikasını, devlet müdahalesine dayalı ekonomik büyüme modeline dayalı uygulamaların kaldırılarak liberal ekonomik modelin hızlı bir şekilde kurulması oluşturmuştur. Bu doğrultuda Güney Kore ekonomisinde 1999 yılından bu yana önemli bir büyüme gerçekleşse de liberal ekonominin uzun vadede başarılı olup olamayacağı önemli bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin sadece piyasa güçlerinin kontrolüne bırakılmasının, kalıcı bir ekonomik gelişmenin sağlanmasını ve toplumsal refahı tehdit edeceğine; bunun sonucunda ise ülkede toplumsal çatışmaların artacağına yönelik varsayımlar gündeme gelmektedir (Lee, 2005: 273).

1.4.2. İşçi Hareketi ve Sendikalar

Kore'de örgütlü işçi hareketleri ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında feodaliteden modern kapitalist topluma geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. Modern tarım yöntemleriyle birlikte tarımda daha az işçiye ihtiyaç duyulmaya başlanması, doğal afetlerle tarım alanlarının zarar görmesi köylülerin kırsal alanlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra bu dönemde sanayileşmeye başlayan Japonya'nın da Kore'de egemenlik sağlamasıyla birlikte,

Japon ekonomisi için gerekli olan birincil ürünleri Kore’de üretmeye başlaması Kore halkının büyük bir bölümünün sanayi sektöründe istihdam edilmesine neden olmuştur. Sanayi sektöründeki düşük ücretler ve tehlikeli çalışma koşulları işçi sendikalarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Kwon, 1997: 2-3).

Kore’de ilk olarak 1898 yılında maden ve liman işçilerinin öncülüğünde Seongjin Stevedores Sendikası kurulmuştur (Rowley ve Bae, 2012: 1). Kısa bir süre sonra başka sendikalar da ortaya çıkmıştır. Böylece 19. yüzyılın sonlarında örgütsüz bir biçimde ortaya çıkan grevler işçi sendikalarının ortaya çıkmasıyla örgütlü bir zemine kavuşmuştur. Ancak sendikalar bölgesel olarak örgütlendiğinden, grev hareketleri etkili olamamıştır. Grevler kısa sürede devlet ve işverenler tarafından bastırılmıştır. 1917 yılında S.S.C.B.’nin kurulmasıyla ülkede gelişen sosyalist akımın etkisiyle ulusal tabanlı birçok işçi sendikası ortaya çıkmaya başlamıştır. 1920 yılında kurulan Chosun Emek Kardeşliği Derneği (Chosun Nodongkongjehoe-CN), 1922 yılında kurulan Chosun Emek Konfederasyonu (Chosun Nodongyeonmeainghoe-CN) ve 1924 yılında kurulan Chosun Emek ve Çiftçi Konfederasyonu (Chosun Nonong Chongyeonmeainghoe-CNC)’yla birlikte örgütlü işçi hareketi yeniden yükselişe geçmiştir. 1920 yılında gerçekleştirilen grev sayısı 81’ken bu sayı 1930 yılında 1608’ e yükselmiştir (Kwon, 1997: 3-4). Bu dönemde işçi hareketleri yabancı sermayeye karşıtlığı üzerinden şekillenmiş ve sendikalar bağımsızlık hareketleriyle bağlantılı bir biçimde mücadele etmişlerdir (Rowley ve Bae, 2012: 1).

1930’lu yıllarda sendikalar arasındaki farklılıkların giderek derinleşmesi sendikal hareketin de ivmesini kaybetmesine neden olmuştur. Ancak 1945 yılında Güney Kore’nin bağımsızlığına kavuşmasının ardından sendikal harekette yeniden büyüme yaşanmaya başlanmıştır. 1945 yılında kurulan Ulusal İşçi Sendikası Konseyi (Chun Pyung-CP), Komünist Partiyle geliştirdiği işbirliği sayesinde işgücünün önemli bir bölümünü örgütlemeyi başarmıştır. Nitekim CP, başlangıçta 180.000 olan üye sayısını, kurulduktan iki ay sonra 553.408’ ulaştırmıştır. Ayrıca 1945 ve 1948 yılları arasında toplam 750.000 işçiyi kapsayan 3000’in üzerinde grev gerçekleştirmiştir. CP’nin bu yükselişi karşısında ise Güney Kore hükümetinin ve işverenlerin de etkisiyle Kore İşçi Sendikaları Genel Federasyonu (Daehan Dogrib Chockseong Nodong Chongyeonmyeng-DDCNC) kurulmuştur. Bunun sonucunda

birçok işçi devletin ve işverenlerin etkisiyle yeni kurulan federasyona üye olmaya zorlanmıştır. Böylece muhalif sendikal hareketlerin etkisi önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır (Kwon, 1997: 6).

Güney Kore’de yükselen işçi hareketlerine rağmen, sendikalar uzun yıllar yasal bir zeminin dışında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ülkede işçilerin sendika kurma hakkı ile ilgili ilk yasal düzenleme 1953 yılında yapılmıştır. ABD’nin pragmatik sendikacılık anlayışına paralel bir biçimde düzenlenen mevzuatla birlikte işçi sendikalarının faaliyetleri yasal bir zemine kavuşmuştur. Ancak 1960’lar ve 1970’ler boyunca bu yasada sendikal faaliyetleri sınırlandırıcı birçok değişiklik yapılmıştır. 1972’de yapılan değişiklikle grevler tamamen yasaklanmıştır (Kim ve Kim, 2003: 349). 1961 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin etkisiyle sendikal hareket 1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca baskı altında tutulmuştur.

1960 yılında Amerikan askeri yönetimi döneminde kurulan FKTU, 1999 yılına kadar ülkenin tek yasal işçi örgütü olarak faaliyet sürdürmüştür (Özügulu, 2000: 160). 1953 yılında çıkarılan iş yasasında sendikaların siyasal faaliyetlerinin yasaklanmasına rağmen FKTU yöneticileri iktidar partisine destek vermiş ve sendikanın birçok yöneticisi hükümet tarafından göreve getirilmiştir (Park, 2007: 320). FKTU kurulduğu yıllarda hükümetten aldığı finansal desteğinin de etkisiyle iktidara yakın politikalar izlemiştir. Ayrıca FKTU, hükümetin endüstri ilişkileri, ücretler ve ekonomi politikasının uygulanmasında önemli etkiye sahip olmuştur (Kim ve Kim, 2003: 350). Bu nedenle birçok yazar FKTU’nun kuruluşunu, hükümetlerin, 1960’ların başından 1980’lere kadar yaşanan sanayileşme sürecine bağlı olarak büyüyen işçi sınıfının taleplerini kontrol altında tutmak istemelerinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Rowley ve Bae, 2012: 2).

1980’lerin başında Güney Kore hükümeti ücretleri düşük düzeyde tutmak için çalışma ilişkilerini baskı ve kontrol altında tutmaya devam etmiştir. Bu dönemde sendikalar ve grevler yasaklanmış; birçok emek aktivisti tutuklanmış ve kara listeye alınmıştır. Bu nedenle bu yıllarda sendikal hareket mücadele edebilecek bir alan bulamamış ve sendikal harekette gerileme yaşanmıştır (Silver, 2009: 88).

1987 yılına gelindiğinde otomotiv sanayisine çalışan işçiler arasında bir eylem dalgası ortaya çıkmıştır. Eylemler kısa sürede diğer sanayi kollarına da yayılmıştır. Grevler ve işyeri işgalleri Hyundai, Daewoo, Samsung ve Lucky-Goldstar başta olmak üzere birçok çok uluslu şirketin kapanmasına neden olmuştur (Silver, 2009: 89). İşçi hareketindeki bu yükseliş 1987 yılında Güney Kore'nin demokrasiye geçişiyle yakından ilgilidir. Liberal demokrasi, işçilere sendika kurma ve sendikalara siyasal faaliyette bulunmayla ilgili sınırlı özgürlükler getirmiştir (Koo, 2000: 232). Böylece demokratikleşme süreci işçi sendikaları açısından bir fırsat olarak görülmüştür. İşçiler, ücret artışları ve çalışma koşullarıyla ilgili taleplerin yanı sıra siyasal mücadeleyi de gündemlerinde tutmuşlardır (Kim ve Kim, 2003: 349).

İşçiler, grevler sayesinde ücretlerinin arttırılması konusunda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Nitekim grevler sonucunda ağır sanayide çalışan işçilerin ücretlerinde %45 ile %60 arasında bir artış yaşanmıştır. Grevlerin en önemli sonucu ise KCTU başta olmak üzere hükümetten ve işverenlerden bağımsız yeni demokratik sendikaların kurulması olmuştur. Hükümet, ilk başta grevleri bastırmaktan kaçınsa da 1989 ve 1990 yıllarında işçi eylemlerine karşı ciddi önlemler almaya başlamıştır. Sendika liderlerinin işten kovulması, tutuklanması ve hatta kaçırılmasına varan uygulamalarla hükümet, sendikalara karşı büyük bir direniş göstermiştir. Ancak hükümetin bu uygulamalarına rağmen işçi hareketleri bastırılmamıştır. Grevler, işçiler dışında ülkede yaşayan diğer vatandaşların da desteğini kazanarak daha etkin bir hale gelmiştir (Silver, 2009: 90). Grevlerden önce %13,8 olan sendikalı işçilerin oranı, 1988 yılına gelindiğinde grevlerin ve kurulan yeni sendikaların etkisiyle %17,8'e yükselmiştir (Koo, 2000: 231).

İşçi hareketinin bu yükselişi karşısında hükümet 1990'lı yılların başından itibaren baskı ve şiddet politikasını terk ederek sendikalarla çatışmadan uzak, daha yapıcı ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bunun en önemli sonucu ise "Sosyal Anlaşma (Social Accord)" olarak adlandırılan üç taraflı ücret düzenleme sisteminin getirilmesi olmuştur. FKTU ve Kore İşverenler Federasyonu (Korean Employers' Federation-KEF)'nun yer aldığı "Sosyal Anlaşma", işgücü ve ücret politikalarının düzenlenmesinde sosyal tarafları da sürece dâhil ederek endüstri ilişkileri sisteminin daha ılımlı hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak hükümetin muhalif sendikalara olan baskıcı tutumu devam etmiştir (Kwon, 1997: 17-

18). Ayrıca sendikaların hükümet ve işverenlerle birlikte üç taraflı görüşmelerde herhangi bir tecrübeye sahip olmamaları da yapılan görüşmelerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (Lee, 2005: 267).

1996 yılında Kim Young Sam ILO ve OECD'nin de baskısıyla ülkedeki endüstri ilişkileri sisteminde yeni bir reform süreci başlatmıştır. Yasal değişiklikler için işçi, işveren, kamu çalışanları temsilcileri ve akademisyenlerin de yer aldığı bir komisyon kurulmuştur. Komisyonda sendikaların siyasal faaliyetlerinin genişletilmesi ve KCTU'nun yasallaştırılması gibi talepler tartışılmıştır. Ancak meclisten geçen tasarıda işçi haklarına yönelik sınırlı düzenlemeler yapılmıştır. KCTU'nun legalleşmesi ve öğretmenlerin sendikalaşma hakkı kabul edilmemiştir. Bu nedenle FKTU ve KCTU tasarımı reddetmiş ve tasarıya genel grev çağrısıyla tepki göstermişlerdir. Bunun sonucunda otomotiv sanayisinde çalışan toplam 372.000 işçi greve gitmiştir (Koo, 2000: 239).

1997 yılına gelindiğinde Asya Finansal Krizinin de etkisiyle işçi hareketlerinde önemli bir sıçrama yaşanmıştır. Özellikle otomotiv sanayisinde çalışan işçilerin başlattığı 20 gün süren genel grevle birlikte işçi hareketi en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Hükümet bunun karşısında işçi haklarını ve demokratik hakları baskı altına almaya yönelik yeni bir yasayı uygulamaya koymuştur. Ancak bu yasayla beraber işçi eylemleri daha fazla hız kazanmıştır. Genel grev toplumsal bir destek kazanarak kitlesel bir nitelik kazanmıştır (Silver, 2009: 92) . Yaklaşık 3 milyon işçiyi harekete geçiren grev, aynı zamanda Kore Savaşı'ndan beri başarılı olan ilk genel grev olması açısından da önem taşımaktadır. Grev süresince işçiler ekonomik kazanımların yanı sıra devlete ve mevcut sisteme karşı tepkilerini de dile getirmişlerdir. Böylece grev ekonomik mücadeleden çok siyasal bir mücadele haline gelmiştir. Greve, yakın işbirliği içinde hareket eden KCTU ve FKTU öncülük etmiştir (Koo, 2000: 228). Bunun sonucunda bu sendikalar ülkedeki demokrasi mücadelesinde öncü bir rol üstlenmeye başlamışlardır (Silver, 2009: 92).

Güney Kore sendikal hareketinde KCTU'nun etkisiyle yaşanan bu yükseliş 2000'li yılların ortalarından itibaren etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni hükümetin ve işverenlerin bağımsız sendikalara karşı olan tutumlarıdır. Bu yıllarda yapılan birçok yasal değişiklik sendikaların örgütlü gücünü ve etkinliklerini kaybetmelerine neden

olmuştur. Nitekim 1989 yılında 2 milyona ulaşan sendikalı işçi sayısı 2010 yılına gelindiğinde 1 milyon 650 bine kadar düşmüştür (Rowley ve Bae, 2012: 3).

KCTU ve FKTU'nun Güney Kore işçi sınıfı üzerindeki etkisi günümüzde de devam etmektedir. Her iki konfederasyon da, son yıllarda diğer sendikalarla bir araya gelerek gerçekleştirdiği genel grevler, işyeri işgalleri ve protesto gösterileriyle özelleştirmelere ve düşük ücretlere karşı etkin bir mücadele yürütmektedir. Uluslararası sendikaların da desteğini alan eylemlerle sendikalar, toplu pazarlıkların yanı sıra hükümet politikalarına karşı da önemli kazanımlar elde etmektedirler. Ancak sendikal hareketin elde ettiği başarılarla rağmen Güney Kore'de sendikalar, toplumun örgütlenme kültürünün gelişmemiş olması ve mevcut yasal düzenlemelerin sendikal özgürlükler açısından daha kısıtlayıcı olmasından dolayı Güney Afrika, Brezilya ve Filipinler'in aksine toplumsal desteği alarak kitlesel bir nitelik kazanamamaktadırlar.

1.4.3. Kore Sendikalar Konfederasyonu Örneği

Güney Kore sendikal hareketini, toplumsal hareket sendikacılığı açısından inceleyen sınırlı çalışmalar olmasına rağmen, toplumsal hareket sendikacılığıyla ilgilenen birçok yazar Güney Afrika, Brezilya ve Filipinler'in yanı sıra Güney Kore sendikal hareketine de atıfta bulunmaktadır. Özellikle yoksulluğun çözümü için sunulan radikal yaklaşımlar, sendikalı işçilerde giderek yükselen sınıf bilinci, hükümetin ve sermayenin baskılarına rağmen neoliberalizme karşı geliştirilen alternatif politikalar ve işçi enternasyonalizmini savunan sendikal anlayışın gelişmesi Güney Kore sendikal hareketinde toplumsal hareket sendikacılığının güç kazandığını kanıtlar niteliktedir (Gray, 2007: 74). Güney Kore'de sendikal hareketin, toplumsal hareket sendikacılığını ekseninde dönüşmesini sağlayan örgüt ise KCTU olmuştur. Bu nedenle Güney Kore'de toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıkışı KCTU ile ilişkilendirilmektedir.

KCTU, 1987 yılında yükselen işçi hareketlerinin bir sonucu olarak, çeşitli işkollarından sendikaların bir araya gelmesiyle 11 Kasım 1995 tarihinde kurulmuştur. 418.000 üyeye kurulan KCTU, 1997 yılına gelindiğinde 526.300'ün üzerinde üye sayısına ulaşmıştır

(<http://kctu.org/kctu>). KCTU'nun kuruluşunda sosyalist işçilerin önemli etkisi olmuştur. Otomotiv sektöründe yoğun olarak çalışan işçiler 1987 yılında öncülük ettikleri grevlerle işçi hareketine yön vermeye başlamışlar ve KCTU'nun kurulmasında önemli bir rol oynamışlardır (Park, 2007: 324-325).

KCTU, özgürlük, refah, barış, ulusal egemenlik, demokrasi, sendikal bağımsızlık ve dayanışmayı temel ilkeleri arasında saymaktadır. Toplumsal, siyasal ve ekonomik mücadeleyi bir bütün olarak gören KCTU, işçilerin ancak toplumsal hayatın her alanında vereceği mücadeleyle daha adil bir toplum yaratılacağını savunmaktadır (<http://kctu.org/principles>). Ayrıca KCTU'nun diğer ülkelerdeki toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinde olduğu gibi otoriter yönetim koşulları altında ortaya çıkması ve neoliberal küreselleşmenin tehditlerine karşı geliştirdiği stratejiler, konfederasyonun toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında tartışılmasına neden olmaktadır (Gray, 2007: 52).

KCTU, Güney Kore'de devlete ve sermayeye bağımlı sendikal harekete tabandan gelen tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum hem Roh Tae Woo hem de Kim Young Sam hükümetlerinin KCTU'ya karşı düşmanca bir tutum sergilemelerine neden olmuştur. KCTU kurulduğunda yasal bir zemine kavuşturulamamış ve faaliyette illegal olarak devam etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle 1990'lar boyunca KCTU yöneticileri hapse atılmış ve örgüt yoğun hükümet baskısından dolayı devamlı üye kaybı yaşamıştır (Koo, 2000: 232). KCTU yaşadığı bu baskıya rağmen 1996 ve 1997 yılında önemli grevler gerçekleştirmiştir. Hükümetin çıkardığı yeni iş yasasına karşı yapılan bu grevler iki ay sürmüş ve ülke ekonomisini durma noktasına getirmiştir. Ancak, birçok işletmenin iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalması sonucu KCTU, milliyetçi baskıların etkisiyle grevleri sonlandırma kararı almıştır (Park, 2007: 327-328).

1998 yılına gelindiğinde KCTU yönetimi, örgüte yönelik baskıların da etkisiyle hükümete karşı daha ılımlı politikalar izlemeye yönelmiştir. Bunun en önemli örneği KCTU'nun Kim Young Sam hükümetinin kurduğu Üçlü Komisyon (Tripartite Commission) tarafından kabul edilen yeni iş yasasını onaylamasıdır. KCTU'nun bu girişimi örgüt içinde gerilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Esnek ve güvencesiz çalışma koşullarını içeren yasa tasarısı, tabanın onayı olmadan imzalanmıştır. Bunun sonucunda KCTU'ya üye işçiler

tarafından yasa tasarısına ve örgütün bu tutumuna karşı protestolar başlamıştır. KCTU, örgüt içinde ortaya çıkan bu ayrışmayı önleyebilmek için genel meclisi toplama kararı almıştır. Yapılan seçimler sonucunda kurulan yeni yönetim genel grev durumunda hükümetle ve işverenlerle uzlaşmadan kararlı bir mücadele yürüteceğine söz vermiştir. Ancak yeni yönetim de bir süre sonra genel grev planlarını askıya almış ve sendikaların siyasal faaliyetlerinin garanti altına alınması karşılığında yasa tasarısının esneklik ile ilgili maddelerini kabul etmiştir (Park, 2007: 328). 1999 yılında ise örgütün Üçlü Komisyon'a katılmaya karar vermesi konfederasyon yönetimi ile tabanı tekrar karşı karşıya getirmiştir (Park, 2007: 330).

KCTU'nun 1990'lı yıllarında sonlarından itibaren izlediği bu politikalar, örgütün, toplumsal hareket sendikacılığıyla uyuşmayan korporatist bir yapıya dönüştüğünü yönünde eleştirilmesine neden olmuştur. Nitekim birçok yazar KCTU'nun izlediği ılımlı ve tavizci politikalar dolayısıyla toplumsal hareket sendikacılığından uzaklaştığını savunmaktadır. Ayrıca toplumsal hareket sendikacılığının temel özelliklerinden biri olan toplumsal hareketlerle kurulan ittifaklar ve geniş toplumsal kesimleri harekete geçirme konusunda KCTU'nun etkili olamaması da örgütün toplumsal hareket sendikacılığıyla bağdaşmadığına yönelik tartışmaları da gündeme getirmiştir.

Ancak KCTU'nun sendikal hareket ve diğer toplumsal hareketlerde etkin bir rol oynayamaması örgütün yaşadığı değişimlerden kaynaklandığı gibi Güney Kore'nin sosyo-ekonomik yapısı ve ülkedeki yasal düzenlemelerle de yakından ilgilidir. Güney Kore'de sendikalar işyeri düzeyinde örgütlenebilmekte, bu durum da sendikaların güçlü ve merkezi bir yapıdan uzak olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca ülkede toplumsal hareketlerin gelişmemesi ve toplumun örgütlenme kültürünün zayıf olması da toplumsal hareket sendikacılığının gelişimini olumsuz etkilemektedir (Gray, 2007: 82). Nitekim KCTU son yıllarda uzlaşmacı tavrından uzaklaşarak daha mücadeleci bir tutum sergilese de örgütün kitleleşmesi Güney Afrika, Brezilya ve Filipinler'deki toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine göre yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle KCTU son yıllarda birçok kez genel grev çağrısı yapmasına rağmen, grevler toplumun desteğini alamamış ve sendikal eylemler toplumsal bir hareket niteliği kazanamamıştır.

2. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI ÖRNEKLERİNİN GÖRÜLDÜĞÜ DİĞER ÜLKELER

Toplumsal hareket sendikacılığı Güney Afrika, Brezilya, Filipinler gibi “üçüncü dünya ülkeleri” olarak adlandırılan ve bu ülkelerdeki az gelişmişlik, yoksulluk, dışa bağımlılık ile otoriter yönetim koşullarının iç içe geçtiği sosyo-ekonomik koşullarda ortaya çıkmıştır. Ancak küreselleşme ve neoliberalizmin, işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları üzerinde hemen her ülkede benzer sonuçlar yaratması, farklı koşullara sahip ülkelerde de toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek çeşitli hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Son yıllarda ABD sendikal hareketinde yaşanmaya başlayan değişim, toplumsal hareket sendikacılığının farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkelerde de ortaya çıkabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Pragmatik bir yapıya sahip olan ABD sendikal hareketinde sendikaların son yıllarda politik mücadeleye doğru yönelmeleri ve örgütlenmede yeni stratejiler geliştirmeleri Amerikan sendikacılığı açısından umut verici bir gelişme olarak görülmektedir. Özellikle AFL-CIO’da yaşanan değişimler, örgütün toplumsal hareket sendikacılığına doğru bir değişim yaşandığına yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

AFL-CIO 1990’lı yıllardan itibaren tabandan gelen baskının da etkisiyle politik mücadele, üye aktivizmi, taban demokrasisi ve uluslararası dayanışma gibi yeni stratejiler benimsemeye başlamıştır. AFL-CIO ayrıca çevre, eğitim, insan hakları gibi konularda diğer sendikalar, politik aktörler ve öğrenci hareketleriyle bir araya gelerek ulusal düzeyde dayanışma ve işbirliğine önem vermeye başlamıştır (Turner ve Hurd, 2001: 11). AFL-CIO’nun geliştirdiği en önemli strateji ise “örgütlenme modeli (organizing model)” olarak adlandırdığı stratejidir. AFL-CIO, “örgütlenme modeli”yle pragmatik sendikacılıktan farklı olarak çalışanları kolektif bir bilinçle kitlesel harekete yönlendirmektir. Kolektif nitelikli kitlesel hareket ise sendikal yapı içinde tabandan gelen eylemliliği ve katılımı ifade etmektedir. Bu bağlamda örgütlenme modelinde sendika ve üye arasındaki pasif ilişki reddedilmekte ve sendikasız çalışanların da harekete geçirilmesi hedeflenmektedir (Selamoğlu, 2004: 49). Bu hedefin bir sonucu olarak AFL-CIO, 1999 yılından sonra çoğu Latin Amerikalı göçmenlerden oluşan 600.000 yeni üye kazanmıştır (Kapar, 2007: 105). Günümüzde Amerikan sendikal hareketinde güçlü bir canlanmadan bahsetmek mümkün

görünmese de AFL-CIO benimsediği bu politikalarla sendikal harekete önemli bir ivme kazandırabilmiştir (Turner ve Hurd, 2001: 11).

Kanada Kamu Çalışanları Sendikası (Canadian Union of Public Employees-CUPE) da pragmatik sendikacılığın hakim olduğu koşullarda toplumsal hareket sendikacılığının gelişebileceğine dair önemli bir örneği oluşturmaktadır. CUPE, eğitim, sağlık, konut, vergilendirme, çevre, toplumsal refah, gelir dağılımı, demokrasi gibi gündemlerle ve özelleştirme karşıtı kampanyalarıyla Kanada'daki geleneksel sendikal anlayıştan önemli farklılıklar taşımaktadır. Nitekim CUPE, sadece üyelerinin değil, tüm Kanadalıların yaşam kalitesini arttırmayı öncelikli hedefleri arasında saymaktadır (Ross, 2007: 21). CUPE sahiplendiği bu sendikal anlayışla örgütsel olarak önemli bir sıçrama yaşamış ve Kanada'daki diğer sendikalara karşı önemli bir başarı sağlamıştır. CUPE günümüzde 628.000'den fazla üyesiyle Kanada'nın en güçlü sendikası durumundadır (<http://cupe.ca/about-us#>).

Kanada Emek Kongresi (Canadian Labour Congress-CLC) de pragmatik sendikacılıktan farklı olarak eşitlik, demokrasi, toplumsal dönüşüm, temel insan hakları, adil bir ücret gibi politikaları gündemine almaya başlamıştır. CLC, bu politikaların Kanada'da ve tüm dünyada hayata geçirilmesini sendikal mücadelenin temel unsurlarından biri olarak görmektedir (<http://www.canadianlabour.ca/about-clc>).

ABD ve Kanada'ya benzer bir biçimde İngiltere'de de, çalışma hayatıyla ilgili konuları aşarak toplumsal hedeflere odaklanma, geçmişten bu yana İngiliz sendikal hareketinin temel özelliklerinden birini oluşturmamıştır. Ancak İngiltere'nin en önemli sendika merkezlerinden biri olan TUC'un son yıllarda diğer toplumsal kesimler ve hareketlerle işbirliğine önem verdiği görülmektedir. TUC, bu işbirliğinin temelinde toplumsal adalet hedefinin yattığını ve bu hedefin ancak dayanışmayla sağlanabileceğini dile getirmektedir (Parker, 2008: 1). TUC ayrıca ekonomik ve toplumsal sorunlarla ilgili kampanyalar ile siyasal iktidar üzerinde baskı oluşturmayı sendikal mücadelenin temel unsurları olarak görmektedir (http://www.tuc.org.uk/about-tuc/about_role.cfm#). Bu bağlamda TUC'un toplumsal hareketlerle işbirliği, geniş toplumsal hedefler ve siyasal mücadele gibi konuları gündemine alması, örgütün son yıllarda toplumsal hareket sendikacılığına doğru bir gelişim gösterdiğine yönelik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İsveç'te; ABD, Kanada ve İngiltere'den farklı olarak güçlü sosyal demokrat iktidarların ve köklü bir refah devleti geleneğinin olmasına rağmen, son yıllarda iktidarların uyguladığı küreselleşme yanlısı ve liberal politikalar güçlü bir toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümete karşı gerçekleştirilen protestolar sendikal alana da yansımış ve toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek çeşitli deneyimler ortaya çıkmıştır.

İsveç'te toplumsal hareket sendikacılığının önemli bir örneği 1994 yılında yaşanmıştır. Toys R Us işçilerinin İsveç Ticaret İşçileri Sendikası (Handelsanstalldas Förbund-Handels)'na üye olmaları sonucu, sendika toplu sözleşme yapmak istemiş, ancak sonuç alamamıştır. Bunun üzerine sendika, tüketicileri boykota çağırarak ve diğer sendikaları da mücadelesine ortak ederek greve başlamıştır. Böylece hem tüketicilerin hem de ulusal ve uluslararası sendikaların desteğini alarak, işvereni toplu sözleşme imzalamaya zorlamıştır. Handels, verdiği bu mücadele sayesinde toplumun desteğini kazanarak toplumsal hareket sendikacılığının başarılı bir örneğini oluşturmuştur (Vanderberg, 2006: 182).

İtalya'da 1986 yılında eğitim sisteminin özelleştirilmesine karşı kurulan Taban Komitesi (Confederazione del Comitato di Base-COBAS) ise İtalyan işçi hareketi içinde toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında önemli bir alternatif oluşturmuştur. COBAS eğitim emekçilerinin başlattığı bir hareket olsa da kısa sürede diğer sektörlerde örgütlenmiş ve özellikle enformel sektörde örgütlenmeye önem vermiştir. COBAS günümüzde kadınlar, gençler, emekliler, göçmenler ve güvencesiz çalışanlar da dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin çalışama ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, eşitlik, dayanışma, kolektif özgürlük ve sınıf mücadelesi gibi unsurları temel ilkeleri arasında saymaktadır. Etnik köken, din ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın, sömürünün ve sınıflı toplum yapısının ortadan kaldırılması COBAS'ın örgütsel hedeflerini oluşturmaktadır (<http://www.cobaslavoroprivato.it/statuto/>). COBAS, kurulduğundan bu yana birçok grev gerçekleştirmiş ve grevlerin yanı sıra küreselleşmeci politikalara ve hükümete karşı gerçekleştirilen toplumsal hareketlere öncülük etmiştir.

Toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinin görüldüğü bir diğer ülke ise Fransa'dır. CGT bünyesinde kurulan İşsiz Komiteleri ile İşsizler ve Güvencesizler Hareketi (Mouvement National des Chomeurs et Precaires-MNCP), Evsizler Komitesi (Comit Des Sans-Logis-CDSL) ve İstihdam, Enformasyon ve Dayanışma İçin Birlik (Association Pour l' Emploi dans l' Information et le Solidarite des Chomeurs et Travailleurs Precaires-APEIS) gibi örgütlenmeler formel çalışanlar dışında işsizler, güvencesiz çalışanlar, yoksullar ve toplumun dışlanmış kesimlerini örgütleyerek Fransa'daki geleneksel sendikal örgütlere karşı önemli bir alternatif oluşturmuşlardır.

İşsiz Komiteleri Fransa'da yaşayan herkes için iş imkânlarının yaratılması işsizlik ödeneklerinin ve yardımlarının artırılması, işsiz kalanlara sosyal güvenlik sağlanması ve işsizlerin kamu hizmetlerine ulaşmalarının kolaylaştırılması gibi talepleri yerel düzeyde kurulan komiteler aracılığıyla gündeme getirmektedir (<http://www.cgt-chomeurs.fr/>). 1986 yılında kurulan MNCP de işsizleri ve güvencesiz çalışanları bir araya getirmek ve kolektif mücadeleyi örgütlemek amacıyla kurulmuştur (<http://www.mncp.fr/federation/notre-histoire/qui-sommes-nous/>). CDSL, ev sahibi olmayanlara devlet tarafından kira yardımı sağlanması, boş konutlara evsizlerin yerleştirilmeleri ve alternatif konutların yapılması gibi taleplerle mücadele etmektedir (<http://cdsl2009.free.fr/Revendications.php>). 1987 yılında kurulan APEIS ise kuruluş amacını “ülkedeki tüm yoksul ve işsizlerin hak ve çıkarları için mücadele etmek” olarak ifade etmektedir (<http://www.apeis.org/-APEIS-.html>). Söz konusu örgütler 1990'lı yıllardan itibaren gerçekleştirdikleri eylemlerle Fransa'nın yanı sıra diğer ülkelerdeki işçi hareketlerini de etkilemişler ve diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de benzer örgütlenmelerin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Ancak gerçekleştirdikleri eylemler somut kazanımlar elde etmeleri için yeterli olmamıştır.

ABD, Kanada, İngiltere, İsveç, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde görülen toplumsal hareket sendikacılığı deneyimleri, hareketin Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerine özgü bir sendikal model olmaktan çıkarak farklı coğrafyalarda ve farklı koşullarda da gelişebileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları sendikal hareketin, daha mücadelecî bir karakter taşıyan Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki sendikal hareketlerden farklı olarak reformist veya pragmatik yapıya sahip

olmasına neden olmuştur. Ancak sendikal hareketteki zayıf sınıf bilinci, korporatist eğilimler ve sendikaların toplumsal mücadeleye karşı mesafeli duruşuna rağmen toplumsal hareket sendikacılığı sınırlı da olsa gelişim gösterebilmiştir.

Söz konusu ülkelerdeki toplumsal hareket sendikacılığı pratikleri Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki hareketlerle bire bir benzerlik göstermese de; toplumsal hareketlerle işbirliği, politik sendikacılık, uluslararası dayanışma, toplumsal dinamizmi harekete geçirme, üye aktivizmi ve taban demokrasisi gibi taşıdıkları birçok özellik açısından toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde de Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerine göre farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip ve pragmatik sendikal anlayışın hakim olduğu Türkiye ele alınacak ve toplumsal hareket sendikacılığı Türkiye açısından incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKETİN TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sendikal hareketin içinde bulunduğu kriz diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye sendikal hareketini de derinden etkilemiştir. 1980 sonrasında sendikaların yaşadığı güç kaybının nedenleri ve bu krizden çıkış yolları ülkemizde de sendikaların geleceğine yönelik önemli tartışmaları gündeme getirmiştir. Sendikal hareketin yeniden toplumsal bir güç haline gelebilmesinde kuşkusuz ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal yapının sunduğu koşullarla yakından ilgilidir. Bu bağlamda sendikal hareketin gelişim koşullarının değerlendirilmesi açısından Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısı önemli bir belirleyiciliğe sahiptir. Buradan yola çıkarak “Türkiye’de Sendikal Hareketin Toplumsal Hareket Sendikacılığı Açısından İncelenmesi” bölümünde ilk olarak Türkiye’nin sosyo ekonomik koşullarının sendikal hareket üzerinde yarattığı etkiler incelenmeye çalışılmış ve mevcut sosyo-ekonomik yapıda toplumsal hareket sendikacılığının olanakları tartışılmıştır. İkinci olarak ise toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilebilecek hareketler incelenerek bu hareketlerin Türkiye sendikal hareketine yaptığı katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE SENDİKAL HAREKET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sendikal hareketler, ortaya çıkışından günümüze kadar gerek dünyada gerekse buldukları ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik süreçlerin yarattıkları etkilerle şekillenmişlerdir. Bu genelleme Türkiye açısından da geçerlidir. Türkiye’de sendikal hareket,

yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimlerin sonuçlarına bağlı olarak her dönem farklı özellikler taşımıştır. Bu nedenle sendikal hareketin yaşadığı dönüşümleri, içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları dikkate alarak değerlendirmek önem taşımaktadır.

1.1. Sendikacılığın Oluşum Sürecini Belirleyen Koşullar

Türkiye’de ilk sendikal örgütlenmeler I. Meşrutiyet’in ilanı ile başlayan ve İttihat ve Terakki’nin iktidara geldiği II. Meşrutiyet’le devam eden reform hareketlerinin, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde önemli etkiler yarattığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu’nun bu dönemde içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullar sendikal hareketin temel özelliklerinin oluşumunda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu etki, Türkiye Cumhuriyeti’ni kurulduktan sonra da uzun yıllar sendikal hareketin şekillenmesindeki belirleyiciliğini sürdürmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş siyasal olarak radikal bir rejim değişikliğe neden olsa da ekonomik, toplumsal ve kültürel açılarından aynı genellemeyi yapmak mümkün görünmemektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-ekonomik ve kültürel mirası siyasal devrimden sonra da devam etmiştir. Aile yapısı, eğitim düzeyi ve demografik özellikler gibi unsurlar yeni kurulan devletin sosyo-ekonomik yapısında uzun süre belirleyici olmuştur. Ekonomik alanda da İmparatorluktan devralınan tarıma dayalı ekonomi ve az gelişmiş sanayi yapısı uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Hukuksal düzenlemeler açısından da birçok yasa Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında da uygulanmaya devam etmiştir (Makal, 1997: 127-128).

Osmanlı İmparatorluğu 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet’in ilanına kadar mutlak monarşiyle yönetilmiştir. 1876 yılında Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe girmesi ise Osmanlı İmparatorluğu’nda anayasalcılık alanındaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Makal, 1997: 219). I. Meşrutiyet’in ilan edilmesindeki en önemli etken İmparatorluğun içinde bulunduğu mali bunalımdır. Osmanlı İmparatorluğu bu açıdan mali bunalımların özgürlük hareketlerini getirdiği Fransa, İngiltere ve Amerika gibi Batı ülkelerindeki ihtilallerle benzer bir süreç yaşamıştır (Akşin, 2014: 39). Ancak İmparatorluktaki bu süreç Batı’dan farklı olarak

sınıf mücadelelerini bir sonucu olarak ve köklü bir değişikliği beraberinde getirerek oluşmamıştır. İmparatorluğun ekonomik yapısı içinde Batı'dakine benzer bir sanayi devriminin yaşanmaması ve buna bağlı olarak işveren ve işçi sınıfının ortaya çıkmaması bu gelişmelerin toplumsal mücadeleler sonucunda elde edilmesini engellemiştir. Bu nedenle bu süreç devletin modernleşme çabalarının bir sonucu olarak bürokrasi içindeki aydın kesimin öncülük ettiği batılılaşma hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Ancak modernleşme süreci tabandan gelen bir hareket olmadığından imparatorluğun toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde herhangi bir dönüşüm yaratmamıştır (Makal, 1997:220).

Osmanlı toplumunun toplumsal ve kültürel anlamda değişmeye başlaması ancak 1913 ve 1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği bazı reformlarla mümkün olabilmiştir. Bu dönemde kadınlar adına mücadele eden bir kadın derneği kurulmuş, tiyatro gelişmeye başlamış ve Müslüman kadınların sahneye çıkmalarına izin verilmiştir (Ahmad, 2014b: 44-45). 1917 yılında çıkartılan Aile Yasası'yla evliliklerin hâkim huzurunda sonuca bağlanması, evlenecek kadınların 16 yaşından büyük olması gibi düzenlemeler getirilmiş ve kadınların boşanma hakları önemli ölçüde genişletilmiştir. 1913 yılında ise ilköğretimin kızlar için zorunlu hale getirilmesi eğitim alanında yapılan en önemli reformlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak gerçekleştirilen bu modernleşme hareketleri sadece orta ve üst sınıflardan kadınları kapsamakla sınırlı kalmış, toplumsal tabana yayılamamıştır (Zürcher, 2014: 186).

Toplumsal ve kültürel yapıdaki gelişmişlik sorunlarının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu iktisadi bunalım da uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. İmparatorluğun son yıllarında dış borçlarla birlikte önce iktisadi alanda başlayan sonrasında da büyük ölçüde siyasal ve askeri alanlarda etkili olan bağımlılık, “yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı”nı da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmenin olmadığı ve emperyalizmin denetimindeki bu ekonomik yapı, İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte ekonomik bağımlılığa karşı önemli mücadelelerin verilmesine neden olmuştur (Boratav, 2014: 21). Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadrolarını oluşturan Jön Türk hareketinin doğuş nedenlerinden biri de ülkenin ekonomik açıdan sömürge durumuna düşmesinin önüne geçmektir (Zürcher, 2014: 187). Cumhuriyeti kuran kadrolar da Avrupa sermayesi ve devletleri karşısındaki ekonomik

bağımlılığın, özellikle de dış borçların yarattığı siyasal sorunları yakından izlemişlerdir. Bu nedenle dışa bağımlılığa karşı milli bir ekonomi oluşturmak Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomi politikasının temelini oluşturmuştur (Pamuk, 2014: 180).

Cumhuriyet öncesi dönemin sınıfsal yapısına bakıldığında 19. yüzyıla kadar Asya üretim tarzı ve feodalitenin içe iç geçtiği bir sosyo-ekonomik sistemin, İmparatorluğun kendisine özgü toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Merkezi otorite ile tarımın ve loncaların üzerindeki devlet otoritesi Avrupa toplumlarının aksine güçlü feodal beylerin ve devletten bağımsız bir ticaret sermayesinin ortaya çıkışını engellemiştir. Bu nedenle İmparatorluğun sınıfsal analizinde yönetici sınıf ile köylüler ve ticaretle uğraşan kentlilerin oluşturduğu yönetilenler sınıfı olmak üzere ikili bir sınıfsal yapının varlığı yaygın kabul görmektedir (Makal, 1997: 170). Ancak 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında imparatorluğun dünya ekonomisiyle bütünleşmesi sınırlı da olsa belirli kentlerde sanayileşmeyi beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda büyük çoğunluğu yabancılardan oluşan bir “azınlık burjuvazi” ve onların yanında çalışan işçiler ortaya çıkmıştır (Makal, 1997: 176-177). Ayrıca “askeri” olarak adlandırılan yönetici sınıf da İmparatorlukta son yaşanan siyasal reformlara ve merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak daha özerk bir seçkinler sınıfına dönüşmüştür (Zürcher, 2014: 29).

Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarıdaki devamlılık çalışma ilişkileri açısından da geçerlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun monarşik ve teokratik yapısı emeğin baskı altında tutulmasını da beraberinde getirmiştir. I. Meşrutiyet'in ilanı ile kısa bir süre yürürlükte kalan Kanun-i Esasi'de bazı kişisel hak ve özgürlüklere yer verilse de toplanma, dernek kurma ve çalışma hakkından bahsedilmemiştir (Tokol, 2012: 5). Toplanma ve dernek kurma hakkının tanınması II. Meşrutiyet'in ilanı ile gerçekleşmiştir. Ancak yasalarla verilen bu haklar devletin yönetim anlayışına yansımamış ve işçi örgütlenmelerine hiçbir zaman hoşgörüyle bakılmamıştır. Nitekim 1800'lü yılların ikinci yarısından sonra ortaya çıkmaya başlayan ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile artan işçi örgütlenmeleri ve grevler sert bir biçimde bastırılmıştır. Ayrıca bu döneme kadar İmparatorluğun sanayileşme açısından önemli bir ilerleme kaydedememesi de işverenler ve devlet karşısında güçlü ve örgütlü bir işçi kitlesinin varlığına engel oluşturmuştur.

Ancak bu baskıya rağmen sanayileşmenin yeni başladığı 1830’lu ve 1840’lı yıllarda makine kırıclılığı başta olmak üzere çeşitli işçi eylemlerine rastlanılmaktadır. İlk işçi örgütlerinin ve grev hareketlerinin ortaya çıkışı ise 1870’li yılların başlarında gerçekleşmiştir. Bazı yazarlar 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti’nin ilk işçi örgütü olduğunu savunurken, bazıları ise bu örgütün bir yardımsever derneği olduğunu ve ilk işçi örgütünün 1894-1895 yıllarında kurulan Amele-i Osmani Cemiyeti olduğunu ileri sürmüşlerdir. Söz konusu tartışma grevler açısından da geçerlidir. Bazı yazarlara göre 1872 yılında tersane işçilerinin; bazıları ise Beyoğlu Telgrafhanesi işçilerinin gerçekleştirdiği grevi ilk grev hareketi olarak değerlendirmektedir. 1830’lu yıllardan itibaren başlayan işçi eylemlerinin genel özelliklerine bakıldığında ise bu eylemlerin sınırlı sayıda olmaları ve genellikle işçi alacaklarının ödenmesi amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir (Özveri, 2006: 79). Ancak eylemler sendikacılık hareketinin bir ürünü olmayıp, geçici koalisyonlar biçiminde ortaya çıkmış ve sürekli nitelik göstermeyen hareketlerdir. II. Meşrutiyet’in ilanı ile gelen özgürlük havası içinde Osmanlı Terakki-i Sanayi Cemiyeti ve Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti başta olmak üzere bazı işçi örgütlenmeleri ortaya çıksa da bu örgütler hükümetin baskıcı politikasından dolayı etkili olmamış ve kısa sürede dağılmışlardır (Talas, 1979: 172). 1908 yılındaki söz konusu görece özgürlük ortamının etkisiyle işçi örgütlenmelerinin yanı sıra başta İstanbul, Selanik ve İzmir olmak üzere bir grev dalgası da ortaya çıkmıştır. Ancak “İlan-ı Hürriyet Grevleri” olarak adlandırılan grevler de İttihat ve Terakki iktidarı tarafından bastırılmıştır (Mahiroğulları, 2013: 171).

1908 ve 1918 yılları arasında kısa süreli de olsa iktidara egemen olan İttihat ve Terakki’nin ideolojik tutumu devletin ekonomik ve siyasal yapısı üzerinde etkili olmuştur. O döneme kadar Türk olmayan unsurların Osmanlı ekonomik hayatındaki egemenliği, İttihat ve Terakki’nin milliyetçi ideolojisi çerçevesinde gündeme gelen Türk burjuvazisi yaratma çabalarıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Makal, 1997: 139). İttihat ve Terakki’de egemen olan “Türkçülük” anlayışı, örgütün sınıf çatışmasına karşı da katı bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki, iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından 1908 yılında ilan ettiği Tatil-i Eşgal Kanunu’yla istihdamda büyük bir paya sahip olan ve kamuya yönelik hizmetler veren kuruluşlarda sendika kurulmasını yasaklamıştır (Tokol, 2012: 13). Bu bağlamda Tatil-i Eşgal Kanunu dönemin en güçlü muhalefet örgütü olarak iktidarı ele geçiren

İttihat ve Terakki'nin sınıfsal bakışına yönelik önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca İttihat ve Terakki kadrolarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik yapısının şekillenmesinde de etkili olduğu düşünüldüğünde, yeni kurulan devletin sendikal harekete karşı politikasının belirlenmesinde de örgütün bu tutumu önemli bir rol oynamıştır. Tatil-i Eşgal Kanunu'nun 3008 sayılı İş Kanunu'nun kabul edildiği 1936 yılına kadar yürürlükte kalmaya devam etmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, sendikal harekete karşı oluşturulan bu politikaları devam ettirdiğini kanıtlar niteliktedir.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan güçsüz bir ekonomi ve madencilik, dokuma, gıda, deri, ağaç işleri ve toprak ürünleri gibi birkaç işkoluyla sınırlı ve bazı kentlerde yoğunlaşan dar kapsamlı bir sanayi yapısı devralmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ekonomik kalkınma amacıyla özel girişimci yaratma ve özel girişimi destekleme politikaları ön plana çıkmıştır. Ancak gerekli sermaye birikiminin olmaması devlet eliyle kalkınma modelini gerekli kılmıştır. Böylece Türkiye'nin ekonomi politikası 1931 yılına kadar devletçiliğin, 1945 yılına kadar ise liberal uygulamaların ağır bastığı bir karakter taşısa da ekonomik yapının temel belirleyicisi karma ekonomik model olmuştur (Koray, 1996: 175).

Türkiye Cumhuriyetini ekonomik yapısının oluşturulmasında ve ekonomi politikalarının belirlenmesinde 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi büyük önem taşımaktadır. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası dönemden devralınan “milli iktisat” anlayışının bu kongrede de ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim kongrede kalkınmacı, yerli sermayeyi ve çiftçiyi özendirici, yabancı sermayenin belirli koşullarda teşvikini, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini ve ılımlı bir korumacılığı öngören görüşler hâkim olmuştur (Boratav, 2014: 46). Kongrede benimsenen bu görüşler aynı zamanda Türkiye'nin batılı devletlere, S.S.C.B. ile kurulan dostluğa ve işbirliğine rağmen kapitalist ekonomik sistemin benimseneceği mesajını vermesi açısından önem taşımaktadır (Akşin, 2012: 165).

Dönemin ekonomik yapısından kaynaklı olarak ticaret burjuvazisi ve toprak unsurlarının egemen olduğu kongrede sosyal taraflar da çatışmaya düşmeden taleplerini siyasi kadrolara iletmişlerdir (Boratav, 2014: 46). Ancak sendikal örgütlenmelerin bulunmaması işçiler açısından önemli bir temsil sorununu doğurmuş ve işçilerin kongredeki etkinliklerini kısıtlamıştır. Buna rağmen işçiler sosyal politikaya ilişkin bazı önemli istekler ileri

sürmüşlerdir (Talas, 1979: 174). Bu isteklerden birçoğu kabul edilmemekle birlikte başta sendika kurma hakkı olmak üzere işçiler yararına alınan kararların yasalaşması da gecikmiştir. Yeterli bir sanayileşmenin olmaması toplu iş ilişkilerini düzenleyen yasaların çıkarılmasını ertelemiştir. Bireysel iş ilişkilerini düzenlemede ise her iş kolu veya bölgesi için ayrı yasalar çıkarılması gündeme gelmiştir. Böylece çalışma mevzuatı 1926 yılında çıkarılan 743 sayılı Medeni Kanun'un ilgili hükümleri ve 1924 yılında çıkarılan 394 sayılı Hafta Tatili Kanunu'yla sınırlı kalmıştır (Koray, 1996: 179).

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi alt yapısının gelişmemiş olması, sosyalist partilerin bulunmaması ve milliyetçi korporatist düşüncenin egemenliği işçi sınıfı bilincinin doğmasını engellemiştir. Ayrıca devletin kurulduğunda kendisini halkın devleti ve halkın partisi gibi kavramlarla tanımlaması, işçilerin devlet işletmelerine karşı tavır almalarının ve greve gitmelerinin önüne geçmiştir (Ahmad, 2011: 147). Devletin çalışma ilişkileri konusundaki katı tutumu 1924 Anayasası'na da yansımıştır. Nitekim Anayasa'da sendika, toplu pazarlık ve grev gibi sosyal haklara yer verilmemiştir (Makal, 1999: 330). Bu dönemde başta İstanbul Umum Amale Birliği ve Amele Teali Cemiyeti olmak üzere işçi örgütlenmelerinde çeşitli deneyimler yaşanmaya başlansa da söz konusu örgütlenmelerin yetersiz ve dağınık olması işçi hareketlerinin gelişimini engelleyen bir diğer unsur olmuştur. 1925 yılında çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu ise henüz gelişmeye başlayan örgütlenmeleri tümüyle durdurmuştur (Koray, 1996: 75).

1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran diğer ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Türkiye bu krize çözüm olarak, 1929 yılına kadar yerli ve yabancı sermayenin ortaklık ilişkileri çerçevesinde sanayileşmeyi öngören ekonomi politikalarını terk etmeye başlamıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelere kaynaklanan bu krizin etkilerini sınırlandırmak amacıyla dış ticareti denetleyen ve korumacı bir yapıya geçilmiştir. Bunun sonucunda devletin sanayi yatırımları artırılarak devletçi politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır (Boratav, 2014: 63-64). Büyük Buhran böylece, getirdiği olumsuzluklara rağmen sanayileşme açısından Türkiye ekonomisine yeni fırsatlar da sağlamıştır (Makal, 1999: 226). Devlet yatırımlarıyla birlikte üretim ve istihdamın artması, dış ticarete karşı uygulanan korumacı politikalar ve sanayinin ihtiyaçları doğrultusunda tarımsal üretimde yaşanan

sıçramayla birlikte 1930'lu yıllar Türkiye ekonomisi için bir büyüme dönemi olmuştur (Pamuk, 2014: 194-195).

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik ilerlemeyle birlikte Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısında da bazı değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu yıllara kadar toprakta çalışan kadınlar, 1930'ların başından itibaren giderek büyüyen işgücünün bir parçası haline gelmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, kentlerde çekirdek aileyi temel alan yeni bir aile hayatı biçimi oluşmaya başlamıştır. Kadınların ekonomik rollerinin artması, kendilerini daha özgür hissetmeye başlamalarına neden olmuştur. Böylece Türk Kadınlar Birliği'nin önderlik ettiği bir kadın hareketi ortaya çıkmış ve kadınların özellikle siyasal alanda eşitlik talepleri artmaya başlamıştır. Bu taleplerin en önemli sonucu ise seçme ve seçilme hakkıyla birlikte kadınlara yeni bir siyasal statü verilmesi olmuştur. Bu nedenle 1930'lu yıllar kadınların toplumsal açıdan özgürleşmeye başladığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Ahmad, 2014b: 109-110).

Bu dönemde yaşanan sosyo-ekonomik ilerlemeler işçi hareketleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Planlı sanayileşme hamleleri işçi sayısında belli bir artış yaşamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda işçiler çeşitli taleplerle etkilerini arttırmaya çalışmışlardır (Işıklı 2003: 58) . Bu nedenle 1930'lu yıllarda sınırlı da olsa bazı grev hareketlerine rastlanmaktadır (Ahmad, 2011, 147). Bu hareketlerden en önemlileri 1931 yılında Galata tütün işçilerinin ve Defterdar tekstil işçilerinin; 1932 yılında İstanbul vapur işçilerinin ve İzmir tütün ve incir işçilerinin; 1933 yılında Balya maden işçilerinin ve 1936 yılında Balat tekstil işçilerinin gerçekleştirdiği grevlerdir (Yavuz, 2011: 173).

İşçilerden gelen bu tepkilerin en önemli sonucu ise 1936 yılında ilk İş Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Grevler aracılığıyla işverenleri koruyucu düzenlemelere karşı tepkilerin yükselmesi ve bu tepkilere karşı mevcut sistemin korunması 3008 sayılı İş Kanunu çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. 3008 sayılı İş Kanunu, siyasal ve ekonomik sisteme uygun olarak otoriter bir karakter taşımış ve devleti çalışma hayatının düzenlemesinde yegâne güç olarak kabul etmiştir. Böylece devlet bir yandan işçileri kısmen korurken diğer yandan da işçi hareketleri kontrol altında tutulmaya çalışmış ve izlediği bu politikada önemli ölçüde başarılı olmuştur (Yorgun, 2005: 139). 1938 yılında kabul edilen 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda da İş Kanunu'na paralel bir biçimde sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulması

yasaklanarak işçi hareketleri üzerindeki baskı daha da güçlenmiştir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2010: 228). Yasaların yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin parti içerisinde “İşçi Bürosu” ile “Cumhuriyet Halk Fırkası ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu” kurmasıyla ise işçilerin partiye bağlı cemiyetlerde toplanması sağlanmış ve devletin işçiler üzerindeki kontrol mekanizmasını daha da arttırılmıştır (Makal, 1999: 453-454). Nitekim 1938 yılında işçilerin 1 Mayıs'ı kutlamak için yasalara karşı gelerek toplanmalarının dışında 1946 yılına kadar herhangi bir işçi hareketine rastlanmamıştır (Yavuz, 2011: 173).

1939 yılında ortaya çıkan II. Dünya Savaşı Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve savaş ekonomisi uzun yıllar ülkenin ekonomi politikasına hâkim olmuştur. İthalatın yarıya düşmesi, işgücü yetersizliği ve askeri harcamaların beraberinde getirdiği mali yükler ekonomik gerilemeye yol açmıştır (Tokol, 2012: 31). Savaş yıllarında izlenen ekonomi politikaları savunma ağırlıklı olmuş ve üretimde büyük daralmalar meydana gelmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayileşme çabalarına bağlı olarak yaşanan ekonomik gelişme sekteye uğramış ve savaşın sona erdiği 1945 yılına kadar ekonomik gelişme açısından mesafe alınamamıştır (Koray,1994: 118).

II. Dünya savaşı yılları işçiler ve aydınlar üzerindeki siyasi baskıların da arttığı yıllar olmuştur. Bu dönemde çıkarılan yasalarla sendika ve siyasi parti kurma hakkını kullanmak zorlaştırılmış, İş Kanunu'nda yapılan değişikliklerle çalışma saatleri uzatılmış ve bazı sektörlerde fazla mesai zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca erkeklerin silâh altında bulunmasından dolayı önemli ölçüde daralan işgücünü takviye etmek için kadınlar ve çocukların çalıştırılması devreye sokulmuştur (Güzel, 2011: 197). En dikkat çekici uygulama ise Milli Koruma Kanunu'yla getirilen iş mükellefiyettir. İş mükellefiyeti gerekli işçi ihtiyacının sağlanması amacıyla özellikle madenlerde yoğun bir biçimde uygulanmıştır (Tokol, 2012: 47). Savaş yıllarında daha otoriter bir kimlik kazanan tek parti iktidarının bu uygulaması, CHP içinden gelen sınırlı eleştiriler dışında herhangi bir muhalefet olmaksızın sürdürülmüştür (Makal, 2011: 170).

II. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği ekonomik ve toplumsal sorunlara rağmen, savaş yıllarında, tek parti yönetiminin bazı kadroları tarafından çeşitli ekonomik ve kültürel reformlar da gerçekleştirilebilmiştir. Bu reformlardan en önemlileri topraksız ve az topraklı

köylülere toprak dağıtımına yönelik gerçekleştirilen toprak reformu ve yoksul köy çocuklarının eğitimi ve kırsal yapının modernleşmesini hedefleyen köy enstitülerinin kurulmasıdır. Ancak yapılan bu reformlardan birkaç yıl sonra Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesi köy enstitülerinin tasfiyesi ve toprak reformunun da rafa kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır (Boratav, 2014: 90-91).

1946 yılında çok partili parlamenter sisteme geçiş, siyasal alanda olduğu kadar ekonomik açıdan da bir önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomi politikaları adım adım gevşetilmiştir. İthalat serbestleştirilerek büyük ölçüde artırılmış; dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. Bunun sonucunda ise dış açıklar giderek kronikleşmeye başlayarak ekonomik yapı dışa bağımlı hale gelmiştir (Boratav, 2014: 94). Nitekim Türkiye'nin 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası'na üye olması bu ekonomi politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Çok partili hayata geçişle birlikte siyasal ve ekonomik değişimlerin yanı sıra sendikal alanda da yeni bir sayfa açılmıştır. 1946 yılında 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılarak sınıf esasına göre cemiyet kurma yasağı kaldırılmıştır. 1947 yılında yürürlüğe giren ilk Sendikalar Kanunu'yla ise sendikal haklar, yasaklamalar ve sınırlamalar yerine ilk kez demokratik bir biçimde düzenlenmiştir (Tokol, 2012: 55-56). 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'yla sendikal hareketin gündemi de önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren işçiler, mücadelelerini ücret artışlarının yanı sıra yasaların değiştirilmesi yönünde yoğunlaştırmışlardır (Yorgun, 2005: 139). Ancak grev hakkının bulunmaması, bu hakkın düzenlendiği 1961 yılına kadar, sendikaların etkinliklerini büyük ölçüde daraltmıştır. Bu nedenle sendikaların faaliyetleri iktidara siyasi tavizler vererek ekonomik tavizler elde etmeye çalışmakla sınırlı kalmıştır (Tokol, 2012: 70-71).

Tek parti yönetiminin sona ermesi, emeğin ve sendikaların birden çok partinin ilgi alanına girdiği bir dönemi başlatmıştır. İşçi sınıfı ve sendikalar içinde ilk açık siyasi mücadelelerin verilmeye başlanması özellikle CHP ve DP arasında sendikalara müdahale açısından ciddi gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur (Çelik, 2010: 115). CHP, Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, sendikal hareketi kendi denetiminde tutabilmek

ve önemli bir seçmen kitlesi haline gelen işçilerin desteğinden yararlanmak amacıyla partiye bağlı bir İşçi Bürosu kurmuştur. Ancak CHP yönetiminin işçilerin ekonomik sıkıntılarının çözüm üretememesi, grev hakkı konusundaki talepleri dikkate almaması ve CHP'ye bağlı sendikalardaki liderlerin işçilerden kopuk oluşu CHP'nin bu girişiminin başarıya ulaşmasını engellemiştir. CHP'nin izlediği bu politikalar karşısında işçilerin artan tepkisi, dönemin tek muhalefet örgütü olan ve işçi sınıfına özgürlük vaatlerinde bulunan DP'nin iktidara yürümesinde önemli bir rol oynamıştır (Işıklı, 2005: 486).

CHP iktidarının son dönemlerinde izlenen liberal politikalar 1950 yılında iktidara gelen DP döneminde de devam etmiştir. DP, devletçi politikaları bürokratik ve sosyalist sistemlerin bir parçası olarak görmüştür. Bu nedenle DP iktidarında önceki yılların aksine kapsamlı bir ekonomik plan yapılmamıştır. Hükümet bunun yerine Avrupa'nın talep ettiği tarımsal ürünlere ve madencilğe öncelik vermiştir. Böylece sanayileşme bir süre için rafa kaldırılmıştır (Ahmad, 2014b: 139). DP iktidarının en önemli özelliği ise tüketim malları başta olmak üzere, uygulanan ithal ikameci politikaların bu dönemde başlamış olmasıdır (Koray, 1996: 119).

1950 yılında iktidara gelen DP, daha geniş özgürlükler vereceği sözüyle halkın desteğini almış, ancak hak ve özgürlükleri gerçekleştirmekten uzak durmuştur. İktidara gelmeden önce grev hakkının getirileceği vaadinde bulunsa da bu hakkı yasallaştırmamıştır. DP, iktidarı boyunca işçi sendikalarının siyasal iktidara bağımlılığını arttıracak politikalar izlemiştir (Koray, 1996: 118). Böylece bir yandan bazı sendikaları kendine çekebilmek için yoğun çaba sarf ederken diğer yandan da kendi çizgisinde hareket etmeyen sendikaları çeşitli baskılarla kontrol altında tutmaya çalışmıştır (Mahiroğulları, 2005: 118).

Çok partili hayata geçiş, işçi hareketlerinin ve örgütlenmelerinin artmasının yanı sıra işletme, bölge ve işkolu düzeyinde dağınık halde bulunan sendikaların da konfederasyon düzeyinde örgütlenmelerinin yolunu açmıştır. Bu süreç, 1940'lı yılların sonlarında CHP'nin, 1950 yılında ise DP'nin konfederasyon kurma çabalarıyla başlamıştır. Bu çabaların ABD başta olmak üzere uluslararası kuruluş ve çevrelerden destek görmesi süreci daha da hızlandırmıştır. CHP'ye yakın sendikaların kurduğu İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve DP'ye yakın sendikalardan oluşan Hür İşçi Sendikaları Birliği'nin 1950 yılında birleşmesi ise yeni bir konfederasyon kurulması için zemin hazırlamıştır (Makal, 2002: 278-279).

1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş)'nin kurulmasıyla sendikal hareket ilk kez ulusal ölçekte bir merkeze kavuşmuştur. Türk-İş bu dönemde sendikaların büyük bir kısmını bünyesinde toplayarak, işçilerin %72'sini temsil eder hale gelmiştir (Çelik, 2010: 160). Türk-İş kuruluşundan itibaren sendikal birliğe önem vermiş ve işkolu sendikası olarak örgütlenmenin sendikaların güçlenmesi için daha yararlı olduğunu savunmuştur. Türk-İş tek ve güçlü sendikacılık ilkesine dayanan bu anlayışını “kafa ve kasa birliği” sloganı ile savunmuştur (Yorgun, 2005: 155). Türk-İş'in kuruluşu sırasında önemli boyutlara varan ABD yardımı ve konfederasyonun “partilerüstü” politikayı temel alan ABD tipi sendikacılık anlayışı örgüte yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Çavdar, 2005: 134). Ancak Türk-İş'in, 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'nin kuruluşuna kadar Türkiye'deki tek konfederasyon olarak faaliyet göstermesi, örgüte yönelik eleştirilere rağmen güç kaybetmesini engellemiştir.

Bu dönemde sendikal hareket açısından önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen, 1960'lı yıllara kadar Türkiye'de güçlü bir sendikacılık hareketinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Ekonomik ve siyasal sistemin, sendikaların gelişebilmesi gerekli şartlardan yoksun olması, sendikacılık hareketinin kendini ispatlama ve meşruluk kazanma mücadelesine odaklanmasına yol açmıştır. Gerek yasalar gerekse hükümet politikalarıyla birlikte sendikalar üzerinde uygulanan baskı ve kontrol nedeniyle sendikalar sınırlı bir çerçevede faaliyet göstermek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle dönem boyunca siyasi otoriteden bağımsız bir sendikacılığın gelişebilmesi mümkün olmamış ve sendikal hareket toplumsal bir güç haline gelememiştir.

1.2. Sendikal Hareketin Güçlenmesindeki Temel Dinamikler

1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan yeni bir sayfa açılmıştır. Bu yıllarda önceki dönemin sosyo-ekonomik koşullarının yerini, sendikaların gelişimi açısından gerekli olan ekonomik ve siyasal koşullar almaya başlamıştır. 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ise bu sürecin hızlanmasında ve sendikal hareketin güçlenmesi için uygun yasal zeminin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle askeri darbenin gerçekleştiği 1960 yılı, beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik değişimlerin

yanı sıra sendikal hareket açısından yarattığı dönüşümler nedeniyle de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Askeri yönetimin yürürlüğe koyduğu 1961 Anayasası'yla birlikte devletin niteliği “milli, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti” olarak belirlenmiştir. Bunun bir sonucu olarak çalışma hayatına yönelik düzenlemelerin yapılmasında devlete önemli görevler yüklenmiş ve sendikal haklarla ilgili çağdaş düzenlemelere yer verilmiştir (Tokol, 2012: 81). Sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı ilk kez anayasal olarak güvence altına alınmış ve bu haklar geniş bir özgürlük anlayışı içerisinde düzenlemiştir (Talas, 1992: 70). Bu düzenlemelerle birlikte sendikal haklar işçi hareketlerinin sonucu olmaktan çok siyasal otoritenin gerekli gördüğü demokratikleşme kurumları olarak güçlenmişlerdir (Koray, 1994: 155).

1961 Anayasası'nın felsefesine paralel bir biçimde hazırlanan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Türkiye'de sendikacılığın toplumsal bir güç haline gelmesinde ve kişilik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır (Mahiroğulları, 2013: 191). Kanunlar, ILO belgelerinden ve uzmanlarından geniş ölçüde yararlanılarak uluslararası normlara uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Yasalarla, sendikalara üye olacakların ve sendikaların faaliyet alanlarının genişletilmesinden grev hakkına kadar geçmişe göre çok daha kapsamlı özgürlükler verilmiştir (Tokol, 2012: 84).

Gerçekleştirilen reformlara askeri yönetim öncülük etse de dönemin şekillenmesinde aydınların da önemli katkısı olmuştur. Askeri cunta yönetimini oluşturan subayların birçoğunun siyasal tecrübe ve öngörüden yoksun olmaları, ülke siyasetini belirlemede entelektüel sınıfı takip etmelerine neden olmuştur. Ayrıca DP iktidarının basın ve üniversitelere karşı takındığı olumsuz tavır da bu kesimlerin cuntayı meşru olarak görmelerinde ve desteklemelerinde önemli bir rol oynamıştır. 1961 Anayasası başta olmak üzere bu dönemde çıkarılan birçok yasa akademisyenlerin öncülük ettiği komisyonlar tarafından hazırlanmıştır. Bu nedenle 29 Mayıs hareketi, birçok kesim tarafından askeri darbeden çok bir “aydınlar devrimi” olarak nitelendirilmiştir (Ahmad, 2014a: 127-128).

1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlük ortamı 1960'lı yılların siyasal hayatının önceki yıllara göre önemli farklılıklar göstermesine neden olmuştur. Anayasa'nın sunduğu olanaklar işçiler ve gençler başta olmak üzere ülkenin siyasallaşmasını da beraberinde getirmiştir.

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye'de ilk kez ülkenin genel siyasetine özellikle de dış politikasına meydan okuyan bir sol anlayış ortaya çıkmıştır. Öğrenciler ve gençler güçlenen sol örgütlerin de etkisiyle küçük kasabalarda bile kolaylıkla erişilebilen Marksist literatürü okumaya ve dünyada olup bitenleri daha yakından takip etmeye başlamışlardır (Ahmad, 2014a: 136).

1950'lerde radyonun, 1970'lerde ise televizyonun piyasaya girmesi de toplumsal ve siyasal hayatın dönüşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Siyasal partilerin radyo ve televizyon yayınları aracılığıyla doğrudan seçmelere ulaşması kısıtlı olanaklara sahip partilerin de güç kazanmasına neden olmuştur (Ahmad, 2014a: 134). Bu dönemde basın kuruluşları da işçilerden ve sendikalardan yana tavır alarak işçi eylemlerinin basında yer almasını sağlamışlardır (Özveri, 1993: 17). Ayrıca Cumhuriyet'in erken yıllarından 1970'lerin sonuna kadar eğitime ayrılan harcamaların artması toplumsal hareketliliği arttıran bir diğer unsur olmuştur. 1950 yılında %33 olan okuryazarlık oranı (kadınlar için %19, erkekler için %46) 1980 yılına gelindiğinde %68'e (kadınlar için %55, erkekler için %80) yükselmiştir. Okuryazarlık ve okullaşma oranlarında varlıklı-yoksul, kırsal-kent, batı-doğu ve kadın-erkek eşitsizlikleri devam etse de eğitime yapılan yatırımlar özellikle orta gelirli kesimler arasında eğitim seviyesinin yükselerek toplumsal duyarlılığın ve hareketliliğin artmasına neden olmuştur (Pamuk, 2014: 260).

1960'lı yıllardaki sanayileşme süreci de işçi sınıfının niceliksel ve niteliksel olarak sınıf kimliği kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde yeniden uygulanmaya başlanan ithal ikameci politikalar, kamuya ait işletmelerin artması, imalat sanayisindeki işçilerin büyük bölümünün büyük işyerlerinde yoğunlaşması ve yeni işkollarının gelişmesi işçilerin örgütlenmelerini ve dolayısıyla sınıfsal bilincin yükselmesini beraberinde getirmiştir (Akkaya, 2011: 222). Böylece hem 1960 darbesinin getirdiği yasalarla sağlanan örgütlenme olanakları hem de yaşanan sosyo-ekonomik değişimler işçi sınıfı hareketinin gelişebilmesi için uygun koşullar yaratmıştır.

Bu gelişmelerin en önemli sonucu sendikacılar tarafından kurulan TİP'in etkisiyle ortaya çıkan siyasal hareketler ve DİSK'le ifadesini bulan yeni sendikal eğilimler olmuştur (Işıklı, 2003: 60). TİP'in parlamentoda temsil edilmesi sendikal hareketin de güçlenmesi için olanaklar yaratmıştır. Bunun sonucunda TİP ile Türkiye sendikal hareketi güçlü bir dayanışma

odağı yaratarak toplumsal muhalefetin güçlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Özveri, 1993: 16). Böylece 1960'lı yıllarda Türkiye'de ilk kez sınıf bilinciyle hareket eden bir işçi kesimi ortaya çıkmaya başlamıştır (Mahiroğulları, 2005: 37).

TİP, 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesi sonucu 1961 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği içerisindeki bir grup sendika lideri tarafından kurulmuştur. TİP'in kurulması Türkiye'de doktriner/ideolojik sendikacılığın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır (Mahiroğulları, 2013: 189). Nitekim sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışını benimseyen DİSK, Türk-İş'in uzlaşmacı yaklaşımını ve partilerüstü politikasına karşı çıkan TİP'li sendikacılar tarafından kurulmuştur.

1952 yılından itibaren Türkiye'deki tek işçi konfederasyonu olan Türk-İş, 1967 yılına DİSK'in kurulmasıyla birlikte güçlü bir rekabetle karşı karşıya kalmıştır. Böylece sendikacılık hareketi Türk-İş'in temsil ettiği partilerüstü politika ve DİSK'in temsil ettiği sınıf ve kitle sendikacılığıyla birlikte çok merkezli bir nitelik kazanmıştır (Uçkan, 2002: 104). Bu durum 1980 yılına kadar DİSK ve Türk-İş ile bu konfederasyonlara bağlı sendikalar arasında yoğun mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur (Tokol, 2012: 115). Sendikal eylemlerin sayısında ve kitleliliğinde de önemli artışlar yaşanmış; 1963 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye emek tarihinin o güne kadarki en büyük mitingi olan Saraçhane Mitingi (Mahiroğulları, 2013: 190), Kavel Direnişi, Kozlu Olayları ve Derby Lastik Fabrikası'nın İşgali 1960'lı yılların en önemli işçi eylemleri arasında yer almıştır.

1960'lı yıllarla birlikte işçi ve öğrenci hareketlerinin artmasıyla gelişen toplumsal hareketler 1961 Anayasası'na yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Toplumsal muhalefetin giderek yükselmesinin nedeni 1961 Anayasası'nda aranmaya başlanmış ve ülkenin bu anayasayla yönetilemeyeceği görüşü ordu başta olmak üzere çeşitli kesimlerde giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece üniversiteler ve işçi hareketleriyle yükselen toplumsal dinamizm 12 Mart 1971 yılında gerçekleştirilen askeri müdahalenin temel gerekçelerinden biri olmuştur (Talas, 1992: 208-209). Nitekim askeri yönetimin ilk girişimlerinden biri kamu görevlilerinin sendika kurma hakkının kaldırılması başta olmak üzere 1961 Anayasası'nın sendikal haklarla ilgili hükümlerinde kısıtlayıcı düzenlemelere gidilmesi olmuştur (Talas, 1992: 214). Ancak askeri müdahaleyle birlikte hem 1961

Anayasası'nın getirdiği yasal haklarda yapılan sınırlamalar hem de otoriter yönetim koşulları aracılığıyla toplumsal muhalefetin önüne geçmek amaçlansa da ülkenin sosyo-ekonomik şartları bu tepkilerin ortadan kalkmasını engellemiştir.

1970'li yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik krizler sendikal hareketlerin 1960'lı yıllara göre daha fazla güçlenmesine yol açmıştır. Sendikal hareketlerin bu yükselişinde DİSK'in de önemli bir etkisi olmuştur. 1970'li yıllarda hızla örgütlenmeye başlayan DİSK, doktriner sendikacılık anlayışına bağlı olarak benimsediği çatışmacı ve mücadelecilik yaklaşımının etkisiyle işçi hareketlerinin siyasal bir düzleme ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece 1970 sonrası işçi eylemlerinde görece bir artış yaşanmış ve eylemlerde siyasal talepler ön plana çıkmıştır (Mahiroğulları, 2013: 214). Bu dönemde DİSK öncülüğünde gerçekleştirilen 15-16 Haziran Olayları, DGM Direnişi ve Tariş Eylemi gibi çok sayıda eylemde ekonomik ve sendikal hakların yanı sıra siyasal gündemler de önemli bir yer tutmuştur.

1970'li yıllarda sendikacılık hareketindeki bir diğer önemli gelişme ise ideolojik olarak DİSK'e rakip olabilecek yeni konfederasyonların kurulması olmuştur. Bu konfederasyonlardan ilki 1970 yılında kurulan Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK)'dir. MİSK'in "milliyetçi-toplumcu" sistemde anlamını bulan "mili tip/milliyetçi sendikacılık anlayışı sınıf çatışmasını ve sınıf sendikacılığını kesin olarak reddetmiştir. İşçi ve işverenleri, milli üretimin birbirini tamamlayan iki unsuru olarak gören bu sendikal anlayış, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin "teorisyenleri" tarafından geliştirilmiştir (Mahiroğulları, 2005: 202-2-3). 1975-1976 yılları arasında MHP'nin Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde yer almasının etkisiyle MİSK'e üye sendikaların sayısında artış yaşansa da (Tokol, 2012: 113) konfederasyon sonraki yıllarda sendikal hareket üzerinde herhangi bir etkinlik sağlayamamıştır.

1976 yılında ise Milli Selamet Partisi öncülüğünde (Mahiroğulları, 2005: 204) Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş) kurulmuştur. Konfederasyon, sanayinin zayıf ve geleneksel yapıların güçlü olduğu bölgelerde örgütlenen sendikaların bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Hak-İş, sendikal hareketin yükseldiği ve siyasal alanı etkilediği bu dönemde, İslami akımların ve partilerin sendikacılık hareketi üzerindeki etkisini arttırmak amacıyla

kurulmuştur. Bu nedenle Hak-İş'in kurulması aynı zamanda 1980'lerden itibaren etkili olan İslami sendikacılık anlayışının temelleri atılması açısından da önem taşımaktadır (Uçkan, 2002: 109).

1980'li yıllara kadar konfederasyonların sayındaki artış ve aralarındaki ideolojik bölünmüşlük sendikal harekette yoğun çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 1970'li yıllar bu çatışmaların sendikal harekette önemli bir gündem oluşturduğu ve ideolojik mücadelenin sendikaların temel amaçlarından biri haline geldiği bir dönemi yansıtmaya açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Türk-İş, Hak-İş ve MİSK'in birbirlerinden çok DİSK'e karşı yürüttükleri mücadelede yoğunlaşmaları sendikalar arasında yaşanan çatışmaların en önemli boyutunu oluşturmaktadır.

1961 Anayasası sonrası yaşanan gelişmeler Türkiye'de toplumsal hareketlerin en etkili oldukları ve kamu politikalarında belirleyici rol oynamaya başladıkları bir süreci yansıtmaya açısından da önem taşımaktadır (Yıldırım, 2012: 16). Ancak bu dönemde 1961 Anayasası'nın örgütlenme olanakları iyi kullanılsa da yaşanan siyasal tartışmalar sendikal hareket başta olmak üzere toplumsal hareketlerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (Yavuz, 2012: 17). Siyasal örgütlerin sendikalar üzerindeki güçlü etkisi ve sendikalara hâkim olma çabası, sendikaların yönetim organlarının yanı sıra üye tabanlarına da yansımış ve siyasal tartışmalar sendikalar içerisine önemli bir gündem oluşturmuştur.

Ayrıca sendikal hakların, Batı ülkelerinden farklı olarak mücadeleye gerek kalmadan ve işçilerin kazanımı olmaksızın kanunlarla verilmesi de Türkiye sendikal hareketinde bazı olumsuz etkiler yaratmış; hakların kullanılmasında ve savunulmasında önemli eksiklikler ortaya çıkarmıştır (Tokol, 2012: 84). 1980 darbesine kadar sendikal harekette önemli bir canlanma yaşansa da sendikalar, toplumsal hareketin kazandıracığı zenginliği ve toplumu kendilerinden yana değiştirme isteğini uzun vadede kazanamamışlardır (Koray, 1994: 155).

1.3. Neoliberalizmin Yükselişi ve Sendikal Hareket

Türkiye 1970’li yıllar boyunca yaşadığı siyasal istikrarsızlıklar ve ekonomik çıkmazlar nedeniyle yoğun bir siyasal ve ekonomik bunalımla karşı karşıya kalmıştır. Siyasal ve ekonomik sorunlara karşı kapsamlı çözümler üretmek yerine daha yapay ve yüzeysel önlemlere başvurulması yaşanan bu bunalımın daha da derinleşmesine neden olmuştur. İthalat ve üretimde yaşanan sıkıntılar, kıtlıkların ve darlıkların yaygınlaşması ve yüksek enflasyon ortamında iktidara gelen Süleyman Demirel başkanlığındaki azınlık hükümeti 24 Ocak 1980 tarihinde, 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan liberalleşme programını yürürlüğe koymuştur (Pamuk, 2014: 265). Böylece Türkiye’de 1980’li yıllardan günümüze kadar devam eden neoliberal politikaların uygulandığı yeni bir dönem başlamıştır.

24 Ocak Kararlarıyla birlikte 1970’lerin ithal ikameci sanayileşme ve birikim modeli, yerini dışa açık büyüme, neoliberal uygulamalar, dünyayla ve özellikle AB’yle bütünleşmeye bırakmıştır (Sallan Gül, 2006: 282). Demirel, programın yürütülebilmesi için yeterli siyasal desteğe sahip olmasa da 12 Eylül 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbeden sonra kurulan yönetim de bu programı benimsemiştir. Demirel’in başbakanlık müsteşarı sıfatıyla yeni programı uygulamakla görevlendirilen Turgut Özal, askeri yönetim tarafından da ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak atanmıştır. Askeri yönetim böylece 24 Ocak kararlarının destekleyicisi ve uygulayıcısı olduğunu göstermiştir (Pamuk, 2014: 265).

12 Eylül Askeri Darbesi, 24 Ocak Kararlarının uygulanmasında ve Türkiye’nin yeni bir ekonomi politikasına yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Askeri rejimle birlikte hızla devreye sokulan neoliberal politikalar 1977-79 krizine karşı sermayenin geliştirdiği talepler doğrultusunda şekillenmiştir. Bunun en önemli yansıması ise emek piyasasının askeri ve yasal yöntemlerle baskı altına alınmasıdır. Sendikal faaliyetlerin askıya alınması, grev yasağı, toplu sözleşme sisteminin yerine Yüksek Hakem Kurulu uygulaması ve DİSK yöneticilerinin yargılanması söz konusu askeri yöntemlere örnek oluşturur niteliktedir (Boratav, 2014: 150).

Askeri Müdahale sonrası DİSK, MİSK, Hak-İş ve bunlara bağlı sendikalar ile Türk-İş’in sol kanadından bazı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, tüm taşınır ve taşınmaz malları denetim altına alınmış, bazı sendika yöneticileri tutuklanmıştır. Türk-İş ise Askeri Darbeyi desteklediğini açıklamıştır (Tokol, 2012: 151). Nitekim 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında

faaliyetlerini sürdürebilen tek işçi konfederasyonu Türk-İş olmuştur (Mahiroğulları, 2005: 324). Hak-İş askeri darbeden kısa bir süre sonra 23 Şubat 1981’de, DİSK ise 1992’de faaliyete geçebilmiştir.

Askeri yönetimle birlikte yürürlüğe giren 1982 Anayasası da 24 Ocak kararlarıyla uygulamaya konulan dışa açık büyüme ve liberalleşmeyi temel alan ekonomik anlayışla uyumlu bir biçimde hazırlanmıştır. Anayasa, bir yandan getirdiği kısıtlayıcı hükümlerle toplumsal güçlerin ve demokratik mekanizmaların etkisini azaltırken diğer yandan liberal felsefesiyle devletin sosyal denge sağlayıcı rolünden de uzaklaşmasını sağlamıştır (Koray, 2008: 176). Bunun bir sonucu olarak endüstri ilişkileriyle ilgili düzenlemelerde işçileri koruyucu hükümlerden çok işçi ve işveren ilişkilerini klasik özgürlükler çerçevesinde düzenlemeye yönelik hükümler ön plana çıkmıştır (Tokol, 2012: 160). Böylece 27 Mayıs 1960 darbesiyle verilen sendikal haklar 12 Eylül 1980’e gelindiğinde yine bir askeri darbeye geri alınmıştır (Yorgun, 2007a: 113).

1982 Anayasası’na paralel bir biçimde hazırlanan ve 1983 yılında yürürlüğe giren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu’yla da sendikal haklar önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nda siyasi faaliyet başta olmak üzere sendikaların faaliyet alanlarına önemli kısıtlamalar getirilmiş, sendikaya üye olma koşulları zorlaştırılmış ve sendika kurucusu olmak için gerekli koşullar arttırılmıştır. “2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu’yla ise grev hakkının kullanılması zorlaştırılmış, sendikalar grev hakkının kullanılmasında aşılması zor ve suç işleme olasılığı yüksek hükümlerle karşı karşıya kalmışlardır” (Tokol, 2012: 169).

1980’li yıllarda Türkiye’de gelişmeye başlayan neoliberal uygulamalar işgücünün yapısını da değiştirerek sendikaların örgütlenebilme olanaklarını önemli ölçüde daraltmıştır. Hizmetler sektörünün büyümesiyle birlikte beyaz yakalı işçilerin artması sendikalaşma geleneğinden ve dayanışma duygusundan yoksun olan bu kesimlerin bireysel mücadeleyi tercih etmelerine neden olmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren yoğun olarak uygulanmaya başlanan özelleştirme, kayıt dışı istihdam ve taşeronlaşma gibi uygulamalar da sendikaları ve işçi hareketlerini zayıflatan etkiler yaratmıştır. Nitekim sendikaların kamuda daha yoğun örgütlendikleri dikkate alındığında Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nde çalışan işçi sayısının

azalması sendikaların da üye kaybıyla karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır (Yorgun, 2005: 144). 1980’li yılların başında düşürülen işgücü maliyetleri 1980 sonlarındaki toplu sözleşmelerle yeniden yükseldiğinden taşeron uygulaması hem kamuda hem de özel sektörde giderek yaygınlaşmıştır (Koray, 1994: 211). Taşeronlaşma ve kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması ise işyerlerinin toplu pazarlık sisteminin dışında kalmasına neden olmuştur (Yorgun, 2005: 144).

1983 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Turgut Özal’ın başbakan seçilmesi Türkiye’de siyasal ve ekonomik açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Neoliberal politikalar her ne kadar 12 Eylül Askeri Darbesi ve 24 Ocak Kararlarıyla başlasa da, Özal’ın iktidara gelmesiyle bu süreç hız kazanmıştır (Sallan Gül, 2006: 284). Türkiye ekonomisinin dışa açılış sürecine damgasını vuran Özal’ın gerçekleştirdiği kurumsal dönüşümler ve uzun döneme yayılacak politikalarıyla Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Bu yıllarda başlayan ekonomik dönüşümlerin yasal ve kurumsal altyapısı oluşturulmadan gerçekleştirilmesi, ekonominin mali dengeler sağlanmadan yabancı sermaye akımlarına açılması, borçlanma yoluyla sorunların ertelenmesi, keyfi ve kişisel uygulamaların kabul görmesi, ayrıcalıklar ve yolsuzluklar Türkiye’nin siyasal ve ekonomik yapısının süregelen özellikleri haline gelmiştir (Pamuk, 2014: 272-273).

1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan piyasa ağırlıklı politikalarla birlikte istihdamın, tarımsal gelirlerin ve ücretlerin gerilemesini, 1990’lı yıllarda iktisadi büyümenin yavaşlaması, enflasyonun ve faizlerin yükselmesi izlemiştir. Böylece 1990’lardan itibaren gelir dağılımı daha eşitsiz hale gelirken yoksulluk da giderek yaygınlaşmıştır. Ayrıca 1990’lı yıllarda Güneydoğu’daki savaş ortamından kaçan veya köylerinden ayrılmak zorunda bırakılan birçok ailenin kentlere göç etmeleri de bu eğilimi güçlendirmiştir. Böylece hem kentlerde hem de kırsal alanlarda artan eşitsizlik ve yoksulluk 2001 krizi ile doruk noktasına ulaşmıştır (Pamuk, 2014: 292-293).

Yoğun göç nedeniyle kentlerin, yaşama olanakları ve istihdam açısından kaldıramayacağı bir yük altına girmesi istihdam ve yoksulluğun yanı sıra çarpık kentleşme ve gecekondulaşmaya neden olmuştur (Koray, 2008: 192). 1990’lı yıllarda Türkiye’nin gündemine girmeye başlayan gecekondulaşma, yarattığı toplumsal, siyasal ve ekonomik

sorunlar açısından ülkenin en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur (Özer, 2012: 342). “Kenar mahalleler” olarak adlandırılan gecekondu semtleri umutsuzluğun hakim olduğu ve büyük kentlerden ötekileştirilen marjinal yerler haline gelmiştir. Geçim sıkıntısı, eğitimsizlik, sosyal dışlanma ve kentlere uyum sorunu bu bölgelerde şiddet ve suç oranlarının yüksek olmasını da beraberinde getirmiştir (Koray, 2008: 192).

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalara karşı tepkiler ilk olarak 1989 yılında ortaya çıkmıştır. Bu tepkilerden ilki dönemin iktidar partisi olan Anavatan Partisi (ANAP)’nin 1989 yerel seçimlerinde önemli bir yenilgiye uğramasıdır. ANAP’ın uyguladığı politikalara duyulan tepki sosyal demokrat partilere verilen destekle sonuçlanmış ve 1989 seçimlerinde büyük kentlerin yerel yönetimleri Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)’ye geçmiştir. İkincisi ise kamu sektöründe çalışan işçilerin öncülük ettiği 1989 yılında Bahar Eylemleriyle başlayan ve 1991 yılındaki Zonguldak greviyle devam eden hareketlerdir. İşçi hareketlerinin yeniden canlanmaya başlaması da ANAP’ın imaj kaybetmesine neden olmuş ve iktidar partisi gönülsüzde olsa işçi ve memur zamlarını kabul etmek zorunda kalmıştır (Boratav, 2014: 174-175). 1995 yılı ise Türkiye’de hem işyeri hem de işçi sayısı açısından en büyük grevlerin yaşandığı yıl olmuştur. Çeşitli işkollarını kapsayan grevler tüm illerde aynı anda uygulanmış ve işçiler Tansu Çiller başbakanlığındaki koalisyon hükümetinin yıkılmasında önemli bir rol oynamışlardır (Akkaya, 2011: 117-118). Böylece kamu sektöründe başlayan grevler özel sektör işletmelerinde de etkisini göstermiş ve işverenler bu grevlere daha fazla direnemeyerek işçilerle anlaşma yolunu seçmişlerdir (Akkaya, 2011: 116).

Grev dışı eylemlerin de yoğunluk kazandığı bu yıllar aynı zamanda işçi sınıfının hareketlerinin siyasallaştığı, bazı siyasi partilerce desteklendiği ve sendikalar arasındaki dayanışmanın arttığı bir dönem olması açısından önem taşımaktadır (Akkaya, 2011: 116). Bu dönemde grev dışı eylemlerin büyük bir kısmını emeklilik yaşının yükseltilmesi ve özelleştirme karşıtı eylemler oluşturmuştur. DİSK’in faaliyete geçmesiyle birlikte konfederasyonlar geniş katılımlı “kitlesel uyarı” eylemlerine ağılık vermişlerdir. Ayrıca bu yıllarda gerçekleştirilen eylemlerin birçoğu konfederasyonlar arasında gelişen dayanışmanın bir sonucu olarak 1999’da oluşturulan Emek Platformu tarafından ortaklaşa düzenlenmiştir (Mahiroğulları, 2005: 371).

1990'lı yıllar işçi hareketlerinin yanı sıra diğer toplumsal hareketlerin de yeniden gelişmeye başladığı bir süreci yansıtmaktadır. Ancak 1960'lı ve 1970'li yıllarda yükselen toplumsal hareketlerin aksine bu dönemde sınıf perspektifinden uzak ve sivil toplum odaklı yeni bir toplumsal hareket dinamiği ortaya çıkmaya başlamıştır. Askeri darbe sonrası yeniden demokratikleşme süreciyle birlikte 1980 öncesinin popüler “demokratik kitle örgütü” söyleminin yerini sivil toplum kuruluşları almaya başlamıştır. Sivil toplum kuruluşları böylece yeni toplumsal hareketlerin örgütlü zeminini oluşturmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin en önemli konusu ise feminizm ve insan hakları olmuştur (Yıldırım, 2012: 19).

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye açısından önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye, 2002 yılından günümüze kadar devam eden, CHP'nin tek parti dönemi dışında en uzun tek parti iktidarını yaşamıştır. Bu nedenle 2000'li yıllar sadece siyasal açıdan değil; toplumsal, ekonomik ve hukuksal açıdan da yeni bir dönemi başlatmıştır. Neoliberal politikaların yoğun bir biçimde uygulandığı bu dönem çalışma ilişkilerinde yarattığı dönüşümler bakımından da önem taşımaktadır (Çelik, 2012: 109).

2000'li yıllarla birlikte kamu kesiminin mali dengelerinin yeniden kurulmasıyla birlikte devletin faiz ödemeleri azalmış ve iktisadi büyüme sayesinde devletin gelirleri yükselmeye başlamıştır. Ancak yaşanan gelişmeler sosyal politika alanına yansımamış; devlet neoliberal yöntemler ile hayır işleri geleneğini birleştirerek bu alanı doldurmaya çalışmıştır. Devlet kanalları yerine sivil toplum kuruluşları, yerel parti örgütleri, partinin elindeki yerel yönetimler kullanılarak yoksul ailelere yardım hedeflenmiştir (Pamuk, 2014: 293). İşçi sınıfı da ekonomik büyümeden yeterli pay alamamış, büyümenin yararları sermayenin karlarının yükselmesiyle sınırlı kalmıştır. Büyüme destekleyen politikalar reel ücretlerin düşmesini, işsizliğin ve kayıt dışı istihdamın artmasını beraberinde getirmiştir (Müftüoğlu, 2013: 182).

Başta işsizlik, yoksulluk, kadın hakları ve çevre duyarlılığı olmak üzere sosyo-ekonomik sistemin ortaya çıkardığı sorunlar ve sivil toplum kuruluşlarının bu sorunları çözmede yarattığı boşluk 2000'li yıllarda toplumsal hareketlerin yeniden yükselişe geçmesine neden olmuştur. Yeni toplumsal hareketlerin Türkiye üzerindeki etkilerini yansıtan bu toplumsal hareketlerde feminist, alevi ve eşcinsel hareketlerin yanı sıra özellikle çevre

hareketlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nitekim son yıllarda güçlü bir mücadele hattı yaratan HES karşıtı mücadeleler yerel halkı örgütleme ve yasal kazanımlar açısından sağladığı başarı dolayısıyla özel bir öneme sahiptir (Yıldırım, 2012: 21). 2013 yılında Taksim’i Yayalaştırma Projesi kapsamında, imar izni olmadığı halde Gezi Parkı’nın bulunduğu alana Topçu Kışlası yapılmasına karşı gerçekleştirilen Gezi Eylemleri ise yarattığı toplumsal dinamizm açısından Türkiye’deki en güçlü ve en fazla ses getiren toplumsal hareket olmuştur. Gezi Parkında ağaçların kesilmeye çalışılmasıyla başlayan çevre duyarlılığı, kısa sürede hükümet politikalarına karşı gelişen bir tepkiye dönüşmüştür. Türkiye’nin neredeyse tüm illerine yayılan eylemlerde çevre politikalarının yanı sıra özgürlükleri sınırlandırıcı politikalara, otoriter uygulamalara ve polis şiddetine karşı tepkiler dile getirilmiştir.

Toplumsal hareketleri üzerindeki baskıcı uygulamalara rağmen 2000’li yıllar sendikal hareket açısından da önemli deneyimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda DİSK başta olmak üzere sendikaların 1 Mayıs’ları Taksim Meydanı’nda kutlanma talepleri önemli bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Sendikaların kararlılığına rağmen 2007, 2008 ve 2009 yılında yapılmak istenen kutlamalar polis müdahalesiyle engellenmiştir. Taksim Meydanı 2010, 2011 2012 yılında işçilerin kutlamasına açılrsa da kutlamalar sonraki yıllarda polis müdahalesiyle tekrar engellenmeye çalışılmıştır.

2000’li yıllarda hükümetlerin çıkarmak istediği kanunlara, Irak işgaline, hukuk dışı uygulamalara, IMF ve Dünya Bankası’nın yaptırımlarına karşı birçok siyasi ve ideolojik nedenli eylem gerçekleştirilmiştir (Tokol, 2012: 296). ABD’nin Irak’a müdahalesi ve Türkiye’nin asker göndermesine karşı 2003 yılında gerçekleştirilen “Savaşa Hayır” eylemleri, 2004 yılında sosyal güvenlik reformuna karşı yapılan eylemler ile emek platformunun gerçekleştirdiği “Genel Uyarı Eylemleri”, “İşsizliğe, Yoksulluğa, Yolsuzluğa ve Savaşa Karşı Eşitlik, Adalet ve Barış İçin Ankara Yürüyüşü” ve “Sosyal Devlet ve Sosyal Adalet İstiyoruz” eylemi 2000’li yılların en kitlesel eylemleri arasında yer almıştır.

Özelleştirmelere, işyeri kapatmalara ve sendikal nedenli işten çıkarmalara karşı yapılan grevler ve grev dışı işçi hareketleri de bu döneme damgasını vurmuştur. 2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikasının, 2005 yılında ise SEKA’nın kapatılmasına karşı gerçekleştirilen direniş, 1990’lı yılların ikinci yarısında Muğla’nın Yatağan ilçesinde başlayan ve günümüzde

de devam eden özelleştirme karşıtı mücadele ve Tekel işçilerinin 2009 ve 2010 yılının kışında Ankara'da gerçekleştirdikleri 78 gün süren direniş en fazla ses getiren işçi eylemleri olmuştur (Çelik, 2012: 122). Neoliberal politikalara karşı gerçekleştirilen bu eylemlerden Tekel ve Yatağan direnişleri, sendikaların yanı sıra toplumsal muhalefeti ve duyarlılığı arttırması açısından da özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle hem neoliberal politikaları karşısına alan ideolojik perspektif hem de toplumda yarattığı dinamizm açısından önceki dönemlere göre farklılık taşıyan bu hareketler, birçok ülkede sendikal hareketin gündemine girmeye başlayan toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığının gelişim olanakları değerlendirildiğinde, küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkiler ve neoliberal uygulamalar başta olmak üzere söz konusu sendikal hareketin gelişimi için bazı uygun koşulların varlığından söz etmek mümkündür. Ancak sendikaların toplumsal dinamizmi harekete geçirmekteki eksikliği, örgütlenme kültürünün ve sınıf bilincinin zayıflığı, sendikacılıkta hakim olan pragmatik görüş ve çalışma ilişkileriyle ilgili yasal çerçevenin sunduğu sınırlı özgürlük anlayışı Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığı açısından önemli engeller oluşturmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığının etkili olduğu ülkelerde sendikalar, emperyalizmin kontrolündeki otoriter yönetimlerin ortadan kalkmasında önemli bir rol oynamışlar ve demokrasiye geçildikten sonra, toplumsal muhalefetin içinden gelen iktidarların da etkisiyle güçlerini önemli ölçüde arttırmışlardır. Türkiye'de de 1980 ve 1983 yılları arasında otoriter bir askeri yönetim dönemi yaşansa da sendikalar askeri yönetime karşı direnç gösterememişlerdir. Askeri yönetimle birlikte sendikal hareket kolayca sindirilmiş ve sendikaların yeniden toparlanabilmesi uzun yıllar almıştır. Bu nedenle Türkiye'de sendikalar, sendikal hareketin toplumsal bir güç haline geldiği ülkelerin aksine toplumsal muhalefetin öncüsü ve örgütleyicisi olamamışlardır.

1980 darbesinin sendikal hareket üzerinde yarattığı durgunluk askeri darbeden sonra da etkisini sürdürmüştür. 1960'lı yıllarda sendikaların örgütlü gücünde ve sınıf bilincinin artmasında önemli bir sıçrama yaşansa da sendikaların bu başarısının etkileri 1980 darbesiyle ortadan kaldırılmıştır. Bunun en önemli nedeni ise örgütlü hareketlerin ve sınıf bilincinin toplumsal tabanda sahiplenilmesi ve bir toplumsal kültür haline gelmesindeki eksikliklerdir.

Sendikal hareketin toplumsal bir güç haline gelememesinde ve sınıf bilincinin zayıf olmasında Türkiye sendikal hareketinde hakim olan pragmatik anlayışın da önemli bir etkisi olmuştur. Pragmatik anlayış sendikaların, soyo-ekonomik sisteme karşı mücadelede mesafeli durmalarına ve çalışma koşulları ve ücretler gibi çalışma hayatıyla ilgili sorunlar dışındaki konulara karşı daha duyarsız davranmalarına yol açmıştır. Sendikal hareketin içinde bulunduğu bu koşullar ise toplumsal hareket sendikacılığı için gerekli olan toplumsal dinamiklerin oluşmasını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığının toplumsal bir güç haline gelememesi önemli ölçüde sendikalardan kaynaklanan nedenlerden oluşmaktadır.

Türkiye’deki çalışma ilişkileriyle ilgili yasalardaki sendikal özgürlükleri kısıtlayıcı hükümler de toplumsal hareket sendikacılığının gelişimini olumsuz etkilemektedir. 1982 Anayasası, başta grev ve siyasi faaliyetlerle ilgili yasaklayıcı hükümler olmak üzere sendikacılığın toplumsal bir güç haline gelmesini engelleyici hükümler içermektedir. 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nda, 2821 ve 2822 sayılı kanunlardaki sendikal haklarla ilgili sınırlamaların birçoğu devam etmektedir. 6356 sayılı yasada da 2821 sayılı yasada olduğu gibi sendikaların sadece işkolu düzeyinde örgütlenebilecekleri hükme bağlanmıştır. Sendikaların sadece işkolu esasına göre kurulması ise toplumsal hareket sendikacılığının her işkolundan ve meslekten işçilerin yanı sıra enformel sektör çalışanları, emekliler ve işsizler başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerini bünyesine toplayarak toplumsal mücadelenin merkezi haline gelme hedefine ters düşmektedir. Ayrıca Kanun’da 1982 Anayasası ve 2822 sayılı yasaya paralel bir biçimde sendikaların sadece “toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde” greve gidilebilecekleri belirtilmiş, dolayısıyla çıkar uyuşmazlığı dışında greve gidilmesi yasaklanmıştır. Genel grev, siyasi grev ve dayanışma grevinin yasaklanması, toplumsal hareket sendikacılığının toplumun geniş kesimlerini harekete geçirebilmek amacıyla etkin bir biçimde kullandığı bu grev türlerinin Türkiye’de uygulanma olanağını ortadan kaldırmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığının güçlenmesinde önemli bir katkıya sahip olan “yeni toplumsal hareketlerin” Türkiye’de uzun yıllar etkili olamaması da sendikaların toplumsal muhalefetle etkileşimine engel oluşturmuştur. 2000’li yıllara gelindiğinde ise toplumsal

hareketlerde özellikle kitlesellik ve toplumu harekete geçirme noktasında önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Ancak sendikalar, çevreci hareketler ve kadın hareketleri başta olmak üzere bu eylemlerde öncü bir rol üstlenmemişler ve hareketleri sendikal hareketin bir parçası haline getirememişlerdir.

Sendikalar, bu eylemlere sadece sınırlı bir destek vermekle yetinse de, bazı sendikal hareketlerin toplumsal bir harekete dönüşmesinde önemli başarılar da sağlayabilmişlerdir. Nitekim Tekel eyleminde oluşan toplumsal duyarlılık ve dayanışma ile Yatağan Direnişindeki yerel haklı harekete geçirme konusundaki başarı toplumsal hareket sendikacılığı açısından umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca özelleştirmeler ve güvencesiz çalışma başta olmak üzere neoliberal uygulamaların giderek yoğunluk kazanması, bu politikalara oluşan tepkilerin yükselmesi açısından da toplumsal hareket sendikacılığının gelişimine önemli fırsatlar sunmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞINA ÖRNEK OLUŞTURABİLECEK HAREKETLER

Türkiye'de doğrudan toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek bir deneyim yaşanmamıştır. Ancak Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişinin toplumsal hareket sendikacılığı deneyimleriyle, birebir örtüşmese de ortaya çıktığı dinamikler ve yarattığı sonuçlar açısından bazı ortak noktalar taşıdığı görülmektedir. Bahar eylemleri ise toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilmekten daha uzak olsa da 1990'larda başlayıp 2000'li yıllarda devam eden ve neoliberal politikalara tepki niteliği taşıyan hareketlerin öncüsü olmuştur. Bu nedenle bu eylem ve direnişleri incelemek Türkiye'de söz konusu hareketin gelişebilme olanaklarının tartışılması açısından önem taşımaktadır.

2.1. Bahar Eylemleri

1980 sonrasında işçi hareketleri açısından en önemli gelişme kamu kesiminde çalışan işçiler tarafından 1989 yılında gerçekleştirilen ve Bahar Eylemleri olarak adlandırılan eylemler dizisidir. Türk-İş üyesi kamu işçilerinin 1989 yılının Mart, Nisan ve Mayıs ayları boyunca gerçekleştirdikleri eylemler 30 ilde sürdürülmüş ve 15 işkolunu kapsamıştır. Bahar Eylemleri, 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca gerçekleştirilen en geniş çaplı ve en kitlesel grev dışı işçi eylemi olmasının yanı sıra gelecekteki işçi eylemleri için de model oluşturmuştur (Çavdar, 2005: 203).

Bahar Eylemleri, “Türk-İş’e bağlı 26 sendikanın yürüttüğü kamu toplu iş sözleşmelerinde ilerleme sağlanamaması üzerine başlamıştır” (Çelik, 2012: 122). 22 Kasım 1998 tarihinde Türk-İş Yönetim Kurulu ile Türk-İş’e bağlı 26 sendikanın genel başkanları tarafından 1989 yılı toplu pazarlık görüşmelerini yürütmek üzere “Kamu Kesimi Toplu İş Sözleşmeleri Koordinasyon Komisyonu” oluşturulmuş; ancak komisyon Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası (Kamu-İş) ve Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (Türk Kamu-Sen) yetkilileriyle görüşmelerini sonuçlandıramamıştır. Bunun üzerine yaklaşık 600.000 kamu işçisi üç ay boyunca sürecek olan bahar eylemlerini başlatışlardır (Mahiroğulları, 2005: 372).

Türk-İş başlangıçta, görüşmelerin sonuçlanacağını düşünerek eylem kararı almamıştır. Bunun üzerine eylemler, şube platformları ve işyerlerinde oluşan grev ve toplu sözleşme komitelerinin öncülüğünde sendikaların kararı olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2005: 203). Türk-İş yönetimi, hükümetin tutumunda bir değişiklik olmaması nedeniyle ve tabandan gelen baskının da etkisiyle eylemlere tam destek vereceğini açıklamıştır (Mahiroğulları, 2005: 372-373). Ancak eylemler boyunca sendikaların ve sendika yöneticilerinin eylemler üzerindeki rolü ve öncülüğü zayıf kalmış; eylemlerin kendiliğinden karakteri ön plana çıkmıştır (Çelik, 1996: 104).

Bahar Eylemleri, ücret artışlarına ilişkin ekonomik taleplerle ortaya çıksa da eylemler boyunca askeri yönetimin çıkardığı yasalarda işçi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, gelir dağılımının giderek daha adaletsiz hale gelmesi ve ANAP hükümetinin işçi karşıtı politikaları gibi çeşitli siyasal tepkiler de yükselmiştir (Çelik, 1996: 103). Eylemlerin bir başka özelliği de

iş yavaşlatma, işi geç başlatma, toplu vizite, servis ve yemek boykotu, sessiz yürüyüş, iş bırakma, oturma, yolu trafiğe kapatma, toplu boşanma davası açma, işyeri işgali, çocukları evlatlık verme, çıplak ayakla yürüyüş, açlık grevi, alkışlı protesto, işyeri önünde soğan ekmek yeme, bordroları postalama, ailece yürüyüş ve tek kolla çalışma gibi ilginç eylem biçimlerinin ön plana çıkmasıdır (Çavdar, 2005: 203). Ayrıca işçilerin eylemler boyunca provokasyonlara ve siyasi istismarlara fırsat vermemesi de eylemlerin başarıya ulaşmasını olumlu yönde etkilemiştir (Mahiroğulları, 2005: 324).

Bahar Eylemlerinin en önemli etkisinin 27 Mart 1989 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerde ANAP'ın oy oranının %35'ten %21,88'e düşmesinin sebeplerinden biri olduğu ileri sürülmektedir. ANAP'ın aldığı bu ağır yenilgi eylemlerin daha da büyümesine neden olmuştur. Özal başlangıçta sendikacılarla görüşmeyi kabul etmeyeceğini söylemesine rağmen yükselen eylemler karşısında Türk-İş'le masaya oturmak zorunda kalmıştır (Çavdar, 2005: 203). Bunun sonucunda Türk-İş'in talepleri kabul edilerek 18 Mayıs 1989 tarihinde toplu sözleşme imzalanmıştır. Toplu sözleşmeyle birinci yıl ilk altı ay %80+10 bin lira, ikinci altı ay ise %40+70 bin lira zam yapılmıştır. Böylece Bahar Eylemlerinden önce %40 ücret artışında ısrarcı olan hükümet, eylemlerin uyguladığı baskıyla birinci yıl için ortalama %140 oranında zammı kabul etmek zorunda kalmıştır (Çelik, 1996: 103). Ücret artışlarındaki bu eğilim 1990 ve 1991 yıllarında da devam etmiş ve eylemler kamu işçilerinin yanı sıra memurların Temmuz 1989 zammını ve özel sektör sözleşmelerini de olumlu etkilemiştir (Çelik, 2012: 115).

Bahar Eylemleri 1980 yılından itibaren etkisini kaybeden işçi eylemlerinin yeniden dirilişini simgelemesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Eylemlerle birlikte işçilerin elde ettiği kazanımlar sadece ücret artışlarıyla da sınırlı kalmamıştır. Eylemlerin tabandan gelen bir hareketle ortaya çıkması, sendikaları tabanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek daha aktif politikalar üretmeye zorlamıştır. Sendikalarda değişen koşullara uyum sağlayamayan ve eylemlerde işçilere önderlik edemeyen sendikacılar tavsiye edilmiş ve eylemlerde etkili olan işçi liderleri sendikaların yönetim organlarında yer almışlardır (Mahiroğulları, 2005: 374).

Bahar eylemleri tabandan gelen bir hareket olması, kitlesel mücadele niteliği taşıması ve neoliberal politikaların temsilcisi olan ANAP iktidarını hedef alması açısından toplumsal hareket sendikacılığın bazı özellikleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak eylemler işçiler

dışında toplumsal dinamizmi harekete geçirme konusunda yetersiz kalmıştır. Bahar eylemleri kamuoyunun ve basının desteğini kazansa da eylemler işçiler ve ailelerinin etkin katılımıyla gerçekleşmiştir. Eylemlere verilen toplumsal destek sadece ANAP'ın yerel seçimlerde protesto edilerek oy oranlarının düşürülmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Bahar eylemlerini toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirmek, toplumsal hareket sendikacılığının temelini oluşturan toplumsal kitleleri aktif mücadeleye geçirme noktasında önemli eksiklikler taşımaktadır.

2.2. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü

Zonguldak grevi, Türkiye Taş Kömürü İşletmeleri (TTKİ) ve Genel Maden İşçileri Sendikası (GMİS) arasında yaklaşık 48 bin işçiyi ilgilendiren toplu sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması sonucunda 30 Kasım 1990 tarihinde başlamıştır (Çavdar, 2005: 205). Zonguldak yürüyüşü ve grevinin önemi, bir grev hareketini aşarak toplumsal bir harekete dönüşmesidir. Bu nedenle grev, birçok yazar tarafından toplumsal hareketi sendikacılığı örneği olarak değerlendirilmektedir.

Grevin daha başlangıcında kitlesel bir mücadele niteliği taşımasında, uyuşmazlığın coğrafi olarak Zonguldak, Amasra ve Bartın illerini kapsayan belli bir bölgeyle sınırlı kalmayıp ekonomik açıdan çok daha geniş bir alanı kapsaması önemli bir rol oynamıştır. Uyuşmazlık TTKİ'nin yanı sıra Maden Tetkik Arama (MTA) Genel Müdürlüğü'nün Türkiye genelinde 12 bölgeye bağlı 200'ün üzerinde sondaj kampını da ilgilendirmiştir (Engin, 2012: 196). Ayrıca TTKİ'de yapılacak olan ücret zammının Türkiye'deki kamu işletmelerinde yapılması planlanan tüm toplu sözleşmelerdeki ücret düzeylerini arttıracığı gerçeği de grevin Zonguldak madenlerini aşan bir düzleme ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle iktidar, grev süresi boyunca ücretler konusundaki katı tutumundan vazgeçmemiştir. Sendika, oldukça düşük ücretle çalışan işçiler için günün koşullarına göre uygun bir ücret istese de bu teklif işletme yetkileri ve hükümet tarafından fazla bulunmuş ve istenen ücret artışının işletmenin o günkü yapısına göre ödenmeyecek düzeyde olduğunu öne sürülmüştür (Çavdar, 2005: 205).

Greve yönelik tartışmalar sadece ücretler konusuyla da sınırlı kalmamıştır. Hükümetin kamu işletmelerinin tasviyesini hedeflemesi ve özelleştirme politikaları Zonguldak'taki uyuşmazlığı daha büyük boyutlara taşımıştır (Yükselen, 1998: 550). Toplu görüşme sürecinde başta cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere iktidar, işveren temsilcileri ve çeşitli basın organları tarafından TTKİ'nin kapatılmasına yönelik yoğun bir propaganda başlamıştır. Özal, kurumun ekonomik açıdan yararlı olmadığını radyo ve televizyonlarda sık sık dile getirmeye başlamıştır. Kömür havzasında uzun yıllar teknolojik açıdan bir ilerleme sağlanmasa da Zonguldak halkının ekonomik açıdan madenlere bağımlı olması gerçeği iktidar tarafından göz ardı edilmiştir (Çavdar, 2005: 205). Grev sürecinde TTKİ gündeminden hareketle özelleştirmelerin yoğun olarak tartışılması grevin ekonomik boyutu aşarak siyasal bir boyut kazanmasına ve hükümetle işçiler arasındaki mücadelelerin daha da sertleşmesine neden olmuştur (Yükselen, 1998: 550). Zonguldak grevinin ücret artışlarından çok hükümet ve işçiler arasındaki siyasal bir mücadeleye dönüşmesi, grevin daha ilk günden diğer grevlerden farklı özellikler taşımasına neden olmuştur. Grev, hem iktidarın neoliberal politikalarına karşı çıkan siyasi partiler ve kitle örgütleri hem de Zonguldak halkı için iktidara karşı verilen bir ölüm-kalım mücadelesi haline gelmiştir (Yükselen, 1998: 551).

Zonguldak grevinin sınırları işyerlerini aşarak Zonguldak'ın caddeleri ve sokaklarıyla tüm kente yayılmıştır (Dursun, 1998: 236). Grev süresince bütün kent her gün yapılan yürüyüş ve mitinglere grevcilerle birlikte katılmıştır. Sendika genel merkezinin önündeki madenci anıtında biten yürüyüşlerde sendika başkanı Şemsi Denizer'in konuşması bitmeden kimse dağılmamıştır (Çavdar, 2005: 206). Denizer konuşmalarında sürekli hükümeti hedef almış ve işçiler de hükümeti istifaya çağırarak Denizer'e olan güvenlerini her fırsatta dile getirmişlerdir. Zonguldak grevinin hükümet açısından kilit bir rol oynamaya başlaması muhalefet partilerinin de greve olan ilgisini arttırmıştır. Demokratik Sol Parti (DSP) ve SHP genel başkanları ve milletvekilleri greve destek vererek Zonguldak'ta işçilere konuşmalar yapmışlardır (Yükselen, 1998: 551).

Grevler devam ederken 4 Aralık'ta lokavt ilan edilmiş ve aynı gün Ankara'ya yürüme tartışmaları sonuca bağlanarak yürüyüşün gerçekleşeceği açıklanmıştır. İşçilerin yürüyüş kararı hükümette büyük bir paniğe yol açmıştır. İşçileri taşıyacak otobüslerin Zonguldak'a

sokulmaması üzerine işçileri ve aileleri yürüyerek gitmeye karar vermişlerdir. Böylece büyük madenci yürüyüşü sloganlar ve alkışlar eşliğinde yola çıkan 80 bine yakın kişiyle başlamıştır. Yerleşim yerlerine ve ilçelere gidildikçe maden işçilerine destek daha da artmış ve katılımcıların sayısı 100 bine ulaşmıştır (Engin, 2012: 200). Ancak 6 Ocak'ta yürüyüşçülerin E-5 karayoluna çıkması yasaklanmıştır. E-5 karayolu çıkışının barikatlarla kesilmesi ve Zonguldak-Mengen yolu kesilerek yürüyüşçülere gönderilen battaniye, ilaç ve yiyecek yardımının kesilmesi eylemin seyrini olumsuz etkilemiştir. Denizler başlangıçta hükümet temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde Ankara'ya yürüneceğine dair kararlılığını ifade etse de daha sonra bu kararından uzaklaşmıştır. Yürüyüşün dördüncü gününde işçilerin barikatı zorladıkları gerekçesiyle uykudayken gözaltına alınmaları üzerine Denizler, işçilerin geri dönmek konusundaki ısrarlarına rağmen, niyetlerinin çatışmak olmadığını söyleyerek geri dönüş kararı vermiştir (Özen, 1998:556). Denizler'in bu kararı Türk-İş yöneticilerinde ve hükümette bir rahatlama yaratmasına rağmen işçiler açısından büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Dönüş yolunda işçilerin birçoğunun ağladığı görülmüştür. Ayrıca Denizler'e yönelik tepkiler de artmış, hükümetle uzlaştığı gerekçesiyle işçiler tarafından eleştirilmiştir (Özen, 1998:557).

Grev sürecinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ABD'nin Irak'a müdahaleye karar vermesiyle patlak veren Körfez Krizi Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Körfez Krizi ise sendikacılar ve işçilerin, hükümetin körfez krizini bahane ederek grevi durdurma eğiliminde olduğuna yönelik endişelerini de beraberinde getirmiştir (Yükselen, 1998: 551). Nitekim 17 Ocak'ta Körfez Savaşı'nın başlaması sendikacıların grev ertelemesi kararlarıyla ilgili tahminlerini doğru çıkarmış ve 27 Ocak'ta ülkedeki tüm grevler "milli güvenlik" gerekçesiyle durdurulmuştur. Yapılan toplu sözleşmede ise GMİS, Başbakan'ın teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır (Engin, 2012: 200-201). Sözleşmeye göre ortalama çıplak brüt ücret 478.000 liradan birinci yıl ilk altı ay için 1.470.000 liraya, ikinci altı ay için ise 1.868.760 liraya yükselmiştir. İkinci yıl içinse ücret zammı birinci ve ikinci altı ay için %25 olarak belirlenmiştir (Yükselen, 1998: 553).

Zonguldak grevi ve yürüyüşünün hükümetin istekleri doğrultusunda sonuçlanması işçiler açısından olumsuz sayılabilecek bir tablo ortaya çıkarsa da grev, sendikal mücadeleye kazandırdığı deneyimler açısından Türkiye işçi sınıfı hareketinde önemli bir yere sahip olmuştur. Grev sürecince işçilerin kararlı mücadelesi, kitleleri peşinden sürüklemesi ve ülke gündeminde sendikal hareketin meşruluğunu kanıtlanması Zonguldak grevinin en büyük kazanımları arasında yer almaktadır. Zonguldak grevinin taşıdığı bu özgünlük Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığının olanaklarına dair tartışmaların da gündeme gelmesine neden olmuştur. Nitekim greve hazırlık süreci, grev esnasında örgütlenen mücadele tarzı ve grevin işçiler üzerinde yarattığı ideolojik etki grevin bu zeminde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Greve öncülük eden GMİS yöneticileri, greve başlamadan önce işçilerin yanı sıra tüm kamuoyunun desteğini almak için toplantı, panel, yürüyüş ve eğitim seminerleri gibi birçok etkinlik düzenlenmişlerdir. “İnsana Saygı Mitingi”, “KİT’lerin Satışı ve Özelleştirme Paneli”, “1982 Anayasası ve İşçiler Önündeki Yasal Engeller” adlı panel ve “Zonguldak Kurultayı”yla geniş toplumsal kesimlerin desteği alınmıştır. Ayrıca sendika gazetesinin tirajı da 5 binden kademeli olarak 10, 15 ve 20 bine çıkarılmıştır. Eylemler döneminde ise bu sayı 35-40 bine yükselmiştir. Gazetenin temel sloganı olan “ana prensiplerimiz çalışmak, üste saygı ve işe sevgidir” alt başlığı da “ekmek, barış, özgürlük” olarak değiştirilmiştir (Engin, 2012: 199). GMİS yöneticilerinin kitleleri harekete geçirme noktasındaki bu başarısı ve sınıf kimliğini öne çıkarma çabası toplumsal hareket sendikacılığını açısından önem taşımaktadır.

Çeşitli siyasi partiler, meslek kuruluşları ve kitle örgütlerinin desteği ile başlayan grev, kısa sürede Türkiye’nin yakından ilgilendiği bir eylem haline dönüşmüştür. Greve aydınlar, sanatçılar ve düşünürler de destek vermiş ve bazı belediyeler tarafından kamyonlarla yardımlar gönderilmiştir (Çavdar, 2005: 205-206). Kadınların grev süresince verdiği mücadele de özel bir öneme sahiptir. Kadınlar eylemler süresince hep ön saflarda yer almışlardır. Bu süreçte sendikada “Kadın Eğitim ve Girişim Komisyonu” kurulmuş ve GMİS şubelerine kadın yöneticiler seçilmiştir (Engin, 2012: 201). Bu toplumsal işbirliği ve dayanışma örneği, greve katılan işçilerin kararlılığında önemli bir rol oynamıştır. Yürüyüşe ve greve destek veren tüm örgütler GMİS’in kararlarına göre hareket etmiş ve GMİS toplumsal mücadelenin merkezi

haline dönüşmüştür. Nitekim Şemsi Denizler de grev boyunca işçilerin ve toplumun nabzını tutmayı çok iyi başarmıştır. Sendikaların toplumsal muhalefetin merkezinde yer almaları ise toplumsal hareket sendikacılığının temelini oluşturmaktadır (Sevgi, 2013).

Zonguldak greviyle birlikte uluslararası sendikal dayanışma da yükselmiştir. Bu dönemde Uluslararası Madenciler Federasyonu (Miners International Federation-MIF) ve Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçiler Sendikaları Federasyonu (International Federation of Chemical, Energy, Mine and General Workers' Unions-ICEM)'na üye olunmuştur. Ayrıca Uluslararası İşkolu Federasyonu (ITS), İşçi Sendikaları Federasyonu (FUI) ve Alman Maden ve Enerji İşçileri Sendikası (Industriegewerkschaft Bergbau and Energie-IGBE) gibi birçok sendikayla dayanışma içine girilmiştir. İsveç, Almanya, S.S.C.B., Tunus, Avusturya ve Fransa gibi birçok ülkeden de sendikalar bizzat gelerek büyük bir dayanışma örneği göstermişlerdir (Engin, 2012: 201). Bu nedenle Zonguldak grevi toplumsal hareket sendikacılığının “uluslararası dayanışma” ilkesiyle de paralellik göstermektedir.

Greve Zonguldak esnafının ve tüccarının da önemli bir desteği olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise kent ekonomisinde madenin önemli bir yer tutmuş olmasıdır. Madenlerin kapatılması ve işçilerin düşük ücret alması kent ekonomisini kökünden sarsacağı için, grev kentte yaşayan orta sınıfların da hareket geçmesinde etkili olmuştur (Çavdar, 2005: 29-05). Zonguldak greviyle böylece toplumsal hareket sendikacılığının yerel halkı harekete geçirme hedefini de başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Zonguldak grevinde Kozlu, Kilimli, Amasra, Üzülmez ve merkezde oluşturulan grev komiteleri, sendika merkezleriyle şubeler ve işçiler arasında, kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Ayrıca bu komiteler kendi içlerinde bölge komiteleri oluşturarak tabanla ilişki kuran demokratik bir örgütlenmeyi sağlamışlardır (Engin, 2005: 199). Sendikanın bu yönetim anlayışı da toplumsal hareket sendikacılığının tabana dayalı ve demokratik yönetim ilkesiyle örtüşmektedir.

Grev süreci işçilerin siyasallaşmasında da önemli bir rol oynamıştır. İşçilerin “Zonguldak işçisi demokrasi bekçisi”, “savaşa hayır”, “vur vur ilesin Çankaya dinlesin”, “Çankaya'nın şişmanı işçi düşmanı”, “ölmek var dönmek yok”, Çankaya yolumuz ölüm olsa sonumuz”, “Yolumuz Ankara, hedefimiz Çankaya”, “Madenler kapatılamaz”, “TRT” onların

caddeler bizim”, “Burası Türkiye, orası neresi?” gibi sloganlarla, yollara barikat kuran polis ve jandarmayı protesto etmesi bunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Engin, 2012: 202). Grev boyunca özelleştirmeler başta olmak üzere neoliberal uygulamalara karşı yükselen tepki, mücadelenin siyasal bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Zonguldak grevi bu açıdan toplumsal hareket sendikacılığının “politik sendikacılık” anlayışına da uygun bir nitelik taşımaktadır.

Zonguldak grevinin kitlesel mücadele, toplumsal muhalefetin merkezi olma, yerele odaklanma, uluslararası dayanışma, taban demokrasisi ve politik sendikacılık gibi toplumsal hareket sendikacılığının birçok özelliğini barındırdığı görülmektedir. Grev, toplumsal hareket sendikacılığının etkili olduğu ülkelerdeki örneklerle göre daha sınırlı bir etkiye sahip olması ve etkisini kaybederek sendikal hareketin içinde bulunduğu krize karşı bir alternatif oluşturamaması açısından bazı eksiklikler taşısa da toplumsal hareket sendikacılığı açısından umut verici bir deneyimi yansıtmaktadır.

2.3. Yatağan Direnişi

Türkiye’de özelleştirme karşıtı mücadelede önemli bir yer tutan Yatağan direnişi, Muğla’nın Yatağan ilçesinde bulunan kömür işletmesi ve termik santrali özelleştirme girişimlerine karşı 1990’lı yıllarda başlamış ve çeşitli eylem biçimleriyle günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye’nin en uzun soluklu işçi mücadelelerinden biri olan Yatağan direnişi, yerel halkın desteğini alması ve yerel duyarlılığı harekete geçirmesi dolayısıyla Türkiye sendikal hareketine önemli bir deneyim kazandırmıştır (Çelik, 2012: 122-123).

Yatağan işçilerinin harekete geçmesinde 1989 yılında gerçekleştirilen Bahar Eylemlerinin önemli bir etkisi olmuştur. Yatağan işçilerini de doğrudan ilgilendiren 1989 yılı toplu iş sözleşmeleri görüşmeleri ve beraberinde yükselen eylemler, sendika yöneticilerinin de etkisiyle işçilerin aktif bir biçimde eylemleri desteklemelerini sağlamıştır. Bahar Eylemleri sırasında binlerce santral ve maden işçisi ilk kez sokağa çıkmıştır. Böylece Bahar Eylemleriyle birlikte Yatağan işçileri hem mücadele deneyimi kazanmış hem de Yatağan’da sendikal anlamda ciddi bir hareketlilik başlamıştır (Şahin Güngör, 2012: 135-136). Bahar

Eylemlerinin yanı sıra 1987 yılından itibaren Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (Tes-İş)'nin Yatağan işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik sağladığı kazanımlar da işçilerin sendika şubesine ve kendilerine olan güveninin artmasında önemli bir rol oynamıştır (Soğancı, 2012: 149). Böylece Yatağan'da 1989 yılından itibaren başlayan eylemlilik süreci, 1990'lı yılların başında gerçekleştirilen yemek boykotları, toplu vizite çıkarma, açlık grevi ve yürüyüş gibi çok sayıda eylemle devam etmiştir.

Bölgedeki üç termik santralin ve maden ocaklarının özelleştirilmesinin gündeme gelmesi, Bahar Eylemleri sonucunda elde edilen gelir düzeyi ve özlük haklarıyla ilgili kazanımların kaybedileceği endişesini de beraberinde getirmiştir. İşçilerin çevre işletmelerde yaşanan özelleştirmelerin ortaya çıkardığı sorunları yakından takip etmeleri ve işyerlerindeki taşeron işçilerin çalışma koşullarına tanık olmaları özelleştirme karşıtı mücadelenin kararlılığında önemli bir rol oynamıştır (Şahin Güngör, 2012: 137).

Yatağan'daki özelleştirme karşıtı mücadele süreci ilk olarak 1994 yılında Aydın Bölge İdare Mahkemesi tarafından verilen, Yatağan Termik Santrali'nin üretiminin 90 gün süreyle durdurulması kararıyla başlamıştır. Bu karar sonucunda işçilerin üçte ikisinin önce ücretli daha sonra ücretsiz izne çıkarılması öngörülmüştür. Karar, işsiz kalma tehdidiyle karşı karşıya gelen Yatağan işçilerini harekete geçirmiş ve Tes-İş Sendikası Yatağan Şubesi öncülüğünde 10 gün boyunca devam eden eylemler yapılmıştır. Eylemler kısa sürede sonuç vermiş ve 10. günün sonunda Bakanlar Kurulu kararıyla termik santral yeniden üretime geçmiştir (Şahin Güngör, 2012: 138-139). Termik santralin kapatılmasına karşı sağlanan bu başarı işçilerin özgüvenlerinin ve motivasyonlarının artmasını da beraberinde getirmiştir (Soğancı, 2012: 152).

1996 yılında ise Yatağan-Yeniköy-Kemerköy Termik Santralleri ve bu santrallere yakıt sağlayan Türkiye Kömür İşletmelerine bağlı Yatağan ve Milas'taki maden ocakları tüm rezerv ve ekipmanlarıyla birlikte ihaleye çıkarılmıştır. İhaleyi, yerli ve yabancı şirketlerden oluşan dördü bir şirketler birliği satın almıştır. 1997 ve 2000 yıllarında Yatağan'a gelen şirket yetkilileri işçilerin ve Yatağan halkının birlikte yürüttükleri direnişle karşı karşıya kalmışlar ve santralden içeri girememişlerdir. Sendikanın bu süreçte başlattığı hukuki süreç sonucunda devir işlemi de durdurulmuştur (Bekem, 2012: 159). Termik santrallerle birlikte

maden ocaklarının da özelleştirilmesi girişimi, Yatağan'daki maden işçilerini, termik santral işçileriyle birlikte harekete geçirmiştir. Bu nedenle Yatağan direnişi Tes-İş'e bağlı termik santral işçileriyle Türkiye Maden İşçileri Sendikası (Maden-İş)'na bağlı maden işçilerinin ortak mücadelesinin ürünü olmuştur (Soğancı, 2012: 147).

Ancak 2002 yılından itibaren termik santrallerin özelleştirilmesindeki belirsizlik, taşeronlaşmanın yaygınlaşması, sendika şubesi ve işçiler üzerindeki baskılar, zorunlu emeklilik ve işçi alımlarının durdurulması sonucu işçi sayısında meydana gelen azalma gibi nedenler sendikanın örgütlü gücünün azalmasına ve mücadelenin ivme kaybetmesine neden olmuştur. Böylece özelleştirme sürecinin engellenmesiyle elde edilen başarı, mücadelenin sürekliliğini sağlama konusunda yetersiz kalmıştır (Soğancı, 2012: 156-157). 2003 yılına gelindiğinde termik santraller Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı'yla yeniden özelleştirme kapsamına alınmıştır. 2009 yılında Enerji Bakanlığı'nın açtığı danışmanlık ihalesini kazanan City Group-Master Danışmanlık-Oyak Yatırım ve Scoin Danışmanlık konsorsiyumu 2010 yılında 20 kişilik bir heyetle Yatağana gelmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi heyet Yatağan işçilerinin halkın da desteğini alarak gösterdikleri direniş sonucunda ilçeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Bekem, 2012: 159).

2012 yılında ise 2840 sayılı Maden Kanunu kapsamında olan linyit sahalarını yakından ilgilendiren, "24.11.1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'a göre Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından özelleştirilir" hükmü kanunlaştırılarak Yatağan'daki işletmelere firmalar lehinde kolaylık sağlanmıştır (Bekem, 2012: 159). Özelleştirmenin yeniden gündeme gelmesiyle birlikte işçiler 2013 yılında 447 gün süren direniş göstermişlerdir. İşletmelerin ihalesinin yapılması üzerine santralin girişi kapatılmış ve özelleştirmeler engellenmeye çalışılmıştır. Ancak direniş sonuç vermemiş; 6 Aralık 2014 tarihinde Tes-İş ve Maden-İş sendikaları işverenle 4-C statüsünde anlaşmıştır. Anlaşmada işçilerin mevcut kazanımların korunmasını sağlamış ve Yatağan direnişi, sendikalar tarafından sonlandırılmıştır (<http://www.sendika.org/2014/12/yatagan-direnisi-4-c-anlasmasi-ile-sonlandirildi/>).

1990'lı yıllardan 2014 yılının sonuna kadar devam eden Yatağan direnişiyle, özelleştirme süreci işçiler lehine sonlandırılmaması da direniş, Türkiye işçi sınıfının en kararlı mücadelelerinden birini simgelemektedir. Yatağan direnişi, termik santrallerin ve maden ocaklarının sınırlarını aşarak yerel halkın da mücadelesi haline gelmiş ve halkın neoliberal politikaların bir parçası olan özelleştirmelere karşı siyasal bir duruş sergilemesine neden olmuştur. Direniş, yarattığı bu dinamizmin yanı sıra süreci örgütlenme biçimi açısından da Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığıyla önemli ölçüde benzerlik gösteren bir deneyim ortaya çıkarmıştır.

Özellikle 1996 ve 2001 yıllarını kapsayan beş yıllık dönem işçileri ve ailelerini, yerel yönetimleri, sivil toplum örgütlerini, meslek odalarını, esnaf örgütlerini ve tüm Yatağan halkını kapsayan direniş ve eylemlerle sendikal mücadelede birçok deneyimin kazanıldığı bir süreç olmuştur. Yatağan direnişini diğer işçi mücadelelerinden ayıran en önemli özellik işyerlerinde başlayan kararlılığın yerel toplumsal ilişkilere taşınabilmesidir. Bu başarıdaki en önemli etken ise iki sendika şubesinin kararlı ve sistemli bir biçimde yürüttüğü çalışmalar olmuştur (Şahin Güngör, 2012: 142).

1996 yılında başlayan özelleştirme süreciyle birlikte 1997 yılında Tes-İş, Muğla ve Yatağan'da birçok eylem düzenlemiş ve Yatağan işçilerinin aktif katılımıyla yerelliğin sınırlarını aşan bir katılım sağlanmıştır. İlk olarak Muğla'da "Demokratik, Laik Devlet-Özelleştirmeye Hayır" mitingi düzenlenmiş ve Tes-İş sendikasının korteji 2000 kişiye ulaşmıştır. Yatağan'da gerçekleştirilen "Özelleştirmeye Hayır" mitingine 15 bin kişilik katılım sağlanmıştır. Termik santrallerin özelleştirilmesiyle ilgili 100 bin bildiri dağıtılmış; özelleştirmelerin beraberinde getireceği sorunlar konusunda yöre halkı bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Kemerköy Baca Gazı Arıtma Tesisinin temel atma töreni, 5 bine santral ve maden işçileri ile eş ve çocuklarının katılımıyla gerçekleştirilen özelleştirme karşıtı bir eyleme dönüştürülmüştür. Ayrıca işyeri meclis toplantısında alınan "alıcı firmaların işyerine alınmaması" kararı doğrultusunda firmalar işyerlerine sokulmamıştır. 1999 yılına ise Muğla'da, o yıllarda iktidarda bulunan DSP-MHP-ANAP il başkanlıklarına siyah çelenk konmasıyla sonlanan 5 bin kişilik bir yürüyüş gerçekleştirilmiştir. Yürütüşe Tes-İş Yatağan Şubesi 2 bin kişilik katılım sağlamıştır. 2000 yılında jandarma ile işçiler arasında çıkan

çatışmalar sonucunda da yol kapatma, miting ve yürüyüş gibi birçok eylem gerçekleştirilmiştir. Eylemlerin yanı sıra 1996 yılından itibaren Tes-İş'in düzenlediği yerel toplantılar da özelleştirme karşıtı mücadelenin örgütlenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır (Soğancı, 2012: 153-154).

Yatağan işçileri yerel düzeyde gerçekleştirdikleri eylemlerin yanı sıra Emek Platformu'nun girişimleri başta olmak üzere merkezi düzeyde yapılan eylemlere de etkin bir katılım sağlamışlardır. 1995 yılında Ankara'da düzenlenen "Emeğe Saygı" mitingi ile İzmir'de düzenlenen "Mezarda Emekliliğe Hayır" mitinginde ve 1997 yılında Ankara'da gerçekleştirilen "Türkiye Sahip Çık" mitinginde Tes-İş, işçilerin eylemlere katılımının sağlanması açısından önemli bir başarı göstermiştir. Ayrıca 2000'li yıllarda gerçekleştirilen "Yolsuzluk ve Yoksulluğa Hayır", "İşine, Ekmeğine, Vatanına Sahip Çık" ve "Sosyal Devlet ve Sosyal Adalet İstiyoruz" mitingleri başta olmak üzere birçok eylemde de Yatağan İşçilerinin aktif katılımı söz konusu olmuştur (Soğancı, 2012: 155-156).

Yatağan direnişinde, sendika şubelerinin yerel halkı harekete geçirmedeki çabaları toplumsal bir seferberliğe dönüşmüş ve toplumsal dayanışma açısından özgün sayılabilecek çeşitli örnekler yaşanmıştır. Örneğin firma temsilcilerinin işletmelere geldiği öğrenildiğinde belediye ve cami hoparlörleri halkı desteğe çağırmak için yayına başlamıştır. Yatağan'da yaşayanların bir bölümünün Muğla'da olduğu düşünülerek Muğla'da da bir an önce Yatağan'a dönülmesi için anonslar yapılmıştır. Ayrıca bölgedeki imamlar da halkı mücadeleye dâhil edebilmek için akşam oturumlarında ve cuma hutbelerinde özelleştirme karşıtı konuşmalar yapmışlardır (Şahin Güngör, 2012: 145). Direniş böylece yerel halkı mücadeleye katması ve sendikaların toplumsal muhalefetin öncüsü durumuna gelmesi açısından başarılı bir toplumsal hareket sendikacılığı örneği oluşturmuştur.

1994 yılında termik santralin kapatılmasına karşı verilen mücadele sırasında ortaya çıkan "işçi meclisleri", tüm işçilerin karar alma mekanizmalarında etkili olduğu bir deneyimi ortaya çıkarmıştır. Gerçekleştirilen tüm faaliyet ve eylemlerde bu meclislerde alınan kararlara göre hareket edilmiştir. Eylemlerde taşınacak pankartlardan atılacak sloganlara kadar her işçinin sürecin parçası ve örgütleyicisi olması sağlanmıştır (Soğancı, 2012: 152). Tes-İş ve Maden-İş'in ortaya çıkardığı bu deneyim toplumsal hareket sendikacılığının işyeri

komitelerine bağı taban demokrasisi anlayışına örnek oluşturmaktadır.

Yatağan Direniş, mücadelenin yerellikle sınırlı kalması ve ulusal ölçeğe taşınamaması açısından çeşitli eksiklikler taşısa da birçok özelliği açısından toplumsal hareket sendikacılığıyla önemli benzerlikler taşımaktadır. Bu bağlamda direniş, neoliberal politikaların bir sonucu olan özelleştirmelere karşı gösterilen direnç, kitleleri sendikal mücadeleye dâhil etme, taban demokrasisini etkin bir şekilde kullanma ve sendikaların toplumsal muhalefetin merkezi ve örgütleyicisi konumuna gelmesi açısından toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek nitelikte bir hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

2.4. Tekel Direniş

15 Aralık 2009 tarihinde başlayan ve 78 gün boyunca devam eden Tekel direniş, Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Tekel işçileri ve ailelerinin Kızılay’da çadırlar kurarak başlattıkları bu direnişe, siyasi partiler, sendikalar ve çeşitli meslek kuruluşları da yurt çapında düzenledikleri eylemlerle destek vermişlerdir. Direniş, kamuoyunun yanı sıra Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (International Trade Union Confederation-ITUC) başta olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından da destek görmüştür (Tokol, 2012: 323). Direnişin çıkış noktası ise özelleştirmelerin beraberinde getirdiği 4-C uygulamasına karşı kazanımların korunmasıdır. Bu nedenle direniş boyunca 4-C uygulamasının yanı sıra özelleştirmelere karşı mücadele de önem kazanmıştır.

Tekel eylemiyle birlikte yoğun bir biçimde gündeme gelen ve 4-C olarak adlandırılan geçici personel uygulaması “geçici olarak emeğine gereksinim duyulan ancak memur ve işçi konumunda olmayan kişiler için” istisnai olarak uygulanan bir kadro şekli olarak 1972 yılında düzenlenmiştir. Ancak 1980 sonrası dönemde neoliberal emek piyasası politikalarının yoğun bir biçimde uygulanmaya başlanmasıyla 4-C statüsü devlet tarafından özlük hakları ile sendikal ve sosyal haklar açısından sınırlı haklara sahip personel istihdam etmenin bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Tokol, 2012: 322). Fazla mesai ücreti, ücretli izin, tazminat ve örgütlenme gibi birçok haktan yoksun kadrolarının yaygınlaşması, devletin

çalışma hakkına ilişkin anlayış değişikliğini yansıtmaktadır (Sallan Gül ve Kahraman, 2009: 234). 4-C uygulaması uzun yıllardır kullanılsa da, uygulamaya karşı güçlü bir tepki ancak Tekel direnişiyle birlikte ortaya çıkmıştır.

2000’li yıllarla birlikte özelleştirmelerin yoğunluk kazanması Tekel işçilerini de harekete geçirmiş ve işçiler 2001 yılından itibaren Tekel’in özelleştirilmesine karşı çeşitli eylemler gerçekleştirmişlerdir. 2006 yılından itibaren ise Tekel sigara fabrikalarının satışa çıkarılması birçok ilde eylemlerin artmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası (Tek Gıda-İş) öncülüğünde gerçekleştirilen bu eylemler, fabrikaların özelleştirilmesini engelleyememiştir (Çelik, 2012: 123). 2007 yılında ise özelleştirme sonucu MEY A.Ş. tarafından işten çıkarılan Tekgıda-İş üyesi işçilerin 4-C’ye göre istihdam edilmeleri sağlanmıştır. Böylece Tekel işçileri ilk kez 4-C uygulaması ile tanışmışlardır (Gülmez, 2012: 288).

2007 yılında yapılan özelleştirmelerle birlikte Tekel işçilerinin 4-C uygulamasının yarattığı sonuçları yakından görmesi eylemlerin yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. 2008 yılında alkollü içkilerin yanı sıra tütün mamullerinin de ihalelerinin gerçekleştirilmesi 4-C uygulamasının yaygınlık kazanacağına dair endişeleri arttırmıştır. Böylece 2008 yılı boyunca tek el işçileri tarafından “işyerini terk etmeme” ve “yetkililerin fabrikalara sokulmama” eylemlerinden kitlesel mitinglere kadar birçok eylem yapılmıştır. 18 Şubat 2008 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilen eylemde polis biber gazı, cop ve tazyikli suyla işçileri dağıtmak için saldırması ise 2009 yılında başlayan direnişin “ilk provası” olarak değerlendirilmiştir (Gülmez, 2012: 291).

2008 yılından itibaren Tekgıda-İş mücadelesini “4-C’li olmama” üzerine yoğunlaştırmış ve “özlük haklarıyla birlikte devir” talebini dile getirmiştir. Sendikanın özlük haklarıyla ilgili bu talebi karşılanırsa da varılan çözüm geçici olmuştur (Gülmez, 2012: 294). Nitekim Yaprak ve Tütün İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ne devredilen işçiler Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 2009 yılında işletmeyi kapatma kararıyla yeniden 4-C tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır (Gülmez, 2012: 296). 4-C tartışmalarıyla birlikte güvenceli, sigortalı ve sendikalı olarak çalışan işçilerin güvencesiz, düşük ücretli ve örgütlenmenin yasaklandığı bir çalışma ilişkisiyle yüz yüze kalacakları gerçeği daha güçlü ve kararlı bir direnişin

örgütlenmesine yol açmıştır (Coşkun ve Şentürk, 2012: 72).

Hükümetin 4-C statüsünde bazı iyileştirmeler yaparak işçilerden kazanılmış haklarıyla ilgili tavizler vermesini beklemesine rağmen işçiler taleplerini hak mücadelesi temeline oturtmuşlar ve kazanılmış haklarını pazarlık konusu yapmaktan uzak durmuşlardır. Nitekim mücadelenin başında ancak haklarının kabulünden sonra toplu pazarlık masasına oturup ücret seviyelerini görüşebileceklerini ifade etmişlerdir (Özuğurlu, 2010: 51-52). Tekgıda-İş de hükümetin 4-C’de bazı iyileştirmeler yapacağı yönündeki tekliflerini reddetmiş ve yayınladığı bir genelgeyle “üyelerinin haklarını sonuna kadar korumaya karalı” olduklarını ve “sonuç alınıncaya kadar mücadele edileceğini” vurgulamıştır (Gülmez, 2012: 297). Ancak Hükümetin 4-C konusundaki ısrarından vazgeçmemesi karşısında hem işçiler hem de sendika yönetimi tarafından direnişin kaçınılmaz olduğu kabul edilmiştir.

4-C statüsüne alınmak istenen Tekel işçileri, 15 Aralık 2009 tarihinde Türkiye’nin çeşitli kentlerinden toplam 106 otobüsle Ankara’ya gelmiştir. İşçiler Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Merkezi’ne doğru yürüyüşe geçmiş, ancak polis engeliyle karşılaşmışlardır. Tekel işçilerinin hükümetten bir yetkiliyle görüşmeden ayrılmayacaklarını açıklamaları üzerine Türk-İş başkanı Mustafa Kumlu ve beraberindeki heyet Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ile görüşmüştür. Görüşmenin bir sonuç vermemesi üzerine işçilerin bir kısmı geceyi Abdi İpekçi Parkı’nda geçirmiştir. İlerleyen günlerde polisin gaz bombaları ve tazyikli suyla eyleme müdahalesi etmesi üzerine işçiler Türk-İş binası önünde toplanarak eylemlere burada devam edeceklerini açıklamışlardır (Bulut, 2010: 305-306).

İşçilerinin ailelerinin de Ankara’ya gelmesiyle birlikte Türk-İş’in çevresindeki sokaklar da eylem alanı haline gelmiştir. Eylemciler yağmurdan ve soğuktan korunmak için barınaklar ve çadırlar kurmaya başlamıştır. İlerleyen günlerde ise bu çadırlar gelen destekçilerin konuk edilmesi, konuşmaların ve tartışmaların yürütülmesi açısından sembolik bir önem kazanmıştır (Yıldırım, 2011: 3-4). Eylemlere ilk günden itibaren işçi ve memur konfederasyonları, bazı siyasi partiler, meslek örgütleri de destek vermiş ve böylece işçiler Sakarya Caddesi’nde 78 gün sürecek olan Tekel direnişini başlatmışlardır.

23 Aralık 2009 tarihinde Tekel işçilerinin “Genel Grev” çağrısı üzerine toplanan Türk-İş Başkanlar Kurulu “sürekli eylem” kararı almış ve taleplerin kabul edilmemesi durumunda açlık grevi ve ölüm orucuna kadar varan bir dizi eylem kararı almıştır. Bunun üzerine Sıhhiye Meydanı’nda 100.000 kişilik katılımıla “Emek, Barış, Özgürlük İçin Demokrasi ve Haklar” mitingi düzenlenmiş ve 100 işçi açlık grevine başlamıştır. Hükümetin 4-C konusundaki ısrarı karşısında çadırlarda kalarak çeşitli miting ve basın açıklamalarıyla direnişe devam eden işçiler, direnişin 78. gününde Danıştay’dan beklenen kararın gelmesi üzerine 2 Mart 2010 tarihinde çadırları kaldırarak eyleme son vermişlerdir (Hacısalihoğlu, Uğurlu ve Yücesan, 2010: 172).

Danıştay, Tekel işçilerine 4-C’ye geçiş için 30 günlük süre tanınması kararını durdurmuş ve karar sonunda Tekel işçilerinin 8 ay boyunca iş kaybı tazminatı alma hakkı doğmuştur. Ancak işçilerin bir kısmı eylemi durdurma kararına karşı çıkmış ve sendika yöneticileri araya girerek işçileri ikna etmeye çalışmıştır. İşçiler çadırların toplanmasının ardından Çankaya belediyesi çalışanlarıyla birlikte çevre temizliğini yaptıktan sonra Sakarya esnafına desteklerinden dolayı teşekkür ederek esnafa ve müşterilerine karanfil dağıtmışlardır (Kaderoğlu Bulut, 2010: 346-347).

Tekel direnişiyle birlikte farklı şehirlerden gelen ve sendikal bağ dışında birbirleriyle güçlü bir teması olmayan işçilerin zorluklara karşı ortaklaşması ve diğer sendikalara bağlı işçilerin tek el işçisinin taleplerine destek vermeleri eylemin bir direniş haline gelmesine ve toplumsal bir hareket niteliği kazanmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2010: 3). Tekgıda-İş de bu süreci başarılı bir şekilde yöneterek direnişe destek veren örgütleri bir arada tutabilmiştir (Sevgi, 2013). Direnişe verilen destek sadece kitle örgütleriyle de sınırlı kalmamış, Ankara halkı ve esnafı başta olmak üzere örgütsüz kesimler de Tekel işçilerine maddi ve manevi destek sağlamıştır. Türkiye’nin tüm illerinden Tekel işçilerine yardım için kampanyalar başlatılmış; battaniye, giysi gibi ihtiyaç malzemeleri ve yiyecek gönderilmiştir (Türkmen, 2012: 45). Direniş böylece kitleleri mücadeleye dâhil etme, diğer toplumsal güçlerle birlikte mücadele etme, toplumsal duyarlılığı ve dayanışmayı harekete geçirme noktasında toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleriyle benzerlik göstermektedir.

İktidarın güvencesizleştirme uygulamalarında ısrar etmesi ve direnişe karşı açık bir saldırı gerçekleştirmesi Tekel direnişinin hızla siyasallaşmasına neden olmuştur. Ayrıca hükümetin bu tutumu kendisine muhalif olanları da direnişle dayanışmaya itmiştir. Tekel direnişi böylece sendikal hareketin sınırlarını aşarak toplumsal kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir (Bürkev, 2010: 20). Tekel işçilerinin eylemi, toplumsal desteğin etkisiyle Tekel işçilerine özgü olmaktan çıkarak toplumsal muhalefeti, kısa süreliğine de olsa ortak bir zeminde buluşturabilmiştir (Sevgi, 2013). Tekel Direnişi, toplumsal muhalefetin merkezi olması ve siyasal unsurlar taşıması açısından da toplumsal hareket sendikacılığı deneyimleriyle ortak özellikler taşımaktadır.

Tekel direnişiyle birlikte merkezîyetçi ve hantal yapıdaki sendikaların yeni sınıf dinamikleri ve eylemleri karşılama yetersiz olduğu görülmüştür (Çelik, 2012: 214). Nitekim direniş sendikasının önderliğinden çok Tekel işçilerinin talepleri ve kararlılıklarıyla gerçekleşmiştir. Sendikayı mücadeleci bir çizgiye yönelten ise tabandan gelen baskı olmuştur (Hacısalıhoğlu, Uğurlu ve Yücesan, 2010: 173). İşçiler direniş sırasında Türk-İş'i genel grev konusunda sıkıştırmışlar, miting kürsüsünü ve Türk-İş binasını işgal ederek sendika yönetimine karşı tepkilerini dile getirmişlerdir (Yıldırım, 2010: 4). Bu nedenle Tekel direnişi, neoliberalizmin işçiler üzerinde yarattığı etkilerin yanı sıra sendikal bürokrasiye karşı mücadelenin de sembolü olmuştur. İşçilerin direniş boyunca sendika yöneticilerine gerek duymaksızın kendi aralarından seçtikleri temsilciler yoluyla direnişe yön vermeleri toplumsal hareket sendikacılığının karar alma süreçlerinde tabana dayalı demokrasi anlayışına örnek oluşturmuştur.

Tekel direnişi, işçilerdeki öfke patlamasının sınıf çelişkisine vurgu yapan bir boyuta taşınması ve toplumda bulunduğu sempati ve destek açısından Türkiye işçi sınıfı mücadelesinde “öğretici bir laboratuvar işlevi görmüştür”. Tekel işçileri arasında özellikle ataerkillik, hemşericilik, bölgecilik ve milliyetçilik gibi toplumsal değerler yaygın olarak bulunurken, işçiler toplumsal cinsiyet, etnik köken ve din/mezhep temelli kimliklerini bir yana bırakarak emek-sermaye çelişkisi temelinde ortak bir kimlik geliştirmişlerdir (Özügürlü, 2010: 57-58). Direniş böylece, işçilerin örgütlenerek ortak çıkarlar doğrultusunda kolektif hareket etmeleri sonucunda seslerini duyurabileceklerini gözler önüne sermiştir

(Sallan Gül ve Kahraman, 2009: 236). İşçilerin ötekileştiren kimlikleri bir yana bırakarak işçi sınıfı kimliği üzerinde birleşmeleri ve sınıf vurgusunu direniş boyunca dile getirmeleri de toplumsal hareket sendikacılığının sınıf bilincini temel alan ideolojik tutumuyla örtüşmektedir.

Direniş, uluslararası dayanışmanın harekete geçmesinde de etkili olmuştur. Tekel işçilerinin eylemi yurt dışında da birçok habere konu olmuş ve eyleme birçok ülkeden destek mesajı gelmiştir. Amerika Birleşik Çelik İşçileri Sendikası, Avustralya Denizcilik Sendikası, Danimarka Genel İşçiler Sendikası, Nepal Telekom İşçileri Sendikası ve Yeni Zelanda Okul Öncesi Öğretmenler Sendikası'nın gönderdiği destek mesajları Tekel işçilerinin cesaretlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Sallan Gül ve Kahraman, 2009: 236).

Tekel direnişi, mücadelenin çıkış noktası olan özelleştirme ve güvencesizleştirmeye karşı somut bir başarı sağlayamasa da işçi sınıfı üzerinde ve toplumsal algıda yarattığı etkiler açısından sendikal harekete önemli bir deneyim kazandırmıştır. Bu nedenle direnişi kitlesel mücadelenin ön plana çıkması, toplumsal dayanışmanın harekete geçirilmesi, toplumsal muhalefetin merkezi haline gelmesi ve siyasal bir boyut kazanması gibi birçok özellikleri açısından toplumsal hareket sendikacılığının olanaklarına dair önemli bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek nitelikte olan hareketlerden olan Bahar Eylemleri, Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişinin incelendiği bu bölümde Bahar Eylemlerinin toplumun farklı kesimlerini harekete geçirme noktasında etkili olamadığı görülmüştür. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi ise toplumsal hareket sendikacılığının birçok özelliği ile örtüşmektedir. Bu bağlamda söz konusu üç hareketin, toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin tespiti, toplumsal hareket sendikacılığının Türkiye’deki olanaklarının ortaya konulmasında önem taşımaktadır. “Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak kabul edilebilir mi?” sorusu, çalışmanın, üç harekete ilişkin alan araştırmasından oluşan dördüncü bölümünde irdelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI ÖRNEKLERİNE İLİŞKİN ALAN ARAŞTIRMASI

Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek hareketlerin incelendiği bu bölümde nitel araştırma tekniğinden faydalanılarak söz konusu hareketlerin toplumsal hareket sendikacılığıyla hangi ölçüde benzerlik taşıdıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. İlk olarak araştırma hakkında genel bilgiler verilmiş ve araştırmayla ilgili genel bir çerçeve sunulmuştur. İkinci olarak, araştırmaya ilişkin bulgular değerlendirilmiş ve alan araştırmasından elde edilen veriler, ikincil kaynaklarla da desteklenmiştir. Son olarak, araştırma bulguları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu başlık kapsamında araştırmanın amacı, kapsamı, tasarımı, örnekleme, veri toplama prosedürleri ve verilerin analizine değinilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, toplumsal hareket sendikacılığının Türkiye sendikal hareketi üzerindeki etkilerini incelemektir. Alan araştırmasıyla, hareket toplumsal hareket sendikacılığına örnek olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Neuman (2007)’de vurgulanan araştırma amaçları arasında yer alan tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırma amaçları, çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tanımlayıcı araştırmaların amacı, incelenen fenomenle ilgili ayrıntılı bir tablo çizmek ve arka planı veya bağlamı ortaya koymaktır.

Açıklayıcı araştırmalarda ise temel amaç, olayların neden gerçekleştiklerini açıklamak ve var olan kuramı ayrıntılandırma, genişletme veya test etmektir. Bu bağlamda araştırmaya konu olan toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek hareketlerin özellikleri ve yarattığı etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin analizi aracılığıyla, araştırmaya konu olan hareketlerin toplumsal hareket sendikacılığı ile hangi ölçüde benzerlik gösterdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek niteliklere sahip hareketler olmaları dolayısıyla Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi ile sınırlı tutulmuştur. Bahar Eylemleri ise çalışmanın “Türkiye’de Toplumsal Hareket Sendikacılığına rnek Oluşturabilecek İşçi Hareketleri” kısmında incelenmesine rağmen, toplumsal hareket sendikacılığının temel unsurunu oluşturan toplumsal kitlelerin sendikal mücadeleye dâhil edilmesi ve toplumsal dinamizmi harekete geçirme noktasında eksiklikler taşıması açısından toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirmekten uzak olduğu için araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü ile Tekel Direnişinde hareketlerin, sendika genel merkezleri tarafından örgütlenmesi ve yönetilmesi dolayısıyla bu hareketlere ilişkin görüşmeler sendikaların genel merkez yöneticileriyle gerçekleştirilmiştir. Yatağan Direnişinde ise eylemlerin sendika şubelerinin öncülüğünde gerçekleşmesi nedeniyle direnişe ilişkin görüşmeler şube yöneticileriyle sınırlı tutulmuştur. Ayrıca eylemlerin, bağlı buldukları konfederasyonun öncülüğü olmaksızın yapılması nedeniyle de sendikaların bağlı bulunduğu st örgütler incelemeye alınmamıştır.

1.3.Araştırmanın Tasarımı

Araştırma, nitel bir yaklaşım benimsenerek tasarlanmıştır. Zengin veri elde etme imkânı, araştırmanın tarihsel özellik arz etmesi ve nitelikleri açısından nitel araştırma perspektifi benimsenmiştir. Nitel araştırma prosedürleri takip edilerek gerçekleştirilen örnekleme, veri toplama ve analiz süreçleri bu başlık altında incelenecektir.

Nitel bir perspektif benimsenerek tasarlanan araştırmada vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Vaka çalışması, araştırılan sosyal nesnenin bütünlüğünü koruyacak biçimde toplumsal verileri örgütlemenin bir tarzıdır. Vaka analizi, toplumsal olguları, tekil bir olayın ayrıntılı çözümlemesini yaparak araştıran bir yöntemdir. Vaka bir kişi, bir grup, bir bölüm, bir süreç, bir topluluk, bir toplum veya toplumsal hayatın herhangi bir birimi olabilir. Vaka analizi yöntemi, tek bir olayın çeşitli olgularla ilişkilendirilmesiyle araştırılan verilere bütüncül bir nitelik kazandırmaktadır. Ayrıca diğer yöntemler ile yapılan incelemeler sırasında gözden kaçırılacak olan belli ayrıntıların derinlemesine incelenmesine de fırsat vermektedir. Vaka analizi çalışmaları, nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmaktadır (Punch, 2011: 144-147).

2.4. Araştırmanın Örnekleme

Vaka analizi yaklaşımı çerçevesinde, Punch (2011)'de vurgulanan Çoklu Vaka Çalışması kapsamında, örneklem tespit prosedürleri işletilmiştir. Çoklu vaka çalışması, belli bir olay hakkında anlayış geliştirmek için, bu olayın belirli yönlerinin veya tamamının birden fazla vaka kullanılarak incelenmesidir (Punch, 2011 144).

Creswell (2005), niteliksel çalışmalar için amaca yönelik örnekleme yöntemi vurgulamıştır. Amaca yönelik örnekleme, araştırma konusunun daha iyi anlaşılabilmesi, derinlemesine analizi için uygulanmaktadır. Bu nedenle araştırılan konunun merkezinde yer alan bireyler, gruplar, organizasyonlar veya kurumlar örnekleme de yer almaktadır. Eğer örnekleme, veri toplamadan önce gerçekleştirilecekse ve amaç belirli bir konseptin veya teorisinin geçerliliğinin alanda incelenmesi ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden teorik örnekleme önerilmektedir (Creswell, 2005:205). Bu çerçevede araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemleri arasında yer alan teorik örnekleme uygulanmıştır. Teorik örnekleme kapsamında vakalar belirlenerek her

bir vaka ile ilgili veri tabanı oluşturulmuş ve mülakat yapılacak bireylerin tespitinde araştırma konusuyla bire bir ilgili olan kişiler temel alınarak örneklem oluşturulmuştur. Araştırmada, mülakat gerçekleştirilecek bireylerin seçiminde ise kriter, toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak değerlendirilebilecek hareketlerin başlatılmasına ve sürecin yönetilmesine öncülük eden bireyler olmalarıdır.

1.5. Veri Toplama Prosedürleri

Bu başlık altında araştırmada kullanılan veri toplama yöntemlerine, veri toplama enstrümanının hazırlanmasına ve veri toplama sürecine değinilecektir.

1.5.1. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Yöntemler, bilimin enformasyon toplama ve analiz için kullandığı araçlardır. Farklı yöntemler farklı işlevleri yerine getirmektedir. Her yöntem diğerlerinde bulunmayan potansiyel fırsatlar sunmanın yanı sıra farklı kısıtlamalara da sahiptir (Uygun ve Kasımoğlu, 2010: 14).

Nicel araştırmalarda sık kullanılan anketlerle karşılaştırıldığında, mülakat yönteminin bazı olumlu yönleri bulunmaktadır. Bunlar esneklik, yanıt oranı, sözel olmayan davranış, ortam üzerindeki kontrol, soru sırası, anlık tepki, veri kaynağının teyit edilmesi, tamlık ve derinlemesine bilgi sağlayabilmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 109). Mülakat yapılan bireye konuyla ilgili konuşma olanağı yaratıldığından ilgisi çekilebilmekte, anlaşılamayan sorularda tekrarlama yapılabildiğinden alınan cevapların güvenilirliği yüksek olmaktadır (Gökçe, 2004: 89).

Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine ilişkin alan araştırmasında veri toplama teknikleri kapsamında yarı yapılandırılmış sorular sorularak derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmenin yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla gerçekleştirilmesinin nedeni ise görüşmecilerin araştırma konusu sınırları içinde kalmak koşuluyla, hareketlere dair görüşlerini daha esnek bir biçimde ifade etmelerinin sağlanmasıdır. Nitekim görüşmecilerin söz konusu hareketlere öncülük ettiği düşünüldüğünde, yarı

yapılandırılmış sorular hareketlere dair önemli ipuçlarının tespit edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu kapsamda araştırmada, arşiv kayıtları, belge ve doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış soru formu yöntemiyle derinlemesine görüşme yaklaşımıyla veri toplanmıştır. Veri toplama sürecinde mülakatlardan derlenen verilerin güvenilirliği, arşiv kayıtları, belge ve doküman inceleme ve ikincil kaynaklar aracılığı ile artırılmıştır.

1.5.2. Veri Toplama Enstrümanının Hazırlanması

Mülakat formu, araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek 2004: 108). Çalışmada, mülakat formu, literatürdeki bilgiler doğrultusunda toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda toplumsal hareket sendikacılığının özellikleri, araştırma konusu olan hareketler üzerinde incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca görüşmeler arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla her görüşmeciye aynı formda sorular sorulmuştur. Görüşme formu toplam on bir adet sorudan oluşmuş, böylece temel sorular aracılığıyla konuşmacıların düşüncelerine ilişkin genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu sorular dışında görüşme sırasında da daha detaylı bilgiler elde edebilmek amacıyla bazı ek sorular sorulmuştur.

1.5.3. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler, görüşülen kişilerden randevu alınarak araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde görüşülenlere toplumsal hareket sendikacılığının genel çerçevesiyle ilgili bilgilendirme formu verilmiş ve görüşmenin amacı belirtildikten sonra sorulara geçilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların izni ile ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Toplam on bir kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir.

İlk görüşme, araştırma problemlerinden biri olan Yatağan Direnişiyle ilgili veri toplamak amacıyla Maden-İş Yatağan Şubesi Başkan Vekili ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme Maden-İş Yatağan şubesinde yapılmış ve yaklaşık bir buçuk saat sürmüştür. İkinci görüşme,

Yatağan Direnişine Maden-İş Yatağan Şubesi yöneticileri ile birlikte öncülük eden Tes-İş Yatağan Şube Başkanı ile yapılmıştır. Görüşme Tes-İş Yatağan Şubesi'nde gerçekleştirilmiş ve yaklaşık iki saat sürmüştür. Ayrıca Yatağan Direnişine öncülük etmeleri dolayısıyla Tes-İş ve Maden-İş'in Yatağan Şubesi eski yöneticileriyle de görüşülmüştür. Tes-İş Yatağan Şubesi eski başkanıyla yapılan görüşme Tes-İş Biga Şubesinde gerçekleştirilmiş ve yaklaşık bir buçuk saat sürmüştür. Maden-İş eski şube başkanıyla yapılan görüşme, internet üzerinden gerçekleştirilmiş ve yaklaşık bir saat on beş dakika sürmüştür. Tes-İş Yatağan Şubesi eski sekreteri ve Maden-İş Yatağan Şubesi eski başkan yardımcısı ile de internet aracılığıyla yaklaşık birer saat süren görüşme yapılmıştır.

Zonguldak Grevi ve Yürüyüşüne ilişkin veri toplamak amacıyla üç sendika yöneticisiyle görüşme yapılmıştır. Harekete öncülük eden dönemin GMİS Genel Başkanı Şemsi Denizer'in hayatını kaybetmesi dolayısıyla görüşmeler, Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünde de yer almış GMİS Genel Başkanı, GMİS Genel Sekreteri ve GMİS Genel Mali Sekreteri ile gerçekleştirilmiştir. GMİS Genel Başkanıyla, GMİS Genel Merkezi'nde yapılan görüşme yaklaşık bir saat sürmüştür. GMİS Genel Sekreteri ve GMİS Genel Mali Sekreteri ile yapılan görüşmeler internet aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve yaklaşık birer saat sürmüştür.

Tekel Direnişiyile ilgili olarak ise Tekgıda-İş Genel Başkanı ve Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı ile görüşülmüştür. Tekgıda-İş Genel Başkanı ile yapılan görüşme, Tekgıda-İş Genel Merkezi'nde gerçekleştirilmiş ve yaklaşık iki saat sürmüştür. Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı ile internet üzerinden gerçekleştirilen görüşme ise yaklaşık bir saat sürmüştür.

Tablo 13: Görüşülen Sendika Yöneticilerine Ait Bilgiler

Sendikadaki Görevi	Yaşı	Eğitim Durumu
Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili	50	Lise
Tes-İş Yatağan Şube Başkanı	39	Lise
Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı	58	Lise
Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı	53	Lisans (İşletme)
Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri	53	Lise
Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı	53	Lise
GMİS Genel Başkanı	55	Lise
GMİS Genel Sekreteri	51	Ortaokul
GMİS Genel Mali Sekreteri	51	Ortaokul
Tekgıda-İş Genel Başkanı	59	Lise
Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı	44	Lise

1.6. Verilerin Analizi

Nitel bir perspektif benimsenerek tasarlanan çalışmada veri analizi, vaka çalışması çerçevesinde Yin (1994)'de belirtilen prosedürler izlenerek gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin, vaka çalışmasına önyak olan teoriye ve bu teorinin çıkarımlarına dayanılarak analiz edilmesi, en çok rastlanılan veri analiz stratejisi olmaktadır (Yin 1994: 103; Babbie 2007: 379). Veri analizi sürecinde ilk olarak görüşme süresince alınan ses kayıtları yazıya aktarılmıştır. Daha sonra ise araştırmaya ilişkin temalar belirlenerek konuşmacıların aktardıkları ifadeler bu temalara göre gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgular, ortak kavram ve temalara göre sınıflandırılmış ve literatüre göre yorumlanmıştır.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Verilerin analizi sonucunda elde edilen bilgilere göre sendikacıların görüşleri temalara ve bu temalara uygun bazı alt temalara ayrılarak incelenmiştir. Tema ve alt temalar oluşturulurken toplumsal hareket sendikacılığıyla ilgili literatür değerlendirilmiş ve temaların belirlenmesinde toplumsal hareket sendikacılığının taşıdığı temel özellikler dikkate alınmıştır.

Tablo 14: Araştırma Bulgularına Ait Tema ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Kitlesel Mücadeleye İlişkin Görüşler	
Toplumsal Hareketlerle İşbirliğine İlişkin Görüşler	
Politik Sendikacılığa İlişkin Görüşler	<ul style="list-style-type: none">• Politik Taleplere İlişkin Görüşler• Kitlelerin Politik Tutumunun Dönüşümüne İlişkin Görüşler
Sınıf Bilincine İlişkin Görüşler	
Uluslararası Dayanısmaya İlişkin Görüşler	
Kullanılan Yöntemlere İlişkin Görüşler	<ul style="list-style-type: none">• Mahalle Çalışmalarına İlişkin Görüşler• Kampanyalara İlişkin Görüşler
Örgütsel İşleyişe Yönelik Görüşler	<ul style="list-style-type: none">• Tabanın Karar Alma Mekanizmalarına Katılımına İlişkin Görüşler• Taban Komiteleri ve Temsilcilerine İlişkin Görüşler• Bürokratik Sendikacılığın Eleştirisine İlişkin Görüşler
Sendikaların Bağlı Buldukları Konfederasyonların Eleştirisine İlişkin Görüşler	
Diğer Toplumsal Hareket Sendikacılığı Örneklerine İlişkin Görüşler	

2.1. Kitlesel Mücadeleye İlişkin Görüşler

Sendikacılarla yapılan görüşmelerde tüm sendikacılar eylemlerin işçiler dışında farklı kesimler tarafından sahiplenildiğini ve kitlesel bir mücadeleye dönüştüğünü sürekli vurgulamışlardır. Sendikal hareketin kitlesel bir mücadele niteliği taşıması ise toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri arasında yer almaktadır. Görüşülen sendikacıların tümüne göre:

- Eylemler toplumun farklı kesimlerinin desteğiyle gerçekleşmiştir.
- Sendikalar bu kesimleri harekete geçirmede öncü bir rol üstlenmişlerdir.
- Eylemlerin kitlesel bir mücadeleye dönüşmesi kamuoyunun dikkatinin çekilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Burada işçi sınıfının verdiği mücadele çok farklıdır. Biz her eylem ve etkinliğimizde bir ıslıkta herkesi bir araya toplayacak güce sahiptik. Buradaki kömür sahası için herkesin yeri istisnâ edildi. Herkes bu kamulaştırılan yerleri ‘devlet benim de çoluğuma çocuğuma iş imkânı verir’ niyetiyle verdi. Böyle olunca, maden özelleştirilmeye kalkınca genç, yaşlı, kadın, erkek, esnaf, köylü... Herkes bu mücadeleye gönül verdi.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Biz en başta ‘Bu KİT’ler ülkenin varlıklarıdır. Köylünün, esnafın, vatandaşın vergileri ile dönüyor bu kurumlar’ dedik. Sadece kendi ekmeğimiz için çıkmadık biz bu yola. İnsanlara bunu anlattık. Bütün yöre halkı harekete geçti. Herkes arkamızda durdu, bizimle mücadele ettiler. İşçiler, köylü, esnaf hep yanımızda oldular. Bütün eylemlerimizde bizimle birlikteydiler.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Oradaki işçi, köylü ve yöre halkı toplumsal bir davanın peşine düştü. Cumhuriyet ekonomisinin belkemiğini oluşturan kamu kurumlarına sahip çıktılar. Deyim yerindeyse ilmek öreri gibi bu mücadele örülmeye çalışıldı. Bu süreçte toplumu karşısına alan ve toplum desteğini yok etmeye yönelik hiçbir eyleme imza atmadık. Mücadelemiz her kesimden destek gördüğü için büyüdü. Yarınların önünü açacak çok büyük bir mirası devrettik.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Eylemler yalnızca işçiler tarafından yapılmadı. İşçilerin aileleri ve yerel halk da eylemliliğe dâhil edildi. Bizim kitlemizin yarısı kadındır, çocuktur. Mesela üye sayımız 2000 iken bizim kortejimiz 4000-5000 kişi oluyordu. Orada çocuklar sloganlarla büyüdü, çocuklukları öyle geçti.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“Burası Yatağan. Birçok çalışan arkadaş burada oturuyor. Yine ahalinin birçoğu santralden emekli ya da oğlu, damadı, kızı, akrabası burada çalışıyor. Yani bu santralle bir bağı var sonuçta. Bu açıdan kolaylık oldu bizim için. Örneğin; Milas'ta biz 2009 Aralık ayında 30 bin kişi ile bir miting yaptık. Hiçbir parti burada henüz bu boyutta bir miting yapamadı. 5 bini geçememiştir hiç birisi.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“Yatağan halkı hep Yatağan işçisinin yanında yer aldı. Bu mücadelede yer almayı zorunluluk olarak hissetti. Biz göreve yeni geldiğimizde, hoş görevde olmamız önemli değildi sonuçta orada işçiydik, nerede bir işçinin, yurttaşın başı ağrısa orada oluyorduk. Yatağan esnafından alışveriş yapmaya özen gösteriyorduk. Tabi o zamanlar AVM'ler yoktu. Vardı da sadece en yakın Aydın'da ve İzmir'de vardı. Biz Yatağan haklı ile iç içe olmaya özen gösterdik. İşçiler olarak Yatağan halkı ile bütünleşmenin önemi kavramıştık. Mesela onların kiracısıydık. Onların ürettiklerinden almaya özen gösteriyorduk. Bu sayede her işçi 50 insan, 100 insana ulaşıyordu. Onlar da sosyal ve siyasal olarak da Yatağan ile birlikte hareket ediyorlardı.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde de yöre halkının da mücadeleyi sahiplendiği ve direniş boyunca işçilere destek verdiği görülmektedir. İşçilerin yanında direnişe katılanların ifadeleri şu şekildedir:

“Tarlamızı bahçemizi sattık, elimizde bir şey kalmadı ama aldığımız para da bir şeye yaramadı. Bu kadar malımızı feda ettik santral için, şimdi onu da satacaklarmış. Onun için desteğe geldik” (Evrensel, 5 Ekim 2013).

“Zeytinlerimiz, tarlalarımız gitti. Gelin olduğumuz evler, anılarımız hep burası için feda oldu. Çoluk çocuğumuz zaten işsiz. O zaman çocuklarımız işe girsin diye verdik buraları, şimdi onlar işten çıkarılırsa ne yaparız. Burayı sattırmayacağız” (Evrensel, 5 Ekim 2013).

➤ **GMİS Şube Başkanı:**

“Eylemler boyunca annelerimiz, babalarımız, eşlerimiz, çocuklarımız hepsi bizimle birlikte yürüdüler. Bütün Zonguldak halkı mücadelenin içindeydi. Aydınlarımız, sanatçılarımız, yazarlarımız da Zonguldak’a geldiler, yürüyüşe destek çağrılarını yaptılar. Birçok ilden gelenler oldu. Yalnız işçiler değil, toplumun her kesiminden insanlar yanımızda yer aldılar.”

➤ **GMİS Genel Sekreteri:**

“Bu eylem, bölge insanının bir bütün halinde büyük bir dayanışma göstermesiyle başarıya ulaşmıştır. GMİS olarak işçi, sendika, bölge halkı bütünlüğünü sağladık. Ayrıca bölge insanının üretim ve mücadele kültürüne sahip olması bu bütünlüğü sağlamaya büyük katkı verdi. 4 Ocak 1991 Ankara Yürüyüşü öncesinde 30 Kasım 1990’da başlayan grev sürecinde nüfusu 1 milyon bulan Zonguldak halkının tüm kesimleriyle ve büyük bir dayanışma duygusu ve sağduyu ile ortak hareket ettiği bir eylem olgunlaştırılmıştır. Genci yaşlısı çocuğu, işçisi memuru, esnafı işsizi, emeklisi siyasetçisi haklı bir mücadelenin etrafında bir araya gelmiştir.”

➤ **GMİS Genel Mali Sekreteri:**

“Zonguldak Yürüyüşü, 1980 darbesi sonrasında en geniş katılımlı ve geniş kesimlerin özellikle o zamanlar Zonguldak’ın ilçeleri olan Bartın ve Karabük halkının, yani tüm bölgenin destek verdiği bir eylemdir. 36 gün sonunda otobüslere izin verilmeyince binlerce işçi Ankara’ya doğru aileleriyle birlikte yürüyüşe başladı. Grev bir işçi hareketi olmaktan öteye geçmiş ve geniş bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Yürüyüş ülkemiz demokrasisine ve emek hareketine büyük ivme kazandırmış, siyasi iktidarın değişmesine yol açmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın, işçi grevdeyken ‘TTK kapatılmalıdır’ sözü, varlığını maden ocaklarına borçlu Zonguldak bölgesi insanını kenetlemiştir. Büyük bir koordinasyon ve organizasyon ile Zonguldak halkı işçisi, emeklisi, işsizi, esnafı, siyasetçisiyle kararlı bir

mücadeleye başlamıştır. Zonguldak halkını tek yürek, tek ses haline gelmesinin nedenini, ayrıca 1848 yılında başlayan üretim ve mücadele kültürüyle de açıklamak mümkündür.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS'in Zonguldak Grevi ve Yürüyüşüyle ilgili çıkardığı GMİS Özel Sayısında da toplumun her kesiminden insanın madencilere destek verdiği vurgulanmaktadır. Esnafın kepenk kapatarak camlara “maden işçilerinin haklı grevini destekliyoruz” yazıları astığı, belediye işçilerinin greve destek için iş bıraktığı, işsizlerin, emeklilerin, avukatların, üniversite öğrencilerinin ve köylerden gelen insanların da madencilerle birlikte yürüdüğü belirtilmektedir (GMİS, 1991: 9-10).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Halkın her kesiminden destek aldık. Sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte ilericilerin, aydınların, yazarların, sanatçıların ve üniversitelerin yoğun desteğini gördük. Ülkemizin dört bir tarafındaki üniversitelerden omuz omuza destekle birlikte battaniye ve ilaç gibi çeşitli yardımlar da geldi. Genel merkezlerine rağmen gazetecilerden de çok büyük destek gördük. Büyük medya kuruluşlarının muhabirleri bile canla başla çalışıp hükümeti zora sokacak hiçbir haberi atlamıyorlardı.(...) Çünkü biz insanların duygularına hitap ettik. Böylece emekten yana herkesi mücadelemize katmayı başardık.”

➤ **Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı:**

“Fabrikaların kapanacağı belli olduktan sonra Tek Gıda İş Sendikası Yönetim Kurulu toplandı ve 106 otobüs tutularak 6000 kişiyi yalnızca Ankara'ya gidişli olarak (dönmeyi düşünmeden) Ankara'ya getirdik. Amaç 4C'yi kabul etmeden haklarımızı alana kadar geri dönmemektir. En büyük yardımı Ankara haklı bizim emek mücadelemize inanarak gösterdi ve bunun bir siyasi çıkar amaçlı olmadığına inanalar yanımızda oldu. Bu sayede kitlelerden destek aldık. 78 gün boyunca Türkiye'nin başkentinde insanlar emekleri, özlük hakları için her kesimden bir araya gelmişlerdi.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tekel direnişine katılan işçilerinin de eylemin kitlesel mücadele niteliğine vurgu yaparak Tekgıda-İş Genel Başkanıyla benzer ifadeleri kullandıkları görülmektedir. Direnişte yer alan TEKEL işçileri, eyleme verilen desteğin kendilerinde yarattığı etkiyi şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Buradaki insanlarla birlikteyken mutlu oluyorum. Kuvvetli oluyorum. Daha çok dirençli oluyorum. Dirençli olmayı gördükçe daha çok devam ediyorum. Dayanışma güzel. Kararlılığımızı sonuna kadar sürdürmeyi düşünüyoruz” (Türkmen, 2012: 78).

“Biz bu büyük betonların içine küçük Türkiye’yi kurduk. Bu küçük Türkiye’de çok şey öğrendik çok şey öğretildi bize. Bunu sizler, öğrenciler, bize dayanışmaya gelen sivil toplum örgütleri... Herkesten bir şey aldık. Bundan sonraki hayatımda da muhtemelen bu gibi şeylere duyarsız kalacak bir insan olmaktan çıktım” (Ceviz, 2011: 195).

2.2. Toplumsal Hareketlerle İşbirliğine İlişkin Görüşler

Sendikacılarla yapılan görüşmelerde tüm sendikacılar eylemler boyunca diğer toplumsal hareketler veya örgütlerle işbirliği içinde hareket ettiklerini vurgulamışlardır. Ayrıca Tes-İş ve Maden-İş yöneticileri direniş boyunca birbirleriyle işbirliği içinde hareket ettiklerini ve direnişin gerçekleştirilmesinde bu işbirliğinin önemli bir rolü olduğunu ifade etmişlerdir. Eylemlerin bu yönü toplumsal hareket sendikacılığının toplumsal hareketlerle geliştirilen ortaklığı mücadelesinin temelini koyan sendikal anlayışıyla paralellik göstermektedir. Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:

“Tüm sendikalardan çok büyük bir destek gördük. Özellikle Petrol-İş sendikası bizi hiç yalnız bırakmadı. Bu tabii manevi bir destektir. Birçok sendika bizi Ankara’da da yalnız bırakmadı. Atatürkçü Düşünce Derneği’nden Ziraat Odaları’na, Esnaf ve Zanaatkar Odalarından Pir Sultan Abdal Derneğine kadar birçok hareketten destek gördük. En büyük desteği CHP ve İşçi Partisi’nden gördük. Sonrasından biz de onların etkinliklerine desteğe gittik. Bizi yalnız bırakmayanları biz de yalnız bırakmadık. Bu ahde vefa örneğidir. (...) Buradaki hareketin güçlenmesinde Tes-İş ve Maden-İş sendikalarının birbirleriyle uyumlu davranmasının çok önemli bir rolü oldu. Eğer iki sendika böyle bir dayanışma örneği gösteremeseydi bu mücadele bu kadar ilerleyemezdi.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Direniş boyunca sivil toplum kuruluşlarından, siyasi partilerden ve odalardan büyük bir destek geldi. DİSK’ten ve DİSK’e bağlı sendikalardan da önemli bir destek gördük. HDP ile Ülkü Ocakları yan yanaydı bu eylemde. Aynı şekilde ÖDP ile İşçi Partisi de yan yana durabildi. Gençlik de yan yanaydı. Türkiye’de bir ilktir bu.(...) Biz Tes-İş ve Maden-İş olarak hiçbir zaman ayrı bayrak taşımadık. Tes-İş ve Maden-İş Şubeleri diye aynı pankart taşırız ve bütün eylemlere aynı pankartla gideriz.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Eylemler boyunca bizimle beraber yatıp beraber kalkan öğrenciler vardı. Bizim sendikal disiplinimize bağlı olarak sadece emeğin birleştirici gücü ile bizim yanımızda oldular. Çünkü onlar da geleceğin emekçileriydi. Çok güzel bir birliktelik sağladık. Direniş sırasında bizi desteklemeyen kimse kalmadı. AKP iktidarının yerel yöneticilerinin bile bu özelleştirmeleri istemediği, ama hükümet politikası olduğundan dolayı bir şey yapamadıkları şeklinde duyumları biz alıyorduk. Fakat AKP dışında kurumsa olarak bizi desteklemeyen hiçbir kesim kalmadı. Siyasi partiler akın akın direnişimize, çadırımıza geldiler. Hatta bizimle birlikte açlık grevine katılanlar oldu. İşçilerin ihtiyaçlarını giderdiler.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Türk-İş, DİSK, TMMOB ve sanırım Hak-İş’İN de yer aldığı Emek Platformu vardı. Onlar bu süreçte yerel ve ulusal anlamda çok önemli kararlar alıyorlardı. Bu süreçte Ankara’da çok önemli mitingler yapılmıştı. Biz Yatağan Şubesi olarak bu mitinglere 1200-1300 kişi götürebiliyorduk. Yani 40-50 otobüs gidebiliyorduk ve oraya giden en dinamik grup oluyorduk.(...) Muğla’da Türk-İş’e bağlı sendikalar birliği oluşturmuştuk. 12-13 şubeydik. Bu şubelerle 15 günde bir periyodik toplantılar yapıyorduk. Onların da desteğini alıyorduk. DİSK’e ve KESK’e bağlı sendikalar da dâhil oluyorlardı etkinliklerimize. TMMOB, Türk Tabipler Odası ve Baro da desteklerini sundular. Başımıza bir iş geldiğinde koşup geliyorlardı. Siyasi partilerden de zaman zaman çok kritik destekler oldu. Mesela biz CHP, ÖDP, TKP, İşçi Partisi gibi birçok siyasi partiye gidiyorduk. Öyle bir işleyiş oluşturmuştuk ki, çalıştığımız alan da çok küçük olduğu için bütün siyasi partilerin yöneticileri aramızdaydı.

(...) Biz etkinliklerimizin hepsini Maden-İş sendikasıyla birlikte yürüttük. Maden-İş’le biz her şeyi tek şubemiş gibi yürüttük. Zaman zaman bir takım çelişkiler ve sorunlar çıksa da hep birlikte hareket ettik. Bu çok önemlidir.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“Türkiye’de emek cephesinden bakan birçok örgüt bize destek sundu. Özellikle EMEP, ÖDP, TKP ve İşçi Partisinden destek gördük. CHP’li belediye başkanlarından da destek gördük. Son mücadele seçimlere denk geldiğinden o dönemde destek daha da artmıştı.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“O dönemde iktidarda olmayan tüm siyasi partiler bizim yanımızdaydı. En büyük desteği başta CHP olmak üzere sol partiler, STK, İşçi hareketleri, demokratik örgütler, işçi ve memur sendikaları verdiler. Tabi bunu hepimizin görevi olarak düşünüyorum ben. İlişkilerimiz iyiydi. Özellikle CHP’nin Yatağan yerel yönetimi çok destek sundu. Yatağan ve Muğla’nın CHP’li Belediyeleri çok destek sundular. Yanımızda yer alarak çok büyük bir destek sundular.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, DİSK’in yayın organında da Tes-İş Şube başkanının DİSK’in desteğine ilişkin görüşleri doğrultusunda konfederasyonun Yatağan işçilerinin yanında olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Yayında, DİSK’e bağlı sendikalarında Milas’ta gerçekleştirilen “Özelleştirmeye Karşı Emek ve Bağımsızlık Mitinginde yer aldığı ve DİSK Genel Başkanı Kani Beko’nun mitingde yaptığı konuşmada dayanışma mesajı ilettiği belirtilmektedir. Ayrıca DİSK’ bağlı Enerji-Sen’in de aynı gün Galata Kulesi’ne pankart asarak direnişi selamladığı ifade edilmektedir (DİSK’in Sesi: 2014).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Yürüyüşe başka sendikalardan insanlar da büyük destek gösterdiler. (...) Türk-İş’e bağlı sendikaların dışında DİSK’ten ve memur sendikalarından da büyük bir destek gördük. Bunun yanında Maden Mühendisleri Odaları, Zonguldak’taki sivil toplum kuruluşları (özellikle Gökçebey, Çaycuma ve Trabzonlular Derneği) gibi birçok örgüt bizimle birlikte yürüdü. Muhalefette yer alan tüm siyasi partiler bizim yanımızdaydı. O zaman CHP, DSP ve

SHP bize desteklerini sundular.”

➤ **GMİS Genel Mali Sekreteri:**

“Madenci grevi ülke genelinde ses getirmeye başlayınca önce diğer sendikalar ve sivil toplum örgütleri, siyasi partiler ve basın Zonguldak ve madencinin haklı mücadelesinde ön saflara katılmıştır. 10 yıldır ezilen bir kesimin sesi daha da yükselmiş ve büyük yürüyüş ile zirveye çıkmıştır.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS Şube Başkanının kitle örgütlerinin ve siyasi partilerin desteğine ilişkin görüşleri, örgütlerin maden işçilerine destek vermek amacıyla 3 Ekim 1990 tarihinde düzenledikleri basın açıklamasında da yer almaktadır. Zonguldak Maden Mühendisleri Odası, Elektrik-Makine-Harita-Jeoloji-Jeofizik Mühendisler Temsilcileri, Tabip-Eczacı-Dış Hekimleri Odaları, Baro-Eğit-Der, Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf Dernekleri Birliği, Esnaf Kefalet Kooperatifi yöneticilerinin yaptıkları ortak basın açıklamasında şu ifadeler yer almaktadır:

“Madenci çocukları, öncelikle okuma araçlarını edinememenin ezikliğini okullara taşıyor. Öğretmenlerimiz burukluk içinde. Maden işçisinin veresiye defteri giderek kabarıyor. (...) Bizler Zonguldak’ın geleceği için diyoruz ki: Maden işçisi insan onuruna yaraşır düzeyde ve emeğinin gerçek karşılığını almalıdır” (Zonguldak Gerçeği, 1991: 47).

Zonguldak Kurultayı’na katılan siyasi partiler de 17 Kasın 1990 tarihinde ortak bir basın açıklaması yaparak demokratik kitle örgütlerinin 3 Ekim 1990 tarihinde yaptıkları ortak açıklamadaki görüşleri isabetli bulduklarını ve maden işçilerinin insan onuruna yaraşır düzeyde emeğinin gerçek karşılığını almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Basın açıklamasında DSP, SHP ve DYP’nin parti yöneticileri ile milletvekillerinin imzası bulunmaktadır (Zonguldak Gerçeği, 1991: 48).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“AKP hariç bütün siyasi partiler destek sundular. Özellikle parlamento dışındaki EMEP, ÖDP, TKP ve İşçi Partisi gibi partiler desteklerini sundular. (...) Özellikle Halkevlerindeki müthiş bir destektir. Halkevleri o süre boyunca sabah çorbamızı, akşam yemeğimizi verdi. DİSK de bizim mücadelemizin her kademesini sahiplendi. Türk-İş’e bağlı

kimi sendikalarımız da sahiplendiler.”

➤ **Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı:**

“Ülkemizde ciddi anlamda 7-8 STK’dan destek aldık Deri-İş, Petrol-İş, Tümtis, Basın-İş, Kristal-İş gibi Sendikal Güç Birliği Platformu’nu oluşturan sendikalardan destekler geldi. Medya ise son zamanlarda haberlerde bile yer vermemeye başlamıştı. Medyanın desteği maalesef olmadı bu süreçte. En büyük desteği ise Halkevleri’nden aldık. Diğer yerel sendikalardan, Çankaya belediyesinden ve Halkevlerinden eylem alanındaki işçilere iaaşe yardımı yapıldı. Hükümet ise bu dönemde sendikaların hesaplarını dondurmak ve bağışlara engel olmak istedi.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde toplumsal işbirliğinin öneminin direnişe katılan işçiler tarafından da vurgulandığı görülmektedir:

“İnsanların bizi ziyaret etmeleri, bize yardımcı olmaları, çadırların kurulması, insanların, vakıfların, derneklerin, örgütlerin, yani Türkiye’de bizi gören herkesin bize destek vermesi bizim burada kalmamızı sağladı. Bu da bende çok güzel duygular uyandırıyor. Kendimi güçlü hissediyorum, umutlu hissediyorum” (Türkmen, 2012: 74).

Maden-iş ve Tes-İş yöneticileri, toplumsal işbirliğine vurgu yapmakla birlikte diğer sendikacılardan farklı olarak bu desteğin karşılıklı dayanışmanın bir ürünü olduğunu ifade etmişlerdir. Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Biz bugüne kadar sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği her etkinlikte yer alarak onlarla birliktelik oluşturduk. Bu şekilde onların güvenini kazanarak hepsinin desteğini gördük. Kurumların nasıl kar ettiklerini, neden satılmaması gerektiğini resmi rakamlarla kâğıda döktük. Bunları siyasi partilere, meslek odalarına, sivil toplum kuruluşlarına yolladık. Kurumlar bu dosyaları okuduktan sonra haklılığımıza kanaat getirip bizi desteklemeye başladılar. Bodrum’dan Bisiklet Federasyonu’ndan bile dayanışmaya gelenler oldu. Böylece biz bu potansiyeli Bodruma kadar uzattık. Orada bir imza kampanyası düzenledik.”

➤ **Tes-İş Şube Başkanı:**

“Esnaf odaları, sivil toplum örgütleri ve belediye başkanlarıyla konuyla ilgili toplantılar yaptık. Toplantılar sonucunda Özelleştirme Komitesi kurduk. Sonrasında onlarla birlikte deklarasyon yayınladık. Hazırladığımız bildirimlerle tüm toplumu bilinçlendirmeye çalıştık. Esnafar dükkânlarına ‘madencilerimizin ve işçilerimizin yanındayız’ pankartı astılar. Bizde alışverişimizi Yatağan esnafından yapılması konusunda çalışma başlattık ve komite içinde destek birimleri kurduk. Ayrıca belediye başkanları komitesi kurup mücadelenin halkla bütünleşmesini sağladık. (...) Sivil toplum örgütlerinin bize destek vermesinin ardında bizimde her zaman onların yanında oluşumuz yatıyor. Kimin burnu kanadıysa, kimin düğünü, cenazesi varsa biz hep onların yanında olduk.”

2.3. Politik Sendikacılığa İlişkin Görüşler

Yapılan görüşmeler sonucunda konuşmacıların politik sendikacılığa ilişkin ifadeleri değerlendirildiğinde iki alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalardan ilki eylemlerde yer alan “politik taleplere ilişkin görüşler” ve eylemler süresince işçilerde yaşanan “kitlelerin politik tutumunun dönüşümüne ilişkin görüşler”dir. Sendikacıların tümü her iki temaya da vurgu yapmış ve bunların eylemlerin kazanımları içerisinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmişlerdir. Her iki tema da toplumsal hareket sendikacılığının politik sendikacılık anlayışıyla paralellik göstermektedir.

2.3.1. Politik Taleplere İlişkin Görüşler

Görüşülen sendikacıların tümüne göre:

- Eylemler boyunca politik talepler ön plana çıkmıştır.
- İşçilerin ücretlere ve çalışma koşullarına yönelik taleplerini toplumsal taleplerden ayırmak mümkün değildir.
- Talepler değerlendirildiğinde insan hakları, demokrasi, eşitlik, özgürlük ve adalet söylemlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

- Neoliberal politikalara karşı mücadele sendikaların en önemli mücadele alanını oluşturmaktadır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Sınıf mücadelesi yalnızca kendi çıkarların için yapılmaz. Toplumsal çıkarlar için yapılır. Öncelikle işçilere bunu anlatmak ve ispatlamak lazım. Biz bunu eylemlerde duruşumuzla ispatladık. Bu yüzden bu gidişattan rahatsız olan insanlar bizim yanımızda yer aldılar.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Bu yola yalnızca kendi ekmeğimiz için çıkmadık. Özelleştirmelerin ve sermaye yanlısı politikaların sonucunda bütün Türkiye’deki arkadaşlarımızın düştüğü durum ortada. (...) Biz ülkemizin çıkarları için bu mücadeleyi başlattık. Biz bu mücadeleyi yalnızca kendimiz için değil, tüm Türkiye için sürdürdük.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“İşyerlerinin devri söz konusu olunca, işçi arkadaşlarımız bu işin esasının siyasi mücadeleden geçtiğini öğrendiler. Çünkü pasta nerede dağıtılıyor? Parlamentoda. Bölüşülen bu pastanın çoğu emek kesimine mi yoksa sermayeye mi dağıtılacağını, işçilerin ne yapması gerektiğini bizler de dilimiz döndüğünce anlattık. İşçi arkadaşlarımızda bölüşüm mekanizmasına müdahale etme konusunda hemfikir oldular.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Mevcut hakların özelleştirme sonrasında nasıl kaybedildiğini gördü insanlar. SEKA özelleştirildi, hemen burnumuzun dibinde süt fabrikaları, yem fabrikaları özelleştirildi. Böylece toplumsal çıkarlar için hareket edilmesi gerektiğini gördü arkadaşlar. Daha bilinçli oldular. Türkiye’de onları kucaklayacak bir siyasi yapı olsa yer alıp mücadele ederler. Bunu yapacak çok insan biliyorum.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Yatağan direnişine katılan işçilerle yapılan görüşmelerde, işçiler de sendika şube başkanının görüşlerine paralel olarak kendi özlük haklarıyla ilgili verdikleri mücadeleyi siyasal mücadeleyle bir bütün olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Direnişle ilgili olarak direnişe katılan bir Yatağan işçisi:

“Mesela emperyalizmin saldırısıdır, neoliberal saldırıdır, dediğimizde farklı anlaşılıyor. Fakat biz bunu daha kolay anlaşılması için tek hale getirdik; işimiz, aşımız ve geleceğimiz. Doğru da bu, özelleştirmenin sonucu budur. Biz sonucu önce gösterdik, yani bizim burada yapacağımız mücadele işimize, aşımıza, geleceğimize ve ülkemize sahip çıkmak.” ifadelerini kullanmıştır (Şahin Güngör, 2012: 138).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Biz yalnızca ücretlerimiz için değil; aynı zamanda ANAP iktidarına karşı da mücadele verdik. Yürüyüş sonrasında Zonguldak'ta ayrı bir dönem başladı. Zonguldak'a farklı bir gözle bakılmaya başlandı. Çünkü ANAP hükümetinin düşmesinde bizim yürüyüşümüzün çok büyük bir etkisi oldu. Güçlü bir sendika hükümeti değiştirebilir. Biliyorsunuz Polonya'da Lech Walesa cumhurbaşkanı bile oldu. (...) Madenci eylemlerinin bunda ayrı bir etkisi oluyor. Çünkü maden sektöründe çalışan işçiler yerin yüzlerce metre altında çalışıyor. Gözü karadır madencilerin. Bu yüzden eylemlerde hiç geri adım atmaz, gözü kara bir şekilde ilerlerler.”

➤ **GMİS Genel Sekreteri:**

“Eylemindeki en önemli siyasi talep, siyasi iktidarın maden ocaklarına, Zonguldak'a ve maden işçisine yönelik olumsuz bakış açısının değişmesidir. Nitekim yürüyüş ANAP iktidarının seçimleri kaybetmesine yol açmıştır.”

Dönemin GMİS Genel Başkanı Şemsi Denizler de, GMİS'in yürüyüşten bir yıl önce gerçekleştirilen 3. Olağan Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında ekonomik ve sosyal hakların bir bütün olduğunu ve ücretin yanı sıra işçi sınıfının insanca yaşama, çalışma, dinlenme, eğitim görme ve sağlıklı yaşama hakkının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini ifade ederek sendikaların vereceği siyasal mücadelenin önemini vurgulamıştır (Zonguldak Geçeği, 1991: 12). Yürüyüşten sonra yapılan bir söyleşide de yürüyüşteki amaçlarının

demokrasi ve iktidar mücadelesi olduğunu ve bunun için sürekli iktidar hedef aldıklarını dile getirmiştir (Karakaş, 1992: 146).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Sendikal hareketin bu ülkede yanlış giden her şeye karşı durmak gibi bir görevi olmalıdır. Sendikal hareketin güçlü olması demokrasinin güçlenmesi ve ülke içindeki savaşların sona ermesi demektir. Aynı şekilde sendikal hareketin dünyada güçlü olması dünyadaki çıkar çatışmalarının, sermayenin ve silahlanmayı teşvik edecek o savaşların sonu demektir. İşçiler olaya sadece günlük çıkarları açısından bakıyorlar. Oysa kendi çıkarları uzun vadede toplumun çıkarlarıdır. Bu kazanımları elde edebilmek için öncelikle hedefe toplumsal çıkarları koymak gerekiyor. (...) Demokrasi ve özgürlük gibi toplumsal taleplerimiz bu mücadelenin içinde hep yer aldı. Demokratik hak ve özgürlükler, demokrasinin güçlenmesi, baskı ve şiddetin son bulması anlamında özellikle Güneydoğu’dan gelen arkadaşlarımız bunları sık sık konuştular.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde Tekgıda-İş Genel Başkanı’nın sendikaların aynı zamanda siyasal mücadele vermesi gerektiğine ilişkin benzer görüşleri kendisiyle yapılan röportajlarda da vurguladığı görülmektedir:

“Tabii siyasetle sendikaların mutlaka ilişkisi olmalı, çünkü siyasetsiz sorunlarınızı çözemezsiniz. Ancak ‘Sendika başkanlığı mı, siyaset mi?’ dersiniz, hayır, sendika başkanı sendika başkanlığı yapmalı, ancak temsil ettiği toplumun menfaatleri için siyasetle belirli bir ilişki içinde olmalı derim. Siyaset mekanizmalarının içinde toplum anlamında, sınıf anlamında olmalıyız elbette” (Bulut, 2010: 234-235).

2.3.2. Kitlelerin Politik Tutumunun Dönüşüme İlişkin Görüşler

Görüşülen sendikacıların tümüne göre:

- Eylemler işçilerin politik tutumlarında önemli bir değişim yaratmıştır.
- Bu değişim neoliberal politikaların uygulayıcı olan siyasi partilerden, eylemlere destek veren ve emek eksenli politika yürüttüklerini söyleyen siyasi partilere doğru

olmuştur.

- Eylemler iktidardaki partilerin işçiler ve çeşitli toplumsal kesimler açısından imaj kaybetmesine yol açmıştır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Emek mücadelesi veren bir insanın görüşü emeği savunan siyasetin arkasında yer almaktır. Biz bunu dilimiz döndüğünce işçilere ifade etmeye çalıştık. Ama bunu yaparken kişilerin siyasi tercihleri üzerinde hiçbir baskı kurmadık. Zaten bu etik olmazdı. (...) Bize bu konuda kızanlar oldu. Ancak ‘bu hükümet bizim ekmeğimizi elimizden alıyor, kar eden işyerimizi satmak istiyor. O yüzden bu hükümete karşı da mücadele etmemiz gerekir’ dediğimizde bize hak verdiler.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Arkadaşlarımıza dedik ki: bugün bu siyasi iktidar var ve biz eylemlerimizi siyasi iktidara karşı yapıyoruz. Bunu işledik biz arkadaşlara ve son seçimlerde gördük ki ben bu partidenim diyen insanlar başka siyasi parti ve görüşlere oy verdiler. Öncesinde siyasi iktidarı övenler artık övemiyorlar. Bunun etkisi sandığa gerçek anlamda yansdı. Mevcut iktidar burada ancak üçüncü parti olabildi. Bu değişimin olması kaçınılmazdı. Bu durum işçiden eşine eşinden çocuğuna yansdı.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Direniş sırasında işçilerin politik tercihleri farklılaştı. Bu durumu zaten geçmişteki oy oranları karşılaştırıldığında da görmek mümkündür. İşin ilginç yanı hep ANAP döneminde işe alınan işçiler (siyasal eğilimleri de o yöndeydi), bu sürece dâhil oldular.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“İşçiler sokağa indiği zaman siyasal tercihlerinde bir değişme oluyor. Çoğu sağ görüşlü insanlardı. Ancak direnişle birlikte sosyalist partilere gidemeseler de CHP'ye yöneldiler. Bunların arasında tek tük te olsa Sosyalist partilere oy verenler oldu. Sokak ve

mücadele değiştiriyor insanları. İnsanlarla sabahtan akşama konuşsan çok değişmez ama mücadele girince değişiyor.”

➤ **Maden-İş Yatağan şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“O dönemde Türkiye’de dengeler nasılsa işçinin siyasi yapısı o yöndeydi. O dönemde en büyük parti ANAP’tı. Fakat buradaki öncü rolü oynayan işçi arkadaşların rolü daha fazlaydı ve onlar bu süreci yönlendiriyorlardı. İşçide genel bir değişim gözlemleniyordu. İşçide kendine sahip çıkandan yana bir eğilim oluşmaya başladı.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde sendika yöneticilerinin görüşlerine paralel olarak direnişe katılan işçilerin de özelleştirmeden, taşeronlaşmadan ve ücretlerin gerilemesinden sorumlu olan tüm siyasi yapılara oy vermeyeceklerini vurguladıkları görölmektedir (Evrensel, 29 Mart 2014).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Yürüyüşteki ANAP iktidarına karşı gelişen politik atmosfer katılan herkesi etkiledi. Bunu yürüyüş sonrası yapılan genel seçimlerde görmek mümkündür. Yürüyüşten önce Zonguldak’ta birinci parti ANAP’tı. Herkes ANAP’ı destekliyordu. Yürüyüşten sonra bu eğilim değişti. Bu dönemden sonra Zonguldak’ta DSP’ye sempati arttı. ANAP’tan DSP’ye büyük bir kayma yaşandı. Yürüyüşten sonra yalnız Zonguldak’ta değil, tüm Türkiye’de ANAP büyük bir kan kaybına uğradı.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS’in Zonguldak Grevi ve Yürüyüşüyle ilgili çıkardığı GMİS Özel Sayısında da, GMİS Genel Başkanı’nın ifadelerine paralel olarak ANAP iktidarına karşı gelişen siyasal tepkilerin eylemler boyunca ön plana çıktığı vurgulanmaktadır. Yayında özellikle hükümeti istifaya çağırın ve savaş karşıtı sloganların atıldığı belirtilmektedir. Denizler’in grev boyunca yaptığı konuşmalarından verilen alıntılarda da barış ve demokrasi mücadelesi verdiklerini ifade ettiği görölmektedir (GMİS, 199:9).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı**

“Eylem başladığında oraya gelen işçilerin %60-70’i iktidara yakındı. Bu arkadaşlarımızda çok büyük bir değişim oldu. Sonrasında izlediğimiz kadarıyla bu oran %70’lerden %30’lara düştü. Bu değişimden en çok faydalananlar ise sol ve sosyalist yapılar oldu. Özellikle TKP, EMEP ve İşçi Partisi gibi sol örgütleri arkadaşlarımız sahiplenip desteklemeye başladılar.”

➤ **Tekgıda-İş Anakara Şube Başkanı:**

“Direniş sırasında işçiler, hükümeti destekleyenler de dâhil, hükümetin yanlarında olmadığını haklarını korumadığını ve kendileri için çözüm üretmediğini görmüş oldular.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, TEKEL işçileriyle gerçekleştirilen görüşmelerde de işçilerin, Tekgıda-İş Genel Başkanının gözlemlerine paralel olarak direnişin politik tutumlarını değiştirdiğini ifade ettikleri görülmektedir. Direnişe katılan işçilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Bu süreç beni değiştirdi. Ben devletin özelleştirme planlarına biraz sıcak bakıyordum. Ama gördüm ki öyle değil. (...) Ben özürlüyüm. Özürlü olarak beni topluma kazandırdı güya. Ama beni işten atıyor. Neden atıyor? Maden atacaktın niye aldın?” (Türkmen, 2012: 94).

“Bu tütün olaylarını var eden devlettir, hükümetlerdir. Yok eden de hükümetlerdir. Milyarlarca dolar değerinde yatırımlar yapılmıştı. Şimdi o yatırımların hepsi boş verilmiştir. Devlet özelleştirmeye işsizler ordusunun oluşmasını amaçlıyor. Zenginlerin, bir de küresel zenginlerin daha çok zengin olmasını amaçlıyor. Artık ben ona inanıyorum. Önceden, bir ara inanmıyordum. Şimdi geldim buraya, gördüm” (Türkmen, 2012: 94).

“Bizim düşüncelerimiz değişti burada. Bazı insanları televizyonlarda görüyorduk. İşte darp oluyor, eylem yapıyorlar. Polis müdahale ettiği zaman diyorduk ki: bunlar rahat durmuyor ama işte şimdi düşünceceğiz acaba o insanlar niçin eylem yapıyor? Bizim bütün düşüncelerimiz değişti yani” (Türkmen, 2012: 130).

“Bu süreç beni değiştirdi. Bu eylemden sonra, kazanırız kazanmayız diye demiyorum, yarın öbür gün eve gidersem çocuklarıma bunları anlatacağım. Halkların kardeşliğini, insanların nasıl anlaşabildiğini, hepsini anlatacağım. Ama ben kendi çabalarımla nerede ezilen bir halk, bir toplum olursa elimden geldiği kadar destekleyeceğim. Belki eskiden olsa duyarsız kalırdım. Ama şimdi duyarsız kalamam. Çünkü bunları biz hep burada günlük hayatımızda yaşadık” (Türkmen, 2012: 167-168).

2.4. Sınıf Bilincine İlişkin Görüşler

Görüşmeler sonucunda, eylemlerin işçilerin sınıf bilincinin gelişmesine yönelik etkisi değerlendirildiğinde tüm sendikacılar bu yöndeki gözlemlerinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülen sendikacıların tümüne göre:

- Eylemler işçilerin sınıf bilincinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.
- Eylemlerin işçilerin sınıf bilinci üzerinde yarattığı etki hala devam etmektedir.
- İşçiler eylemlerden sonra sınıf dayanışmasına daha fazla önem vermeye başlamışlardır.
- Eylemlerin işçi sınıfı üzerinde yarattığı etki açıklanırken “sınıf bilinci kavramı” sürekli vurgulanmıştır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ Maden-İş Yatağan şube Başkan Vekili:

“Arkadaşlarımızın çoğu özelleştirme sürecinde emekli edildiği için biz burada genç arkadaşlarımızla kaldık. Bu arkadaşlarımız sınıf bilincinin, işçiliğin, sendikanın, örgütlü olmanın ne demek olduğunu direniş sayesinde öğrendiler. Her şeyden önce direniş ve mücadele nasıl yapılır, nasıl dik durulur, herkes burada öğrendi. Biber gazı, plastik mermi, cop yemeyen, polisle çatışmaya girmeyen arkadaşımız kalmadı. Sınıf mücadelesi için her şeyi göze almaları gerektiğini hepsi kavradı. O yüzden bu mücadele sınıf bilincinin yerleşmesi açısından büyük bir deneyimdir.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Arkadaşlarımız birlik olursak nelerin başarılacağını bu direnişle gördüler. Böylece sınıf bilincinin de farkına vardılar. İşçi sınıfının birlik ve beraberlik içinde birbirine kenetlenerek neler yapılabileceğini gördüler. Artık nerede bir sınıf mücadelesi varsa destekliyorlar, kendi mücadeleleri gibi görüyorlar. Bu çok önemli bir kazanım.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Yatağan işçisi çok önemli bir mücadele geleneğine sahip. Her yeni iş başı yapan işçi de bu mücadele geleneğinden gelen ağabeyleri kanalı ile sınıf bilincine daha çabuk ulaştılar. Bunu biz yaşadık ve gördük. Bu mücadele geleneği olduğu sürece bu devam edecektir. Yatağan işisi, Türkiye’de sınıf bilincine sahip önemli bir işçi grubudur.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Sadece ‘sigortam devam etsin’ diyen, sınıf bilinci olmayan insanlar proleterleşti. Sınıf olduklarını fark ettiler. Bu önceden öyle değildi. ‘Bizim çıkarlarımız, sorunlarımız ve çözümlerimiz ortak ve bunu birlikte başarabiliriz’ fikri arkadaşlarımızın, eşlerinin ve çocuklarının kafasına kazındı. Sendika aidiyeti oluştu. Bu bence çok önemli bir başarı ve sonuçtur.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“Direniş sırasında sendikal mücadeleye ve sınıf bilincine bakışları daha keskinleşti. Ne derler demir dövülünce çelikleşir ya, işçilerde dayak, cop yiyince daha da sertleşti, keskinleşti.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“Eylemler sayesinde işçiler biraz daha kendine güvenmeye başlıyorlar. Mücadele yapıp sokağa çıktıkları zaman biraz akılları başlarına geliyor ve devleti tanımaya başlıyorlar. Mesela, bu mücadele başlamadan önce işçilere devlet ne diye sorsan, anamız babamız, derlerdi. Mücadele sürecinde devletin TOMA olduğunu, cop olduğunu, mahkeme olduğunu görüyor orada ve akılları başlarına geliyor birazda olsa. Onu da gözledik bu süreçte.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde Tes-İş yöneticisi Tuğrul Bozoğlan'ın da direnişin sınıf bilincine yaptığı katkıya dikkat çektiği görülmektedir:

“Daha sonra burada bu birikimler, Yatağan bir okuldu, ekoldü yani. Yatağan'da çalışan işçiler tam deneyim kazanmıştı, işçilik hayatında da, sendikal hayatında da, her konuda Yatağan bir okuldu. Her türlü şey Yatağan'daydı. Özelleştirmeye karşı verilen mücadelenin temel taşı da Yatağan'daydı. Yatağan'daki yetişen arkadaşlar bu mücadelede diğer konularda, toplu sözleşme mücadelesinde olsun, santralin kapanmasında olsun her türlü konuda; birer basit eylemde olsun, işçilerin birliğini beraberliğini sağlayan bu pratikteki uygulamalar özelleştirmede daha büyük güç kattı” (Şahin Güngör, 2012: 140).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Yürüyüş öncesinde sendikamız bu kadar aktif değildi. Yürüyüşten sonra sendikanın önemini yalnızca işçiler hatta yalnızca Zonguldak değil, bütün Türkiye kavradı. Yürüyüş işçilerin sınıf bilincine varmalarında çok etkili oldu. Artık sınıf mücadelesine çok daha fazla değer vermeye başladılar.”

➤ **GMİS Genel Sekreteri:**

“1848 yılında başlayan kömür üretimi ile bölge insanının da mücadele tarihi başlamıştır. O dönemde 1,5 asrı bulan bu kültür, ortak hakların alınmasında yine ortak bir anlayışın gelişebilmesinden beslenmiştir. Grev ve yürüyüş zaten varolan mücadele kültürünü ve sınıf bilincini daha da geliştirmiştir.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, dönemin GMİS Genel Eğitim Sekreteri Sabri Cebecik de kendisiyle yapılan bir söyleşide yürüyüşe başlamadan önce ilk olarak işçilere sınıf bilincini vermeye çalıştıklarını ve işçilerin bu bilinçle sorunların çözümünün sendikal mücadeleyle aşılabileceğinin farkına vardıklarını ifade etmektedir (Karakaş, 1992: 171).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Tekel direnişiyle birlikte her arkadaşımızda sınıf bilinci açısından çok büyük bir değişim oldu. Oradaki insanlara bakarsanız Türkü, Kürdü, Alevisi, Lazı, Çerkezi hepsi birlikte et tırnak olmuşlardı. Kardeş kardeşe koyun koyuna yatıyorlardı. Çadırın bir tarafında

erkekler bir tarafında kadınlar birlikte uyumuşlar. Süreç boyunca kimse kimseyi incitmemiş, kimse kimseye kötü bir şey söylememiştir. Türkiye’de terörün tavan yaptığı bir dönemde, insanlar Türkü ve Kürdü hep birlikte kardeşçe halay çekip türküler söylüyordu. Ankara’nın göbeğinde Türk-İş genel merkezinin önünde Kürtçe halaylar çekildi. Bu ancak bütün kimlikleri bir yana bırakarak sınıf olduğunun bilincine varmakla, sınıf kimliğinde buluşmakla mümkün olur. (...) Artık arkadaşlarımız ‘Türkiye’nin neresinde bir emek mücadelesi varsa onları destekleyeceğiz’ diyorlar. Ben özellikle gözlemliyorum. Arkadaşlarımız o eylemlere bir şekilde katkı sunuyorlar.”

➤ **Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı:**

“Tekel direnişinin, 1980 sonrası direnişlerden en büyük farkı sınıf dayanışması ve bilincinin oluşmasıydı. Bu bilinç başta yoktu direniş sırasında oluştu. Hak arama mücadelesinde gelinebilecek en son noktaydı ve yapılacak hiç bir eylem bundan daha ileri bir noktada olamazdı. Çünkü hak arayan işçiler ölmek var dönmek yok diyerek ailesini bırakıp gelmişti. Direnişten önce güçlü olmayan örgütlenme ve sınıf bilinci direniş boyunca oluştu.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tekgıda-İş Genel Başkanının, direnişin sınıf bilincine yaptığı katkı konusunda kendisiyle yapılan bir röportajda da benzer görüşleri vurguladığı görülmektedir:

“Türkiye’de etnisitenin ötesinde, inançların ötesinde emek mücadelesi ve sınıf dayanışmasının bizi ortaklaştırabilecek tek mücadele olduğunun görülmesinin önemli bir kazanım olduğunu düşünüyorum” (Bulut, 2010: 230).

Direnişe katılan işçilerle gerçekleştirilen görüşmeler değerlendirildiğinde, işçilerin de direnişin sınıf bilincine yaptığı katkı konusunda Tekgıda-İş Genel Başkanı’yla benzer fikirleri paylaştığı görülmektedir. Direnişe katılan TEKEL işçilerinin görüşü şu şekildedir:

“Biz bugüne kadar böyle bir eylem görmemiştik (...) Bu kadar uzun süreli ve bu kadar halkın yan yana hiç sorunsuz bir şekilde iki ayı geçirmeleri çok değişik bir şey. İşte demek ki emek kavgası buymuş. Emek olduğu zaman hiçbir halk, ırk, din ayrımı olmuyormuş. Yani dava ekmeğe herkes bir oluyormuş. Tek dil yani” (Türkmen, 2012: 104).

“Burası çok güzel. Biz bir aile gibiyiz. Bir ailedeki gibi iç içeyiz. Aileden farkımız yok. Zaman zaman tabi her ailenin içinde bile tatsızlıklar çıkıyor ama bizde çıkmadı. Bir aile gibi yaşıyoruz işte. Herkesin davası bir olduğu için hepimiz kardeş gibiyiz. Herkesin elinden bir hakkı alındı. Yani o hakkını geri almak için buradadır. Onun için hepimiz kardeşiz. Sonuçta sınıfımız bir, işçiyiz, haksızlığa uğradık. Onun peşindeyiz. Onu almadan da geri dönmüyoruz” (Türkmen, 2014: 119).

“Başbakanımız diyor ya açılım açılım, açılımı biz burada yaptık asıl; doğusuyla batısıyla, güneylisiyle kuzeylisiyle, Laz’ıyla, Çerkez’iyle, Kürt’üyle, Türk’üyle kaynaşıyoruz biz burada, aynı sahanları paylaşıyoruz. Aynı çadırlarda oturuyoruz sohbet ediyoruz” (Bilgin: 2011: 90).

“Açılım burada. Lazıyla, Çerkeziyle, Kürdüyle, Türküyle, Arabıyla hepimiz buradayız. Tek kimlik tek flama: İşçi kimliğimiz ve TEKEL flamamızla buradayız. Dışarıdan destek vermeye gelen gruplar da buraya geldikten sonra bizleşebiliyor. Bu belki de Cumhuriyet tarihinin en seviyeli eylemi, iyi okunması lazım. Ekmek eksenli bir mücadele veriyoruz” (<http://www.sendika.org/2009/12/direnisteki-tekeli-iscileri-ile-roportaj-sendika-org/>).

2.5. Uluslararası Dayanışmaya İlişkin Görüşler

Sendikacılarla yapılan görüşmelerde, sendikalarının bu eylemler sürecinde, uluslararası sendikal örgütlerden ve başka ülkelerdeki ulusal sendikalardan maddi ve manevi birçok destek gördüğü, bu desteğin, yazılı ve görsel medya aracılığıyla dile getirildiği belirtmiştir. Sendikacıların hepsi, bu uluslararası desteğin mücadeleye güç kattığını ve işçiler açısından moral sağladığını belirtmektedir. Ayrıca bazı uluslararası sendikaların temsilcilerinin bu eylemlere katılım düzeyinde destek sunmaları ve eylem süreçlerini uluslararası medyaya taşımalarının, kazanımlar açısından son derece etkili olduğunu belirtmektedirler. Sendikacılarla görüşmelerden elde edilen bilgilere göre ilgili uluslararası sendikal örgütler ve yabancı ulusal sendikalar;

- Maddi olarak birçok yardımda bulunmuş,
- Eylemlere dayanışma mektupları sunmuş,

- Çeşitli konferans ve toplantılarda bu eylemlere desteklerini belirtmiş,
- Temsilciler düzeyinde bu eylemlere katılım sağlamışlardır.

Sendikacıların uluslararası dayanışmaya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-iş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“ Meksikalı işçiler dâhil tüm ulusal ve uluslararası sendikalardan büyük bir destek gördük. Meksikalı işçiler bize selam yolladılar. İspanya ve Polonya’daki sendikalardan destek mesajları aldık. Bizim uluslararası ICEM sendikamız vardır, onun yetkilileri geldiler ve hatta genel kurulumuza da katıldılar. Diğer uluslararası sendikalar ise sözlü ve yazılı olarak desteklerini sundular.”

➤ **Tes-iş Yatağan Şube Başkanı:**

“ Direnişe en büyük destek Meksika’dan geldi. Yine ILO’dan büyük bir destek gördük. Hatta Türkiye’nin ILO temsilcisi eylem sürecinden sonra, bu yaz bir eylemimize katıldı. Bununla birlikte Türk-iş başkanı tarafından ICEM’in genel kurulunda Yatağan özelleştirme sürecinde yürütülen bu mücadele anlatıldı. Sonrasında Almanya’dan, burada çalışan işçilerden destekler mesajları geldi. Bu işçiler ayrıca maddi olarak da desteklerini sundular.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Yatağan Direnişine Meksika’da, Brezilya’da ve Tunus’taki işçi memur sendikalarından destek geldi. Onların bu desteğini unutamayız. Bu dönem dönem kendi kendine dönem dönem de şubelerimizin gayretiyle gelişti. Bunda Türkiye’de ve dünyada basına çıkan haberlerimizin etkisi oldu. Ben bu anlamda bütün dünyadan gelen bu emekçi dayanışması için ayrıca teşekkür ediyorum.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde de direnişe en önemli uluslararası desteğin Meksika Enerji İşçileri Sendikası’ndan geldiği görülmektedir. Sendikanın destek mesajı şu şekildedir:

“Meksika Yeni İşçi Merkezi, Yatağan Termik Santrali’nin özelleştirilmesine direnen Türk işçilerin mücadelesini destekliyor. Sizinleyiz! Enerjinin özelleştirilmesi, halklarımızın egemenliğine suikasttır, işçilerin haklarına darbedir ve hane tüketicileri için enerji fiyatlarının kaçınılmaz artışına neden olur. Bu özelleştirmeler, her zaman büyük uluslararası şirketler ve halkın varlıklarına yönelik hırsızlıktan pay kapan neoliberal araçların çıkarınadır. Değerli mücadele arkadaşlarımız! Meksika Enerji Sendikası’nda ve Meksika Yeni İşçi Merkezi’nde örgütlü olan 16599 işçinin mücadele ruhu taşıyan selamını size iletmek istiyoruz” (<http://www.sendika.org/2014/09/16599-meksikali-isci-yataganin-yaninda/>).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Şimdi adını burada tam olarak sayamayacağım birçok uluslararası sendika bize desteklerini sundular. Bu sendikaların destekleri bizim için oldukça önemliydi. Onların sayesinde mücadelemizi tüm dünya duyma imkânı bulmuştu.”

➤ **GMİS Genel Sekreteri:**

“Grev ve yürüyüş dünya çapında destek görmüştür. Uluslararası sendikalar ile yabancı sendikalar eyleme destek vermişler, bizzat Zonguldak’a gelerek bu desteklerini fiilen açıklamışlardır.”

➤ **GMİS Genel Mali Sekreteri:**

“Uluslararası sendikalar grev ve yürüyüşe büyük destek vermişlerdir. Madencilik, enerji, kimya, tekstil vb. çok sayıda sendika hem yardımda bulunmuş, hem de eylemlere katılarak destek vermiştir.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS’in 30 Kasım 1990 tarihli yayınında uluslararası desteğe ilişkin olarak “örgütlerden gelen mesajlarda maden işçilerine destek kampanyası açacaklarını ve Türk hükümetinin grev kırma girişimlerine karşı kömür ithalini engelleme kararı aldıkları” belirtilmiştir.

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Başta bizim uluslararası örgütümüz Uluslararası Gıda, Tarım, Otel, Restaurant, Catering, Tütün ve İlgili İşkolları Sendika Federasyonu olmak üzere yaklaşık 128 yabancı sendika ve uluslararası alanda mücadele eden sendikalardan bize destek mesajları geldi. Bu manevi desteklerle birlikte çeşitli maddi desteklerde yapılmıştır. Euro ve dolar bazında düşününce, santayorum toplamda 210 bin lira destek sağlanmıştır. O dönem bu para kapatılma gerekçesi teşkil edebileceğinden biz o süreç içerisinde ne yazık ki bu paraya dokunamadık. Sonrasında devlet bu parayı bloke ederek el koydu. Sürecin sonunda biz yaklaşık 3 yıl sonra bu parayı açtığımız dava sonucunda faiziyle geri alabildik (...) Uluslararası örgütler hem maddi hem de manevi anlamda destekleriyle arkamızda olduklarını hissettirdiler. Bizde onlara buldukları ülkelerdeki Türkiye konsolosluklarına çağrı yaparak, onlar üzerinde baskı oluşturmalarının yeterli olacağını belirttik ve müthiş bir destek geldi.”

➤ **Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı:**

“Dünyanın her tarafından direnişe destek geldi. Bizim bağlı olduğumuz Avrupa ve Dünya Gıda Sendikalar Birliği'nin direnişimizi sahiplenmesi ve yaptıkları basın açıklamalarıyla destek verenler daha da arttı. Uluslararası sendikalar ve üye olduğumuz birlikler hükümeti, işvereni kınama ve basın açıklamalarıyla yanımızda yer aldılar.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, özellikle Almanya'da bulunan işçi federasyonlarından Tekel Direnişine önemli bir destek geldiği görülmektedir. Almanya Göçmen İşçiler Federasyonu (AGİF), İşçilerin Birliği Halkların Kardeşliği (BİR-KAR), Avrupa Demokratik Halklar Federasyonu (ADHF), Almanya Türkiyeli İşçiler Federasyonu (ATİF) ortak bir açıklama yaparak TEKEL işçilerinin yanında olduklarını belirtmişlerdir. Direnişe verilen destek mesajı şu şekildedir:

“Türkiye tarihinde eşine ender rastlanan direnişinizle, emekçilerin sermaye düzenine karşı yürüyeceği yolu gösteriyorsunuz. Kar, kış, zulüm, biber gazı, polis copu, devletin ve sendikanın baskısına aldırmadan, bir buçuk aydır kararlıca sürdürdüğünüz onurlu direnişinizi ve iradenizi selamlıyoruz. (...) Sizlerin onurlu, baş eğmez, kararlı ve meşru direnişinizin yankısı Türkiye sınırlarını aştı, dünyanın dört bir yanında, işçi ve emekçilerin yüreği sizlerle

atıyor. Dayanışmanın her geçen gün büyümesini, direnişinizi yakınan ve ilgi ile izliyoruz. Talepleriniz son derece insani, meşru ve doğal taleplerdir. Meşru direnişinizi ve taleplerinizi destekliyoruz. Binlerce kilometre uzakta olsak, sınırlar da olsa aramızda yüreğimiz sizlerle atıyor. Direnişiniz bizlere ve emekçilere umut veriyor” (http://www.tekgida.org.tr/Oku/1073/TEKEL,%C4%B0%C5%9E%C3%87%C4%B0LER%C4%B0NE,AVRUPA).

2.6. Kullanılan Yöntemlere İlişkin Görüşler:

Yapılan görüşmelerde sonucunda sendikaların, sendikal mücadeleyi toplumsal bir mücadele haline getirme amacıyla kullandıkları mücadele yöntemleri değerlendirildiğinde iki alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar mahalle çalışmalarına yönelik görüşler ve kampanyalara ilişkin görüşlerden oluşmaktadır. Sendikaların kullandıkları bu yöntemler dünyadaki toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinin kullandıkları mücadele yöntemleriyle de paralellik göstermektedir.

2.6.1. Mahalle Çalışmalarına İlişkin Görüşler

Görüşülen sendikacılardan Yatağan direnişi örgütleyen sendikalar olan Maden-İş ve Tes-İş'in yöneticiler etkin bir mahalle çalışması yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ancak Tekel Direnişinin Yatağan'da olduğu gibi belirli bir yerellikle sınırlı kalmaması ve Türkiye'nin birçok ilinde çalışan TEKEL işçilerini doğrudan ilgilendirmesi dolayısıyla, mahalle çalışmaları Tekgıda-İş sendikasının mücadele araçları içinde yer almamıştır. Bu nedenle Tekgıda-İş ile yapılan görüşmede mahalle örgütlenmelerine yönelik görüşlere rastlanmamıştır. GMİS ile yapılan görüşmede ise kentte yaşayanların büyük bir çoğunluğunun madenlerde çalışması ve bu nedenle işçilerin aileleriyle birlikte harekete geçmesinin tüm Zonguldak halkını harekete geçirdiği vurgulanarak mahalle çalışmalarına yönelik görüşlere yer verilmemiştir. Maden-İş ve Tes-İş yöneticileri ise bu alt temaya ilişkin benzer görüşler bildirmişlerdir. Görüşülen Maden-İş ve Tes-İş yöneticilerine göre:

- Yerel halkı örgütlenme konusundaki başarı mahalle çalışmalarıyla sağlanmıştır.
- Özelleştirmenin sadece işçileri değil tüm yöre halkını da maddi anlamda olumsuz etkileyeceğinin vurgusu, yerel halkın harekete geçmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Biz yöre halkına şunları söyledik: ‘Burası Yatağan, iki tane gelir kaynağı olan bir yer. Birisi santral, diğer maden... Burada çalışan işçiler kazandığı geliri burada harcıyor. Bu iş yerleri burada kalırsa esnaf, köylü, çiftçi de kazanır. Özelleştirmeye hep beraber karşı çıkalım. Özelleştirmeye karşı ne kadar güçlü olursak o kadar başarı elde ederiz’ dedik. Ekonomik gelirin bu seviyede kalmasının yöre halkına faydası olacağını anlattık. Bu şekilde propaganda yürüttük. Bunları mahalle mahalle, köy köy gezerek anlattık. Köylerde, sokaklarda, pazarlarda bildiriler dağıttık. Bu sayede Yatağan, Milas ve Muğla halkından eylem ve etkinliklerimizde büyük destek gördük.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Bu süreç başlamadan önce köyleri, mahalleleri, kahveleri, pazarları dolaştık. Santralin bir gün çalışmasının işçi giderlerini karşıladığını, bir gün işçiye, yirmi dokuz gün devlete çalıştığını anlattık. Yine madenlerin de üç gün işçiye, yirmi yedi gün devlete çalıştığını anlattık. Her yerde bildiriler dağıttık, her yere can damarının kesildiğini gösteren afişlerimizi astık. Bizim burada vatandaşla iç içe olmamız mücadelemizin kenetlenmesini ve toplumsal bir mücadeleye dönüşmesini sağladı.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Direniş boyunca, yapacağımız eylem ve etkinliklerle ilgili bildiriler hazırladık. Bu bildiriler bütün köylerde, Pazar yerlerinde dağıttık. Bunu sürekli yaptıkça halkla işçi sınıfı arasında bir yakınlaşma ve zaman zaman da bir bütünleşme oldu. (...) Sürekli disiplinli, örgütlü, tutarlı ve canlı bir şekilde hareket edince halk o samimiyetimizi gördü ve kucakladı. En azından ben böyle düşünüyorum.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“Köy köy dolaştık ve Türk sigarasının üzerinde oynanan oyunlar diye bir kitap bastırdık ve köylerde onu dağıttık. Biliyorsunuz Türkiye’de sigara üzerine çok büyük oyunlar oynandı ve hala oynanmakta. O dönemde tütün üzerinde oynanan bu oyunları küçük el kitapçuları yaparak çeşitli afişlere, Yatağan kaybederse köylülerin kaybedeceğini anlatan yazılar yazdık bunları köy kahvelerinde broşürler dağıttık, toplantılar yaptık. Köy komiteleri oluşturmuştuk. Onlarında bize katkısı oldukça fazla oldu. 1999 yılında Yatağan Direnişinde 24-25 bin insan yürümüştü. Yani Yatağan’ın kaybedeceğini anlatmıştık. O zaman hava kirliliği de vardı. Bu kirliliğin daha da artacağını, kapitalizmin, sermayenin kardan başka bir şey düşünmeyeceğini ve insanların burada kötü şartlarda yaşayacağını, Yatağan’ın bir kör dumana maruz kalacağını anlatmaya çalıştık. Özelleştirmenin yalnızca kar olduğunu ve Yatağan halkına bir şey kazandırmayacağını anlatmaya çalışmıştık. Köylü kardeşlerimize bunları anlatarak, kısacası halkla bütünleşen bir eyleme dönüştürmeye çalışmıştık. Bu anlamda başarıya da ulaşmıştık.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tes-İş Yatağan Şube Sekreteri Mustafa Koçak’ın da yöre halkını mücadeleye katmak için yaptıkları çalışmaların önemini şu şekilde anlatmaktadır:

“Hiç bir dönem de olmadığı kadar işçi arkadaşlarımız özelleştirmeye karşı görev aldı. Kemerköy ve Yeniköy işçileri Milas’ta gruplar halinde mücadelemizi anlattılar. Köy kahveleri, sendikalar, meslek odaları tamamen gezildi. Çağrılar yaptık, imza stantları açtık, AKP’ye yürüdük. Milas’ta gerçekleştirdiğimiz mitinge binlerce kişi katıldı. Yan yana gelemeyen diyen siyasi partilerin bayrakları yan yana geldi. Köylülerimiz gençlerimiz bizleri yalnız bırakmadılar” (Evrensel, 23 Ocak 2014).

2.6.2. Kampanyalara İlişkin Görüşler

Görüşülen tüm sendikacılara göre eylemlerin başarısında önceden gerçekleştirilen kampanyaların önemli bir etkisi olmuştur. Bu kampanyalar konusunda tüm sendikacılar kitlesel eylemlere ve kamuoyunun dikkatini çekebilecek farklı eylem biçimlerine

başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Arkadaşlarımız dediler ki: ‘Şimdi hükümet dağa çıkanın halinden anlıyor. Biz de dağa çıkalım, sesimizi duyuralım.’ Bizde bu talebi değerlendirdik ve Sodra Dağı’na çıktık. Sesimizi oradan duyuralım dedik. Oraya hem Milas’tan hem de Yatağan’dan çok büyük bir kitle geldi. Baktık yine sesimizi duyuramıyoruz elli bin kişinin yaşadığı Milas’ta otuz bin kişilik eylem yaptık. Zonguldak, Balıkesir ve Bursa’dan birçok insan eyleme destek olmaya geldi. Biz herkese derdimizi anlatarak ve herkese kucak açarak başardık bunu. İşçilerin sendikalarına olan güvenleri ve inançlarıyla oldu bunlar.”

➤ **Tes-İş Şube Başkanı:**

“İhalenin yapılacağı gün çoluk çocuk hep beraber Yeniköy’e gittik. Milas’ın köylerinde kadınların giydiği üçetekler vardır. Üçetekli üç tane kadın bulduk. Muhtardan rica ettik, üç tane de eşek bulduk. Tütünleri taşıdıkları belinleri bulduk. Onların içine kömür doldurduk. Kadınlara birer dosya verdik. ‘Çocuklarımız işsiz kalacakmış. Biz bu ihaleyi bedelsiz taşımaya geldik’ diye teklif vermeye gönderdik. Bu durum kamuoyunun dikkatini çekti. O saatten sonra kanallar canlı yayında bize yer verdi. (...) 65 gün Ankara’da kaldık. Sürekli Kurtuluş Parkı’ndaydık ve sürekli eylemlilik içerisindeydik. Gruplar halinde Ankara’daki üniversitelere gittik. Neredeyse tüm üniversiteleri gezdik ve orada özelleştirmelere karşı bir nevi dersler verdik.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Yatağan ve Muğla’da asıl olan işçilerdi, bizdik. Bizim derli toplu, örgütlü ve inanarak bir şeyler yaptığımızı gören insanlar heyecanlandılar ve bizi desteklediler. Biz sabırla eylemler yapa yapa, doğru yapıyor inancı oluştu. Mesela son yapılan eylemlerde her şey meşru hale gelmişti. Yollar kapatılıyor, eylemler yapılıyor, polisle karşı karşıya geliniyor. En son 2013-2015 yılları arasında arkadaşların yürüttüğü eylemler de böyleydi. Özelleştirme karşıtı iki miting ve iki 1 Mayıs çok kitlesel kutlanmıştır. 15 binin üzerinde insan katılmıştır ki,

Yatağan'ın nüfusu zaten 15 bindir. Hatta o zaman ulusal gazete ve kanallar bunu haber yaptılar. Ankara'da 1 Mayıs'a katılıyorum, o kadar sayıya ulaşmıyor bazen."

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, direnişe katılan bir maden işçisi verdikleri mücadeleyi şu şekilde ifade ettiği görülmektedir:

"Açıktan hiçbir kesim işçilerin mücadelesine haksız diyemiyor. Halkla yüz yüze geldiğimiz her yerde enerjide özelleştirmenin dışa bağımlılık anlamına geldiğini, özelleştirmenin çevresel sorunlara yol açacağını, halkın çıkarlarına karşılık sermaye partilerinin neler planladığını anlatıyoruz" (Evrensel, 6 Ocak 2014).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

"Yürüyüşten önce her gün iş çıkışı Zonguldak'ta buluşurduk. Gazipaşa Caddesinde iki tur atıp sendikamızın önüne gelirdik. Genel başkanımız bize konuşma yapardı. Ancak ondan sonra evlerimize giderdik. Bu kırk, kırk beş gün sürdü. Zonguldak'ta her gün sloganlarla yürüdük. Bu sayede yalnızca Zonguldak değil, tüm Türkiye hatta dünya sesimizi duyurmayı başardık. Böylece sesimizi duyan herkes bize destek vermek için Zonguldak'a geldi. En sonunda yürüyüş kararı alınmasıyla birlikte analarımız, babalarımız ve çocuklarımızla birlikte bize destek olanları arkamıza alarak yürüyüşe başladık. Zonguldak'ın nüfusu o zaman yüz bin kişiydi. Üç yüz bin kişi başka illerden gelerek toparlandı."

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde özellikle 17 Kasım 1990 tarihinde gerçekleştirilen Zonguldak Kurultayı'nın, mücadelenin toplumsallaşması açısından önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Kitle örgütlerinin ve tüm Zonguldak halkının davet edildiği kurultayda yürüyüşün kentle bütünleşmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Kurultay boyunca konuşmalar dışarıdan dinletilmiş ve tüm Zonguldaklılar Kurultaya büyük bir ilgi göstermişlerdir (GMİS, 1991: 4).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

"Fabrikalarda özelleştirme kararının çıkmasıyla birlikte sürekli bir eylemlilik hali meydana getirdik. Sürekli planlı eylemler düzenliyorduk ve Türkiye'nin her tarafında bizim kontrolümüzde eylemler gerçekleşiyordu. Bu eylemlilik hali işçilerde korkulardan sıyrılmış,

daha bilinçli ve dayanıklı bir mücadele bilincinin gelişmesine neden oldu. Zaman zaman yollar kesilip trafiğe kapatıldı. Dolayısıyla işçiler bu mücadeleler içinde piştiler. Tekel eyleminin kararlılığında bunun çok önemli etkisi var. (...) Biz eylemler boyunca insanların duygularına hitap etmeye çalıştık. Doğru hareketleri yaptık ve doğru sözleri söyledik. Bu ikisi kararlı mücadele ile birleşince kamuoyunun ilgisini çekmeyi başardık.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde direnişe katılan TEKEL işçisi, gerçekleştirdikleri eylemlerle ilgili şunları ifade etmektedir:

“İşyerine kapanma eylemi kırk gün sürdü. Ondan sonra ara eylemlerimiz oldu. Mesela tren istasyonuna gittik. Ondan sonra başbakanın geleceği bir gün gene işyerinde eylemde, önlüklerini çıkardılar, normal vatandaş gibi karşıya geçtiler. Başbakanın geleceği saat belli zaten. Herkes belediye önlüklerini giyip, yola indi belediye işçisiymiş gibi. Otobüs yaklaşınca herkes önlüklerini çıkarıp otobüsün önüne uzandı, yolu kapattılar (Bulut, 2010: 101-102).

2.7. Örgütsel Yapı ve İşleyişe İlişkin Görüşler

Örgütsel yapı ve işleyişi ilişkin görüşlere yönelik olarak sendikacıların verdiği cevaplar doğrultusunda üç alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar “tabanın karar alma mekanizmalarına ilişkin görüşler”, “taban komiteleri ve temsilcilerine ilişkin görüşler” ve “bürokratik sendikacılığa ilişkin görüşler”den oluşmaktadır. Konuşmacıların tümü bu üç temaya vurgu yapmıştır. Her üç tema da toplumsal hareket sendikacılığının örgütsel işleyişiyle paralellik göstermektedir. Nitekim toplumsal hareket sendikacılığında bürokratik sendikacılığa karşı üyelerin yönetime aktif bir biçimde katılımı sağlanmakta ve bu katılım taban komiteleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

2.7.1. Tabanın Karar Alma Mekanizmalarına Katılımına İlişkin Görüşler

Sendikacılarla yapılan tüm görüşmelerde eylemlerin başlatılmasında ve eylemler süresince üyelerin karar alma mekanizmalarına aktif bir biçimde katılımlarının sağlandığını ve tabanın görüşlerine başvurmadan hiçbir kararın alınmadığını sürekli vurgulanmıştır. Görüşülen sendikacıların tümüne göre;

- Tabandaki işçiler eylemler boyunca karar alma mekanizmalarına aktif bir biçimde katılmıştır.
- Eylemler boyunca tüm kararlar tabanın sürece dâhil edilmesiyle alınmıştır.
- Tabanın taleplerinin sürece dâhil edilmesi hareketlerin başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Direniş boyunca işçilerden gelen önerilerin çoğu değerlendirilmiş ve uygulanmıştır. Eylemler boyunca tabandan gelen önerilere hep açık olmuştuzdur. Değerlendirmelerimizde tabandaki işçi bize ‘şunu yap’ diyor, biz onu yapıyoruz. Hiçbir şeye ‘olmaz’ demedik. Doğru ya da yanlış, alınan her kararı uygulamaya çalıştık.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Biz tabanın sesine kulak verdiğimiz için bugünlere gelebildik. Yukarıdan bir kara alındığında işçinin genellikle bundan haberi olmuyor. Ancak işçinin aldığı kararı uygularsanız o zaman herkesin bilgisi olur ve otokontrolü de sağlamış olursunuz. Böyle bir durumda arkadaşları eyleme giderken kimse ‘ben gitmem’ diyemiyor. Otokontrolün yanında psikolojik bir baskı da hissediyor. Bu da eylemlerin taban tarafından sahiplenilmesinde ve başarıya ulaşmasında çok etkili oluyor.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Alınan bütün kararlara biz bütün işçileri dâhil ettik. Ben ne biliyorsam tabandaki işçiler de aynı şeyi biliyordu. Bütün mücadele ve eylemliliklerimizde işçi arkadaşlarımıza karşı hep şeffaf olduk. Gerek Tes-İş, gerek Maden-İş örgütlü bir şekilde yürüttüğü bu mücadelenin her aşamasına işçiyi dâhil etmiştir. Bundan dolayı bu mücadele yürümüş ve bu noktaya taşınmıştır.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Direniş boyunca alınan tüm kararlar oybirliğiyle alınmıştır. Biz hiçbir kararı kafamıza göre almadık. Tabanın talepleri neyse onları kabul ediyorduk. Biz bu durumu içselleştirmiştik ve bir taktik anlamında yapmıyorduk. Yaşadığımız koşullar bizi ona inandırdı zaten. Pratikten çıkan bir şey.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tes-İş Yatağan Şubesi eski Başkanı Erol Soğancı'nın da taban demokrasisinin önemini vurguladığı görülmektedir:

“Muğla'daki termik santrallerde yürütülen mücadeleyi özgün kılan şube olarak bir sendikal taban örgütlenmesini, işçilerin sürecin bilfiil örgütleyicisi, karar alıcısı ve yürütücüsü olmalarını sağlayan işyeri meclisleri gibi yapılanmalarla sağlamamız olmuştur. Direniş boyunca hareket bilinçli ve örgütlü şekilde yol aldığı gibi, iradeli, kararlı bir önderlik eksiği de çekmemiştir. İşçilerin karar mekanizmalarına alınmaları hem onların bilincinde büyük gelişmelere imkân vermiş, hem de mücadelenin daha istekli ve katılımcı olmasını sağlamıştır” (Soğancı, 2012: 157).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Tabandan gelen talepleri dikkate almadan yürüyemezsiniz. Tüm işçiler alınan kararı sahiplenecekler ki eyleminiz başarıya ulaşabilsin. Bunun yolu da kararları kendilerinin aldıklarını hissedebilmeleri. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünde de böyle oldu. Genel Başkanımız 'Ankara'ya yürüyoruz, bizimle misiniz?' dediğinde her işçi bu kararı destekledi ve yürüyüş tüm işçilerin onayı alınarak başlatıldı. Yürüyüş sırasında da işçilerden gelen sese hep kulak verildi.”

Ancak ikincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS Genel Başkanının ifadelerinin aksine Denizler, kendisiyle yapılan bir söyleşide yürüyüşün başlatılmasında ve yürüyüş boyunca tabanın ve diğer sendika yöneticilerinin önerilerini dikkate almadan süreci tamamen kendi kararlarıyla yönettiğini açıkça ifade etmektedir. Denizler'in söyleşide dile getirdikleri şu şekildedir:

“Bütün kararları kişi olarak verdim, yürüyüş boyunca. (...) Yürüyüşe başlarken arkadaşlara ‘Bütün kararları ben vereceğim, bir tek ben konuşacağım, benim söylediklerimin yorumu kesinlikle yapılmayacak’ dedim. Komutan tek olmak zorundaydı. Bana inanıp inanmadıklarını, güvenip güvenmediklerini sordum. İnanıklarını, güvendiklerini söylediler. Öyleyse benim her dediğimi yapacaklardı. Bütün sorumluluk bendeydi.” (Karakaş, 1992: 153).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Direniş boyunca tüm işçilerimiz kara alma mekanizması içinde yer aldı. Direniş, otoriteyle değil, demokratik bir anlayışla yönetildi. Her kademedeki arkadaşımızdan raporlar alarak, durumları hakkında bilgi sahibi olarak süreci yönlendirdik. Katılım mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilmesi kararların daha sağlıklı verilmesinde oldukça etkili oldu.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tekgıda-İş Genel Başkanı’nın kendisiyle gerçekleştirilen bir röportajda da eylemler boyunca sürecin, tabanın talepleri doğrultusunda yönlendirildiğini vurguladığı görülmektedir.

“Safhaların hepsini çok bilinçli geçtik biz zaten. Dışarıdan görüldüğü gibi değil, mesela burada insanlar hep farklı bakıyorlar, ama biz birbirimizle konuşmadan, organlarımızla konuşmadan hiç karar vermedik, yani spontane hiçbir karar vermedik. Başka genel başkanlar, genel merkez yöneticileri gibi yapmadık. Yani oturduk, dinledik, sakin sakin... Tam bir şeye karar vereceğim zaman, aslında toplantı şunun içindi; öyle bir şey oldu ki, geldik, tam tersi kararlar çıktı oradan. Çünkü iptal etti insanlar.” (Bulut, 2010: 24).

2.7.2. Taban Komiteleri ve Temsilcilere İlişkin Görüşler

Sendikacılarla yapılan görüşmelerde tüm eylemlerde karar alma süreçleri tabana dayalı komiteler veya temsilciler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Taban komitelerinin veya temsilcilerin etkin bir şekilde işleminin önemine vurgu yapılmıştır. Görüşülen tüm sendikacılara göre;

- Komitelerden gelen taleplerin çoğu eylemler boyunca uygulanmıştır.
- Komitelerin etkinliği eylemlerin gerçekleştirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

- Komiteler demokratik işleyiş açısından önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Direnişi başlatmadan önce ilk olarak komiteler kurduk ve bunları hızlı bir şekilde faaliyete geçirdik. Oluşturduğumuz komitelerde özelleştirmelere karşı neler yapabileceğimiz konusunda çalışmalar yaptık. Sonrasında komitelerin aldıkları bu kararları direniş boyunca özverili bir şekilde uyguladık.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Direniş sırasında tüm kararlarımızı işyeri komitelerimiz aracılığıyla aldık. Bunu da şu şekilde sağladık: Onar kişilik komiteler kurup bu komitelerin başına temsilciler atadık. Her komiteye görevler vererek alanları ile ilgili bilgi toplamalarını istedik. Onlarda görüşüp topladıkları bilgileri dosyalar halinde bize sundular. Sistem bu şekilde işledi. Direniş bunları yaparak büyüdü ve şekillendi.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Almış olduğumuz bütün kararları komiteler aracılığıyla işçilerle tartışarak uyguladık. Ankara eylemlerinden mitinglere, ani gelişen eylemlere, hatta yapılacak basın açıklamalarına kadar süreci bu komiteler aracılığıyla işi arkadaşlarımızla ortaklaşa kararlar alarak yürüttük.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Direniş boyunca tüm kararlar işyeri komitelerinde alınıyor ve uygulanıyordu. Her siyasi görüşten, unvandan ve bölgeden insanların bu komitelerde yer almasına özen gösteriyorduk. Bu komiteler herkese açıktı. Sabote etmek isteyenler, arkadaşlarımız tarafından engelleniyordu. Böyle olunca bu karar herkesin kararı oluyordu. Aldığımız kararları iş giriş çıkışlarında işçilere anlatıyorduk. Kararlar işçilerle oylanıyordu ve tüm kararlar oy birliğiyle alınıyordu.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“Her iki sendikanın da (Maden-İş ve Tes-İş) iş yeri komiteleri vardır. Her siyasi görüşten ve yapıdan insanı bu mücadelenin içine katalım diye kurulan bu komitelerde kararlar alınır ve uygulanırdı.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“Komiteler aracılığıyla, tabandan alınan delegeler yoluyla iletilen istekler ve ayrıca yine o dönemde kurduğumuz köy komileri aracılığıyla iletilen bilgiler dikkate alınarak kararlar alınıyordu.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, taban komitelerinin oluşturulmasıyla ilgili Tes-İş Yöneticisi Tuğrul Bozoğlan’ın da benzer görüşler paylaştığı görülmektedir:

“Bizim iş yeri komiteleri, işyeri birimleri; herkes kendini sorumlu hissederek kendiliğinden birimler oluştu. Bunlar, pratikte yaşanırken oldu. Bizlerin görev verdiğimiz, aktif olarak çalış dediğimiz insanlar değil, bu işe gerçekten heves duyan insanlar ön plana çıktı. Görev verdiğimiz komitelerin dışında, diyelim ki işyerinde biz 50 kişi görevlendirdiysek, bu işin atmosferiyle heyecan duyup bu işe çıkan insanları da göreve katarak, işyeri komitelerini 150’ye çıkardık. Kendiliğinden, pratikle gelişerek işçi sınıfının mücadelesine katkısı oldu” (Şahin Güngör, 2012: 140).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü boyunca grevin uygulandığı tüm işyerlerinde grev komiteleri oluşturuldu. Eylem boyunca tüm kararlar bu komiteler aracılığıyla alındı. Böylece komiteler işçilerle sendika yönetimi arasında demokratik bir sürecin gelişmesini sağladılar.”

➤ **GMİS Genel Sekreteri:**

“İşyerlerinde işçi komiteleri kuruldu. Bu komitelerde yer alan biriyim. Sendika yöneticilerinin önderliğinde işyeri komitelerinin birlikte çalışmaları ile oluşan karar mekanizması temel kurullarla sağlıklı olarak işlemiştir. Her gruptan sorumlu görevliler bu kurulların yerine gelmesini ve işleyişine sağladılar. Özellikle grup ve yürüyüş disiplininin sağlanmasından ve provakasyonlara fırsat verilmemesinden sorumluydular.”

Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünün gerçekleştirildi dönemde GMİS'te basın uzmanı olarak göre yapan Turhan Oral da grev komitelerinin uygulanması konusunda GMİS Genel Başkanıyla aynı görüşleri paylaşmaktadır. Oral, sözleşme öncesi kurulan grev komisyonlarına girmek isteyen herkesin dâhil edildiğini ve bu komitelerde alına tüm kararların genel merkez tarafından bir araya getirilerek sözleşme taslağının oluşturulduğunu ifade etmektedir (Oral, 1997: 59).

➤ Tekgıda-İş Genel Başkanı:

“Tüm işçiler temsilciler aracılığıyla kararların alınmasına katkıda bulundular. Ankara'ya gidiş günümüz hariç, tüm kararlar görüşülüp olgunlaştırılmış ve sonrasındaki aşama belirlenerek eyleme dökülmüştür. Elbette eylem sırasında bu örgütsel yapıdan rahatsız olarak eylemi sadece kendi inisiyatifine almak isteyenler olmuştur. Ancak bu kişilere hiçbir zaman izin verilmemiştir.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde işçilerin de Tekel direnişine katılan işçilerinde temsilciler ve komitelerin işlevselliğine dikkat çektiği görülmektedir. Direnişe katılan bir işçisiyle yapılan bir röportajda işçinin görüşleri şu şekildedir:

“İlk on beş gündün sonra, komite çalışmaları başladı. O an daha aktif olan işçilerin seçilmesine gayret edildi. Zaten mücadele içerisinde, kimlerin aktif olduğu belli oluyor. (...) Toplantıları il il ya da çadır çadır örgütlüyorduk. Şu an biraz daha komite ihtiyacı arttı. Çünkü zamana oynayış var. Bu aradaki zamanı doğru kullanabilmek için komiteye ihtiyacımız var. Bugünden sonra bu komiteler çalışacak. Komiteler içerisinde her şubeden iki ya da üç kişi var” (Yılmaz, 2011: 62).

2.7.3. Bürokratik Sendikacılığın Eleştirisine İlişkin Görüşler

Görüşmelerde tüm sendikacılar bürokratik sendikacılığa karşı olduklarını ve bu anlayışların işçilerle yönetim arasında birlikteliğin sağlanmasında önemli bir payı olduğunu ifade etmişlerdir.

Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Bizim sendikal anlayışımız bürokratik sendikacılığın aksine gerek sendikal gerekse sosyal hayatta üyelerimizle güçlü bir birliktelik içinde olmaktadır.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Bürokrasi yoktur bizde. İşçi istediği zaman en tepedekine de en alttakine de rahat bir şekilde ulaşabilir. İşçi bizimle görüşmek istediğinde ben kalkıp giderim yanına. Bu durum bize birliktelik kazandırıyor.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Yatağan özeli için de sendikacılarda eskiden ‘bu işlerle uğraşmayalım. Araba altımızda, biz keyfimize bakalım. İmkânlar var, para var, niye canımızı sıkalım’ görüşü hâkimdi. Seçilen insanlar bir dinamizm içinde değillerse, hayatlarında vicdani ve ahlaki olarak sağlam bir duruşları yoksa düzene çok çabuk adapte oluyorlar. Çünkü hayatında göremeyeceği arabaya biniyor, maddi ve manevi birçok imkâna sahip oluyor, ben neymişim havasına giriyorlardı. Ama direnişle birlikte bu algı ve ‘bu yasalarla olmuyor’ gibi söylemler aşıldı. Çünkü bir dinamizm oluştu.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde Tes-İş Yatağan Şubesi yöneticisi Erol Soğancı'nın da, eylemin bürokratik yapıya sahip sendikacılığa karşı önemli bir deneyim yarattığını ifade ettiği görülmektedir:

“Bu mücadele deneyimi, Türkiye’de sendikal yapılanmadaki yozlaşmanın aşılması yolunda dersler içermektedir. Türkiye işçi sınıfının ihtiyacı olan taban örgütlenmesine dayanan yeni sendikal örgütlenmelerdir. Açıktır ki sendikaları tek bir torbaya koymak mümkün olmasa da, çok büyük bir kısmı iflah olmaz durumdadır. Bu yozlaşmış yapıların sömürü sistemiyle bütünleşmenin ötesine geçerek potansiyel direniş öyküleri karşısında adeta bir sopa konumuna dönüştüğü ortadadır. Ancak mücadeleciler, tabandan yükselen yeni sendikalar mevcut sendikal aparatın kabuğunu kırıp atabilir. Yatağan Direnişi, işçilerin taban insiyatifine dayanan direnişlerin başarılarına nasıl imza atabileceğini, hem de kısa sürede

parlayıp sönen değil, göstermiştir” (Soğancı, 2012: 157).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Sendikamızda bürokratik bir yapı hiçbir zaman olmadı. Bu Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü sırasında da böyleydi, günümüzde de böyle. Yürüyüşte işçiler bizzat sürecin içinde yer aldılar ve bu süreç işçilerle birlikte yönlendirildi.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde dönemin GMİS Eğitim Sekreteri Sabri Cebecik de kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşide eylemler boyunca, işçilerle yönetim arasındaki kopukluğun giderilmesi, yönetimde şeffaflığın sağlanması ve işçilerin sendikayı sahiplenmesi için çaba harcadıklarını ifade etmiştir:

“İşçilerin kendi iç eğitiminin verilmesi, sendikaya güvenlerinin oluşması, kendi öz örgütlerinde söz ve karar sahibi olmalarının şartlarının yaratılması lazımdı. (...) Bütün işyerlerinde geniş salon toplantıları yaptık. Tüm bunlarla herkesin her şeyi bildiği, herkesin her şeye açık ve hazır olduğu bir kitle yarattık. İşçilere sendikal disiplini, yan yana yürümenin sıcaklığını, ortak sorunu ortak çözebilme ruhunu vermeye çalıştık. Tüm bu çalışmaların ardından, o güne kadar adam yerine konulmayan, devlet tipi sendikacılıkla beraber hiçleştirilmiş işçiler, kendi örgütlerine daha sık gelmeye başladılar” (Karakaş, 1992: 171).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Tekel Direnişi aynı zamanda bürokratik sendikacılığa ve bu anlayışa sahip sendikal harekete karşı verilen bir mücadeledir. Bu mücadele, sınıf mücadelesini kravatlı sendikacılardan ve her sendikacının parlamenter olma hayalinde olduğu bir zeminden alınıp mücadelenin gerçek kimliğine geçmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tekgıda-İş Örgütlenmeden Sorumlu Genel Başkan Danışmanının da eylemin bürokratik sendikacılığa karşı önemli bir alternatif oluşturduğu konusunda benzer fikirleri paylaştığı görülmektedir:

“Türkiye’de bugüne kadar hep şu oldu: 80’den sonra tam bir kamu sendikacılığı zihniyeti, hiçbir örgütlenmeden, emek vermeden, mücadele etmeden var olan haklarla yetinip, kendi koltuklarını, zaten birilerinin de işine geliyordu, bugüne kadar sendika bürokrasisi,

sendika ağalığı bunların da işine geliyordu. Ama buna taban olarak, işçiler olarak, işyeri temsilcileri olarak ve şube başkanları olarak buna izin verilmemesi gerektiğini ve bundan sonra da verilmeyeceği inancını taşıyorum” (Bulut, 2010: 255).

2.8. Sendikaların Bağlı Buldukları Konfederasyonların Eleştirisine İlişkin Görüşler

• Sendikacılarla yapılan görüşmelerde GMİS dışındaki tüm sendika yöneticileri bağlı buldukları Türk-İş'ten yeterli desteği alamadıklarını ifade etmişlerdir. Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:

“Sınıf dayanışmasına özen göstermesi gereken Türk-İş'i bastık biz. ‘Türk-İş! İşçine sahip çık’ dedik. Onlar da bize maddi manevi desteklerini sundular.”

➤ Tes-İş Yatağan Şube Başkanı

“Türk-İş'in yeteri kadar destek verdiğine inanmıyorum. (...) Sonrasında gidip Türk-İş'i işgal ettik. Bizim amacımız işgalden çok orada kendi evimize sığınmak, Türk-İş'in bize sahip çıkmasını sağlamaktı.”

➤ Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:

“Yatağan'da verilen mücadelede bizler ihtiyacımız olduğunda Türk-İş'e ve genel merkezlerimize gittik. Destek gördüğümüze de inkâr edemeyiz. Fakat ateş düştüğü yeri yakıyor. Türkiye'de bütün sendikalar, Türk-İş de dâhil olmak üzere Yatağan Direnişini, Yatağan işçisi kadar benimsemiş olsaydı, şuan çok farklı bir Türkiye'yi konuşuyor olurduk. (...) Yatağan Direnişi Türk-İş'e sendikal mücadelenin nasıl olması gerektiğini göstermiştir. Unuttuğumuz bir takım sendikal anlayışların sorgulanmasına vesile olmuştur.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Türk-İş’in desteği ya da kösteği o zamanın koşullarına bağlıydı. Yani kişilerden bağımsızdı. Aynı kişiler çok büyük destekler sunarken köstek de olabiliyordu. Biz o koşulları güzel değerlendirmesini bildik. Koşullar uygunsa o desteği istedik, değilse başka yerlerden destek almaya çalıştık. Yani köstek olunmasını engelleyen bir takım çalışmalarda bulunduk.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri**

“Türk-İş buradaki iki sendikanın, Tes-İş ve Maden-İş'in yaptıkları eylemlere destek sunuyorlardı. Ancak sadece yerel düzeyde manevi destek aldık. Bütün Türkiye'ye yayılmasına katkıları olmuyordu. Yani şimdi burada direniş varken, üst örgüt diğer santrallerde de direniş başlatsaydı, Türk-iş her yerde başlatsaydı, bu mücadele hem başarıya ulaşır hem de ülkede bazı şeyler olurdu.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkan Yardımcısı:**

“Kazanılacak bir mücadele varsa onlar yanınızda yer alırlar veya siz mücadele ediyorsanız da yanınızdaymış gibi görünürler. Şu kadarını söyleyeyim, eğer Türkiye’de Türk-İş dik durabilseydi özelleştirme filan olmazdı. Siz yerelde ne kadar mücadele ederseniz edin, o kadar yanınıza gelip sahip çıkarlar, böylelikle kendilerine prim yaptırırlar. Eğer bundan kişisel bir çıkar, prim sağlayacaklarsa gelip sizinle oturup mücadele ederler ve sonunda kahraman olurlar. Ama asıl mücadele ne yazık ki tabanda bitiyor. Yani sendikacılığı bıraktıktan sonra sanırım biraz daha sivri konuşuyoruz. Sendikacıyken bunları çok fazla söyleyemiyorsunuz. Çünkü mekanizma maalesef bu şekilde işliyor. Maalesef Türkiye’de hayatı biz yaratıyoruz, çalışanlar yaratıyor, emeği biz üretiyoruz, fırını biz çalıştırıyoruz, her şeyi durdurabiliriz, ama maalesef yapamıyoruz.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde Tes-İş ve Maden-İş yöneticilerinin Türk-İş’e eylemleri sahiplenmesi konusunda uyguladıkları baskılar, Tes-İş Genel Merkezi’nin Direniş sırasında çıkardığı yayın organında da yer almaktadır. Direnişi konu alan haberde işçilerin toplu olarak Türk-İş genel merkezine giderek, Türk-İş’in soruna sahip çıkmasını istedikleri ve işçilerden gelen bu baskı sonucunda Türk-İş Yönetim Kurulu’nun Başkanlar Kurulu’nu olağanüstü toplantıya çağırdığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine Başkanlar Kurulu toplantı

sonrasında Başkanlar Kurulu enerji ve maden işçileriyle birlikte Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na yürümüş ve Türk-İş Genel Başkanı Ergün Atalay, Yatağan işçilerine destek veren bir konuşma yapmıştır (TES-İŞ, Temmuz 2014: 8).

➤ **GMİS Genel Başkanı**

“Yürüyüş boyunca Türk-İş bizden desteğini hiç esirgemedi. Maddi ya da manevi tüm katkısını sundu. Bizim bu konuda en ufak bir kuşkuumuz bulunmamaktadır.”

➤ **GMİS Genel Mali Sekreteri**

“TÜRK-İŞ, Büyük Madenci Grevi ve Ankara Yürüyüşü'ne yeterli desteği verememiştir. TÜRK-İŞ sadece, 3 Ocak 1991'de Madenci Grevi'ne destek olmak amacıyla bir günlük iş bırakma eylemi uygulamıştır.”

Türk-İş'in Zonguldak Yürüyüşüne ilişkin desteği konusunda görüşmeciler arasında iki farklı görüş mevcuttur. Ayrıca ikincil kaynaklar değerlendirildiğinde, GMİS Genel Başkanı'nın Türk-İş'in desteğine ilişkin görüşlerinin aksine dönemin GMİS Genel Başkanı Denizer'in, GMİS Genel Mali Sekreterinin görüşlerine paralel bir biçimde, Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü sırasında Türk-İş'in yeterince destek vermediğine ilişkin ifadeleri bulunmaktadır. Özellikle savaşa karşı mücadele konusunda Türk-İş'in, Denizer'in çağrısına olumlu yanıt vermemesinin konfederasyon ve sendika merkezi arasında anlaşmazlıklara neden olduğu görülmektedir (Zonguldak Gerçeği, 1991: 244). Ayrıca Denizer, yürüyüşten sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide:

“Amacımız Türkiye'yi eyleme sokmaktı ki, Eylül ayından beri bunu yapmak için Türk-İş'e baskı uygulamaya başlamıştık. Bu baskıyı, greve başlayacağımız günlerde daha da yoğunlaştırdık. Süresiz genel grev istiyorduk. Ama Türk-İş oyalaya oyalaya iş bırakma eylemini 3 Ocak'a sarkıttı. Hâlbuki biz, 20 Aralık'a kadar Türkiye işçi sınıfını yürüyüşe ve eylemlige hazırlayıp, bunu Aralık sonunda Türk-İş eylemliliği ile birleştirmek istiyorduk” diyerek Türk-İş'in desteğine ilişkin tepkisini dile getirmiştir (Karakas, 1992: 146).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Destek konusunda aynı şeyi Türk-İş için şeyi söyleyemeyeceğim. Bu mücadele Türk-İş’e rağmen yürümüş bir mücadeledir. O günkü Hak-İş ve Türk-İş yöneticileri ‘her önüne gelen Ankara’ya mı gelecek?’ diye siyasi sohbetler yaparak olaya sekte vurdular. Öyle bir durumdaydık ki, hükümet bu işi çözmek için adım attığı dönemlerde vazgeçiren insanlar vardı ve bunlar maalesef sendikacıydı.”

➤ **Tekgıda-İş Ankara Şube Başkanı:**

“Bu eylemin başka bir boyutu, Tekgıda-İş sendikasının yaptığı görüşmeler ve eylemin gidişatı açısından bir takım haklar kazanacağı ve prestij kazanacağı düşüncesinin Türk-İş’i rahatsız etmesidir. Türk -İş’in o zamanki yönetimi kendisi için çıkar sağlamayacağı düşüncesi nedeniyle direnişin tam anlamıyla destekçisi olmadı.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tekgıda-İş Genel Başkanı’nın Türk-İş’in desteğiyle ilgili eleştirilerinin sendika tabanı tarafından da sahiplenildiği görülmektedir. Nitekim direniş sırasında gerçekleştirilen “Ekmek, Barış, Özgürlük İçin Demokrasi ve Haklar” mitinginde TEKEL işçileri, Türk-İş yönetiminin kendilerine yeterince destekte bulunmadıklarını ifade etmiş ve konuşmaların yapıldığı platforma çıkarak Türk-İş Genel Başkanını istifaya çağırılmışlardır (Milliyet, 17 Ocak 2010).

Türk-İş direnişe yeterince destek vermediği konusunda, direnişe katılan işçilerin de Tekgıda-İş Genel Başkanı ile aynı düşünceleri paylaştıkları görülmektedir. Direnişe katılan işçilerin Türk-İş’in desteğine yönelik eleştirileri şu şekildedir:

“Sendikayı biz daha değişik biliyorduk. Sendika, eğitim bazında, kültürel bazda, her şeyde işçisini aydınlatır, yol gösterir. Biz öyle biliyorduk. Şimdi bakıyoruz mesela Türk-İş Genel Başkanı rant peşinde. Kendini hükümete karşı kötü göstermemek için. Siz de şahitsiniz buradaki işçiler, direnişi sahiplenmeseydi zaten Türk-İş dünden razıydı buradaki eylemi bitirmeye” (Türkmen, 2012: 101).

“Bizim duyduğumuza, okuduğumuza göre Tür-İş çok gevşek duruyor bu işte, hakkını vermiyor. Sen işçilerin başısın, Türkiye genelinde işçilerin temsilcisisin; benim adıma veyahut Hasan’ın, Hüseyin’in adına oradasın. Bizim hakkımızı savunacaksın, gerektiğinde masaya yumruğunu vuracaksın, diyeceksin, bu adamların hakkı verilecek” (Yılmaz, 2011: 44).

“Biz Türk-İş’i içimizde zaten bitirmiştik. Ama maalesef dışı vuramıyorduk. Türk-İş’i desteklemek zorundaydık. Çünkü biz biliyorduk, bizim başımız bize doğru değil. Doğru olsaydı biz bu seviyeye gelmezdik. Türk-İş bize sağlam olsaydı, yumruğunu masaya vursaydı biz şu an hakkımızı alıp gitmiştik. Bir iyi polis bir kötü polis oynuyor bize” (Yılmaz, 2011: 306).

- Yatağan direnişi ile ilgili olarak Maden-İş ve Tes-İş Yağan şubeleri yöneticileriyle yapılan görüşmelerde ise sendikacılar bağlı buldukları sendika merkezlerinin direniş boyunca kendilerine destek verdiklerini ifade etmişlerdir. Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ **Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:**

“Genel Merkezimiz bize direniş boyunca maddi ve manevi her türlü desteği sundu. Nerede eylem yapılırsa katılmaya çalıştılar. Büyük katılımlar olmasa da en azından bir veya iki yönetici göndermeye çalıştılar. En zor zamanlarımızda yanımızdaydılar. Yani bu iş yalnızca şubenin yaptığı bir iş değil. Genel merkezin desteği olmadan yapılacak bir şey değil.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:**

“Genel merkez, gücü yettiğince maddi ve manevi her türlü desteği verdi. Çünkü bu işler parayla yürüyor, eylemler parayla yapılıyor. Bu konuda genel merkezin bir şey esirgediğini söyleyemem. Türkiye’de bir eyleme ilk defa maddi ve manevi bu kadar destek sundular.”

Tes-İş’in yayın organında da sendikacıların görüşlerine paralel olarak sendika genel merkezinin mücadeleye her zaman destek olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yayında yer alan Tes-İş Genel Başkan Yardımcısı Hasan Tahsin Zengin’in Yatağan işçilerine yaptığı konuşma metninde de sendika genel merkezinin özelleştirmeler iptal edilene kadar Yatağan işçileriyle

birlikte mücadele edeceği sürekli vurgulanmıştır (TES-İŞ, Temmuz, 2014: 12). Tes-İş Genel Merkezi yöneticileri Yatağan işçilerinin onar kişilik ekipler halinde başlattıkları açlık grevinde de gelerek destek vermişlerdir (Tes-İş, Mart 2014: 18).

2.9. Diğer Toplumsal Hareket Sendikacılığı Örneklerine İlişkin Görüşler

Görüşülen sendikacılara kendi gerçekleştirdikleri hareketler dışında, diğer toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek hareketlere dair düşünceleri sorulduğunda tüm sendikacılar:

- Diğer toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine ilişkin hareketlerin sendikaları tarafından sahiplenildiğini,
- Bu eylemlerin kendi hareketleriyle benzerlikler taşıdığını,
- Eylemlere maddi veya manevi destek sunduklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca Tes-İş Yatağan Şube Başkanı, Zonguldak Yürüyüşündeki ve TEKEL direnişindeki mücadele yöntemlerinin örnek alınarak Yatağan direnişinde bu yöntemlerin uygulandığını, her iki hareketin de mücadelelerinde öğretici birer işlev gördüğünü vurgulamıştır. Sendikacıların görüşleri şu şekildedir:

➤ Maden-İş Yatağan Şube Başkan Vekili:

“Mücadele ederken önemli olan iz bırakmak... Zonguldak mücadelesi büyük bir mücadele örneği olarak iz bırakmıştır. TEKEL eylemi de Türkiye'nin gündemine oturmuş bir eylemdir. Bizim eylemlerimizin de bu anlamda Zonguldak yürüyüşü ve TEKEL direnişiyle büyük ölçüde benzerlikler taşıdığını düşünüyorum. (...) Arkadaşlarımız oralarda çok büyük bir mücadele yürüttüler. Biz de TEKEL direnişine desteklerimizi sunduk.”

➤ Tes-İş Yatağan Şube Başkanı:

“Biz Yatağan'dan Ankara'ya bir yürüyüş düzenledik. Bu yürüyüşü Zonguldak Yürüyüşünü örnek alarak planladık ve gerçekleştirdik. Bu nedenle Zonguldak Grev ve Yürüyüşünün bizim mücadele anlayışımızda önemli bir yeri vardır. (...) TEKEL eyleminde

alınan kararların da hepsine biz uyduk. Buna iş bırakma eylemleri de dâhildir. Bu yüzden yargılandık ve 1600 arkadaşımızın yevmiyesi sıfırlandı. TEKEL direnişi sırasında buradan yaklaşık on iki otobüs desteğe gittik. Eylemlere birebir destek vermekle birlikte burada erzak, battaniye ve bir miktar para da toplayarak direnişteki arkadaşlarımıza gönderdik. (...) Biz ayrıca eylemlerde çadır kurarak insanları çevremize toplamanın önemini TEKEL eylemleri sırasından gözlemledik. TEKEL eyleminden aldığımız bu deneyim sayesinde kamuoyunun dikkatini üzerimize çekmeyi başarmıştık.”

➤ **Maden-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Zonguldak Eylemi bizim onurumuz ve gururumuzdur. Özellikle haklarımızın iyileştirilmesi ile ilgili öğrenilecek çok şeyimiz var. İşçilerin hem sınıf bilincini hem de dayanışmayı kavraması açısından son derece önemlidir. Tekel eyleminde bütün eylem kararlarını uygulayan illerden biriyiz. Alınmış olan bütün kararlara Muğla’daki bütün emek örgütleri uymuştur. Hatta bizim maden işçisi arkadaşlarımız işe gitmeme eylemi yüzünden yevmiyelerinden olmuşlardır. Tekel eylemine destek sundukları için 1000’er lira para cezasına çarptırılmışlardır. Tekel eylemi emeğin birleştirici gücünün ve işçinin uyanışı bakımından çok önemli bir eylemdir.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Başkanı:**

“Zonguldak Yürüyüşünden Türkiye etkilendi. Kamuda çalışan insanlar fazla maaş alıyorlarsa, Zonguldak’ta direnen insanlardan dolayıdır. Mesela biz 1991 yılı sözleşmesinde müthiş kazanımlar sağladık. Maaşlar ikiye katlandı. Ancak Zonguldak’ta direnen işçilere özel bir şey verilmedi. Zonguldak işçileri, yürüdükleri için cezalandırılmak istendi. Yürüyüş yapıldığı sırada Türk-İş’in aldığı işe gitmeme kararına biz de uyduk. Yatağan’da hiç kimse işe gitmedi. Gitmek isteyen birkaç kişiyi de yolda durdurduk, evlerine yolladık. O zamanlar yardım da topladık. Ciddi bir rakamdı. Türk-İş, yürüyüş için bir fon açmıştı. Ancak Türk-İş’te paranın nasıl kullanılacağını bilmediğimizden, parayı biz direkt olarak Zonguldak merkeze yolladık. (...) Tekel Direnişi de önemli bir deneyim oldu. Tektıda-İş çok tutarlı davrandı. Ciddi bir mücadele verdi ve bir takım kazanımlar elde etti. Ortaya çıkan toplumsal harekette tüm işçi sınıfı birleşti ve direniş siyasal hareketleri de terbiye etti. Sınıf hareketi her şeyi

çözüyor.”

➤ **Tes-İş Yatağan Şubesi Eski Sekreteri:**

“Zonguldak Yürüyüşü oldukça önemli. İşçinin yaptığı her eylem bir sonrası için katkı sunuyor. En azından Zonguldak eylemi, Zonguldak'tan Ankara'ya taşındı. İşçi Sınıfı'nı ileriye doğru taşıyan bir hareketti. Tekel Eylemi de işçi sınıfına çadır kurarak direnmeyi öğretmesi açısından katkı sundu. Şimdi biz buradan hem Ankara'ya yürüdük hem de çadır kurduk. Bunu yaparken de geçmişteki deneyimlerden yararlandık. Yani katkısı oldu. Bizim yaptığımız direnişinde bundan sonra yapılacak direnişlere katkısı olacağını düşünüyorum.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tes-İş Yatağan Şubesinin 2009 ve 2010 yıllarını kapsayan faaliyet raporunda, Yatağan'daki Enerji ve Maden işçilerinin, polisler TEKEL işçilerine kullandığı orantısız gücü protesto eden destek eylemi ve basın açıklaması gerçekleştirdikleri, TEKEL işçileri için iş bırakma eylemi, yürüyüşler ve açlık grevleri yapıldığı yer almaktadır. Ayrıca TEKEL işçilerine destek olmak için Yatağandan yaklaşık 500 işçinin Ankara'ya giderek direnişe destek verdiği belirtilmektedir (Tes-İş Yatağan Şubesi Çalışma Raporu, 2009-2010).

Tes-İş Şube Başkanı yapılan görüşmede Zonguldak yürüyüşünü referans aldıkları yönündeki görüşlerini, Tes-İş ve Maden-İş Yatağan şubelerinin 29 Aralık 2013 tarihinde Milas'ta düzenlediği mitingde de vurguladığı görülmektedir. Tes-İş Şube Başkanı işçilere seslenirken *“Bundan tam 23 yıl önce bugün Zonguldak Büyük Madenci mitingi yapıldı ve orada tarihi Ankara yürüyüşünün kararı alındı. Bende buradan ilan ediyorum: 24 Ocak'ta Ankara'ya yürüyoruz”* diyerek seslenmiş ve bu mücadele deneyimini sahiplendiklerini vurgulamıştır (Tes-İş, Mart 2014: 23).

Ayrıca Tes-İş Yatağan Şubesinin 2009 ve 2010 yıllarını kapsayan faaliyet raporu değerlendirildiğinde raporda Yatağan'daki Enerji ve Maden işçilerinin, polisler TEKEL işçilerine kullandığı orantısız gücü protesto eden destek eylemi ve basın açıklaması gerçekleştirdikleri, TEKEL işçileri için iş bırakma eylemi, yürüyüşler ve açlık grevleri yapıldığı yer almaktadır. Ayrıca TEKEL işçilerine destek olmak için Yatağandan yaklaşık 500 işçinin Ankara'ya giderek direnişe destek verdiği belirtilmektedir (Tes-İş Yatağan Şubesi Çalışma Raporu, 2009-2010: 23).

➤ **GMİS Genel Başkanı:**

“Sendikamızın Yatağan direnişine de TEKEL direnişine de desteği oldu. Buradan arkadaşlarımız destek için o eylemlere gittiler. Haklı mücadele olduğu noktada biz tüm eylemlere desteğimizi sunarız.”

İkincil kaynaklar değerlendirildiğinde, Tes-İş’in yayın organında da GMİS Genel Başkanın Yatağan direnişinin destekledikleri yönündeki ifadelerine paralel olarak GMİS üyesi işçilerin Milas’a gelerek eyleme destek verdikleri belirtilmektedir (Tes-İş, Mart 2014).

➤ **Tekgıda-İş Genel Başkanı:**

“Zonguldak Yürüyüşü işçi sınıfı açısından son derece değerlidir. Eylemi güçlü yapan ise bir ilin ekonomik ve stratejik anlamda çöküşünün söz konusu olmasıdır. (...) Yatağan Direnişi ise maalesef şube başkanlarının yerelde yürüttükleri bir mücadeleyle sınırlı kalmıştır. İki şube başkanı da ellerinden geleni fazlasıyla yapmışlar ve önemli bir mücadele deneyimi ortaya çıkarmışlardır. Ancak direnişin sendika genel merkezleri tarafından sahiplenmemesi, direnişin yerelle sınırlı kalmasına neden olmuştur. O direnişi toplumsallaştıracak merkezi yapıydı. (...) Biz Yatağan Direnişine elimizden gelen desteği sunduk. Temsilciler yolladık, yerelde eylemlerine katıldık. Türk-İş’e bağlı Sendikal Güç Birliği Platformu olarak biz, bu süreçte direnişi sahiplendik.”

İkincil kaynaklara ilişkin veriler değerlendirildiğinde de Tekgıda-İş Sendikası Genel Başkanı’nın kendisiyle gerçekleştirilen bir röportajda Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünün önemine ilişkin benzer ifadeleri kullandığı görülmektedir:

“Madencilik, tabii işkolu itibarıyla çok farklı bir işkolu bence, yani her gün ölüme beraber giden insanların dayanışması çok daha farklıdır. Yani dayanışmanın ötesinde duygusal ilişkiler var orada. Kader birliği, Azrail’e karşı yol arkadaşlığı, çok farklı bir yapısı var” (Bulut, 2010: 221).

3. ARAŞTIRMA BULGULARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde, birincil ve ikincil veriler temalara göre sınıflandırılmış ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Alan araştırması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçların ve ikincil kaynakların temalarla uygunluğu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15: Araştırma Bulgularının Karşılaştırılması

		Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü		Yatağan Direnişi		Tekel Direnişi	
		Birincil Kaynaklar	İkincil Kaynaklar	Birincil Kaynaklar	İkincil Kaynaklar	Birincil Kaynaklar	İkincil Kaynaklar
Kitlese Mücadeleye İlişkin Görüşler		+	+	+	+	+	+
Toplumsal Hareketlerle İşbirliğine İlişkin Görüşler		+	+	+	+	+	+
Politik Sendikacılığa İlişkin Görüşler	Politik Taleplere İlişkin Görüşler	+	+	+	+	+	+
	Kitlelerin Politik Tutumunun Dönüşümüne İlişkin Görüşler	+	+	+	+	+	+
Sınıf Bilincine İlişkin Görüşler		+	+	+	+	+	+
Uluslararası Dayanışmaya İlişkin Görüşler		+	+	+	+	+	+
Kullanılan Yöntemlere İlişkin Görüşler	Mahalle Çalışmalarına İlişkin Görüşler	-	-	+	+	-	-
	Kampanyalara İlişkin Görüşler	+	+	+	+	+	+
Örgütsel İşleyişe Yönelik Görüşler	Tabanın Karar Alma Mekanizmalarına Katılımına İlişkin Görüşler	+	-	+	+	+	+
	Taban Komiteleri ve Temsilcilerine İlişkin Görüşler	+	+	+	+	+	+
	Bürokratik Sendikacılığın Eleştirisine İlişkin Görüşler	+	+	+	+	+	+
Sendikaların Bağlı Buldukları Konfederasyonların ve Eleştirisine İlişkin Görüşler		-	+	+	+	+	+
Diğer Toplumsal Hareket Sendikacılığı Örneklerine İlişkin Görüşler		+	+	+	+	+	+

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, görüşmelerden elde edilen sonuçların, ikincil kaynaklarla önemli ölçüde tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farklılıklara yalnızca Zonguldak Grevi ve Yürüyüşüne ait verilerde rastlanılmıştır. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü'nün analizinde “tabanın karar alma mekanizmasına katılımına ilişkin görüşler” ile “sendikaların bağlı buldukları konfederasyon ve genel merkezlerle ilişkin görüşler” olmak üzere iki temada, görüşmeden elde edilen sonuçlarla ikincil kaynaklardan elde edilen veriler farklılık göstermektedir. GMİS Genel Başkanıyla gerçekleştirilen görüşmede her iki temayla ilgili olumlu görüşler belirtilmiştir. İkincil kaynaklarda ise Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü'nü örgütleyen dönemin GMİS Genel Başkanı Şemsi Denizer ifadelerine yer verilmiş ve Denizer'in her iki temayla ilgili olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Sürecin örgütlenmesine ve yönetilmesine öncülük eden Denizer'in görüşleri, ilgili temalara ilişkin güvenilir sonuçlar elde edilmesinde oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu temaların değerlendirilmesinde ikincil kaynaklar, görüşmeden elde edilen birincil verilere göre daha etkili bir rol oynamaktadır.

Araştırma bulgularına ilişkin birincil ve ikincil veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise “kullanılan yöntemlere ilişkin görüşler”in alt teması olan “mahalle çalışmalarına ilişkin görüşler”in Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü ile Tekel Direnişi'ne ait verilerde, temalarla uygunluk göstermediği görülmektedir. Gerek birincil gerekse ikincil kaynaklardan elde edilen sonuçlarda her iki harekette de söz konusu temaya ilişkin bir çalışmanın yapılmadığı saptanmıştır. Bu bağlamda Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü ile Tekel Direnişinin, örgütlenmede kullandığı yöntemler açısından toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin eksiklikler taşıdığı görülmektedir.

Alan araştırması kapsamında elde edilen veriler sonucunda Zonguldak Grevinin, (birincil ve ikincil kaynakların tutarsızlık gösterdiği temalarda ikincil kaynakların temel alındığı da düşünüldüğünde) diğer hareketlere göre daha fazla temayla uyumsuzluk gösterdiği görülmektedir. Yatağan direnişinin ise Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü ile Tekel Direnişi'nden farklı olarak, gerek birincil gerekse ikincil kaynaklar açısından toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili temaların tümünü kapsadığı saptanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

“Toplumsal Hareket Sendikacılığı ve Türkiye’ye Yansımaları” adını taşıyan bu çalışmada toplumsal hareket sendikacılığının kavramsal çerçevesi, hareketin görüldüğü ülke örnekleri ve Türkiye sendikal hareketi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Böylece toplumsal hareket sendikacılığının teorik temelleri ve harekete ilişkin deneyimler değerlendirilerek Türkiye’de toplumsal hareket sendikacılığı olarak kabul edilebilecek sendikal deneyimlerin ve söz konusu sendikal hareketin gelişimine yönelik koşulların varlığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde toplumsal hareket sendikacılığının kavramsal çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak toplumsal hareket sendikacılığını ortaya çıkaran koşullar incelenmiştir. İkinci olarak toplumsal hareket sendikacılığının tanımına ilişkin literatür tartışılmış ve kavramla ilgili genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak konuyla ilgili literatürden hareketle, toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri açıklanmıştır. Son olarak ise toplumsal hareket sendikacılığı diğer sendikacılık modelleriyle karşılaştırılarak hareketin özgün yanları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1980’li yıllarla birlikte tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan küreselleşme ve neoliberal politikalar ekonomik ve toplumsal hayatın her alanını olduğu gibi çalışma hayatını da derinden etkilemiştir. İşsizlik, enformelleşme, işgücü piyasası esnekliği, işgücünün değişen yapısı ve yeni yönetim anlayışları gibi küreselleşmenin beraberinde getirdiği faktörler emeğin örgütlü gücünün giderek zayıflamasına yol açmıştır. Nitekim yaşanan değişimlerle birlikte sendikaların geleneksel olarak örgütlediği işçi kitlesi azalmış, çalışanların sendikalaşmaya karşı tutumları değişmeye başlamış ve birçok ülkede sendikalar yasal engellerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu değişimler karşısında sendikalar, toplumsal güçlerini de önemli ölçüde yitirmeye başlamışlardır.

Sendikaların içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve geleneksel sendikal anlayışların bu koşullara ayak uyduramamaları, sendikaları yeni politikalar üretmeye zorlamıştır. Birçok ülkede sendikalar, taraflar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, sosyal diyalog çabaları ve sosyal sorumluluk gibi politikalarla küreselleşmenin sonuçlarına karşı uzlaşmayı temel alan bir anlayışı benimsemeye başlamışlardır. Sendikaların, içinde buldukları krize karşı

geliştirdikleri bir diğer çözüm ise, küreselleşme ve neoliberal politikalara karşı kitlesel hareketi, sınıf kimliğini, politik sendikacılığı ön plana çıkaran ve toplumsal hareket sendikacılığı olarak adlandırılan yeni sendikal anlayıştır.

Özellikle Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore gibi ülkelerde ortaya çıkan toplumsal hareket sendikacılığı, kısa sürede sendikal harekete önemli bir ivme kazandırmış ve sendikaların yeniden toplumsal bir güç haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu ülkelerde sendikalar, toplumsal dinamizmi harekete geçirerek ve toplumsal hareketlerle işbirliği geliştirerek sendikal işlevlerinin yanı sıra toplumsal muhalefetin de öncüsü durumuna gelmişlerdir.

Toplumsal hareket sendikacılığının sendikal harekete yarattığı bu değişimle birlikte sendikal krize karşı önemli bir alternatif olarak görülmeye başlanması birçok akademisyen ve sendikacının konuyla ilgilenmesine neden olmuştur. Ancak toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili literatürün 1980'li yıllardan sonra gelişmeye başlaması ve teorik alt yapısının bazı sendikal deneyimlere dayanılarak belirlenmeye çalışılması, konuyla ilgili farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bazı yazarlar toplumsal hareket sendikacılığını açıklarken diğer toplumsal hareketlerle yapılan işbirliğine vurgu yaparken, bazıları hareketin politik mücadele boyutuna dikkat çekmektedir. Benzer bir biçimde hareketin yerele odaklanma veya küresel mücadeleye verdiği öncelikler açısından da görüş farklılıkları bulunmaktadır.

Literatürdeki görüş farklılıklarının temelinde ise, farklı sosyo-ekonomik şartlarda gelişen toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinin farklı nitelikler taşıması yatmaktadır. Özellikle yoksulluk, ayrımcılık, geçmişte ülkeler üzerinde kurulan emperyalist baskılar ve otoriter yönetim uygulamaları gibi koşulların yaşandığı üçüncü dünya ülkeleri ile sınıfsal çelişkilerin görece daha az hissedildiği gelişmiş ülkelerdeki toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinde bu ayrımın daha da keskinleştiği görülmektedir. Söz konusu koşullar üçüncü dünya ülkelerinde sendikal hareketi sistem karşıtı bir çizgiye çekerken, gelişmiş ülkelerde daha reformist karakterler taşımasına neden olmuştur.

Farklı sendikal deneyimlere ve literatürdeki görüş farklılıklarına rağmen konuyla ilgilenen yazarların tanımlamalarında bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki toplumsal hareket sendikacılığının küreselleşmeye karşı ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerle paralel bir biçimde geliştiğidir. Toplumsal hareket sendikacılığı yeni toplumsal hareketlerle geliştirdiği işbirliğiyle farklı kesimleri sendikal mücadeleye dâhil ederken, toplumsal muhalefeti harekete geçirme noktasında yeni toplumsal hareketlere de zemin hazırlayabilmektedir. İkincisi, sendikal harekette ekonomik ve siyasal mücadele ayrımını ortadan kaldırmasıdır. Sendikalar bu iki mücadele alanını bir bütün olarak görmekte ve politik sendikacılığın önemine vurgu yapmaktadırlar. Üçüncüsü ise sendikaların mücadelelerini neoliberalizm ve küreselleşme karşıtlığı üzerinden şekillendirmeleridir. Sendikalar, küreselleşmeye ve neoliberal politikalara karşı mücadeleyi temel işlevleri olarak görmektedirler. Dördüncüsü sendikaların kitlesel mücadele anlayışını benimsemeleridir. Sendikalar, formel sektörde çalışan işçilerin yanı sıra enformel çalışanlar, işsizler, emekliler, öğrenciler, köylüler ve ev hanımları gibi çeşitli toplumsal kesimleri de örgütleyerek toplumun geniş kitlelerini harekete geçirmeyi hedeflemektedirler. Sonuncusu ise uluslararası dayanışmaya verilen önemdir. Sendikalar küreselleşmeye karşı mücadelede yine küresel mücadelenin önemine vurgu yaparak emek enternasyonalizminin gerekliliğini savunmaktadırlar.

Konu ile ilgili literatürün yanı sıra toplumsal hareket sendikacılığı örnekleri incelendiğinde de bu bağlamda değerlendirilebilecek hareketlerin hemen hepsinin toplumsal hareketlerle işbirliği, neoliberalizm ve küreselleşme karşıtlığı, politik sendikacılık, kitlesel mücadele ve uluslararası dayanışmaya önem verdikleri görülmektedir. Bu nedenle söz konusu unsurlar, toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleri olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada toplumsal hareket sendikacılığının diğer sendikacılık modellerinden farklarını ortaya koyabilmek amacıyla, sendikacılık modellerinin çeşitli kriterler açısından karşılaştırılması yapılmıştır. İlgili literatür incelenerek oluşturulan bu kriterler felsefi yapı, etkileyen düşünürler, temel amaçlar, kullanılan yöntemler, sınıf bilinci, sendika-siyaset ilişkileri, etkinlik alanları, toplu pazarlık, grev, örgüt yapısı ve etkili oldukları ülkelerden oluşmuştur.

Toplumsal hareket sendikacılığının felsefi yapısı incelendiğinde anti-empyralist, anti-kapitalist ve sosyalist düşünceden yana taleplerin ön plana çıktığı görülmektedir. Hareket bu açıdan Marksist sendikacılıkla benzerlik gösterse de sendikaların kendilerini Marksist olarak tanımlamaktan kaçınmaları, doktriner bir sendikal anlayıştan uzak olduklarını göstermektedir. Etkileyen düşünürler açısından değerlendirildiğinde, toplumsal hareket sendikacılığının diğer sendikacılık modellerinde olduğu gibi çeşitli düşünürler tarafından teorik alt yapısı şekillendirilerek ortaya atılmamış olması ve pratik içerisinde şekillenmesi hareketi diğer sendikal anlayışlardan ayırmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığının temel amaçlarını oluşturan mevcut sosyo-ekonomik sistemi değiştirmek ve sendikaların politik güçlerini arttırmak ise Marksist sendikacılığın temel amaçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Kullanılan yöntemler açısından değerlendirildiğinde diğer sendikal anlayışlar etkin toplu pazarlık veya grevlere vurgu yaparken, toplumsal hareket sendikacılığının mücadele yöntemlerini toplumsal hareketlerle kurulan işbirliği, mahalle örgütlenmeleri ve kampanyalar oluşturmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığı sınıf bilincine verdiği önem açısından reformist, Marksist ve anarko-sendikalist modellerle benzerlik gösterirken pragmatik ve dini sendikacılıktan ayrılmaktadır. Sendika siyaset ilişkilerinde benimsediği dar anlamda siyaset anlayışıyla diğer sendikal modellerle benzerlikler taşımaktadır. Ancak sendikaların bağımsızlığını korumasını temel ilke olarak sayması dolayısıyla siyasi partilerle bağımlı ilişkiler kurabilen dini ve Marksist sendikacılıktan farklıdır.

Ayrıca toplumsal hareket sendikacılığı, toplu pazarlık ve grev açısından diğer sendikacılık modellerinden farklı olarak her iki unsuru da toplumsal sorunlara karşı mücadelede ve toplumsal açıdan baskı oluşturmada önemli bir unsur olarak görmektedir. Örgüt yapısına ilişkin olarak da işyeri veya işkolu ayrımı yapmaksızın tüm çalışanları ve formel çalışanlar dışında toplumun farklı kesimlerini de örgütlemeye çalışması bakımından diğer sendikacılık modellerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda toplumsal hareket sendikacılığının gerek ideolojik gerekse pratik açıdan geleneksel sendikal anlayışlara göre önemli ölçüde farklılıklar taşıdığı görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde toplumsal hareket sendikacılığının etkili olduğu ülke örnekleri incelenmiştir. İlk olarak toplumsal hareket sendikacılığının ortaya çıktığı ve güçlü olduğu ülkeler olan Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore ele alınmıştır. Söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve ülkelerdeki sendikal hareketin özellikleri incelenerek hareketin oluşumuna zemin hazırlayan koşulların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığının merkezi olan ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan benzer özellikler taşıdıkları görülmektedir. Ülkelerin, sahip oldukları doğal kaynaklar nedeniyle geçmişte sömürge olarak yönetilmeleri anti-emperyalist mücadelenin sendikal mücadele içinde de önemli bir yer tutmasına neden olmuştur. Ayrıca uzun yıllar otoriter (genellikle askeri) rejimler tarafından yönetilmeleri halk ayaklanmalarının yaşanmasına ve iktidara karşı mücadelelerin verilmesine yol açmıştır. Bu nedenle toplumsal mücadelelerde olduğu gibi sendikal mücadele de diğer ülkelere göre daha mücadelecilik bir karakter taşımıştır. Güney Afrika ve Brezilya'da ise, yerli halklara karşı uygulanan ayrımcı politikaların beraberinde getirdiği tepkiler sendikal mücadelenin de gündemine yansımıştır. Sendikalar, sendikal mücadele ayrımcılık karşıtı mücadeleyle bir bütün olarak görmüşlerdir. 1980 sonrasında yoğun olarak gündeme gelen küreselleşme ve neoliberal politikalar da söz konusu ülkelerde yabancı sermayenin etkinliğini arttırmış ve küreselleşme çoğu zaman sömürgeciliğe benzer bir süreç olarak algılanmıştır. Ayrıca yoksulluğun geçmişten günümüze kadar ülkelerin gündeminde önemli yer tutması ve neoliberal politikaların ülkelerdeki sınıf çelişkilerini daha da derinleştirilmesi neoliberalizme karşı mücadelenin yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda sendikal mücadele ayrımcılığa, yoksulluğa, otoriter yönetimlere, emperyalizme ve neoliberal emek piyasası politikalarına karşı mücadelenin iç içe geçtiği bir düzlemde şekillenmiş ve genellikle halk hareketi niteliği taşımıştır.

Güney Afrika, Brezilya, Filipinler ve Güney Kore'deki toplumsal hareket sendikacılığı örnekleri incelendiğinde sendikaların, ülkelerde yükselen toplumsal muhalefetle birlikte sendikal harekete önemli bir ivme kazandırdığı ve kitleleri sendikal harekete bir araya getirebildiği görülmektedir. Ayrıca sendikalar özellikle Güney Afrika ve Brezilya'da toplumsal güçlerinin de etkisiyle emek yanlısı hükümetlerin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Ancak sendikaların, destekledikleri siyasal hareketlerin iktidara gelmesiyle

birlikte iktidarla uyum içinde hareket etmeye başladıkları görülmektedir. Bu nedenle sendikalar, birçok yazar tarafından otoriter yönetimlerin ardından reformist bir karaktere büründüğü konusunda eleştirilmektedir. Günümüzde ise iktidarların neoliberal politikaları benimsemeye başlamaları, sendikaların yeniden muhalif bir tutum içinde olmalarına ve iktidarlara karşı mücadeleyi gündemlerine almalarına neden olmuştur.

Toplumsal hareket sendikacılığı sadece benzer sosyo-ekonomik niteliklere sahip üçüncü dünya ülkeleriyle sınırlı kalmamış, ABD, Kanada, İngiltere, İsveç, Fransa ve İtalya gibi sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve sendikal hareketin farklı karakterler taşıdığı ülkelerde de toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek çeşitli hareketler ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde ise küreselleşme ve neoliberalizmin yarattığı yoksulluk, işsizlik ve enformelleşme gibi sorunların hemen her ülkede benzer sonuçlar yaratması yatmaktadır. Söz konusu ülkelerde pragmatik veya reformist sendikal anlayışların güçlü olması, toplumsal hareket sendikacılığının Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerine göre daha sınırlı bir gelişim göstermesine neden olsa da hareketler, birçok özelliği açısından toplumsal hareket sendikacılığıyla benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal hareket sendikacılığı örneklerini görüldüğü ülkeler, hareketin Güney Afrika ve Latin Amerika ülkelerine özgü bir model olmaktan çıkarak evrensel bir nitelik taşıdığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin de gerek sosyo-ekonomik yapı gerekse sendikal hareketin temel karakteristikleri açısından söz konusu ülkelerle farklılıklar taşıdığı düşünüldüğünde, toplumsal hareket sendikacılığının görüldüğü diğer ülke örnekleri hareketin Türkiye bağlamında incelenmesini de olanaklı kılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumsal hareket sendikacılığı Türkiye açısından incelenmiştir. İlk olarak sosyo-ekonomik koşulların sendikal hareket üzerindeki belirleyiciliği dikkate alınarak sendikal hareketin ortaya çıkışı, gelişimi ve neoliberalizm karşısında yaşadığı değişimler ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal ve yasal koşulları dikkate alınarak incelenmiştir. İkinci olarak ise Türkiye'de toplumsal hareket sendikacılığı olarak değerlendirilebilecek hareketlerin, toplumsal hareket sendikacılığı ile hangi ölçüde benzerlik gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de sendikal hareketin oluşum sürecini belirleyen koşullar değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan toplumsal ve ekonomik yapının sendikal hareket üzerindeki etkisini uzun yıllar sürdürdüğü görülmektedir. Az gelişmiş ekonomik ve toplumsal koşullar sendikaların gelişimi için gerekli koşulları sağlayamamış ve sendikaların faaliyetleri yasalar aracılığıyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca siyasi iktidarların sendikaları kontrol altında tutma çabaları da sendikaların gelişimi engelleyen bir başka unsur olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında güçlü ve özgür bir sendikacılıktan bahsetmek mümkün görülmemektedir.

1960’lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye sendikal hareketinde yeni bir dönem başlamıştır. 1961 Anayasası ve beraberinde getirdiği yasalarla birlikte sendikalara tanınan özgürlükler, eğitim seviyesinin yükselmesi, toplumun siyasallaşması ve sanayileşmeye bağlı olarak işçi sayısının artması gibi toplumsal, ekonomik ve yasal faktörler sendikaların güçlenmesi açısından uygun koşullar yaratmıştır. Böylece Türkiye’de ilk kez sınıf bilinci yüksek ve ülke gündemine belirleyici bir role sahip bir sendikal hareket yükselmeye başlamıştır. Ancak sendikal hareketin yükselmesiyle birlikte siyasal örgütlerin sendikalara hâkim olma çabası ve sendikalarda yaşanan siyasal tartışmalar sendikal hareketin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Ayrıca sendikal hakların sınıf mücadelelerinin bir kazanımı olmaksızın elde edilmesi de sendikaların tabanında bu hakların yeterince sahiplenilmemesine neden olmuştur. Sendikaların elde ettiği haklar 1980 darbesiyle kolayca kaybedilmiştir. 1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca sendikalar örgütsel ve siyasal anlamda etkilerini arttırsa da güçlü bir sendikal geleneğin sağlanması mümkün olmamıştır.

1980’li yıllara gelindiğinde ise tüm dünyada yaygınlık kazanan neoliberal politikalar, Türkiye’de de hükümetler tarafından etkin bir biçimde uygulanmıştır. 1980 Askeri Darbesi de bu politikaların yürürlüğe konulmasında önemli bir rol oynamıştır. Askeri Darbeyle birlikte sendikal hareket baskı altında tutulmuş, kanunlarda yapılan değişikliklerle sendikaların faaliyetleri yeniden daraltılmıştır. Sendikaların karşılaştıkları yasal zorlukların yanı sıra uygulanan neoliberal emek piyasası politikalarıyla da sendikalar güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Ancak uygulanan neoliberal politikalar özellikle 1990’lı ve 2000’li yıllarda işçi hareketlerinin ve toplumsal hareketlerin belirli dönemlerle sınırlı da olsa sıçramalar

yaşamısına neden olmuştur. Özelleştirme, taşeronlaşma ve güvencesiz çalışma gibi neoliberal yaptırımlara karşı hak mücadelesi temelinde ortaya çıkan hareketler 1980 öncesinden farklı olarak sendikal harekete yeni deneyimler kazandırmıştır.

Çalışma kapsamında 1980 sonrası dönemde yükselen hareketlerden Bahar Eylemleri, Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi ele alınmış ve toplumsal hareket sendikacılığı ile hangi ölçüde benzerlik gösterdiği incelenmiştir. Bahar Eylemleri neoliberal yaptırımlara bir tepki olarak ortaya çıkıp politik mücadele niteliği taşısa da toplumsal hareket sendikacılığının temelini oluşturan toplumun farklı kesimlerini harekete geçirme noktasında etkili olamamıştır. Bu nedenle Bahar Eylemlerinin toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak değerlendirilmekten uzak olduğu görülmüştür. Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi'nin ise toplumun farklı kesimlerini harekete geçirme, kitlesel mücadele, politik sendikacılık, uluslararası dayanışma gibi toplumsal hareket sendikacılığının birçok özelliğiyle örtüştüğü görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünü toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine ilişkin alan araştırması oluşturmaktadır. Alan araştırması kapsamında toplumsal hareket sendikacılığına örnek oluşturabilecek nitelikte hareketler olarak değerlendirilen Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişi ele alınmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilen alan araştırmasında hareketlerin toplumsal hareket sendikacılığı örneği olarak kabul edilip edilemeyeceğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığının özellikleri temel alınarak belirlenen temalarla ilgili sonuçlar değerlendirildiğinde, görüşmecilerden ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin temalarla önemli ölçüde uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Temalarla uyumlu olmayan bulgular ise Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü ile Tekel Direnişinin, toplumsal hareket sendikacılığının örgütlenme araçlarından biri olan mahalle çalışmalarına ilişkin verileridir. Ayrıca Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünde tabanın karar alma mekanizmasına ilişkin görüşlerde görüşme sonucunda olumlu görüşler belirtilse de ikincil kaynaklarda görüşlerin aksi bulgulara rastlanmıştır.

Toplumsal hareket sendikacılığının temel özellikleriyle ilgili temaların yanı sıra sendikaların bağlı buldukları konfederasyonlara ve diğer toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine ilişkin görüşleri içeren temalara da yer verilmiştir. Sendikaların bağlı buldukları konfederasyonlara ilişkin görüşler değerlendirildiğinde, elde edilen veriler, sendikaların bağlı buldukları konfederasyonun, eylemlerine yeterince destek vermediği yönündedir. Alan araştırmasında ele alınan eylemleri gerçekleştiren tüm sendikaların Türk-İş'e bağlı olması, konfederasyonun eylemleri destekleme konusunda mesafeli davrandığını göstermektedir. Araştırma bulguları, sendikaların eylemler boyunca Türk-İş'e karşı da mücadele ettiklerini göstermektedir. Görüşlerin pragmatik sendikal anlayışın eleştirisi konusunda paralellik göstermesi ise toplumsal hareket sendikacılığının söz konusu anlayışa karşı çıkan tutumuyla örtüşmektedir. Diğer toplumsal hareket sendikacılığı örneklerine ilişkin görüşlerde ise elde edilen bulgular hareketlerin birbirlerinin deneyimlerini referans aldıklarını ve eylemlere destek verdikleri yönündedir.

Alan araştırması sonucunda Zonguldak Grevi ve Yürüyüşünün diğer hareketlere göre daha fazla temayla uyumsuzluk gösterdiği tespit edilirken Yatağan Direnişinin tüm temaları kapsadığı görülmüştür. Bu bağlamda Yatağan Direnişinin toplumsal hareket sendikacılığıyla daha fazla örtüştüğünü söylemek olanaklıdır.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde araştırma konusu olan Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, Yatağan Direnişi ve Tekel Direnişinin taşıdıkları birçok özellik açısından toplumsal hareket sendikacılığı bağlamında değerlendirilebilir nitelikte hareketler olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak diğer ülkelerdeki toplumsal hareket sendikacılığı örneklerinden farklı olarak hareketlerin Türkiye sendikal hareketindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Bunun temelinde yatan ise Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının ve sendikal hareketin temel özelliklerinin toplumsal hareket sendikacılığının güçlenmesi için gereken koşullardan uzak olmasıdır. Çalışma ilişkileriyle ilgili yasaların sunduğu sınırlı özgürlük anlayışı, sınıf bilincinin ve örgütlenme kültürünün zayıflığı, sendikacılıkta pragmatik görüşün hakim olması, sendikaların toplumu hareket geçirme konusundaki yetersizliği, toplumsal hareketlerin güçlü olamaması ve sendikaların da bu hareketlere karşı duyarsız kalması gibi birçok faktör toplumsal hareket sendikacılığının güçlü bir alternatif haline gelmesini olumsuz etkilemiştir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de neoliberal politikaların işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları üzerindeki etkilerinin giderek daha fazla ağırlığını hissettirmeye başlaması, sendikal harekete eylemlilik açısından yükselmeler yaşanmasına neden olmaktadır. Araştırma konusu olan hareketlerin Türkiye sendikal hareketine kattığı deneyimler de göz önüne alındığında toplumsal hareket sendikacılığının sendikal mücadelede sınırlı da olsa alan bulabildiğini söylemek olanaklıdır. Ancak Türkiye’de, toplumsal hareket sendikacılığının gelişebilmesi için uygun koşulların bulunmaması, hareketin Türkiye’deki sendikal krize bir çözüm oluşturmasını engellemiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHMAD Feroz (2014a), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı.
- AHMAD Feroz (2014b), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 12. Baskı.
- AKKAYA Yüksel (2011), **Yıkım Çağında Direniş Arayış ve Sınıf Mücadelesi**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Sınıf Çalışmalar Dizisi: 5, 1. Baskı.
- AKŞİN Sina (2012), **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınevi, 8. Baskı, Ankara.
- AKŞİN Sina (2014), **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18. Baskı.
- ALPER Yusuf (2015), "Küreselleşme ve Küreselleşmenin Sosyal Sorunları", **Sosyal Politika**, Ed: Aysen Tokol-Yusuf Alper, Dora Yayınları, 6. Baskı, ss. 37-62.
- ANISHA Edwin C. (2009), **Trade Unions, Political Unions and Social Movement Unions: A Case Study of the National Union of Metalworkers of South Africa (NUMSA) in the Context of Polokwane**, University of the Witwatersrand.
- AYDOĞANOĞLU Erkan (2011), **Dünya'da ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**, Kültür Sanat-Sen Yayınları, İkinci Baskı.
- BABBIE Earl (2007), **The Practice of Social Research**, 11th Edition, Thomson Wadsworth Corporation,
- BALCI Yusuf (2015), **Sendikacılık ve Toplu Pazarlık Ekonomisi**, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BARTOLOMEO Di Giovanni (2006), "Interest Groups and Monetary Policy Management", **International Finance Monetary Policy**, Ed: Gleb P. Severov, Nova Science Publishers, New York, ss. 25-52.
- BEZUIDENHOUT Andries (2000), **Towards Global Social Movement Unionism?: Trade Union Responses to Globalization in South Africa**, Discussion Papers Series No: 115, International Institute for Labour Studies.
- CRESWELL John M. (2005), **Educational Research Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research**, Pearson Education, Second Edition, New Jersey.

- CRESWELL John M. (2013), **Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni**, Çev. Editörü: Selçuk Beşir Demir, Eğiten Kitap, Ankara.
- BORATAV Korkut (2014), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitabevi Yayınları, 19. Baskı, Ankara.
- ÇAVDAR Tefvîk (2005), **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler**, Nazım Kitaplığı: 29, 1. Baskı.
- ÇELİK Aziz (2010), **Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)**, İletişim Yayınları, 2010, 1. Baskı, İstanbul.
- ÇETİK Mete-YÜKSEL Akkaya (1999), **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- DOĞRUEL Fatma-A. Suut DOĞRUEL (2006), **Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- EKİN Nusret (1989), **Endüstri İlişkileri**, İşletme Fakültesi Yayın No: 208, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No: 104, 5. Baskı.
- ERDOĞDU Seyhan (2006), **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, İmge Kitabevi, 1. Baskı.
- GÖKÇE Birsen (2004), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Ankara: Savaş Yayınları, 4. Basım.
- GÜLMEZ Mesut (2012), **4/C Anarşisi Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C’ler ve 4/C’liler 1965-2012**, Legal Yayıncılık, 1. Baskı.
- GÜVEN Sami (1995), **Sosyal Politikanın Temelleri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa.
- GRAY Kevin (2007), **Korean Workers and Neoliberal Globalization**, Routledge.
- İŞİĞİÇOK Özlem (2005), **XXI. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş**, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.
- İŞİĞİÇOK Özlem (2015), “İstihdam ve İşsizlik”, **Sosyal Politika**, Ed: Aysen Tokol-Yusuf Alper, Dora Yayınları, 6. Baskı, ss. 121-161.
- İŞIKLI Alpaslan (2003), **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- İŞIKLI Alpaslan (2005), **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitabevi, 6. Baskı.

- JACKSON Michael P. (1996), **Sendikalar**, Çev: Erinç Bilginoğlu, Öteki Yayınevi.
- JESSUA Claude (2005), **Kapitalizm**, Dost Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- KADEROĞLU BULUT Çağrı (2010), “Ülke-Gündem Direniş”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Ed: Gökhan Bulut, Notabene Yayınları, 1. Baskı, ss. 301-352.
- KARAKAŞ Sevkuthan N. (1992), **Eylem Günlüğü Zonguldak Grevi Yürüyüşü Kasım 90-Ocak 91**, Metis Yayınları, 1. Baskı.
- KILINÇ Mustafa (2010), **Ateş Çemberindeki Ülke Filipinler**, Umut Yayıncılık, 1. Baskı.
- KORAY Meryem (1994), **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Tüses Yayınları.
- KORAY Meryem (1996), **Endüstri İlişkileri**, Doğruluk Matbaacılık, İzmir.
- KORAY Meryem (2008), **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- KWON Seung-Ho (1997), **Industrial Relations in South Korea: an Historical Analysis**, School of Industrial Relations and Organizational Behaviour, University of New South Wales, No: 112.
- LEFRANC Georges-Kemal SÜLKER (1966), **Dünyada ve Bizde Sendikacılık**, Çev: Asım Bezirci, Varlık Yayınları.
- LENİN V. İ. (1992), **Ne Yapmalı?**, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, 4. Baskı.
- MAHİROĞULLARI Adnan (2005), **Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İşçi Sendikacılığı**, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- MAHİROĞULLARI Adnan (2013), **Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık**, Ekin Yayınevi, 2. Baskı.
- MAKAL Ahmet (1997), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920**, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- MAKAL Ahmet (1999), **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- MAKAL Ahmet (2002), **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- MAKAL Ahmet (2011), **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, 2. Baskı.

- MANDELA Nelson (1986), **Özgür Bir Güney Afrika**, Çev: Ayşegül Erol, Belge Yayınları, 1. Baskı.
- MARX Karl-Friedrich ENGELS (1999), **Alman İdeolojisi**, Çev: Sevim Belli-Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 4. Baskı.
- MARX Karl-Friedrich ENGELS (2005), **Komünist Parti Manifestosu**, Çev: Erkin Özalp, NK Yayınları, Yayın No: 1, 4. Baskı.
- MEYERS William (1998), **Introducing Anarcho-Syndicalism**, III Publishing, POB 1581 Gualala, CA 95445.
- MOODY Kim (2002), "Towards an International Social Movement Unionism", **Industrial Relations: Labour Markets, Labour Process and Trade Unionism**, Ed: John E. Kelly, Routledge.
- MUNCK Ronaldo (1995), **Uluslararası Emek Araştırmaları**, Çev: Cenk Aygün, Öteki Yayınevi.
- NEUMAN W. Lawrence (2007), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, Cilt 1, Çev: Sedef Özge, Yayın Odası Yayınları, İstanbul.
- ORAL Turhan (1997), **Varoluşun Destanı**, Genel Maden-İş Yayınları, 1. Baskı.
- ÖZBUDUN Sibel (2012), **Latin Amerika'da Yerli Hareketleri**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı.
- ÖZVERİ Murat (1993), **Demokrasi Değişim ve Sendikalar**, Selüloz İş Sendikası Eğitim Yayınları-6.
- PAMUK Şevket (2014), **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı.
- PARSA Misagh (2004), **Devlet İdeoloji ve Devrim İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi**, Çev: Alper Birdal-Nahide Özkan-Derya Göçer, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı.
- PETRAS James-Henry VELTMEYER (2007), **Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler**, Çev: Ali Ergin Demirhan, Kalkedon Yayınları, 1. Baskı.
- PUNCH Keith (2011), **Sosyal Araştırmalara Giriş Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, Çev: Dursun Bayrak-H. Bader Arslan-Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- SALLAN GÜL Songül (2006), **Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti**, Ebabil Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

- SANDBROOK Richard-Marc EDELMAN-Patrick HELLER-Judith TEICHMAN (2012), **Küresel Güney’de Sosyal Demokrasi**, Çev: Çağlar Sayın Kök, Phoenix Yayınevi.
- SELAMOĞLU Ahmet (1995), **İşçi Sendikacılığının Gücündeki Değişim (Gelişmeler-Nedenler-Eğilimler)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SILVER Beverly (2009), **Emeğin Gücü: 1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme**, Çev: Aslı Önal, Yordam Yayıncılık, 1. Baskı.
- ŞENKAL Abdülkadir (2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, 1. Baskı.
- ŞENKAL Abdülkadir (1999), **Sendikasız Endüstri İlişkileri**, Kamu-İş Yayını, Ankara.
- TALAS Cahit (1979), **Sosyal Ekonomi**, Sevinç Yayınları, Ankara.
- TALAS Cahit (1992), **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınları, 1. Baskı.
- TOKOL Aysen (2012), **Türk Endüstri İlişkileri Sistemi**, Dora Yayıncılık, 3. Baskı, Bursa.
- TOKOL Aysen (2013), **Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler**, Dora Yayıncılık, 4. Baskı, Bursa.
- TOPAL Aylin (2008), **Latin Amerika’yı Anlamak**, Yordam Yayınları.
- TÖREN Tolga (2014), **“Yeni” Güney Afrika: Kararan Kapitalizm**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Baskı.
- TUNCER Hüner (1997), **Irkılıktan Özgürlüğe Güney Afrika**, Çağdaş Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN Nuray (2012), **Eylemden Öğrenmek Tekel Direnişi ve Sınıf Bilinci**, İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- UÇKAN Banu (2002), **Türkiye’de Sendikalararası Rekabet**, Selüloz-İş Sendikası Eğitim Yayınları: 13, 1. Baskı.
- UÇKAN Banu (2006), **Avrupa Birliği Düzeyinde Toplu Pazarlık**, Legal Yayıncılık, 1. Baskı, Eskişehir.
- UÇKAN Banu-Deniz KAĞNICIOĞLU (2004), **Endüstri İlişkileri**, Açıköğretim Fakültesi Yayını, Yayın No: 829, Eskişehir.
- UÇKAN Banu-Deniz KAĞNICIOĞLU-Aziz Çelik (2013), **Sendikacılık**, Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 978-975-06-1513-9.

- YEĞİN Metin (2004), **Topraksızlar Brezilya’da Topraksız Köylü Hareketi: MTS**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- YILDIRIM Ali-Hasan Şimşek (2004), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, 4. Baskı.
- YILDIRIM Engin (1997), **Endüstri İlişkileri Teorileri**, Değişim Yayınları, Sakarya.
- YILMAZ Sevgi (2011), **Bir Direniş Öyküsü TEKEL**, Evrensel Yayınları, 1. Baskı.
- YIN Robert K. (1994), **Case Study Research Design and Methods**, Second Edition, Sage Publications.
- YORGUN Sayım (2007a), **Dirilişin Eşiğinde Sendikalar Yeni Eğilimler Yeni Stratejiler**, Ekin Yayınevi, 1. Baskı.
- YÜCESAN ÖZDEMİR Gamze (2009), **Emek ve Teknoloji: Türkiye’de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri**, Tan Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- ZÜRCHER Erik Jan (2014), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 29. Baskı.

Makaleler

- AHMAD Feroz (2011), “Cumhuriyet Türkiye’inde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-1940”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’inde İşçiler 1839-1950**, Der: Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, İletişim Yayınları, 3. Baskı, ss.123-153.
- AKÇA İsmet (2004), “Küreselleşme ve Emek Stratejisi: Toplumsal Hareket Sendikacılığı’na Doğru”, **Eğitim Bilim Toplum**, Cilt:2, Sayı: 5, ss. 4-18.
- AKKAYA Yüksel (2004a), “Küreselleşme Versus Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 2004/3, ss. 93-122.
- AKKAYA Yüksel (2004b), “Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne Kadar Yeni, Ne Kadar Eski?”, <http://www.sendika.org/2004/11/toplumsal-hareket-sendikaciligi-ne-kadar-yeni-ne-kadar-eski-yuksel-akkaya/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2014).
- ALMEIDA Angela Mendes-Michael Lowy (1976), “Union Structure and Labor Organization in the Recent History of Brazil”, **Latin American Perspectives**, Vol: 3, No: 1, pp. 98-119, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2633255.pdf?&acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 23.10.2014).

- ALVES Maria Helena Moreira (1984), “Grassroots Organizations, Trade Unions, and the Church: A Challenge to the Controlled Abertura in Brazil”, **Latin American Perspectives**, Vol: 11, No: 1, pp. 73-102, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2633266.pdf?&acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 15.10.2014).
- ANTUNES Ricardo (2001), “Global Economic Restructuring and the World of Labor in Brazil: The Challenges to Trade Unions and Social Movements”, **Geoforum**: 32, pp. 449-458, http://ac.els-cdn.com/S0016718501000215/1-s2.0-S0016718501000215-main.pdf?_tid=1261be20-55f9-11e4-bc4f-00000aab0f26&acdnat=1413549077_a3f4027e475995c4eb0f9b16034fa4d6, (Erişim Tarihi: 17.10.2014).
- ARONOWITZ Stanley (1998), “Workers in a Lean World: Unions in the International Economy by Kim Moody”, **New Labor Forum**, No: 2, pp. 119-123, <http://www.jstor.org/stable/40342869>, (Erişim Tarihi:18.09.2014).
- ARSLAN D. Ali (2003), “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2003/2, ss. 115-135.
- ARSLAN D. Ali (2004), “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2004/2, ss. 126-143.
- ASSIES Willem (1997), “Social Movements, Democracy and Political Culture in Brazil”, **European Review of Latin American and Caribbean Studies**, No: 63, pp. 111-119, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/25675756.pdf?&acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 23.10.2014).
- ATAY Erhan (2012), “Krizden İnovasyona: Güney Kore Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 32, ss. 239-254.
- BALABAN Utku (2012), “Latin Amerika-Avrupa Birliği İlişkileri: Coğrafyanın ve Kurumların Dönüşümü Üzerine”, **Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı**, Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 157-176.
- BALSEVEN Hale- İzzettin Önder (2009), “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der: Nergis Mütevellioğlu-Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss. 77-128.
- BARCHIESI Franco (1999) “Economic Adjustment, Political Institutionalization and Social Marginalization: COSATU and the First Democratic Government (1994–99).” **Transformation**, Vol: 38, pp. 20–48.

- BEKEM Murat (2012), “Yatağan Özelleştirme Süreci”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı**, Petrol İş Yayını 117, ss. 159-161.
- BİLGİN Kerim (2011), “İşçi Sınıfı Kamusalılığı Açısından Tekel Çadırları”, **Tekel Eylemine Kenar Notları**, **Phoenix Yayınları**, 1. Baskı, ss. 79-110.
- BRANFORD Sue (2012), “Brezilya: Rüya Sona mı Erdi?”, **Latin Amerika’da Radikal Sosyal Demokrasi Deneyimleri**, Ed: Geraldine Lievesley-Steve Ludlam, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, pp. 253-278.
- BÜRKEV Yalçın (2010), “TEKEL Direnişi: Ne Eskinin Basit Devamı Ne Yeninin Kendisi”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Ed: Gökhan Bulut, Notabene Yayınları, 1. Baskı, ss. 11-44.
- CARROLL William K.-R.S. RATNER (1995), “Old Unions and New Social Movements”, **Labour/Le Travail**, Vol: 35, pp. 195-221, <http://journals.hil.unb.ca/index.php/LLT/article/viewFile/4965/5835>, (Erişim Tarihi: 26.08.2014).
- CEVİZ Kübra (2011), “Tekel’in İş Kokan Çocukları Olmak”, **Tekel Eylemine Kenar Notları**, Phoenix Yayınları, 1. Baskı, ss. 189-200.
- CLERCQ Francine de (1979), “Apartheid and the Organized Labour Movement”, **Review of American Political Economy**, Vol: 6, Issue: 14, pp. 69-77, http://www.tandfonline.com/loi/crea20?open=6&repitition=0#vol_6, (Erişim Tarihi: 31.10.2014).
- COŞKUN Mustafa Kemal-Burcu Şentürk (2012), “Tekel İşçilerinin Varoluşsal İkilemi: Ölmek Var Dönmek Yok”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 67, No: 3, ss. 57-74.
- ÇELİK Aziz (2006), “Yeni Sorun Alanları, Eğilimler ve Arayışlar: Sendikaların Yeni Dünyası”, **Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar**, Der: Fikret Sazak, Epos Yayınları, ss. 12-74.
- ÇELİK Aziz (2012), “Türkiye’de 2000’li Yıllarda Grevler ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında ‘Pax Romana’ mı?”, **Sosyal Haklar Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı**, ss. 107-133.
- ÇİDAMLI Çiğdem (2004), “Sendikal Krize ‘Güney’in Yanıtı: Toplumsal Hareket Sendikacılığı”, <http://www.sendika.org/2004/10/sendikal-krize-guneyin-yaniti-toplumsal-hareket-sendikaciligi-cigdem-cidamli/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2014).
- ÇİDAMLI Çiğdem (2005), “Brezilya’da Topraksız Köylü Hareketi Deneyimi: MTS”, **İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Baskı, ss. 262-267.

- ÇİDAMLI Çiğdem (2013), “Latin Amerika’da Ezilenler ve Siyaset: Yeni Bir Tarihin Başlangıcında”, **Praksis**, Sayı: 12, ss. 17-28.
- DEACON Bob (2011), “Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit”, **Sosyal Politika Yazıları**, Der: Ayşe Buğra-Çağlar Keyder, Çev: Burcu Yakut Çakar-Utku Barış Balaban, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, ss. 101-158.
- DEMİR Fevzi-Gülşen Gerşil (2008), “Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, ss. 68-89.
- DEMİRDİZEN Derya-Kuvvet Lordoğlu (2013): “Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi ya da Bir İmkânsızın Arayışı mı?”, **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Petrol-İş Yayını-118.
- DEMİRER Temel (2008), “Zulmün ve İsyanın Latincesi”, **Latin Amerika’da İsyanın Tarihi**, Hazırlayan: Sibel Özbudun, Ütopya Yayınevi, 1. Baskı, ss. 17-85.
- DEMİRHAN Ali Ergin (2011), “Özsavunmanın Sınırlarında Neoliberalizme Karşı Toplumsal Hareketler”, **Kurumsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri**, Cilt: II, Ed: Yalçın Bürkev-Metin Özüğurlu-Yasemin Özdek-Ersin Vedat Ergür, Notabene Yayınları, 2. Baskı, (Mart, 2011), ss. 15-36.
- DIBBEN Pauline-Geoffrey WOOD-Kamel MELLAHI (2012), “Is Social Movement Unionism Still Relevant? The Case of the South African Federation COSATU”, **Industrial Relations Journal**, Vol: 43, Issue: 6, pp. 494-510, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2338.2012.00683.x/pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09. 2014).
- DOĞAN Seyhun-Halil Özerciklioğlu (2005), “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 147-176.
- DOĞRUER A. Can (2004), “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışmaları Üzerine Birkaç Hatırlatma ve Bir Örnek”, <http://www.sendika.org/2004/10/toplumsal-hareket-sendikaciligi-tartismalari-uzerine-birkac-hatirlatma-ve-bir-ornek-a-can-dogruer/>, (Erişim Tarihi:29. 06. 2014).
- DUNN Bill (2013), “Yeni Ekonomi ve Emeğin Düşüşü: Aralarındaki İlişkiyi Sorgulamak”, **Sendikalar ve Küresel Kriz: İşgücü Vizyonu, Stratejiler ve Yanıtlar**, Ed: Melisa Serrano-Edlira Xhafa-Michael Fichter, Çev: Alpaslan Zengin, Efil Yayınevi, 1. Baskı, ss. 60-75.
- DURSUN Çiler (1998), “Türkiye’de İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili: 1970-1997”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 78, ss. 210-243.

- EMRE Yunus (2013), “Latin Amerika’da Sosyal Demokrat Eğilimler”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kâğıdı**, No: 9, ss. 1-9.
- ENGİN Fevzi (2012), “Bir Grev İncelemesi: 1990-1991 Zonguldak Grevi”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı**, Petrol-İş Yayını: 117, ss. 195-205.
- ERDİNÇ Işıl (2014), “AKP Döneminde Sendikal Alanın Yeniden Yapılanması ve Kutuplaşma: Hak-İş ve Ötekiler”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 2014/2 (41), ss. 155-174.
- ERDOĞDU Seyhan-Denizcan Kutlu (2014), “Dünya ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Çalışma ve Toplum**, 2014/2 (41), ss. 63-114.
- ERDUT Zeki (2007), “Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/1, ss. 53-82.
- FAIRBROTHER Peter (2008), “Social Movement Unionism or Trade Unions as Social Movements”, **Employee Responsibilities and Rights Journal**, Volume 20, Issue 3, pp. 213-220, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10672-008-9080-4>, (Erişim Tarihi: 25.06.2014).
- FAIRBROTHER Peter-Edward WEBSTER (2008), “Social Movement Unionism: Questions and Possibilities”, **Employee Responsibilities and Rights Journal**, Volume: 20, Issue: 4, pp. 309-313, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10672-008-9091-1>, (Erişim Tarihi: 26.08.2014).
- FLORES David-Fabio P. M. SILVA-Vitor C. VANETI-Ruy BRAGA (2011), “Social Movement Unionism and Neoliberalism in São Paulo, Brazil: Shifting Logics of Collective Action in Telemarketing Labor Unions”, **D. Flores et al/Societies Without Borders**, 6: 1, pp. 73-101, http://societieswithoutborders.files.wordpress.com/2011/06/flores-et-al-6_1-2011-final.pdf, (Erişim Tarihi: 16.01.2014).
- GALENSON Walter (2011), “Az Gelişmiş Memleketlerde Sendikacılık”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No: 16, ss. 55-68.
- GENÇLER Ayhan (2005), “Avrupa Birliği’nin Göç Politikası”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 49, ss. 173-197.
- GONÇALVES Jose Ricardo Barbosa-Maria Alejandra Caporale MADI, “Özel Sermaye Yatırımı ve İşgücü: Kimliği Belirsiz Sermaye ve Brezilya’daki Sendikaların Karşılaştığı Zorluklar”, **Sendikalar ve Küresel Kriz İşgücü Vizyonu, Stratejiler ve Yanıtlar**”Ed: Melisa Serrano-Eldira Xhafa-Michael Fichter, Efil Yayınevi, 1. Baskı, 2013, ss. 94-109.

- GÖKBAYRAK Şenay (2006), “Uluslararası Göçler ve Kadın Emeği”, **Çalışma Ortamı**, Sayı: 86.
- GÖKBAYRAK Şenay (2012), “Sendikacılığın Geleceği: Tehditler ve Fırsatlar”, **Türk Metal**, Sayı: 158, ss. 38-43.
- GÖKER Emrah (2002), “Bir Kez Daha, ‘Sem Medo de Ser Feliz’: Brezilya İşçi Partisi’nin Ateşle (Dördüncü) İmtihanı”, **Birikim**, ss. 1-9.
- GÜZEL Mehmet Şehmus (2011), “İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, Der: Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, İletişim Yayınları, 3. Baskı, ss. 197-224.
- HARVEY David (2012), “Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:2, Çev: Eylem Çamuroğlu Çığ-Ünsal Çığ, ss. 67-88.
- HACISALİHOĞLU Elif-Göksu Uğurlu-Gamze Yücesan Özdemir (2010), “21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: Tekel Direnişi”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı**, Petrol-İş Yayını: 113, ss. 171-186.
- HIRSCHSOHN Philip (2007), “Union Democracy and Shopfloor Mobilization: Social Movement Unionism in South African Auto and Clothing Plants”, **Economic and Industrial Democracy**, Vol: 28, No: 1, pp. 6-48, <http://eid.sagepub.com/content/28/1/6.full.pdf+html>, (Erişim Tarihi:26.08.2014).
- İNCE Anthony (2007), “Beyond ‘Social Movement Unionism’? Understanding and Assessing New Wave Labour Movement Organising”, **Unpublished Report - Summary Published in Networked Politics Reader: 2**, pp. 1-60, <http://www.netzwerkit.de/projekte/waterman/ince>, (Erişim Tarihi: 22.07.2014).
- İŞIKLI Alpaslan (2001), “Küresel Saldırı Karşısında Ulusal Devlet ve Sendikalar”, Emek Platformu, Emek Politikaları Sempozyumu, 24-25 Mart 2001, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=62>, (Erişim Tarihi: 09.07.2014).
- KALFA Ceren-Faruk ATAAY (2008), “Küresel Toplumsal Hareketler”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008/2, pp. 127-149.
- KAPAR Recep (2006), “Gelişmiş Ülkelerde Enformel İstihdamın Boyutlar”, **Tes-İş Dergisi**, Haziran 2006, ss. 46-52.
- KAPAR Recep (2007), “Enformel Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/1, pp. 83-117.
- KARADENİZ Oğuz (2011), “Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”, **Çalışma ve Toplum**, 2011/2, ss. 83-127.

- KIM Dong-One-Seongsu Kim (2003), "Globalization, Financial Crisis and Industrial Relations: The Case of South Korea", **Industrial Relations**, Vol: 42, No: 3, pp. 341-367, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-232X.00295/pdf>, (Erişim Tarihi: 11.11.2014).
- KOO Hagen (2000), "The Dilemmas of Empowered Labor in Korea: Korean Workers in the Face of Global Capitalism", **Asian Survey**, Vol: 40, No: 2, pp. 227-250, <http://www.jstor.org/stable/3021131>, (Erişim Tarihi: 09.11.2014).
- KURUVILLA Sarosh (1996), Linkages Between Industrialization Strategies and Industrial Relations/Human Resource Policies: Singapore, Malaysia, the Philippines, and India, **Industrial and Labor Relations Review**, Vol: 49, No: 4, pp. 635-657, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2524514.pdf?acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 05.10.2014).
- KUTAL Metin (1997), "Küreselleşme Sürecinin Türk Sendikacılığı Üzerindeki Olası Etkileri", **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 2, http://www.sosyalsiyaset.net/documents/metin_kutal_2.htm, (Erişim Tarihi: 01.07.2014).
- KWON Seung-Ho-Michael O'Donnel (1999), "Repression and Struggle: the State, the Chaebol and Independent Trade Unions in South Korea", **Journal of Industrial Relations**, Vol: 41, No: 2, pp. 272-293, <http://jir.sagepub.com/content/41/2/272.full.pdf+html>, (Erişim Tarihi: 18.12.2014).
- LAMBRT Rob (1990), "Kilusang Mayo Uno&the Rise of Social Movement Unionism in the Philippines", **Labour&Industry: A Journal of the Social and Economic Relations of Work**, Vol: 3, Issue: 2-3, pp. 258-280, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10301763.1990.10669088#.VH79uTGsXbI>, (Erişim Tarihi: 03.12.2014).
- LAMBERT Rob-Eddie WEBSTER (2011), "Southern Unionism and the New Labour Internationalism", **Antipode**, Vol: 33, Issue: 3, (July 2001), pp. 337-362, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8330.00188/pdf>, (Erişim Tarihi: 19.09.2014).
- LEE Chung H. (2005), "The Political Economy of Institutional Reform in Korea", **The Journal of Asia Pasific Economy**, Vol: 10, No: 3, pp. 257-277, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13547860500163639>, (Erişim Tarihi: 02.12.2014).
- LÖWY Michael (2013), "Brezilya'nın Topraksız Kırsal İşçi Hareketinin Sosyo-Dinsel Kökenleri", **Praksis**, Sayı: 14, ss. 209-215.
- MAHIROĞULLARI Adnan (2003), "Fransa'da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri", **T.C. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XVIII, Sayı:1, ss. 361-380.

- MAHİROĞULLARI Adnan (2004), “Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkileri”, **T.C. Marmara Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi**, Cilt XIX, Sayı: 1, ss. 349-371.
- MAHİROĞULLARI Adnan (2005), “Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 49, ss. 380-403.
- MOISES Jose Alvaro (1979), “Current Issues in the Labor Movement in Brazil”, **Latin American Perspectives**, Vol: 6, No: 4, ss. 51-70, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2633233.pdf?&acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 23.10.2014).
- MUNCK Ronaldo (1994), “Workers, Structural Adjustment and Concertacion Social in Latin America”, *Latin American Perspectives*, Vol. 21, No. 3, **Social Movements and Political Change in Latin America: 2**, Sage Publications, pp. 90-103, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2633667?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104223643837>, (Erişim Tarihi: 28.06.2014).
- MUNCK Ronaldo (1998), “Labour in the Global: Discourses and Practices”, <http://www.antenna.nl/~waterman/munck2.html>, (Erişim Tarihi: 23.06.2014).
- MUNCK Ronaldo (2010a), “Globalization and the Labour Movement: Challenges and Responses”, **Global Labour Journal**, Vol. 1, Issue 2, pp. 218-232, http://www.dcu.ie/community/globalisationlabour_1.pdf, (Erişim Tarihi: 03.07.2014).
- MUNCK Ronaldo (2010b), “Migration, Globalization and Development: Labour Movement Perspectives”, **Cumbre 2010 Human Mobility, the Promise of Development and Political Participation**, University of Nebraska at Omaha, pp. 1-24, (May, 2010), <http://www.unomaha.edu/ollas/Cumbre%202010/finalpaper/MunckPaper.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- MUNCK Ronaldo (2011), “Beyond North and South: Migration, Informalization and Trade Union Revitalization”, **The Journal of Labor and Society**, Vol: 14, pp. 5-18, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1743-4580.2010.00317.x/pdf>, (Erişim Tarihi: 19.09.2014).
- MUNCK Ronaldo (2013), “Global Crisis: Global Opportunity? Trade Unions, Migration and Social Transformation”, **Global Labour Journal**, Vol: 4, Issue: 3, pp. 236-251, <http://www4.dcu.ie/sites/default/files/community/pdfs/3.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.08.2014).
- MÜFTÜOĞLU Özgür (2006), “Kriz ve Sendikalar”, **Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar**, Der: Der: Fikret Sazak, Epos Yayınları, ss. 117-155.

- NAIDOO Ravi (2001), “Social Movement Unionism in South Africa: Strategy for Working Class Solidarity?”, **Dollars and Sense**, pp. 1-6, <http://www.newunionism.net/library/organizing/Naidoo%20-%20Social%20Movement%20Unionism%20in%20South%20Africa%20-%202001.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.08.2014).
- NOYES Matt (2009), “Business Unionism and its discontents: reflections on ‘Social Movement Unionism’ and the Union Leadership in the U.S.”, **The Center for Transnational Labor Studies**, <http://www.re.rollingearth.org/?q=node/148>, (Erişim Tarihi: 10.06.2014).
- ÖZER İnan (2012), “Türkiye’de Kent, Kentleşme ve Kentsel Değişme”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Ed: Mehmet Zencirkıran, Dora Yayınları, 3. Baskı, ss. 321-352.
- ÖZKİRAZ Ahmet.-Nuray TALU (2008), “Sendikaların Doğuşu, Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, ss. 108-126.
- ÖZUĞURLU Metin (2000), “Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler”, **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, 55/1, ss. 14-171.
- ÖZUĞURLU Metin (2010), “TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Ed: Gökhan Bulut, Notabene Yayınları, 1. Baskı, ss. 45-62.
- ÖZUĞURLU Metin (2013), “Sendikacılık Hareketinde Yeni Eğilimler”, **Sendikacılık Akademisi Ders Notları: 2**, ss. 33-48.
- ÖZVERİ Murat (2006), “Sendikal Hareket, Sorunlar, Arayışlar”, **Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar**, Der: Fikret Sazak, Epos Yayınları, ss. 75-116.
- PARK Mi (2007), “South Korean Trade Union Movement at the Crossroads: A Critique of ‘Social-Movement Unionism’”, **Critical Sociology**, Vol: 33, No: 1, pp. 311-344, <http://crs.sagepub.com/content/33/1-2/311.full.pdf+html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2014).
- PARKER Jane (2008), “The TUC and Civil Alliance Building: Towards Social Movement Unionism?”, **Paper presented at the AIRAANZ (Association of Industrial Relations Academics of Australia and New Zealand) Conference**, Melbourne, pp. 1-10, http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/wbs/research/irru/publications/recentconf/jp__airaanz_paper.doc.pdf, (Erişim Tarihi: 20.06.2014).

- PETERSON Abby-Mattias WAHLSTRÖM-Magnus WANNERHAG (2012), “Swedish Trade Unionism: A Renewed Social Movement?”, **Economic and Industrial Democracy**, Vol: 33, No: 4, pp. 621-647, <http://eid.sagepub.com/content/33/4/621.full.pdf+html>, (Erişim Tarihi: 28.08.2014).
- PETRAS James (2005), “Latin Amerika’da Köylü Hareketleri”, <http://www.sendika.org/2005/08/latin-amerikada-koylu-hareketleri-james-petras/>, (Erişim Tarihi: 17.10.2014).
- PETRAS James (2009), “Latin Amerika: Ekonomik Kriz Zamanlarında Sosyal Hareketler”, <http://www.sendika.org/2009/08/latin-amerika-ekonomik-kriz-zamanlarinda-sosyal-hareketler-james-petras/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2014).
- PILLAY Devan (2008), “COSATU, SACP at ANC Post-Polokwane: La Gauche Marche T’elle Droit?”, **Travail**, Vol: 41: 2, pp. 4-37, http://www.lcs-tcs.com/PDFs/41_2/Pillay.pdf, (Erişim Tarihi: 31.10.2014).
- PILLAY Devan (2013a), “Between Social Movement and Political Unionism: COSATU and Democratic Politics in South Africa”, **Rethinking Development and Inequality** 2, pp. 10-27, <http://rdi.andir-south.org/index.php/rdi/article/view/9>, (Erişim Tarihi: 04.07.2014).
- PILAY Devan (2013b), “Ekonomi, Ekoloji ve Büyümenin Doğal Sınırları: Küresel Çoklu Kriz ve Güney Afrika’nın Yanıtı”, **Sendikalar ve Küresel Kriz: İşgücü Vizyonu, Stratejiler ve Yanıtlar**, Ed: Melisa Serrano-Edlira Xhafa-Michael Fichter, Çev: Alpaslan Zengin, Efil Yayınevi, 1. Baskı, ss. 3-43.
- RAHMAN Zia-Tom LANGFORD (2010), “The Limitations of Global Social Movement Unionism as an Emancipatory Labour Strategy in Majority World Countries”, **Socialist Studies: the Journal of the Society for Socialist Studies**, Vol: 6, No: 1, pp. 45-64, <http://www.socialiststudies.com/index.php/sss/article/view/104/101>, (Erişim Tarihi: 26.06.2014).
- RIETHOF Marieke (2004), “Changing Strategies of the Brazilian Labor Movement: From Opposition to Participation”, **Latin American Perspectives**, Vol: 31, No: 6, pp. 31-47, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/4141606.pdf?acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 28.10.2014).
- ROBINSON Ian (2000), “Neoliberal Restructuring and U.S. Unions: Toward Social Movement Unionism?”, **Critical Sociology**, Vol. 26, No:1-2, pp. 109-138, http://www-personal.umich.edu/~eian/Critical_Sociology.pdf, (Erişim Tarihi: 01.07.2014).

- ROSS Stephanie (2007), “Varieties of Social Unionism: Towards a Framework for Comparasion”, **Just Labour: A Canadian Journal of Work and Society**, Vol. 11, pp. 16-34, http://www.justlabour.yorku.ca/volume11/pdfs/02_Ross_Press.pdf, (Erişim Tarihi: 09.08.2014).
- ROSS Stephanie (2008), “Social Unionism and Nembership Participation: What Role for Union Democracy?”, **Studies in Political Economy**, Vol: 81, pp. 129-157, <http://spe.library.utoronto.ca/index.php/spe/article/view/4957/1861>.
- ROWLEY Chris-Kiu Sik Bae (2012), “Causes and Consequence of Types of Anti-Trade Unionism: The Example of South Korea”, pp. 1-26, <http://www.cassknowledge.com/sites/default/files/article-attachments/korean-anti-unionism-cass-knowledge.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.12.2014).
- SALLAN GÜL Songül (2009), “Tekel İşçilerinin Eylemi ve 4/C’nin Düşündürdükleri”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 233-237.
- SANLI Leyla (2011), “Yeni Toplumsal Hareketler ve Gelişme Koşulları”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, 53 (1), pp. 55-70.
- SAPANCALI Faruk (1995), “Sosyal Politika Açısından Kentsel Enformel Sektörün Analizi”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, ss.117-136.
- SAPANCALI Faruk (2007), “Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Sendikal Örgütlenme, Sorunlar ve Yeni Stratejiler”, **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı: 5, Cilt: 21, pp. 4-22.
- SELAMOĞLU Ahmet (2002), “Örgütlenme Sorunu ve Sendikal Yapıdaki Değişim Arayışı”, **Çalışma ve Toplum**, 2004/2, ss. 39-54.
- SCHIAVONE Michael (2006), “Social Movement Unionism and the UE”, **The Flinders Journal of History and Politics**, Vol: 23, pp. 57-83, <http://www.flinders.edu.au/sabs/fjhp-files/2006/MichaelSchiavone.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2014).
- SCIPES Kim (1992a), “Social Movement Unionism and the Kilusang Mayo Uno”, **Kasarinlan: Philippine Journal of Third World Studies**, Vol:7, pp. 121-162, http://journals.upd.edu.ph/index.php/kasarinlan/article/view/1393/pdf_38, (Erişim Tarihi: 21.08.2014).

- SCIPES Kim (1992b), “Understanding the New Labor Movements in the ‘Third World’: The Emergence of Social Movement Unionism, a New Type of Trade Unionism”, http://labournet.de/diskussion/gewerkschaft/smu/The_New_Unions_Crit_Soc.htm, (Erişim Tarihi: 03.08.201).
- SELAMOĞLU Ahmet (2002), “Gelişmiş Őlkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”, **Kocaeli Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2002/2, ss. 33-63.
- SELAMOĞLU Ahmet (2004), “Örgütlenme Sorunu ve Sendikal Yapıdaki Değişim Arayışı”, **Çalışma ve Toplum**, 2004/2, ss. 39-54.
- SELÇUK Fatma Őlkü (1998), “Őçüncü Dünyadan Bazı Sendikal Deneyimler”, **Çalışma Ortamı**, Sayı: 39, ss. 8-10, (Temmuz-Ağustos 1998).
- SEVGİ Hüseyin (2013), “Neo-liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı”, <http://www.sendika.org/2013/01/neo-liberalizme-karsi-sendikal-mucadele-toplumsal-hareket-sendikaciligi-huseyin-sevgi/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2014).
- SHINODA Toru (2003), “Toward Social Movement Unionism? A Perspective of Transpacific Labor Movement”, **East Asia-Europe-the USA Progressive Scholars’ Forum**, pp. 1-9, <http://lex.juris.hokudai.ac.jp/global-g/paper/1-09.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.06.2014).
- SOĞANCI Erol (2012), “12 Eylül Sonrasının En Parlak Deneyimlerinden Biri olarak Yatağan Direnişi: Eylül 1987-Ocak 2006”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı**, Petrol İş Yayını 117, ss. 147-158.
- ŞAHİN GÜNGÖR Özlem (2012), “Yatağan Direnişini Başarıya Taşıyan Etkenler”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı**, Petrol İş Yayını 117, ss. 133-146.
- ŞEN Sebahattin (2004), “Yeni Sendikal Arayışlar”, **Sendikal Notlar**, ss. 128-156.
- TEMİZ Hasan Ejder (2004), “Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması”, **Çalışma ve Toplum**, 2004/2, ss. 55-80.
- THOMAS Mark P. (2013), “Küresel Sendikalar, Yerel İşgücü ve Uluslararası Çalışma Standartlarının Düzenlenmesi: ITF’nin İşçi Hakları Stratejilerini Saptamak”, **Sendikalar ve Küresel Kriz: İşgücü Vizyonu, Stratejiler ve Yanıtlar**, Ed: Melisa Serrano-Edlira Xhafa-Michael Fichter, Çev: Alpaslan Zengin, Efil Yayınevi, 1. Baskı, ss. 79-93.
- TOKSÖZ Gülay (2006), “Enformel Sektör, Enformel İstihdam: Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşma Nedenleri”, **Tes-İş Dergisi**, Haziran 2006, ss. 42-45.

- TOPAL Aylin (2009), “Ulusal Kalkınmacılıktan Küresel Neoliberalizme Anti-emperyalizm: Latin Amerika Deneyimi”, **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 41, ss. 113-138.
- TÖREN Tolga (2009), “Güney Afrika-Türkiye, Ulusal Sorun-Sınıf Sorunu: Yakın Dönem Tarih İçin Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Almanak 2008 Analizleri**, Ed: Serap Korkusuz, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Baskı, ss.588-605.
- TURNER Lowell-Richard W. HURD (2001), “Building Social Movement Unionism: The Transformation of the American Labor Movement”, **Rekindling the Movement: Labor’s Quest for Relevance in the 21st Century**, Ed: Lowell Turner, Harry C. Katz and Richard W. Hurd, Cornell University Press, pp. 9-26, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1315&context=articles>, (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- UĞUR Gökhan (2010), “Dünden Bugüne Anarşizm ve Anarşizmin Çözmesi Gereken Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 12/1, ss. 133-158.
- UYANIK Yücel (2008), “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 10/2, ss. 209-224.
- UYGUN Ramazan-Murat Kasımoğlu (2010), “Bilimsel Araştırmalarda Örtülü Ölçümler”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1.
- VANDERBERG Andrew (2006), “Social Movement Unionism in Theory and in Sweden”, **Social Movement Studies**, Vol. 5., No: 2., pp. 171-191, <http://dro.deakin.edu.au/eserv/DU:30003601/vandenberg-socialmovement-2006-post.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.06.2014).
- WATERMAN Peter (1993), “Social-Movement Unionism: A New Union Model for a New World Order?”, **Research Foundation of SUNY**, Vol: 16, No: 3, pp. 245-278, <http://www.jstor.org/stable/40241259?seq=3>, (Erişim Tarihi: 25.08.2014).
- WATERMAN Peter (2001), “Trade Union Internationalism in the Age of Seattle”, **Antipode**, Vol: 3, Issue: 3, pp. 312-336, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8330.00187/pdf>, (Erişim Tarihi: 19.09.2014).
- WATERMAN Peter (2006), “Union Organisations, Social Movements and the Augean Stables of Global Governance”, **CSGR Working Paper**, 211/06, pp. 1-38, http://wrap.warwick.ac.uk/1895/1/WRAP_Waterman_wp21106.pdf, (Erişim Tarihi:28.06.2014).

- WATERMAN Peter (2008), "Social Movement Unionism in Question: Contribution to a Symposium", **Employee Responsibilities and Rights Journal**, Vol: 20, Issue 4, pp. 303-308, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10672-008-9093-z>, (Erişim Tarihi: 18.09.2014).
- WELCH Cliff (1995), "Labor Internationalism: U.S. Involvement in Brazilian Unions, 1945-1965", **Latin American Research Review**, Vol: 30, No: 2, pp. 61-89, <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2503834.pdf?acceptTC=true&jpdConfirm=true>, (Erişim Tarihi: 15.10.2014).
- WHEELER Hoyt (2004), "Producers Of The World Unite! A Return Of Reformist Unionism?", **Labour Studies Journal**, Vol: 29, No: 3, pp. 81-100, <http://lsj.sagepub.com/content/29/3/81.full.pdf+html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2014).
- YAVUZ Erdal (2001), "Sanayideki İşgücünün Durumu, 1923-40", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, Der: Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, İletişim Yayınları, 3. Baskı, ss. 155-195.
- YEĞİN Metin (2005), "MTS Topraksızlar ya da Geleceğin Toprağı", **İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Bakı, (Eylül 2005), ss. 259-262.
- YILDIRIM Engin (2005), "Sendikaların Kimlik Krizi ve Emeğin Mehteran Yürüyüşü", **İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Baskı, (Eylül 2005), ss. 159-165.
- YILDIRIM Yavuz (2010), "TEKEL Direnişi Bir Toplumsal Hareket miydi?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi**, No: 11, ss. 1-19.
- YILDIRIM Yavuz (2012), "Türkiyeli Toplumsal Hareketlerin Dönüşümüne Genel Bir Bakış", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 38, ss. 8-32.
- YILMAZ Çetin (2013), "İşçi Sınıfı Bilinci Üzerine Güncel Yaklaşımlar", **Çalışma ve Toplum**, 2013/3, ss. 347-374.
- YORGUN Sayım (2005), "Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler", **Çalışma ve Toplum**, 2005/3, ss. 137-161.
- YORGUN Sayım (2007b), "Sivil Toplum Düzeninde Sendikaların Geleceği", **Sosyal Siyaset Konferansları Prof Dr. Haşmet Başar'a Armağan Özel Sayısı**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 53. Kitap, ss. 313-330.
- ZENCİR KIRAN Mehmet (2012), "Küresel Sosyal Sorunlar ve Çözüm Arayışları", **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Ed: Mehmet Zencirkıran, Dora Yayıncılık, 3. Baskı, Bursa.

ZENGİNGÖNÜL Oğul (2003), “Sosyal Politika-Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, ss. 157-171.

ZORLU Begüm (2013), “The Politics of Economic Growth in Brazil and the Bolsa Familia Experience”,
https://www.academia.edu/5084493/THE_POLITICS_OF_ECONOMIC_GROWTH_IN_BRAZIL_AND_THE_BOLSA_FAMILIA_EXPERIENCE, (Erişim Tarihi: 15.11.2014).

İnternet Kaynakları

<https://akbayan.org.ph/who-we-are/9-participatory-democracy-participatory-socialism-the-akbayan-narrative>, (Erişim Tarihi: 07.11.2014).

<http://cdsl2009.free.fr/Revendications.php>, (Erişim Tarihi: 24.12.2014).

<http://cspconlutas.org.br/quem-somos/historia/>, (Erişim Tarihi: 13.07.2014).

<http://cupe.ca/about-us#>, (Erişim Tarihi: 22.12.2014).

<https://data.oecd.org/emp/part-time-employment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 05.11.2015).

<https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 01.11.2014).

<http://data.worldbank.org/country/south-africa>, (Erişim Tarihi: 30.10.2014).

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS>, (Erişim Tarihi: 04.11.2015).

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS>, (Erişim Tarihi: 04.11.2015).

http://interwp.cepal.org/cepalstat/WEB_cepalstat/Perfil_nacional_social.asp?Pais=BRA&idioma=i, (Erişim Tarihi: 14.10.2014).

<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=134&idioma=i>, (Erişim Tarihi: 14.10.2014).

http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp, (Erişim Tarihi: 14.10.2014).

<http://kctu.org/aims>, (Erişim Tarihi: 16.07.2014).

<http://kctu.org/kctu>, (Erişim Tarihi: 14.11.2014).

<http://kctu.org/principles>, (Erişim Tarihi: 14.11.2014).

<http://labstat.psa.gov.ph/PUBLICATIONS/Yearbook%20of%20Labor%20Statistics/STATISTICAL%20TABLES/PDF/CHAPTER%2018/Tab18.2.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.11.2015).

<http://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/2069>, (Erişim Tarihi: 30.10.2014).

<http://petrol-is.org.tr/haber/brezilyada-50000-kisi-sendikal-haklar-icin-yurudu-6543>, (Erişim Tarihi: 28.09.2014).

http://seriesestatisticas.ibge.gov.br/lista_tema.aspx?op=0&de=21&no=7, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

<http://southafricacanwork.co.za/the-more-union-members-the-less-job-growth/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN#, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

<http://www.anc.org.za/show.php?id=172>, (Erişim Tarihi, 29.10.2014).

<http://www.apeis.org/-APEIS-.html>, Erişim Tarihi: 24.12.2014).

http://www.apl.org.ph/?page_id=2, (Erişim Tarihi: 07.11.2014).

http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part3.pdf, (Erişim Tarihi: 05.10.2014).

http://www.apl.org.ph/APLPrimer/aplprimer_part4.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2014).

<http://www.bayan.ph/what-is-bayan/brief-history/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2014).

<http://www.canadianlabour.ca/about-clc>, (Erişim Tarihi: 22.12.2014).

<http://www.cgt-chomeurs.fr/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2014).

<http://www.cobaslavoroprivato.it/statuto/>, (Erişim Tarihi: 24.12.2014).

<http://www.cosatu.org.za/show.php?ID=2051>, (Erişim Tarihi: 16.07.2014).

<http://www.counsellors.gov.tr/upload/BRZ/Brezilya%20yatirim%20programlari%20not.doc>, (Erişim Tarihi: 01.10.2014).

<http://www.cut.org.br/conteudo/historico/>, (Erişim Tarihi: 13.10.2014).

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6A9AB28655848120FE41>, (Erişim Tarihi: 04.11.2014).

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF07F4410A9B7C4251B7>, (Erişim Tarihi: 14.11.2014).

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6B3062814094CF0DFD4106D05E177FEC91E1>, (Erişim Tarihi: 28.10.2014).

http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/multimedia/maps-and-charts/WCMS_369630/lang--en/index.htm, (Erişim Tarihi: 02.11.2015).

http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2014/WCMS_234879/lang--en/index.htm, (Erişim Tarihi: 06.11.2015).

http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_subject?_afLoop=4832890786565013#%40%3F_afLoop%3D4832890786565013%26_adf.ctrlstate%3Dhjav71zy6_243, (Erişim Tarihi: 02.11.2015).

<http://www.kilusangmayouno.org/orientation>, (Erişim Tarihi: 07.11.2014).

<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mf>, (Erişim Tarihi: 01.10.2014).

(<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-kunyesi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 08.12.2015).

<http://www.mncp.fr/federation/notre-histoire/qui-sommes-nous/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2014).

<http://www.nedlac.org.za/category.php?id=31>, (Erişim Tarihi: 29.10.2014).

<http://www.newunionism.net/library/national%20data/Philippines%201-2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.11.2014).

http://www.sendika.org/brosur/yeni_sendika6.html, (Erişim Tarihi: 26.06.2014).

<http://www.sendika.org/2009/12/direnisteki-tekeli-iscileri-ile-roportaj-sendika-org/>, (Erişim Tarihi: 24.04.2015).

<http://www.sendika.org/2014/09/16599-meksikali-isci-yataganin-yaninda/>, (Erişim Tarihi: 26.04.2014).

<http://www.sendika.org/2014/12/yatagan-direnis-4-c-anlasmasi-ile-sonlandirildi/>, (Erişim Tarihi: 28.02.2015).

<http://www.statssa.gov.za/publications/Report-02-11-02/Report-02-11-022014.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.11.2015).

[http://www.tekgida.org.tr/Oku/1073/TEKEL,%C4%B0%C5%9E%C3%87%C4%B0LER%C4%B0NE,AVRUPA,\(](http://www.tekgida.org.tr/Oku/1073/TEKEL,%C4%B0%C5%9E%C3%87%C4%B0LER%C4%B0NE,AVRUPA,() (Erişim Tarihi: 24.04.2014).

<http://www.tuc.org.uk/about-tuc>, (Erişim Tarihi: 24.06.2014).

http://www.tuc.org.uk/about-tuc/about_role.cfm#, (Erişim Tarihi: 22.12.2014).

http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/13/documents/backgrounddocs/GFMD_ILO_Discussion%20Paper_Promoting%20Decent%20Work%20for%20MWS.pdf, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/migrationreport2013/Full_Document_final.pdf, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>, (Erişim Tarihi: 27.10.2015)

<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>, (Erişim Tarihi: 27.10.2015)

Diğer Kaynaklar

AGANON Marie E.-Melisa R. SERRANO-Ramon A. CERTEZA (2009), **Union Revitalization and Social Movement Unionism in the Philippines: A Handbook**, Published in the Philippines by Friedrich Ebert Stiftung and U.P. School of Labor and Industrial Relations, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/philippinen/07130.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2014).

ÇELİK Aziz (1996), “Bahar Eylemleri”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 1, ss. 103-104.

DEMOCRATIC PROGRESS INSTITUTE (2013), **Güney Filipinler’de Barış İhtimali ve Karşılaşılan Engeller**, DPI Vakfı, 1. Baskı.

DİSK (2014), **Disk’in Sesi**, Sayı: 174.

EKİCİ Birol (2003), **Dünya Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (Yirmibirinci Yüzyılda Yönetim)**, T. C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/brezilya.pdf, (Erişim Tarihi: 01.10.2014).

EUROSTAT (2015), <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020&tableSelection=1&plugin=1>, (Erişim Tarihi: 02.04.2014).

Evrensel (5 Ekim 2013), “Yatağan Direnişine Köylülerden Destek”, <http://www.evrensel.net/haber/69595/tekrardaki-mucize>, (Erişim Tarihi: 26.04.2015).

- Evrensel (6 Ocak 2014), “Yatağan’da Her Evin Gündemi Özelleştirme”, <http://www.evrensel.net/haber/75677/yataganda-her-evin-gundemi-ozellestirme>, (Erişim Tarihi: 26. 04. 2014).
- Evrensel (23 Ocak 2014), “Özelleştirmeye Karşı İşçi Köylü Birliği”, <http://www.evrensel.net/haber/76913/ozellestirmeye-karsi-isci-koylu-birligi>, (Erişim Tarihi: 26.04.2015).
- Evrensel (29 Mart 2014), “Özelleştirmecilere Oy Yok!”, <http://www.evrensel.net/haber/81157/ozellestirmecilere-oy-yok>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).
- FURDECK Connie, **Conference Workshop on Social Movement Unionism**, <http://archive.today/HPLWj>, (Erişim Tarihi: 08.07.2014).
- GMİS (1991), **Genel Maden-İş Sendikası Özel Sayı**, Yıl: 6, Sayı:33.
- GÜLKAYA Musa (2011), **Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu**, T. C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, www.een.kso.org.tr/up/dene/Guney_Afrika_ulke_raporu_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 26.10.2014).
- ILO (2014), **Global Employment Trends 2014**, <file:///C:/Users/Hp/Downloads/Global%20Employment%20Trends%202014.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.04.2014).
- Milliyet (17 Ocak 2010), “İşçiler Kürsüyü İşgal Etti”, <http://www.milliyet.com.tr/isciler-kursuyu-iscal-etti/gundem/gundemdetay/17.01.2010/1187098/default.htm>, (Erişim Tarihi: 24.04.2015).
- OEDC (2014), **Education at a Glance 2014**, <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.04.2014).
- ÖRMECİ Ozan (2012), “Filipinler Demokrasisi”, <http://politikaakademisi.org/filipinler-demokrasisi/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2014).
- ÖZEN Ülkü (1998), “Zonguldak’tan Ankara’ya Doğru”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 3, ss. 553-557.
- SAPANCALI Faruk (2010), “İşgücü Piyasalarının Değişen Yapısı ve İşsizlik”, http://www.academia.edu/10014509/%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC_Piyasalar%C4%B1n%C4%B1n_De%C4%9Fi%C5%9Fen_Yap%C4%B1s%C4%B1_ve_%C4%B0%C5%9Fszlik, (Erişim Tarihi: 06.11.2015).

ŞEN Esin (2014), “**Brezilya Ülke Raporu**”, T. C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, <http://www.musavirlikler.gov.tr/.../igeme%20Brz%20rapor%20temmuz.doc>, (Erişim Tarihi: 02.10.2014).

TES-İŞ (2014), Sayı: 2014-1.

TES-İŞ (2014), Sayı: 2014-2.

TES-İŞ Yatağan Şubesi Çalışma Raporu (2009-2010).

TMMOB (2007), “**Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri**”, Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/403675579f61145_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 01.10.2014).

TÜİK (2014), **İşgücü İstatistikleri**, Aralık 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18635>, (Erişim Tarihi: 02.04.2015).

UN (2014), **International Migration and Development Report of the Secretary General**, http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/A-69-207_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04.2015).

YÜKSELEN İ. Hakkı (1998), “Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü, 1990-1991”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 3, ss. 550-553.

Wiltze Evren Çelik (2010), “**Brezilya ve Türkiye: Küresel Dünyanın Yükselen Devletleri**”, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, <http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/BrezilyaveTurkiyeKurselDunyaninYukselenDevletleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.10.2014).

ZONGULDAK GERÇEĞİ (1991), Genel Maden İşçileri Sendikası, 1. Baskı.

ÖZGEÇMİŞ				
Adı, Soyadı	Gonca		GEZER	
Doğum Yeri ve Yılı	Çanakkale		1986	
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Almanca		İngilizce	
	İyi		İyi	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı	
Lise	1997	2004	Çanakkale Milli Piyango Anadolu Lisesi	
Lisans	2005	2009	Uludağ Üniversitesi	
Yüksek Lisans	2009	2011	Uludağ Üniversitesi	
Doktora	2011	2016	Uludağ Üniversitesi	
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı	
	1.	2012	Devam	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
	2.			
	3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar				
Katıldığı Proje ve Toplantılar	“Industrial Relations and Turkey Sample as a Function of Human Resources”, V. European Conference on Social and Behavioral Sciences, St Petersburg, 2014.			
Yayınlar:	“Yaşlanma, Gençlik ve Göç Ekseninde Küresel Demografik Dönüşüm ve Refah Devleti”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 2015, ss. 2-28, (Bünyamin Bacak ve Özgür Topkaya ile birlikte).			
Diğer:				
İletişim (e-posta):	goncagezer@hotmail.com			
	Tarih İmza Adı Soyadı		Gonca GEZER	